

bokselskap.no/Det norske språk- og litteraturselskap, 2016

Kristian Elster: *Fra det moderne gjennombrudds tid*

Teksten følger Willy Dahls NSL-utgave fra 1981 (Bergen, Det norske språk- og litteraturselskap/J. W. Eides forlag). Digitaliseringen er basert på fil mottatt fra Nasjonalbiblioteket (nb.no)

ISBN: 978-82-8319-300-8 (digital, bokselskap.no), 978-82-8319-301-5 (epub), 978-82-8319-302-2 (mobi)

Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

Kristian Elster

Fra det moderne gjennombrudds tid

Litteraturkritikk og artikler 1868–1880
i utvalg ved Willy Dahl

bokselskap.no/Det norske språk- og litteraturselskap

Oslo 2016

[Innledning ved Willy Dahl](#)

[«Han og Ho» af Kr. Janson](#)

[Norske Forfatterinder. Fru Collett](#)

[Korrespondanse til Stiftsavisen. \[Henrik Ibsen: De unges Forbund\]](#)

[Om «De unges Forbund» paa Kristiania Theater](#)

[«De unges Forbund» af Henrik Ibsen. \[Bokmelding\]](#)

[«De unges Forbund». \[Teateranmeldelse\]](#)

[«De unges Forbund» og stavangersk Kritik](#)

[\[William Shakespeare: Hamlet\]](#)

[Bjørnstjerne Bjørnson: Digte og Sange](#)

[\[Bjørnstjerne Bjørnson: Arnljot Gelline\]](#)

[\[P. Chr. Asbjørnsen: Norske Folke-Eventyr\]](#)

[Den rette Folkehøjskole](#)

[Fra Norge](#)

[\[Jonas Lie: Skildringer og Fortællinger fra Norge\]](#)

[\[Jonas Lie: Tremasteren «Fremtiden»\]](#)

[\[Bjørnstjerne Bjørnson: Fortællinger\]](#)

[Fra Danmark](#)

[Fra Norge](#)

[Fra Trondhjem](#)

[\[Walt Whitman: Demokratiske Fremblik\]](#)

[\[Gottfried Keller: Schweitzernoveller\]](#)

[\[J. P. Jacobsen: Fru Marie Grubbe\]](#)

[\[Bjørnstjerne Bjørnson: Kongen\]](#)

[\[Henrik Ibsen: Samfundets Støtter\]](#)

[\[Bjørnstjerne Bjørnson: Magnhild\]](#)

[Hr. O. J. Høyem om B. Bjørnsons Artikel «Til forskjellige»](#)

[Til Hr. O. J. Høyem](#)

[\[John Paulsen: Margaritha\]](#)

[\[Alexander Kjelland: Novelletter, Garman & Worse og For Scenen\]](#)

[\[Søren Kierkegaard: Efterladte Papirer\]](#)

INNLEDNING

ved Willy Dahl

Kristian Elster d.e.s. *Samlede Skrifter*, som kom ut i 1898, 1903 og 1904, rommer i to små bind hele hans skjønnlitterære produksjon, bortsett fra noen små ungdomsarbeider han selv ikke hadde høye tanker om. To romaner, *Tora Trondal* og *Farlige Folk*, to lengre fortellinger, *Solskyer* og *En fremmed Fugl*, noen noveller. I tillegg til de samlede skriftene er det lange essayet *Om Modsætningen mellem det vestlige og østlige Norge* utgitt separat. Det er det hele – eller riktigere; det er alt som har stått til rådighet for generasjonene etter

ham når livsverket hans skulle vurderes.

Bare noen få spesialister har vært klar over at dette livsverket også rommet et litteraturkritisk og essayistisk forfatterskap som gjør Elster til den mest betydelige litteraturkritiker i Norge i det 19. hundreåret. Det er en gjerning som har sin egenverdi den dag i dag. I tillegg kommer den litteratur- og kulturhistoriske verdien, den historiske innsikt i det rike borgerlige kulturmiljøet i Norge i tiden omkring det moderne gjennombrudd. Derfor har Det norske språk- og litteraturselskap sett det som en viktig oppgave å få samlet Elsters artikler rundt omkring i aviser og tidsskrifter og få de viktigste av dem utgitt i bokform.

*

Kristian Elster ble født i Overhalla i Namdalen 4. mars 1841. Hans far var fogd der, og ble i 1853 utnevnt til sorenskriver i Sunnfjord og flyttet til Førde med familien. Der vokste Kristian Elster opp – som en ikke særlig vellykket embetsmannssønn. Han prøvde flere ganger å ta examen artium, skrev noen småting, fikk til og med et skuespill oppført i Kristiania, men uten suksess. I 1867–68 skaffet han seg forstudtannelse i Tyskland. Deretter arbeidet han i noen år som fri litterat, teaterkritiker og oversetter, stadig hemmet og avbrutt av sykdom. Fra disse årene stammer tyngden av artiklene her i utvalget. I 1873 måtte han som forlovet mann skaffe seg en fast stilling, og han søkte til det yrket han var utdannet til – litteraturen kunne ikke brødfø en familie. Noen måneder sommeren 1873 var han konstituert forstassistent i Valdres, og høsten samme år ble han fast ansatt forstassistent i Trondheim. 1874 giftet han seg med Sanna Fasting fra oppvekstmiljøet i Førde. 11. april 1881 døde han av lungebetennelse, før han fikk se korrekturen på *Farlige Folk*, romanen som gav ham plass blant de store i norsk litteraturhistorie.

Det er skrevet to større framstillinger av Elsters liv og virke. Grunnarbeidet i Elster-forskningen er Josef Nilsson: *Kristian Elster. 1841 – 1881* (Lund 1942). I 1977 kom Willy Dahl: *Kristian Elster. Veien fra Grundtvig til Marx*, der hovedtesen er at Elsters tenkning og holdninger i løpet av 1870-årene forskyver seg fra en nasjonal-liberal individualisme via kulturradikal brandesianisme fram til en materialistisk fundert livsanskuelse.

Kristian Elster var litteraturkritiker i Aftenbladet i Kristiania fra høsten 1868 til sommeren 1875. Fram til høsten 1870 var han også teatermedarbeider i avisen. Fra juli 1875 til august 1877 skrev han om bøker i Trondhjems Stiftavis. Da gikk han over til Dagsposten i Trondheim og var medarbeider der til han døde. Han skrev også noen tilfeldige korrespondanser til andre norske aviser og til norske og danske tidsskrifter.

De fleste litteraturartiklene her i utvalget har altså stått på trykk i dagsaviser. I små, uanselige dagsaviser etter dagens mål, med langt mindre opplag og langt mindre stoff enn vi er vant med. Mange av dem stod til og med på førstesiden og fylte mesteparten av den, uten store overskrifter, i en layout som bestod i at man klasket blyet ned på siden til spaltene var fylt. Av lengden på enkelte av artiklene vil leseren forstå at Elster av og til har fylt mesteparten av dagsavisen.

Det som avspeiles i dette er en litterær kultur og et litterært miljø som vi ikke har lenger: et kulturelt aktivt borgerskap som både kjøpte bøker, leste om dem i avisen og diskuterte dem i selskapslivet. Delvis var det et radikalt borgerskap, i et klart motsetningsforhold til embetsstanden. Opplagstallene på det moderne gjennombrudds skjønnlitteratur var imponerende når man tenker på at det store flertall av folket ikke hadde råd til å kjøpe bøker i det hele tatt. *Farlige Folk* ble trykt i et førsteopplag på 1.500 som ble utsolgt i løpet av noen uker i 1881. Et 2. opplag på 1.250 ble riktignok ikke utsolgt før i 1889, men likevel forteller tallene en klar historie. De lange litteraturartiklene i avisene var ikke uvelkommen spaltefyll for redaktørene, det fantes publikum for dem, de var stoff. Vanskelighetsgraden i Elsters artikler (og i andre litteraturartikler fra hans samtid) forteller også noe om publikums nivå. Rent bortsett fra lengden på anmeldelsene ville det i dag være umulig å forutsette så mye av publikum som han gjorde. Det betyr ikke at verden er gått tilbake eller at menneskene er blitt dummere i våre dager. Det betyr at en kulturform har avløst en annen.

Dette er et *utvalg*, og ikke en komplett samling av Elsters etterlatte skrifter.

Det er bare tatt med artikler. De skjønnlitterære tingene som ikke er med i

Samlede Skrifter – noen skuespill, noveller og dikt – kan bare interessere de rene spesialister, Elsterforskerne; det dreier seg om umodne forsøk og ikke om glemte geni-streker. Bak i utgaven her er det opplysninger om hvor disse tingene kan finnes.

Elsters *brev* – til familie, venner og litterære samtidige – inneholder også atskillig som vil være av interesse for en større leserkrets. Kanskje vil det en gang også bli mulig å utgi et utvalg i bokform. Foreløpig kan en henvise til Nilssons og Dahls avhandlinger, der de viktigste er fyldig sitert, og til Universitetsbiblioteket i Oslo, der alle er lett tilgjengelige.

En komplett utgave av artiklene og litteraturanmeldelsene ville ha blitt temmelig nøyaktig dobbelt så stor som den foreliggende. Av økonomiske grunner kunne det ikke bli tale om dét. Nå var ikke alt Elster skrev, like godt, men naturligvis finnes det også i de mindre gode tingene passasjer og avsnitt av prinsipiell karakter og interesse. Utgiveren har vært inne på tanken om å ta med slike avsnitt, og til gjengjeld stryke noe i de artiklene som er kommet med. Når jeg ikke har gjort det, er det fordi en slik kutt-og-klipp-redigering ville gi et galt inntrykk av den kulturjournalistiske tradisjonen og formen Elsters publisist-virksomhet var en del av. Når en artikkel først er kommet med, er den gjengitt i sin helhet. Dermed har jeg i hvert fall når det gjelder den enkelte større artikkel etterlevd Elsters ord om Søren Kierkegaards etterlatte papirer: «... ingen Gransker af Menneskenaturen kan ønske, at Papirerne var blevne holdt tilbage eller udgivne i et Uddrag efter Enkeltmands Skjøn.» (S. 204). – Noen få av de artiklene som her er «holdt tilbake», er trykt annetsteds i nyere tid.

Artiklene er gjengitt i sin opprinnelige form; bare noen få opplagte trykkfeil er rettet, i noen tilfelle etter Elsters egne korrigeringslister i avisene. Overskrifter i [hakeparentes] er satt til av utgiveren; i slike tilfelle har den opprinnelige overskriften ganske enkelt vært «Litteratur». Dateringsopplysninger i (vanlig parentes) er også utgiverens.

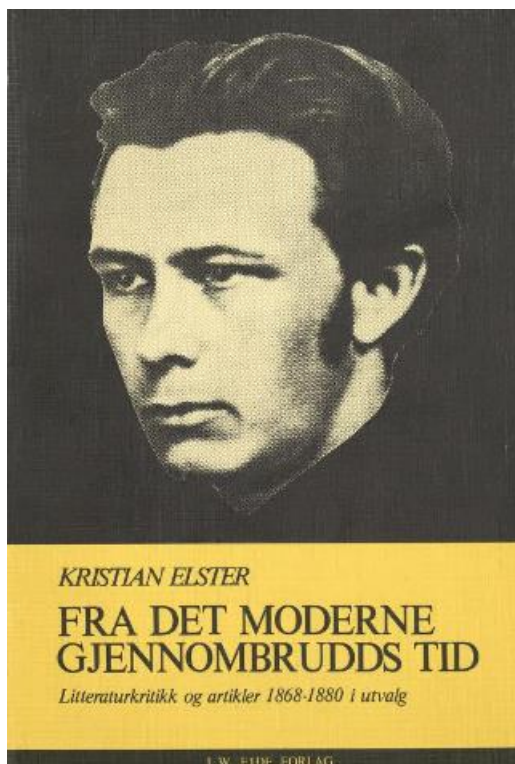
*

Utgiveren har det endelige ansvaret for utgaven slik den nå foreligger. Men jeg har ikke vært alene om arbeidet.

Pionerarbeidet med registreringen gjorde naturligvis J.B. Halvorsen i Elster-

artikkelen i sitt *Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1880*. Josef Nilsson kunne på et par punkter supplere Halvorsen da han arbeidet med sin Elster-avhandling. Harald Beyer gjorde forarbeidet til utgaven og forestod det første utvalget; han hadde fått samlet fotokopier av stoffet og begynt å ordne det da han døde. Solveig Tunold har lagt ned mange dagsverk i kontrollen av avskriftene mot originalene – uten henne ville utvalget aldri ha kommet ut. Og endelig har Øyvind Anker våket over det hele og grepet inn på alle stadier i prosessen – både når det gjelder små praktiske detaljer og store prinsipielle avgjørelser.

Trondheim i mai 1979.

«HAN OG HO» AF KR. JANSON

(Aftenbladet 7. og 11. nov. 1868.)

^[1]Hr. Janson^{k1} klager i sin Afhandling om Maalsagen i «Nordisk Tidsskrift»^{k2} over at han er bleven beskyldt for Affektation, fordi han skriver Landsmaal, og idet han prøver at godtgjøre, hvor uretvis denne Beskyldning er,

skyder han frem, at flere Digtere før ham har skrevet et Maal, som ikke var deres Moders.

Hertil kunde nu svares, at det netop er disse Digteres Synd, at de har givet efter for Fristelsen til at bruge et fremmed Maal, en Synd, som paa mange Maader har hevnet sig. Men da Hr. Janson anfører disse Exempler til Forsvar for sit eget Brug af Landsmaalet, maa han jo aabenbart mene at hine Mænds Gjerning er forsvarlig, han kan ikke dele den almindelige Opfatning, der er den, at en Digter aldrig i et fremmed Udtryksmiddel kan komme til den fulde Aabenbarelse af sit ejendommelige Indhold. Men deler ikke Hr. Janson denne Synsmaade, holder han det for omtrent ligeens, hvad Maal Digteren vælger – hvad bliver der da af hans Livs Opgave, hans eget Maalstræv? Spiller Sproget en saa uvæsentlig Rolle i et Folks Tilegnelse og Formning af Kulturens Almene – hvortil da al den Strid og Smerte, hvad betyder da den Paastand, at Maalet er en Livsbetingelse?

Hr. Janson holder dernæst frem, at en Bog som «Breve fra Helvede»^{k3} er udkommen samtidig paa to Sprog. Enten mener nu Hr. Janson, at forfatteren har digtet Bogen paa begge Maal, og da vidner dette Exempel for Hr. Janson paa samme bedrøvelige Maade som de nævnte Digteres Brug av Tydsken, eller han mener at Bogen er digtet i et og oversat i et andet Maal, men da sætter Hr. Janson sit eget Brug af Landsmaalet = en Oversættelse, og dermed han han jo indrømmet Modstandernes sent og tidligt gjentagne Paastand: dette Maal er ikke hans naturlige, ikke det, hvori han tænker: Brugen af det hviler hos ham ikke paa nogen indre Nødvendighed.

Hvad mener nu Hr. Janson? Mener han, at hele Maalstriden er uden Betydning og altsaa ogsaa hans Virksomhed i denne Retning, eller mener han, at Sagen ^[12] selv er stor, men at hans eget Forhold til den er af mindre Betydning, gaar han ind paa, at han er en Oversætter, slet og ret? Hr. Janson kunde vistnok forsvare sit Standpunkt ved at indrømme dette, ved at sige, at det Hele fra hans Side er en Opofrelse til Fordel for Folket, hans hele Maal og Med er efter Evne at være med paa at tilføre Almuen Dannelsen paa den Vej, som for den er den naturlige. Man kunde vel endnu invende, at denne Overførsel paa Landsmaalet helst burde gøres af en Folkets Mand, eftersom en Oversættelse til et Maal, der ej

er Oversætterens, ofte bare bliver en Ombytning af Gloser, men dette vilde ialfald for Tiden være en Indvending af ringe Vægt – man maatte under den antagne Forudsætning godkjende Hr. Jansons Virksomhed.

Men er det saaledes ment? At enkelte Maalmænd har denne Opfatning af, hvad «Bymændene» kan og skal være i sit Forhold til Almuen, er nok saa, men at de skrivende Maalmænd aldrig har ment Tingen saaledes, naar Talen er om deres egen Virksomhed, det fremgaar tydeligt af hele deres Optræden. Nei, Hr. Janson som de andre vil ansees for Repræsentanter for en ny frembrydende, sandere, nationalere Retning i vor Literatur, de holde sine egne Bøger frem som et Virkelighedens Vidnesbyrd der man bringe alle Modstanderes Tunger til Taushed, ja, det er vel ikke langt fra, at de mener, den norske Literaturs Begyndelse bliver at regne med «Dødens»^{k4} og «Fra Bygdoms»^{k5} Fremkomst.

Hr. Jansons Forsvar for sig selv har vel saaledes været mindre vel betænkt, han har i en knap Vending ikke haft Tid til at tænke over, om ikke hans Verge kunde vende sig mot ham selv, og man faar vistnok ogsaa for hans Vedkommende holde sig til hans hele øvrige Optræden i Skrift og Tale. Men skal nu denne Digtning have den store Betydning i Nationens Udvikling, som der paastaaes, da maa den have givet noget af det, som lever og gjærer i Folket, et sandere, et med dets Ejendommelighed mere stemmende Udtryk end al anden norsk Digtning, og dette maa kunne eftervises med ganske anderledes usvigelige Mærker, end man kan sige, at Slængplag af norske Gloser er.

Det er et lidet Bidrag til denne Ransagning af Maalmændenes Literatur, efterfølgende kritiske Gjennemsynⁿ¹ af «Han og Ho» skal give.

Bedst finder man Jansons Forfatterejeendommelighed udpræget i hans Digte; thi den direkte Udtalelse er hans naturligste Udtryk. Vi møder i disse Sange en livsfrisk, ungdomskjæk, letvakt, meningenlunde dyp Følelse, der næsten altid vælder frem i et overflødigt, rethorisk prunkende Ordudstyr. Sjelden eller aldrigⁿ² faar man Følelsen af, at disse Digte er sprunget frem af en ejendommelig Digternaturs Møde med Virkeligheden, noget av saadanne Digtes Inderlighed og Magt til at erobre Læserens Fantasi og Følelse har de ikke. De vidner mere om en livlig Naturs Oplagthed til at føle noget ved alle Livets Rørelser, end om en ^[13] Digters Trang til at give disse Rørelses Brydning i hans

Indre Udtryk. Forholdet til den besungne Gjenstand er oftere Interessens kjølige end Gjennemlevelsens inderlige. Dette gjælder de bedre af disse Digte. Med den større og daarligere Del forholder det sig noget anderledes. Her er det ikke en bevæget Følelse, der søger Ord, men stærke, vellydende Ord, som søger, men ikke altid finder en Følelse, der kan samle dem til et forkyndende Udtryk. Det er Maalet, som bærer Skyld for Fremkomsten at disse Digte. Hr. Janson har nemlig først og fremst maattet være betænkt paa at fremvise det nye Maal i saa mange og forskellige Situationer, som muligt. Det skulde vises, hvor Maalet kunde slaaes i Bugter og Knuder, hvor det kunde le og græde, klinge og synge, hoppe og danse, og for at dette kunde ske, maatte der findes Stemninger og Tanker af alle Slags. Laa da disse, som det vel ofte hendte, ikke altid rede for Sprogexperimentet, saa sattes afsted paa Maafaa, de klingende Ord fik selv jage op den Stemning, de havde Brug for, og saaledes gik det da til, at Forf. fristet og forført af de aabne Vokalers og de haarde Konsonanters Huldredans, begynte at synge uden at have gjort Akkord mod de allernødvendigste Elementer til et godt Digt, eller han lod Pennen løbe meget længer, end Stemning og Tanke var med. Dette er ialfald den eneste Maade, jeg kan tænke mig enkelte af disse Digte opstaaet paa; thi forholdt det sig ikke saa, at Hr. Jansons kritiske Sans omtaages

«nær Glasserne tullar
og skrellende rullar,»

saa maatte han dog med sin fremskredne Udvikling være bleven opmærksom paa, at han mildest talt har skrevet meget for meget, at Billedet snart slet ikke er der, snart ikke er fuldvoxet i hans Fantasi. Jeg maa ialfald bede mig oplyst om, hvad Forf. mener at have udtrygt i Digte som «Paa Vegen,» «Vesle Gut,» «Gjenta sjung» og flere? Jeg skjønner ikke bedre, end at det bare er en Hallingdans, de norske Ord opfører med alskens Trivialiteter. Skulde jeg pege paa de Digte, hvori Janson fuldest har givet, hvad han ejer, saa maatte det være Digtene til Agnes, og vil man have flere end de tre ovenanførte af hine Digte, hvor Udtrykkets Overflødighed ret hænger og slænger om et magert Indhold, saa kan man slaa efter Pag. 39, 42, 76, 78, 80 og 139.

Kommer Janson udover den umiddelbare Udtalelse og over i en Digteart,

som i højere Grad end Stemningsdigtet kræver Evne til Karakteristik, saa aabenbarer Mangelen paa stærke Oplevelser og løftende Fantasi sig endnu langt tydeligere end i Digtene. Det bedste han har givet af objektiv Digtning, er «Liv». Baade i Skildringen af Liv selv og især af Tatergutten Aslak er der sikrere Vidnesbyrd om at Forf. har staaet i Korrespondence med det virkelige Liv, er inspireret af det, har faaet dets Varme op i sin Fantasi og har givet det modtagne ^[14]Tid til at udfolde sig til Billeder med digterisk Anskuelighed. Men allerede Jon Arason^{k6} er et tungt Vidnesbyrd til Misfordel for Forf.s skabende Evne. Her er ingen dybere Forstaaelse af menneskelig Individualitet, og Karakteristiken er farveløs. Det røber heller intet Skjøn paa at bygge Dramaer. Personerne udlade sit Indhold gennem brede Deklamationer, og Forf. giver os tidt i deres første Repliker hvad der først skulde komme frem under Handlingens Gang og Viljernes Brydning. Det er slet ikke gaaet op for Forf., at meget taler bedst, ja, i et Drama alene kan tale, naar det forties; han kan intet give i Perspektiv, han drager alt op i Repliken og giver derved Fremstillingen en flad Bredde, som myrder al Ejendommelighed. Forf.s Lyst til i ældre Digterskolers Smag at tydeliggjøre os de sjælelige Bevægelser gennem Sammenligning med visse Naturfenomener, fører ogsaa til en bredere Diktion end Dramaet taaler. – Tydeligst træder dog Forf.s Svagheder frem i hans sidste Verk. Der kan ikke gives uskaansommere Oplysninger om Forf.s digteriske Emne, end de, han selv har meddelt i «Han og Ho».

Forf. har i denne Bog paataget sig at vise os, hvorledes en af Naturen godt udstyret, men ung og ubefæstet Kvinde forføres under Indflydelsen af et tomt Selskabsliv og siden igjen rejser sig ved i Tide at komme i andre Forhold og under en bedre aandelig Paavirkning. Denne aandelige Paavirkning udgaar nu fra Fortællingens Helt, Student N.N. og den kommer udelukkende i Form af Taler og Foredrag. Ved hans Taler vækkes Heltinden af sin Barnslighed, ved hans Taler voxer hun, og da hun under et Besøg i Byen er bleven fangen i Verdens Garn, løser han hende ud ved sine Taler og vinder tilslut hendes Kjærlighed – ved sine Taler. Aldrig kommer der virkelige Oplevelser til og giver Ordet indtrængende Vegt; «Han» taler og «Ho» bliver rørt, og saa meddeles der os, at nu er der foregaaet noget mærkeligt med hende. Men skal vi forstaaⁿ³ og tro paa Talernes

Evne til at løfte og styre et Menneskes hele sjælelige Udvikling saa maa vi sættes levende ind i vedkommende Menneskes Ejendommelighed og i alle de Vilkaar og Forhold, som har virket med til at gjøre det til, hvad det er, og Talerne maa være saaledes indrettede, at de tager fat just i denne Ejendommelighed og i denne Dannelse, vi maa skjønne, at naar dette Ord mødte dette Menneske, saa var et Omslag i Sjælelivet den nødvendige Følge. Skal endvidere disse Taler vække Kjærlighed, da maa vi i og med dem have en Personlighed; thi man kan vel omvendes af en Bog, men man kan ikke forelske sig i den. Men det er netop saadan individuel Skildring, som Bogen mangler. Helten er et Bind lyriske Reflexioner, eller hvad man nu vil kalde det, man trænger blot til at raabe: Sesam, Sesam, luk dig op, saa flyver strax en mere eller mindre lyrisk bevinget Festtale ud, og for Fremstillingen af Heltindens Udvikling har der netop paa Grund af Heltens Lidenskab for at høre sig selv tale, ikke været tilstrækkelig Rum. – I ^[15] Begyndelsen synes Forf. virkelig at være inde paa at skildre, derom vidner den Maade, hvorpaa Helten føres frem for os. Denne mærkelige Mand beskrives saaledes: «Han var høj og mager, bar Haaret nokot nedyver Ermet, saag tankefuld og stundaa lidande ut. – Han var jamt nokot slurvutt klædd, gjekk med ein gamall, sliten Frakk, dar Hempa som tidast stakk fram oppfyre Kragen. – Han gjek stødt aaleine – og saag korkje til høgre eller vinstre.» Han bor paa en gammel Gaard, rigelig udstyret med øde Rum, fuld af Kongrovæv og gamle Portrætter; han sidder langt udover Natten neddukket i mugne Bøger, han har dybe, luende Øjne, han har en Sorg, en ulykkelig Kjærlighed, og han gaar og bærer paa et Løfte om evig Ungkarlstand. – Man kjender naturligvis strax igjen Helten fra de tyske Dameromaner, en af disse interessante Skabninger, som er ment at skulle være Aandrigheden personificeret, men som aldrig opnaar andet end at give Vidnesbyrd om Armoden af den Fantasi, som skabte dem, og som intet bedre Mærke paa en overvejende Mandighed kan opdrive, end at Kjolehempet stikker ovenfor Kraven. Man kjender ham strax, og man falder i Forundring over at en Forf. i vore Dage og i vor Literatur, hvor Billedets ydre og indre Sandhed netop er hævdet saa stærkt, har kunnet finde sig tilfredsstillet med denne lærde Røverridder i tysk Snit; men Skildring er det dog, om end uendelig fattig. Forf. har gennem de her meddelte Træk aabenbart villet give Indtrykket

af en Mand med et indadvendt, ensomt, grublende Sjæleliv med den Varhed i Meddelelse og i Omgang med andre, som et ideelt anlagt Menneske ofte kan faa, naar det er saaret af Virkeligheden og ikke har stort Hjerte og kraftig Vilje nok til at gaa den nye Skuffelse under Øjnene. Men med denne Beskrivelse er Forf. nogetsaa nær færdig med den digteriske Fremstilling, nu vælder Talernes Flom frem, og i den drukner fast alle de Billeder Forf. hist og her er om at jage op.

Fortællingen kommer igang ved et Vinterbal i Prestegaarden. Studenten vælter udenfor Gaarden og kommer ind for at laane sig en Slæde af Presten. Modsætningen mellem den lune Hygge, som aander i Prestens Stue, og det ormstukne Øde i Studentens Bolig er malet med friske, levende Drag. Men idet Presten beder ham drikke The og tage sig en Dans, er han uforvarende kommen til at sige: Sesam, Sesam, luk dig op, han har nemlig talt om klare Kvindeøjne og en rødlet Kind, og dette er uheldigvis Themaer, som Studenten trakterer som Virtuos – han er med det samme paa Talerstolen, Ordene pludre frem efter Rhetorikens bedste Regler, man skulde tro, den ensomme Mand havde i sin Ensomhed intet andet bestilt end at udtenke en prunkende Festtale over sit Uheld i Kjærligheden og hidtil bare havde savnet Lejlighed til at anbringe den med Virkning. Nu er Stunden kommen, i Kontrast til Balmusikens Jubel er Talens Effekt afgjørende. Deklamationsnummeret ender med en detaljeret Angivelse ^[16]af, hvorledes den Kvinde maatte være beskaffen, som Hr. Studenten skulde ville binde sig til. Jeg beder Læseren staa efter Pag. 15 og 17 og saa spørge sig selv – ikke om dette ere de rette Ord i den Mands Mund, som Hr. Janson i Bogens Begyndelse presenterer os; men om noget levende Menneske under saa almindelige Omstændigheder som disse udlader sig saaledes, og det ovenikjøbet til en fremmed Mand? Det var et Held for Forfatteren, at den Slæde gik itu, han fik sin Krig frem, sin Tale anbragt; men hans Helt gik sandelig istykker ved den samme Lejlighed, og han faar ham ikke siden limet sammen. – Efter at Studenten har gjort nok for at hævde sin Stilling som Helt, efter at han har udstridt Striden: «Du Dyd, min Kjæledegge osv.», ^{k7}saa kommer han ned i Dansesalen og opdager «Ho», en ung livsfrisk Pige, der synger Folkeviser med stor Inderlighed. Studenten bliver øjeblikkelig et Offer for de unge Damers Danselyst, han stormes og indtages, er hed og glad og forundret, indimellem

dybsindig, overhovedet uhyre interessant. Sent paa Kveld rejser han hjem, og opkommen i sin Stue tager han frem et interessant Portræt, som han naturligvis i Lighed med alle interessante, ulykkelige Romanhelte har af den interessante, utro Elskede, – han sukker og man maa antage, at Hr. Janson er mindre vel underrettet, naar han efter dette lader Helten lægge sig og sove. «Han kastede sig uroligt paa Lejet, indtil Morgensolen begynte sit Forgyldearbejde», vilde naturligvis have været i Stilen.

Studentens næste Møde med Prestedatteren er ved hendes Konfirmation. Da opdager hans Psykologi i hendes Ansigt et Alvorsdrag, som giver ham Tro paa, at han der har fundet den rette Ager for sine Talers Udsæd, og for at faa Vished i sin Sag, besluttede han at forære hende Monods Bog om Kvinden.^{k8} Han er naturligvis uhyre spændt paa Udfaldet, thi han har jo i lang Tid gaat og trutnet af bare Aandrigheid, vi har selv været Vidne til, at den ved ringeste Anledning tyter ud, og der er nu ikke blot Spørgsmaal om en enkelt større Levering af aandrigt Overskud, men om en stadig Afsætningskilde. Men ved det næste Møde med Heltinden paa Landevejen (hele Udviklingen foregaar gennem saadanne Friluftsmøder) opdager han, at Tiden for Monod endnu ej er kommen. Hun er endnu det samme naturfriske, viltre Barn, som helst render omkring i Stald og Fjøs, klæder sig i Budejens Stak, hopper om i Urdene og hauker mod Fjeldene. Denne Glæde i det ubundne Liv i Naturen lader Forfatteren hende udtrykke saaledes: «Eg veit inkje nokot betre enn at fljuga stad paa grøne Marki, elder at kliva opigjennom Berget, vada i Lynget og byksa fraa Stejn til Stejn. So bles Vinden so friskt, og Fuglarna syngja, og Soli skin millom Lauvet og so kjenner eg meg so glad», og: «Ja, inkje sant, so kjenner De Dykker nett som heima millom Fuglarna og Lauvet og dan blaae Himmel, og so er dat rett som nokot inne i Brjostet vil fljuga ut, syngja ut, so De stundaa fær Hug til at hauka ut i lauso [17] Lufti». Men dette er jo den pureste Affektation. Disse Ord giver nemlig ikke en gang hendes Følelser rigtigt, saaledes som de vilde afspejle sig i en dannet Reflexion, end sige, at det skulde være det naive Udtryk for, hvad der rører sig i hende. Saledes kan en Kvinde ikke tale, der som Agnes ingen Læsning har og dertil er opvoxen paa Landet, hvor Forhold og anskuelser i det længste tvinger et hvert Udbrud af levende Følelse tilbage fra Tungen og i ethvert Fald lærer et

ganske anderledes knapt og sandt Udtryk. Heller ikke har en sådan Pige det med «at trasla Henderne upp mot Brjostet». – Da Monod sees at være spildt, prøver Studenten paa at lade «Papa Oehlenslager»^{k9} virke, og dette Forsøg slaar bedre til. Hun begynder at udfolde sig, og nu kommer Studentens Arbejde igang. Heltindens barnlige Sjæl ligger udfoldet for ham – jeg kunde næsten sige som en blank Is, hvori han efter Behag kan rite^{k10} sine Talers Runer. Han tager Fart fra Sagaen, skriver det ene Billede ned efter det andet, og han glæder sig over hvilket stort Felt der endnu er aabent for hans Virksomhed – da noget indtræffer, som faar hans Haab til at fælde Vingerne: Agnes rejser til Byen, mærkelig nok uden engang at spørge ham om Lov. Da Studenten faar høre om denne Rejse, som kanske for altid vil tage fra ham Lejligheden til at udfolde sig, finder han det bedst at holde sig til Religionen, og han ender den Tale, som han i denne Anledning trakterer paa sig selv, med ægte Kulissepathos saaledes: «Aanej, ho er som hine ho og – so kom no Bibelbok!!»

Vi faar nu en Frist for Studentens Snaksomhed, og vor Opmærksomhed drages over paa Agnes. Vi ved rigtignok paa Forhaand, hvad der skal ske; thi Studenten har sagt at Bylivet er en Myr, hvori al Uskyld drukner, og vi har alt en Mistanke om, at i denne Bog sker intet andet end det, som kan styrke Studentens Paastande. Vi ved altsaa at Agnes skal fordærves; men nu spændes vi paa, hvorledes Forfatteren vil lade en saadan frisk, begavet Natur fanges. Her begynder Digterens Opgave, her maa det vise sig, om Forfatteren har haft psykologisk Blik for hvorledes en saadan Individualitet maa udvikle sig under de givne Forhold, og om han har haft Fantasi nok til at lade Udviklingen blomstre op for os i levende, gennemskuelige Drag. Man læse igjennem de to Breve, som skal mane Forvandlingen frem for os. Ser vi her den unge, rige Kvinde først i Forvirringen mellem de mange brogede Indtryk, som stormer ind paa hende fra alle sider, ser vi, hvordan dette Liv først skræmmer, saa smigrer, frister og siden, da hun har givet efter, binder, trods sin Tomhed, binder, fordi det lærer af med at gaar Imøde med sig selv i Alvor, og fordi Opgjøret blir tyngre, des længer det skydes ud? Ser vi, hvorledes de mange gode Gaver, som en sund Natur og et godt Hjem gav, hvorledes de foræres bort for Flitter og Fjas, ser vi Kampen, Brydningen mellem det gamle og det nye og ser vi tilslut, hvorledes det gamle

forskydes og det ny holder Indtog? – Jeg vil ikke negte, at enkelte af Stadierne ^[18]er antydet, men blot saaledes, som en forstandig Kritiker kan pege paa, hvad der ved en saadan udvikling er at tage fat paa – Digterens Arbejde, den inderlige Udfoldelse af Sjælekampen i Drag af positiv Karakteristik, er forsømt.

Agnes kommer hjem. Man lægge Mærke til, hvor overraskende alt følger sig. Studenten har spaad: slig vender hun hjem og mirabile dictu^{k11} – hun begynder strax med en Rumsteren og Huseren, som med tusinde Tunger besynger Studentens Spaadomsevne. Det følger sig saa mærkeligt, at jeg tror, Forf. selv har forundret sig. Men om den Kvinde, vi gjorde Bekjendtskab med før Rejsen, og som vi følger siden udigjennem Bogen, *kunde* komme saaledes hjem, derom har Forf. glemmt at spørge sin Psykologi, eller denne er af en upaalidelig Beskaffenhed. Thi selv om vi ser bort fra, at de Fristelser, Forf. lader hende omtale i Brevene, umuligt kan bedaare hende, selv om Forf. her havde fundet den rette Vej, saa kan hun med de Forudsætninger, Forf. har givet hende, aldrig være bleven til den Kvinde, som vender hjem. Dette er nemlig en Fjante, og hun maa være rejst som en Fjante, hun er raa (hendes Opførsel med Tjenerne) og hun maa være rejst raa. Den Kvinde, som kommer hjem, rydder ikke alene Hyggen ud af Prestegaarden, hun rydder tillige ud al Sammenhæng mellom sin egen Fortid og Fremtid, og Døren er slaaet op til Digterens Verksted: Denne Kvinde er gjort bare forat danse efter Studentens moralske Viser, og hans sidste var: I Bylivet sættes Ungdom, Uskyld og Talent ind og Tomhed og Tant tages ud. – Den samme Methode træder os imøde længere ud i Bogen, da et levende Exemplar af denne fordærvede Bybefolkning skal bringes os for Øje i Heltindens Veninde, Mathilde. Først skikkes hendes Breve, der bare indeholder Forf.s Kritik eller rettere harmfulde Udgydelser over den Art Kvinder, og derfor umuligt kan lægges i hendes Mund, dernæst optræder hun selv og begynder strax som Agnes før, bare tifold værre. Studenten, det er Hr. Janson, har sagt: saaledes er det, og nu lader han sine Marionetdukker danse, og deres Dans skal være Virkelighedens Vidnesbyrd. Men vi se jo Forf. staa bag om og drage i Traadene, vi høre *hans* Røst, ikke Livets, Fænomenet er kunstig gjort, vi kunne følge det i alle dets Sammenføjninger, det er dødt og mangler overbevisende Evne. Det er let at digte paa den Maade.

En stund efter Hjemkomsten staar det næste Møde paa Landevejen og den

næste Haglladning af Taler affyres mod Ofret. Denne gang faar vi blandt andet en Kritik over Emilie Carlén,^{k12} og et venskabeligt Spark gives i forbigaaende Bjørnson og Fru Thoresen^{k13} for deres overfladiske Norskhed. Enden er et Udfald mod Bylivet. – Da Studenten har tilladt sig at være en Smule uforskammet, beder han ved næste Møde om Tilgivelse, og han lægger som en ægte Helt fra de tykke Romaner med det tynde Indhold til: «Dat er skjeldan eg bed nokon om Tilgjevning.» Herover og over en Del Taler, som han denne Gang med rosværdig ^[19]Selvkritik ender saaledes: «No kan De have Løyve til at segja, at eg heve holdat Fyreslesning idag,» bliver Agnes rørt, og nu tager hun Monod frem. – Hun tager Monod frem. Men disse alvorsfulde Billeder, denne Verden med Pligt og Ansvar, som her aabner sig for hende, ligger trykkende, truende ind paa hende, hun faar Angst, hun bliver igjen uvis – da kommer et Brev fra Mathilde. Som en uventet Frelse fra en overhængende Ulykke kommer dette Brev, som en lokkende Jubelsang om Fest og Leg, og tryk Glæde slaar de Billeder, Brevet har med, ned igjennem alle de tunge Tanker, Monod og Studenten har raabt sammen, de slaar ned og spreder dem, som Blæsten Skyerne, og Balsalens Lampeskin og Balsalens Musik erobrer igjen hendes Sjæl. Her er Janson atter inde paa Skildring. Hans Ord er: «Byen med alle Minne, med all Lejk og Gaman, med alle smjugande og daarande Ord drog framum og stod likasom og gartade framfyra henne. Ho reis upp fraa Stolen, ho log, ho song.» Men er dette alt, hvad vi kræver paa dette Sted? Det er ikke det afgjørende Slag, som her staar; men det er et Slag. Er det nu nok, at der fortælles os, hvad det var, som kom og drog, at det var Minder om Koncerter, Baller osv., skulde vi ikke kunne kræve en dybere Paavisning af, *hvad* det var i hende, som disse Minder tog fat i, og *hvorledes* de tog fat?

Det næste Møde mellem «Han» og «Ho» staar til Afvexling (man maa beundre denne Rigdom i Opfindelsen) et Sted oppe i Skogen, hvorfra der er vakkert Udsyn. Aarsagen til, at vi dennegang forlader den slagne Landevej, er, at Hr. Janson nu har Trang til at blive lyrisk stemt over Naturskønheden. Om de naturbegeistrede Udladelser, som her falder, skal der siden blive Tale; her er det nok at bemærke, at de ligesaa lidt som Studentens andre Deklamationer fortæller os noget om hans Ejendommelighed. Jeg gaar strax over til Slutningsscenen, der

i Smagløshed og Mangel paa fin Følelse søger sin Mage. Studenten meddeler Agnes, at hun har manglet en Fortrolig. Han belærer hende fremdeles om, at denne Fortrolige kunde hendes Moder blot tildels have været; det maatte helst være en, som kunde styre hendes hele Udvikling, kort, forrette det Arbejde, som Studenten just er ifærd med. At det er sig selv, han her byder frem, med andre Ord, at han gjør hende en Kjærlighedserklæring, kan en voxen Kvinde som Agnes umuligt være i Tvivl om, selv om hun ikke kjendte Studenten som en Mand, der ej har Brug for den skjønnne Dyd Beskedenhed. Men det være langt fra, at Agnes opfatter Tingen saaledes. Forf. lader hende sige: «Ja, kan De finna ein slik ein til meg?» Man kunde et Øjeblik faa den Tro, at hun nu er bleven saaledes tøjlet og tugtet og skræmt af Studenten, at hun ikke tør andet end byde sig selv frem paa denne Maade; men dette er dog ikke Meningen; først da Studenten ligefrem spørger, om denne Fortrolige ikke kunde være en Mand, forstaar hun og rødmer. Nej, det skal aabenbart være Naivitet. Men nu Studenten? ^[20] Er han ogsaa naiv? Han synes nemlig ikke at have endog den fjerneste Anelse om, at han i sine Ord tydeligt har forkyndt, at han mener nu at staa ved det Maal, hvortil han saa trudt og traadt har brolagt Vejen med sine lange Taler; der er intet Spor af, at han ved om, at han har friet.

Efter dette Møde begynder Gjæringen i Agnes for alvor. Til hendes andre sjælelige Rørelser kommer nu ogsaa Kjærlighed til Studenten. Begyndelsen til at hendes gode Natur faar Overtaget, er ret vakkert skildret i den lille Scene, hvor Studenten staar udenfor og opdager, at hun igjen kan synge Folkeviserne. – Samværet mellom de to bliver fra nu af hyppigere. Studenten kommer ofte ned i Prestegaarden, og man mærker snart paa Talernes Minken baade i Længde og rhetorisk Pragt, at han nu har læsset af sig Størsteparten af sin aandelige Føring, at han «omtrent har faaet sagt det vigtigste,» og nu trænger Pusterum. Vi slutter endvidere, at Forf. nu vil lade Heltindens Kamp gaa op for os; thi skjønt vi er bleven noget ør af Studentens Ordsqualder, mindes vi dog, hvad der ialfald tilsyneladende er holdt frem som Hovedopgaven. Da snubler vi med Et over følgende Sætning: «Bibelboki vardt snart hennar kjæraste Lestr.» Denne Sætning kan i dette Tilfælde blot fortælle om et stort Omslag. Nu ved vi vist nok, at til det Stadium, som disse Ord tyder paa, er der en lang Vej i Tvivl og Kamp, og om

noget saadant har der endnu ikke været Tale; men paa den anden Side vil vi nødigt tro, at Forf. har ladet denne Sætning ligge som en betydningsløs Frase paa sin Vej; vi antager derfor, at Omslaget her er betegnet, og at Motiveringen for Kortheds Skyld er udeladt. Men idet vi læser videre, opdager vi til vor Forundring, at nu kommer dog Kampen, Forf. har altsaa ikke været sig bevidst, hvad han sagde, og nu først staar vi ved den rette Begyndelse. Hvorledes har nu Hr. Janson ladet denne Kamp udvikle sig, og hvad anser han for de rette Tegn og Mærker paa, at Maalet er naaet? – Der fortælles os, at hun kjæmper og lider, vi faar vide, at hun er bleven bleg og mager og stille og taalsom mod Tjenerne, hun bliver af Forf. kommandert til Byen for igjen at danse, det vil sige for at kunne fordømme det Liv, hun engang elskede; men alt dette er dog ikke holdt frem som Hovedmærker i Kampens Gang, nej, *Stadierne i denne betegnes ved hendes mer eller mindre glødende Lovtaler over Studenten*. Hans Stigning i hendes Beundring og Kjærlighed er Maal og Mærke paa hendes Sjælelivs Væxt. Hvem aabnede hendes Øjne? Studenten. Hvem styrede hendes Udvikling? Studenten. Og hvem fyldte hende med Liv og Aand, da hun stod træt og tom af sit Besøg i Aandløshedens Huler og Forfængelighedens Boliger? Studenten, naturligvis. Hans Aandrigthed er uden Maal og Ende – ligesom hans Kjedsommelighed. Og da nu Heltinden tilslut ender med en Jubelouverture over Studentens Herlighed, og da hun endvidere har brudt med Mathilde – da staar hun ved Maalet, da har hun de rette Tegn og Mærker ^[21] paa et alvorligt Sind, da har hun sejret, da faar hun Absolution af Forf. og erklæres Studenten værdig.

Men hvilken er Læserens Stemning efterat have overværet Opførelsen af denne Jubelouverture? At han ikke er jubelstemt, tør jeg med Vished paastaa; thi den hvis Ære trommes ud paa den Maade, er ham kun bekjendt af et eneste Træk, hans Prækelyst, og Læserens Sympathi kunde blot vækkes derved, at Forf. havde ladet Studenten en alvorlig Revselse tildele for hans anmassende Opførsel. Vi kan her blot gentage den Hovedanke, vi strax i Begyndelsen har holdt frem: Skal hendes Sjælelivs Vext gradmaales af hendes Kjærlighed til Studenten, da maa vi have et aldeles sikkert Billede af hans hele Person, hans Natur, hans Dannelse og hele sjælelige Udvikling, men om disse Ting er ikke givet Besked. Det bliver os her fuldstændig klart, at Forf. aldrig har haft Trang til at digte det

antydte Billede ud, det har aldrig været i hans Fantasi, men at han derimod har haft en ganske afgjort Trang til for et større Publikum at faa udstillet det Overskud af halvbaarne Stemninger og rhetoriske Taleøvelser, som kan være falden af ved Forf.s andre literære Arbejder, og at den digteriske Form blot er valgt for at give disse spredte Bemærkninger et vist Sammenhold. Vi faar høre nok om, at det er «forvitneligt» at høre Studenten tale (noget, hvori vi umulig kan være enig med Forf.), at han er «andfull» og «klok», og at han har «djube Auga», men at denne Forf.s «Kritik af sin egen Helt» ej slaar til, maa han vel selv indrømme, og naar han fortæller, at «Talaren for Agnes smaug seg inn ved Sida aat Talen,» da maa vi højlig beklage, at Forf. ikke har fundet sig beføjet til at indbyde Læseren til at overvære denne Aabenbarelse af Studentens Personlighed; thi saalænge vi ingen anden Oplysning faar om Helten end den, hans Taler giver, saalænge kan det ikke undgaaes, at Læseren alt i et slaar sig vrang, bliver paatrængende, haardnakket paatrængende, og atter og atter spørger: *hvad* er Studenten, *hvor* er han? Det kan være, at Forf. peger paa Kjolehempen? Men jeg tror, vi bør være enige om i al Stilhed at putte den ned under Kraven igjen; den burde visselig aldrig være kommen op. Nu er der rigtignok endnu nogle Blade igjen – kanske aabnes der os med et Slag overraskende Perspektiver ind igjennem Studentens Udvikling, vide Udsyn, som gjøre alle vore Klager til Skamme. Vi skulle se. Man huske, at Studenten er bunden af et Romanløfte om evig Ungkarlstand, og da han skal være slig en Mønstermand, tænker vi os Muligheden af at Agnes som den eneste Trøst i sin Kjærlighed faar nøje sig med Æren af at have været under denne store Sjælelæges Hænder, og forresten en Henviſning til Forsagelsens Sødhed. Da hele Bogen er saa ganske i de tyske Dameromaners Mønster, tænker vi os, at Helten her, som Heltinderne hist, tilslut vil vise sig egentlig at være Forsynets Fuldmagt, og at han med vel beraad Hu har vakt Agnes's Kjærlighed til sig, fordi han saa, hun trængte Sorg. [22] Vi blader om. Der kommer et Brev til Studenten fra en Ven. Nu maa Læseren vide, at Studenten engang før i Bogen har faaet et Skjændebrev fra den samme Ven, og at han rimeligvis jevnlig faar saadanne, uden at han sees at tage nogen Notits deraf. Men nu har Vennens Ord, yderst belejligt for Forf., som ved et Vidunder med et faaet overbevisende Kraft, Studenten føler sig løst fra alle Minder og Løfter, fra

hele sin Fortid, han er bleven ny, splintrende ny, han tager en ny Frak paa, gaar ned i Prestegaarden, frier med rolig Overlegenhed, faar ja, ja, sætter sig i en Lænestol og er tilfreds med sig selv. – Men er Læseren tilfreds med ham? Nej, ved Styx, ^{k14} det er han ikke! Dertil har den gode Hr. Student voldt ham altfor mange tunge Stunder. Læseren slaar sig atter vrang, han bliver paatrængende, haardnakket paatrængende, og spørger: Hvor er dette Udfald motiveret? Hvor er der falden om end blot et Vink om at der ogsaa er foregaaet en Forandring med Studenten, at ogsaa han har haft en Udvikling, at han ikke blot har givet, men ogsaa modtaget? Hvor saa vi den nye Kjærlighed stige i ham, og hvorledes beviste den sig at være den rette og sande, hvorledes løste den ham fra hans Fortid og hans Løfte? Allerede Omslaget i Agnes var os en tvivl som Ting, men den Maade, hvorpaa Studentens Forvandling er besørget, er dog sandelig altfor barnslig. Det er et saa talende Vidnesbyrd om, at min Forklaring af Bogens Tilblivelse er den rette, som man vel kan ønske sig.

Jeg havde læst Bogen ud og, som sagt, intet fundet, der kunde vidne om, at ogsaa Agnes har udøvet en Indflydelse paa Studenten, ja jeg kunde ikke engang opdage noget, som det var tenkeligt, at Hr. Janson kunde mene vidnede om noget saadant. Da blev jeg gjort opmærksom paa, at Studenten tager en ny Frak paa, før han frier. Kanske har nu Hr. Janson dog ment, at dette maatte være et fyldestgørende Mærke paa, hvad Agnes har udrettet i Studenten. Han tager en ny Frak paa. En og anden Læser kunde jo rigtignok mene, at dette er noget lidet, at Studenten nu har faaet Sans for Renslighed og Orden, men da beder jeg at betænke, at dette Dragtskifte naturligvis betyder noget meget mere, naar det gjælder Studenten, end naar det gjælder andre Dødelige. Naar han bytter Frak, kan det umuligt være af lumpent Renslighedshensyn, det er naturligvis symbolsk, han ifører sig aabenbart et nyt Indre med det samme – saadant maa nemlig en Mand, som Studenten, antages altid at have paa Lager.

Denne Bog skal være bleven rost (jeg har ikke selv læst Anmeldelsen) for sit klare, enkle Anlæg. Sandelig i dette Tilfælde en tvetydig Ros! Det er jo aabenbart Armodens Enkelthed man her priser. Naar et Billede er gaaet op i Digteren med en Rigdom af karakteriserede Drag, ja, da spørges der om fuldstændigt Herredømme over Fænomenerne, da er det vanskeligt uden at opgive nogen

væsentlig Belysning af Emnet at faa Enkelthed ind i Bygningen, da er det en Kunst. Men naar der ingen Fylde af Anskuelse er, naar der ikke meddeles, som ^[23] Livet gjør det, naar Reflexionen ikke alene er Mellemmand, men selve det, som gjøres, og naar endelig de enkelte digtede Træk bare er Exempler tagne af en selvgjort Virkelighed, som ikke bærer Livets Lov i sig, men som er vilkaarlig indrettet efter det, som just skal bevises, her at tale om Enkelthed i Planen, hvor man hverken har Afhandling eller Digt for sig, er jo at rose Forf., fordi han kan sætte det færdige Exempel op saaledes, at det træffer sammen med Paastanden, det skulde bevise, og dette er dog en Kompliment, som en Mand med Hr. Jansons Udvikling vel maa være fri for.

*

At Hr. Janson ingen betydelig Digter er, tror jeg nok alle kyndige vil være enige med mig i; men det kunde jo være tænkeligt, at det, han giver, dog bedre end nogen anden norsk Digtning udtaler den norske Ejendommelighed. Men at dette ikke er Tilfældet, fremgaar alt af hvad jeg i det foregaaende har fremdraget af den Jansonske Poesis Særmerker. Digtene staar med sit rhetoriske Sving den svenske Ejendommelighed langt nærmere end den norske; «Jon Arason» er skreven ganske i den ældre danske Digterskoles Mønster (man jevnføre Slutningsdigtet med Ørnulfs Kvad i Hærmændene, ^{k15} som det er en Omskrivning af), og «Han og Ho» kan aldrig negte sit nære Slægtskab med de tyske Tendentsromaner. ^{k16} Nærmere at eftervise den Jansonske Digtning Unorskhed har sine Vanskeligheder; thi drager jeg frem, hvad vi har af Digt og Kunst, og efterviser jeg, hvor lidet Jansons Digtning har af det national-ejendommelige deri, saa siger naturligvis Hr. Janson: Ja, dette er ikke *norsk* Kunst og Digt, det kan vidne for en anden Nations Ejendommelighed, ej for vor. Men noget kan her gjøres. Vi har en Folkedigtning og en Sagaliteratur. Og det vil findes, hvor vi møder den norske Nation produserende, at en skarp Sans for det karakteristiske er et af de mest fremtrædende Drag i dens Ejendommelighed. Dette vidner al vor Historie, vor Digtning, gammel og ny, Folkets Ordbog, Viser og Eventyr, man kan spore det selv i den første den bedste Bygdevittighed som gaar om. Men man kan tage for sig, hvad man vil i den Jansonske Digtning, og den har netop sin største Brist i dette Stykke. Man tage for sig det, som er mindst

egnet til her at give Vidnesbyrd: hans naturbegeistrede Udladelser paa Vers og Prosa. Han er vel ofte varmt bevæget i Digtene, han taler i Han og Ho stundom med Stænk af Stemning; men langt oftere er han hæsblæsende deklamatorisk og aldrig karakteristisk. Man kan sandelig ikke lade være at undre sig over, at man, efter at vor gamle Literatur er bleven saa tilgængelig, efter at Gude Og Eckersberg i Farver og Bjørnson og Ibsen i Ord har slaaet fast saa mangt et inderligt og sandt Billede af vor Natur, at man endnu skal møde en Naturlyrik saa ganske i den gamle Smag som Jansons. Hvor mange Aar tilbage fører ikke alene dette lille Vers os:

[24] «Hejl deg høge
heilage Noreg!
fri lik Vinden,
som stryk kring Fjelli,
sterk som Kjempa
med Ær paa Brjostet,
væn som Brudi
paa Kyrkoferdi.»

Der er som bekjendt dem, som tror paa, at der med Synnøve Solbakken begynder et nyt Afsnit i vor Literatur; der er dem, som mener, at her er alt Begyndelse til en Digtning paa Grundlag af norsk Kultur, og de tror at denne Begyndelse er en sjelden rig og stor. Der er dem, der omfatter denne Begyndelse og dens Fortsættelse med Kjærlighed og Beundring og som mener, at i denne Digtning er det ideelle forkyndt ikke alene med stor Vælde i Fantasien, men ogsaa saa sandt, saa inderligt, saa vannende hjemligt, i en saa dyb Samklang med vor Ejendommelighed, at de ikke kan andet end sætte stor Tro og stort Haab til den. Naar nu denne Digtning forkjetres af Maalmændene, naar disse Digttere bliver Gjenstand for planmæssig Forfølgelse, naar de, vises ud af vor Literatur som manglende Hjemstavnsret der, da tør det vel ikke undre nogen, at vi, som tror og haaber paa denne Digtning, kræver Dokumenter og Bevisligheder irettelagt af dem, som udviser og selv forkynder sin egen Digtning som den sande Begyndelse. Det kan ikke med Rimelighed kræves, at vi paa dette deres eget Vidnesbyrd om sig selv, og fordi de maskerer sig med norske Gloser, skal bytte hines Rigdom med dissers Armod. Ingen kan være villigere til at respektere Maalmændenes Virksomhed end Anmelderen; jeg hører til dem, som tror, at alle

disse Retninger maa faa udvikle sig i Fred ved Siden af hverandre, saa vil nok Tiden afgjøre, hvad der havde Rod i Folket, hvad der var naturligt og sandt, og hvad der var kunstigt; thi hint vil leve, og dette vil dø. Men vil Maalmændene lades ukrænkede, da maade sandelig ogsaa selv øve Taalsomhed; jeg kræver af de Mænd, som siger sig at have Landet kjært, og især af dem, som selv optræder med Forkyndelse af det ideelle, at de skal agte og anerkjende det i Sanhed store og skjønne, selv om Formen ikke er den, de selv holder for den reneste – i ethvert Fald kræver jeg, at en Mand som Janson skal tale med Agtelse om Mænd, som han dog selv maa føle, han aldrig kan maale sig med i Evner. Jeg har haft Glæde af Hr. Jansons Digtning (især af Liv), jeg har haft endnu mere Glæde af den Friskhed og Varme, som ligger over hans Personlighed; men naar han forledet af, at der ingen Kritik er kommen over hans Digtning, optræder som den myndige Mand, der noget saa nær har skrevet sig selv op i Højsædet i vor Literatur og har skrevet andre helt og holdent ud af den, naar han forener sig med andre i Forkjetrelse og Haan, eller i bedste Fald i paataget Ringeagt, ^[25] – da maa han finde sig i, at der nedlægges Indsigelse, at man vækker ham af hans Tro paa sine egne Verkers Storhed, og at man ytrer Tvivl om, at han har det rette Alvor og den rette Kjærlighed i sig, og at man gjør ham opmærksom paa, at hans Stræv stundom smager mere af Lyst til at forherlige sig selv end af Vilje til at fremme Folkets Vækkelse og Væxt.

Nej, lad os mindes, at vort Land er lidet, de arbejdende Kræfter ikke mange og vore Vilkaar ofte haarde. Skal nu de faa, som vil og kan virke, splittes i ensidig Forherligelse af sig selv og sine egne Midler, i Miskjendelse af andres og i Utaalsomhed mod andre Retninger end dem, de selv hylder, da bliver Fremgangen tung og tvivlsom.

NORSKE FORFATTERINDER. Fru Collett

(Aftenbladet 21. sept. 1869)

I.

Fru Collett udgav for nogen Tid siden en Bog, som hun gav den vemodige Titel: «Sidste Blade.»^{k17} Skjønt disse faldende Blade ingeniørlunde bære saadanne Mærker, at de skulde varsle om det sidste Drys og overhoved ikke har stort mere af det høstlige end hendes øvrige Verker, nemlig den ejendommelige Mindestemning, som hviler deri, at hendes Forfatter-Virke mere er bleven at skrive Minde-Blade over et Liv, som ikke blev, hvad det kunde være bleven, end et ligefrem fuldblodigt digterisk Udslag af det, – saa er det paa den anden Side ikke vel tænkeligt, at hun herefterdags skulde udvikle nogen ny Side af sin Begavelse, og disse Blades Fremkomst kan derfor ret vel tages som en Lejlighed til at aabne et lidet Tilbagesyn paa hendes Forfatterskab.

Det, som Forfatterinden i sit første Verk har sit Øje fæstet paa, er det private, huslige og selskabelige Liv, og først og fremst Kvindens Stilling i dette. Og Resultatet er, at hun finder, at det hviler paa den raaeste, utryggeste Grundvold. Det er især den gjængse Opfatning af Kjærlighedsforholdet mellem Mand og Kvinde, hun prøver i Idealets Lys. Selv Kvinde og med et sjældent klart Syn paa sit Kjønns ejendommelige Vilkaar, og med en levende Tro paa Storheden af Kvindens Kald møder hun fra alle Sider Theorier, der vistnok ikke aabenbart, men tilsløret nedsætte Kvinden til et Inventarium, et velordnet Hus ej bør savne, og en Praxis, som kaster den sidste Rest af Skin, aabenlyst fornægterⁿ⁴ alle ideelle Krav og begynder med at slaa en tyk Streg over den første Betingelse for, at ^[26] Kvinden kan være, hvad hun kan og skal. Her var rig Høst af bitre Erfaringer paa nærmere og fjernere Hold, og i denne Retning, som ogsaa i mange andre, har Fru Collett virkelig «taget Riset op» efter Welhaven, som i sine Soire-Billeder^{k18} har en liden «Amtmandens Døtre» paa Vers, ligesom det samme Ris videre er svungen over Kjærlighedsforholdets Mangel paa Idealitet af Ibsen i «Kjærlighedens Komædie.»^{k19}

Fru Collett har sagt om sig selv, at hendes Evne egentlig ikke er Digterens, men en anden. Havde hun faaet følge sit Kald, er det rimelig, at hun fra Scenen vilde have givet mangt et fyldigt Billede af den sande Kvindelighed i hele sin Skønhed og Magt, mangt et Billede, som vilde være gaaet vækkende og løftende

eller stille mindende ud i Livet, vilde have holdt Dom med Idealets Myndighed eller hjulpet de mange vege og vaggende af hendes Kjøen,^{k20} som bare trænge et Ord, et sandt, et hjertevarmt, et modigt Ord eller Billede forat staa imod og værne om sit dyreste Eje, sin Kvindelighed. Men denne Vej var stængt for hende, og hendes Opgave blev nu en anden. Hun *maatte* holde et Opgjør med den Virkelighed, som havde kastet Tændstoffet ind i hendes varme Kvindesjel, Flammen af hendes Møde med disse Forhold og disse Synsmaader *maatte* slaa ud; men det blev nu en blinkende skarp Kritik, en stemningsfuld Polemik og en veltalende Hævden af det ideelle Syn.

De forskellige Kunstarter ere jo i Slægt; stænges der for Ens Virken i den, hvor Ens Evne nærmest ligger, kan Skabertrangen vel bryde sig et Far ind i en anden, men det bliver altid mærkbart. «Amtmandens Døtre» savner vistnok ikke Drag af virkelig digterisk Skaberkraft, Billeder af levende Væxt, men i det Store taget er den dog et kritisk-poetisk Indlæg i Kvindens «Befrielsessag». Det er det ildfuldeste, hun har skrevet, her ere de fleste varme Strømdrag op af Virkeligheden, her er den største Rigdom paa fine Iagttagelser og her er mange fulde Stemninger; men tager man Bogen for sig og gjør sig ærligt Rede for, hvor egentlig Tyngden ligger, holder man sammen de Steder, hvor det digteriske Syn er slaaet igjennem, saa tror jeg, man vil finde, at det, som fylder og bærer denne 3–400 Sider stærke Bog, det som har varmet og gjæret og arbejdet i Forf. og tilslut sprængt frem dette Udtryk, ikke er en Fantasiens Fylde af levende Billeder, der aldrig give Ro, men med Naturkraftens Vold vil frem og frigjøre sig i Væxt af den størst mulige individuelle Livagtighed, og det, man sidder inde med efter Læsningen som Vinding og Eje, er ikke nye mennesker og nye Forhold og nye Situationer af slaaende Anskuelighed; men man har hørt en Sag udmærket plaidere,^{k21} man har seet usle Forhold og tranghjertede Synsmaader synke sammen i al sin Tomhed, Feighed og Ideløshed, synke sukkende sammen for en Kritik, der rammer som Lynslag, og man har hørt en anden Opfatning hævde i fin Reflexion og sympathetisk Paakalden af vore bedste Følelser, hævde med en ^[27] Veltalenhed, der har Lys af Idealernes Nærværelse, ejendommelig Farvning af Personligheden og den Inderlighedens Magt, som ligger i nært Syn paa Forholdene, og i, at disse Tanker er ligesom truede af hende af en nærgaaende

Virkelighed, som hun selv har levet og lidt i.

Det er allerede værd at lægge Mærke til, hvorledes Forf. i denne Bog bærer sig ad forat male Helt og Heltinde frem for os i sin ideale Holdning ligeoverfor de andre sunkne og synkende Mænd og Kvinder, som fylde Bogen. Hun udstyrer dem strax med alle tænkelige, ydre og indre Fuldkommenheder, ligesom Smaapiger udstyre sine første Idealer. Saaledes er Colds Personlighed iført en Elegants og en Ridderlighed, som er ganske i den ældre Romanstil og falder flaut udenfor al Virkelighed. Ganske løjerlige er i saa Henseende tvende Bemærkninger om ham, der gjensidig slaa hinanden ihjel. Der staar et Sted i Bogen, at han paa alle Landture lover at forsyne Selskabet med Vildt; men siden fortælles der, at han er saa nærsynt, at han aldrig fælder en Fugl paa sine Jagtture, ja, paa et tredje Sted hentydes der til at Jagten egentlig er noget alt for lavt og materielt for en saadan fin og aandigt anlagt Natur, og om han end har Geværet om skulderen, saa er Maalet for hans Vandring ud i de vildeste Ødemarker et ganske andet: han gaar nemlig altid med en god Bog i Lommen. Her har nu den ømhjertede Forf. villet plyndre baade Friluftslivet og Boglivet for at pynte sin Helt; hun har villet give ham det interessante baade af Jægerens friske, mandige Færd og at Bogmenneskets stille Aandelighed; men til Straf rører Læserens Fantasi om med et Par tykke Jægerben og en næsten forsvindende spinkel, lærd Overkrop, indtil det hele Billede mattes af i en almindelig farveløs Romaninteressanthed. I samme Stil af de djerve Ben og den aandigt spinkle Overkrop er ogsaa alle de Scener, hvor Cold kommer som den Frelsende Engel mellem Sofie og Brandt, ikke at tale om den fortvivlede Redningsscene paa Sæteren. – Sofies Ypperlighed er sat i Scene paa en lignende Maade. Først alt dette «framifraa» fra hendes Barndom, al denne Grottepoesi og al denne Drivhusaandrigthed, som Barnet gaar tilgrunde i, saa disse Forbud fra Kjøbenhavn om hendes Aandsmodenhed osv., og saa tilslut hun selv med alt dette interessante brune Haar og al denne simple Elegants, som Forf. har en ren Svaghed for, – alt dette drager ind i samme Far. Og det er slet ikke saa, at Forf. savner Syn for den slette Romanstil. Før hun beskriver Sofies Værelse, giver hun denne Stil en Kritik, som har god Skik; men da hun saa skal ivej med sin egen Skildring, viser det sig, at denne Kritik var et Udslag af en indre Angst, det var

«en Parade i Kvart med et Smil»^{k22} for at bøde for sit eget Verk; thi hun har intet nyt Udtryk fundet. Her er Afmagt i Digtersynet. Alle disse enkelte Træk af Helt og Heltinder slaa ikke sammen ud i en samlet Individualitet, de fortælle enten slet intet, eller de fortælle bare om en vis intellektuel Udrustning, en vis Læsning og en vis ^[28]Opdragelse, uden at det formes ud i en bestemt Ejendommelighed, og baade Cold og Sofie ere mest bare de Organer, hvorigjennem Forf. lader mere ideelle Synsmaader komme til Orde.

Kritikens Overvegt over det digteriske Syn kommer ogsaa frem deri, at hun oftere giver en almindelig Karakteristik af Arten, hvortil den Person, som skal skildres, hører, istedenfor uden videre at føre et bestemt Individ af denne Art levende frem for os («Hun eller han var af den Art Mennesker» osv.) Det samme kan ogsaa iagttages, hvor Personerne ledes frem for os i en bestemt Sindsbevægelse. Denne bestemmes da i sin Almindelighed som Beruselse, Begejstring, Afsky osv., uden at vi faa se, hvordan disse almindelige Rørelser former sig just i dette enkelte Individ, hvad der dog vel nærmest skulde være Digterens Opgave. Er dette fremstillet, trænge vi jo ingen Etiket.

Men afgjørende for Bestemmelsen af Forf.s Forhold til sit Stof ere Dagbøgerne, Sofies, Colds og især Margretas.^{k23} Her føler dog enhver, at det ikke er Forf. om at gjøre, at faa de skrivendes Individualitet til at aabenbare sig i sanselig Fylde for Læseren, men blot gennem dem ganske abstrakt at faa et vist Syn gjort gjældende. Det er just det særegne ved et Digter, at selv om det, han vil have frem, er vældet saaledes ind paa ham, at det frister ham til polemiske Udfald, til kvas Kritik eller til at sænke sig i grublende Reflexion, saa faar han ikke Fred og Tilfredsstillelse, før Polemikken, Kritikken, Reflexionen er saaledes gaaet tilbunds og igjen er saaledes optagen i individuelle Fremtoninger, at Billedet kan tale for sig selv, og alt, som ikke kan komme med her, ofrer han. Men i disse Dagbøger er ogsaa det, Forf. vil have sagt, kommen fyldigt frem. Det er overalt Forholdet mellem Mand og Kvinde, her sigtes paa. De fleste af de førte Anker ramme endnu, som de vistnok rammede dengang. Det er sandt, vore unge Mænd savne alt for ofte Syn for og Tro paa Kvindens Betydning og sand Agtelse for hende. Man skal ikke lade sig vildlede af, hvad der i festlige Lag frases sammen til hendes Forherligelse. Den hyldest i Tale og Sang, som et festligt

Humør spenderer paa hende, siger ikke stort. Endnu mindre betyder en vis Art tom Riddertjeneste, som vises hende i det selskabelige Liv i de større Byer. Den Kvindelighed, som her æres og dyrkes, er gjerne af den tvivlsomme Art, som søges udtrykt i, at vedkommende «trækker sig tilbage i en lige saa uskjøn som uberettiget elegant Uangribelighed,» for at bruge en anden Mands træffende Ord, og de Mænd, som kan finde sig i at svinge Smigerens Røgelseskar for denne uangribelige Skjønhed, kan gjerne have et ganske raat Syn paa Kvinden og det kvindelige, og man skal i Regelen finde, at kommer den Sort Mænd under Indflydelse af Kvinder, saa er denne Indflydelse ikke af det gode. Til at have Fællesskab med Kvinder ere vore Mænd for magelige, de ere ogsaa for utilbøjelige til at gaa ind i de særligt kvindelige Interesser og at gjøre sig fortrolig med hendes særpregne ^[29]Syn, og de blyges i Grunden for at findes i Forhold til hende, paa samme Maade som de blyges for at vedgaa et inderligt Hjerteforhold til det ideelle overhoved, særlig til Poesien, og at tilstaa, at hun har haft Indflydelse paa dem, og at de have lært af hende, vilde de synes stred mod den sande Mandlighed. Paa den anden side vanskeliggjør Kvindens Udvikling eller Mangel paa Udvikling ofte Samværet her hos os. Træffer man hos os paa Kvinder med større Kundskaber, saa har Tilegnelsen ofte været forunderlig gold og har blot avlet Overvurderen af disse Kundskabers Værd og stor Envished i Meninger. De, som liden eller ingen Udvikling have, fjase – ifald det er grunde Naturer – i tomme Interesser, blive «knirkende Maskiner», eller leve sig tidt – naar det er en dybere Natur – ind i et ensidigt Følelsesliv, miste Syn og Sans for alle Livets Rørelser, overhoved for alt, som ikke direkte faar Magt i dette indre Liv, faa Foragt for Mandens stærkere Tænkning og videre Syn og for de Opgaver, han har at løse i Livet, og kræve som Vilkaar for Fællesskab med ham, at han skal styrte sig hovedkulds ind i det samme evige, svimlende Syn ind i egne Følelser, og at han skal dele alt med hende ligetil hendes Fordomme og Fanatisme.

Meget hemmes ogsaa et frugtbringende Samvær mellem den unge Mand og Kvinde af en altid færdig Sladder, der raat forudsætter, at det eneste mulige Sambaand mellem dem er Forelskelsens.

I Colds og Sofies Breve er mangt at dette draget frem, og den, som ikke disse Strejflys give et Gjenkjendelsens Sæt i – ja, han har da aldrig været trættet i disse

Forhold, aldrig ydmyget af disse Synsmaader og aldrig harm over disse Mennesker. Men i Margretas Dagbøger falder og det varmeste og veltigste Ord for Kvinden og hendes Kald, og den Mand, som ikke føler sig som omstraalet af den fine Kvindelighed Ynde i disse Breve, som ikke faar Respekt for den kvindelige Kjærligheds underfulde Skjønhed og Magt, og som disse Breve ikke overhoved vække til Syn for Kvindeværd, og som de ikke gjøre var i hans Forhold til Kvinden – han mangler noget meget væsentligt, og den Kvinde, som de ikke give Følelsen af stor Magt, stort Kald, stort Ansvar, er enten ingen Kvinde, eller hun har gjort noget, som var et Brud med Kvindeligheden – men da er hun og saa ræd disse Breve eller hader dem.

Bogens svageste Side er dens Slut. Den er noget af det pinligste, man kan læse. Her har Forf. ganske savnet Mod og Frihed. Hun har synt Mangel paa Mod deri, at hun har ladet Udfaldet bero paa en Misforstaaelse. Hun har vistnok sat det i Sammenhæng med en Karaktersvagthed hos Helten, men senere hen har hun ikke ret turdet vedstaa, at her var Skyld, og derfor har ikke Angeren lutrende Evne og heller ikke Forsoningens Mulighed i sig. Af Colds og Sofies sidste Samtale fremgaar det, at han ikke fuldt ud føler sin Skyld, men tvertom vil faa det Hele til at være et Vidnesbyrd om sin Følelse, om sjælelig Blygsel, og hun [30] har blot manglet et oplysende Ord for at finde Tingen saa temmelig i sin Orden. Det har altsaa været en Misforstaaelse, men en Katastrofe, som hviler paa en saadan, virker udenfor det komiske som oftest bare pinlig. Forf. har vist Mangel paa Frihed, har vist sig som en Træl af sit eget Mismod deri, at hun lader Sofie strande paa det samme Skjær som alle hine. Denne Slut kan Forf. umuligt have digtet for andet end forat mætte sin egen Bitterhed; thi hvad skulde den sige? Meningen kunde være den, at Sofie selv lider af den samme Kræftskade, som alle de andre, og dermed maatte Forf. ville have sagt, at der ikke gives en eneste Kvinde, som virkelig gjør Kravet Fyldest, men var dette Tanken, da maatte Sofie være ganske anderledes holdt fra første Færd af – eller Meningen kunde være den, at Kravet ikke kan gøres Fyldest, men saa er jo den hele Fremstilling fra Ende til anden en storartet Uretfærdighed.

II.

(Aftenbladet 23. sept. 1869)

I Fru Colletts næste Bog fortsættes Mønstringen af det private, huslige og selskabelige Liv, men det tyngste Hug rammer dog denne Gang vort offentlige Liv. Da disse Oktoberfantasier^{k24} kom ud, blev Forf. af Kritiken tilholdt at skrive poetiske Fortællinger og ikke at indlade sig paa Samfundskritik. Jeg synes ikke, Bogen giver sand Aarsag til denne Tilrettevisning. Samlingen indeholder tvende mindre Fortællinger, hvoraf den ene (Gjensyn) har mange udmærkedeⁿ⁵ Træk, men den anden (Kongsgaard) er, naar undtages den yndige af fine Barndomsminder flettede Ramme, Gjennemsnitsgods. Oktoberfantasierne derimod ere helt igjennem varmt og vækkende skrevet, og selv om man maa finde, at mangt og meget falder skjævt i Forf.s Syn eller falder rent udenfor hendes Forstaaelse, saa er det dog en aandrig og stærkt bevæget Kvindes Syn, vi faa, og det er nok værd at følge.

Kritiken af vore Samfundstilstande falder i Oktoberfantasierne gennem Taler, holdte af Kvinder. Forsvaret føres af Fru Betty, Angrepet af de andre. Men Fru Betty er holdt saaledes, at saavel hendes Personlighed som hendes Tale indirekte aabenbarer de Brist, Forf. mener er tilstede. Saaledes siges der om hendes Skjønhed, at den var af den Art, som man kan faa til at gaa op som et Regnestykke, men ingen har følt denne Skjønhed. Forf. mener vel, at der i vort Land er gjort saa meget især for dets materielle Væxt, at man uden Vanskelighed kan regne sig til, at det er et særdeles skjønt og blomstrende Samfund, men det af Aanden, som skulde samle og lyse ud igjennem de nye patenterede Indretninger og Institutioner, er der ikke. Fru Betty er desuden af de arbejdende og «virkende» i vid Maalestok. Hun virker for Kunst og Videnskab, i Missjons- og andre ^[31]Foreninger, ved Bazarer og Baller, ved Fane- og andre Feste, kort ved alle disse Lejligheder, da de flestes Virksomhed er som Mængdens ved en Ildebrand: Driften og Glæden i den er, at man faar føle og vise sin egen Vigtighed. Hun giver i sin Tale en kort, men glimrende Oversigt over Landets Fremgang i de sidste femti Aar, og det maa man sige, Talen er Patent-Gods, man føler strax dens kemiske Slægtskab med knaldende Champagneproppe, Festdekorationer, Festmusik, Festbravoer og andre Festmaaltids-Stemningernes Grundstoffer. Hendes Forhold til Samfundsopgaverne er Tidens. Hendes Tale gjør

det samme Indtryk, som Synet af en ny, kompliceret Maskine: de mest flunkende nye af Tidens Stikord staa her ordnede i en Symetri, «der er overmaade behagelig for Indbildningskraften». Politiske og andre Institutioner, Jernbaner, Dampbaade, Chausséer, Skolestuer og Distriktsfængsler, Foreninger og Selskaber til alles Vel og til Helsebod for alle Brist staa her som store, blanke Cylindere, som sikre, tætte Tapper, som store knusende og løftende Hjul, som Stænger og Skruer og glindsende Messingbeslag med berømte Fabrikers imponerende Stempel, og man faar et levende Indtryk af, hvorledes Maskinens samlede Kraft, naar alle disse Hægter og Skruer og Bøjler først ret har faaet omspændt Landet, maa løfte det op til en enorm Højde af aandeligt og materielt Velvære. Der er bare en Ting, denne Tale savner: selvstændigt Syn, selvstændig Tænkning, Selvoplevelse, inderligt personligt Forhold til Gjenstanden.

Gjennem Annas Tale faar denne Lovsang over vort unge Samfund sin direkte Kritik, og Billedet af en anden Tid føres op til Sammenhold. Denne Tale er ganske vist betegnende for Forf.s eget Standpunkt. Forf. «har sine Begreber og Interesser i en Tid, som ligger forud for denne,» og det er vel ikke frit for, at hun stundom synes «rage ubegrebet ind i den nærværende.» Forf. har levet i den første nationale Rejsnings Tid, en Tid, som i al sin Formløshed, sin Raahed, sin vilde Stridslust, men ogsaa i al sin Naturfriskhed, med alt sit morgenglade Mod paa Livet, kort i al sin Genialitet, er saa storladent udvældet i denne ene Personlighed Wergeland, at den gjerne kan bære hans Navn. Selv tilhører Forf. aabenbart ifølge alle sine Forudsætninger Dæmringspartiet, ^{k25} men hun har dog et aabent Syn for denne Tids store og gode Sider: «I denne sin første af Arbejdet endnu ikke kuede Kraft tog Aandslivet et ganske mærkeligt Opsving. Det var en vild, en gjærende, en Stridens, en Splittelsens Tid, men hvilke Kræfter udvikle de der sig ikke i Gjæringen! Hvilken Ild og Begejstring, baaren af de rigeste Forhaabninger! Den Ungdom, som mellem Aarene 30–40 færdedes paa Scenen – – var ikke dannet og poleret, som den nærværende, men den var ung, der var Lidenskab og Poesi i den, og hele Livet havde en saa forunderlig Fart, at selv det ubetydeligste blev løftet og draget med. Det skummede og gjærede overalt og sprudlede over i Sang, Tale og Skrift – – » Men hvordan er nu den Tid, Forf. træder ^[32] op i som fuldt udviklet Kvinde og som Forfatterinde? I Fru Bettys Tale

har den jo faaet sin Højsang, i Annas faar den nu sin Kritik. Det er en Tid, hvori Ilden og Begejstringen synes slukt, Skummingen og Gjæringen har lagt sig, der «leves» ikke paa Ballerne, det sprudler ikke mere i Sang, Tale og Skrift, Aandslivet folder sig træt og slapt, det puster ud efter det haarde Tag, det er en Eyje i vor Udvikling, og Forf. har ingen Tro paa, at nye Kræfter i Stilhed ruste sig og samle sig til et nyt Sæt i vor nationale Væxt. Men der har rejst sig et andet Røre, «det ydre Røre», et sveddrivende Stræv for ialfald i det ydre Liv at komme saa nogenlunde i Højde med de store Kulturfolk. Der ryddes og bygges, saa det ryger efter, man lægger Jernbaner og Veje, og man vil dampe en Uendelighed af nye Institutioner ind, men man glemmer i lige Mon at lægge nye Veje og Baner ind til det bundne Aandsliv, saaledes, at dette kan faa dampe ud til Vext i alle de nye Huse, der bygges det. «Aandslivet staar udenfor og raaber med tusinde Røster:» Platz da! – – udenfor staar Ungdommen og forlanger at være ung, førend den bliver gammel, udenfor staa Kvinderne – – og udenfor staa Kunstnerne med sine Billeder», og Digterne tie. Og gaar Virksomheden ogsaa tildels ud paa det aandelige Livs Vækkelse og Frigjørelse, saa har man ikke Syn for, hvor den dybeste Nød og Trang er, og i Modsætning til den blinde Tro paa Institutionernes undergjørende Magt, fremholdes, at Omdannelsen maa begynde i den enkelte og i Familielivet, og her mindes atter om Kvindens store og fagre Opgave.

Ligesom Dæmringens Digter savnede Syn for, at det indre og ydre Røre i hans Tid var et Forbud paa, at Folket var om at vaagne til selvstændigt Liv, saaledes har heller ikke Fru Collett Forstaaelsen af og Forsoningen med Bevægelserne i sin Samtid. Hun gjør vel store Indrømmelser til Nationens Anlæg, den noble Interesser osv.; men nogen ret Tro paa, at der skulde ligge tændbart Stof i de Tomter, som ryddes, nogen sand fortrøstning til, at de «fremstormende Kongsemner» have Kald og Kræfter til at bygge Landets Fremtid, har hun ikke. Det gaar hende ganske som Dæmrings-Digteren, hun

«--- sidder ej,
med Lyst i dette Mylder,»

og hun sukker:

«Hvor finder jeg de smaa Idyller,

som vinked paa min Barndoms Vej?»

Og dette var i 61 eller før. Man kan nu sige til hende, som hun til hin Digter: «Hun vidste ikke, at Røret nu først ret skulde begynde.» Var de smaa Idyller alt i Welhavens tid for Størstedelen raset ihjel, og de sidste Rester ryddede ud, da Fru Collett skrev, saa ere nu selv de levende Minder om disse Idyller paa god Vej til at digtes, politiseres og prædiktes tildøde.

[33] Og det tør ikke undre os saa meget, at den, der som Fru Collett har Størsteparten af sit Liv og sin Udvikling paa hin Side af det Skille i vor nationale Væxt, som Literaturen kan betegnes med Bjørnson og Ibsen og deres nærmeste Forudsætninger, at dette Menneske bliver lidt «unheimlich» og mistrøstig tilmode og ønsker sig tilbage til de smaa Idyller, som et gammelt Kulturliv har saa mange af, men som et begyndende ej giver Ro til at voxe.

Lad os bare drage os til Minde tre af Tidens store Strømdrag i vort literære, politiske og religiøse Liv og stige de Fænomener, som vise Bevægelsen i sin største Ensidighed og Overdrivelse paa lidt nærmere Hold, saa tror jeg denne Længsel efter Idyllen vil finde en levende Forstaaelse hos mere end En. Vi have et *Maalstræv*. Hvem kan tvivle paa, at Maalstrævet er et Udslag af den dybe Trang i Folket til at finde sig selv, og hvem vil negte dets Berettigelse, naar det syner sig som Omsorg for at tilføre Almuen Dannelsen paa den nemmeste og sandeste Vej? Men kan man lade være at nedlægge Indsigelse, naar det vil være mere end en Hjælp til at frigjøre den bundne Naturvæxt, naar man vil grave kunstigt Far for den fremtidige Udvikling, og naar man stempler al literær Virken, der ei vil lyve sig ind i dette Far, som uden al national Betydning? Møder man nu ovenikjøbet Strævet der, hvor det er blevet en Mode, som Krambodgutter tage i Brug som Slips af nyeste Facon og Farve, eller hvor det bryder ud i et fanatisk Partiskrig, som i Sange, Aviser, i lune Lag og større Feste forguder alt, som er af Maalet, og fremfor alt Maalets egne Mænd, Fjeldbønderne, og som raser mod eller fornægter alt, som ikke i strengeste Forstand er efter sidste maalstræverske Opskrift, – ja, saa kan man nok forstaa, at en og anden ikke længere ser Aanden i Strævet.

Men i endnu større Mon vil den længes efter Idyllernes Tid, som ikke bare har mødt *Jaabækianismen*, som den viser sig i Thinget, løftet op i et renere og mere

storsindet Drag og styret af dannede og talentfulde Mænd, men som tillige i Jaabæks Blad^{k26} har seet Partiet med grænseløs Ugenerthed bære Trangsynethedens, Tranghjertighedens og Uvidenhedens bedste Vaaben paa alt, som bærer Dannelsens og Intelligentsens Mærke, og som har haft Lejlighed til at se disse Synsmaader regjere i Kommunerne, førte i Munden af Mænd, som i Grunden intet Syn har for og ingen Sammenheng med Bevægelsens sandeste og bedste, men hvis eneste Forhold til den er, at den gynger dem op til Magt, de ellers ikke vilde kunne naa, og hvis eneste Fortjeneste er Foragt for klare Grunde, og hvis Mod er til enhver Tid at turde tage paa sig det moralske Nederlag i sine Sejre. – Og alligevel er det umuligt at være blind for, at Bevægelsen staar i Sammenhæng med, at det hele Folk vil komme til mere levende Arbejde i det offentlige Liv, og selv den Sparsomhedsaand, der ofte gaar til ydmygende Kniberi, tør vel ^[34] betyde, at noget, som skulde være gjort, er undladt, og at en tidligere Mangel nu slaar ud som et Onde i Listerfolkets evige Nejer.

Og har man mødt *den religiøse Bevægelse*, saaledes som den i sin værste Ensidighed og Overdrift forkyndes af ofte saa forfærdeligt Ukaldede, der ved at faa Stempel af Stiftelser, Foreninger eller af en eller anden tydskdannet Professor har mistet Følelsen af Ansvar, og som tidt nok i sin enwise Fremholden af visse Skriftbud og i sin sejge uryggelige Forgudelse af egne Meninger og egne Oplevelser bare bringe sin egen Trangsynthed, Tranghjertethed og Uvidenhed tiltorvs i det kristelige Syns Navn, har man endvidere seet, hvorledes Forkyndelsen spirer og trives inde i vore dybe, mørke Afdale, hvor Bevægelsen endda til faa et Islæt af den vilde, lukkede natur, og hvor den aandelige Luftvexel er liden, og Kritikken og Kontrollen ofte ikke findes eller udelukkes, – har man mødt Bevægelsen saaledes, seet den paa nært Hold i dens kummerligste Udslag, saaledes som i Læsebogens Historie og i Udrenskningsforretningen i Rennebus Almuebibliothek – ja, saa kan man nok med Fru Collett komme til at lade den blodige Maria udtale sig saaledes om tilstanden i vort Land: «Istedenfor en kraftig Hersker har I skaffet Jer hundrede Smaadespoter paa Halsen. Enhver gammel Kaffesøster, enhver født Surmuler, ethvert daarligt, mislykket Subjekt, der af gode Grunde foragter Verdens sure Rognebær, behøver blot at erklære, at Aanden er kommen over ham, og han kan uden videre indsætte sig i

Andenmands Samvittighedsraad, Inkvirent, Dommer og Bøddel paa engang.»

Og dog maa man have været meget uheldig i sine Erfaringer, ifald man kan tvivle om, at denne Bevægelse har skudt mange rene, varme Strømme ind gjennem et døende religiøst Liv og har vakt mange til et sandt, et levende og inderligt Trosforhold til Religionen. Men det er ogsaa sandt, at meget kan være dræbt, som ej skulde dø.

Skal man nu staa med vaagent Øje midt i Strømdraget og endda med frejdigt Mod og levende Haab i en Tid som denne, da et Nyliv fra saa mange Hold bryder op af Folkegrunden, ofte raat, uskaansomt trædende ned mangt, som gjorde fager Fyldest for sin Tid, men som har udtjent, ringeagtende de synkende Idealer og fanatisk stormende frem i Jubel om de ny, saa maa man have et dybt Kjærlighedens Samfund med sit Folk, en underlig og uryggelig Tro paa dets Evne til ud af sig selv at skabe sin Fremtid og endda til være et Barn af sin Tid og have dens Trang, dens Syn og dens Haab i større Mon, end det er tænkeligt, at Fru Collett kan have det.

Dette gjælder nu alle Tider og alle Steder, men særligt vort Land med sine uensartede Forhold, hvor baade Landsnaturen, Folkeejendommeligheden og Livsvilkaarene i saa mange Maader forene sig om at mure visse Meninger og Synsmaader saaledes inde, at Kulturstrømningerne kan skylle og skylle Aar ud ^[35]og Aar ind uden at bide mere paa det engang fastgroede, end Havet paa vor Kyst, og siden, naar de endelig ere komne til at løsne i de fossile Lag, gynge op mere stygt og raat og vrangt og envist end andre Steder. Ruterne ind i det aandelige Liv maa sejles op som Fragtruterne i vore Vestlandsfjorde. Først mistænkes de, saa misbruges de; men til syvende og sidst damper der vel et stærkt og sundt Liv ud, og dette Haab maa være Glansen over Striden og Strævet.

Den sidste Snert rammer vor Klandresyge, vor Mangel paa Syn og Respekt for menneskelig Individualitet og vor Lyst til at slaa alt fremragende ned i den intet og ingen uroende Middelmaadighed. – Der begyndes med Julinka: «Hun har mere Vid end Aand, formegen Kritik og forliden Poesi, og af Naivitet og noget, som man engang kaldte «ungdommelig Begejstring», kunde man i hendes Sjæl finde saameget som man kan vente at finde Tusindfryd i et Karsebed.» Jfr. Bolt fortsætter: «Vi have formeget af hin skarpe, opløsende, kritiske Sands, der

vitrer og overdriver alle Misligheder, opirres af Hindringerne, angriber det Gode, kort, giver sig Luft i at klandre.»

Falder ikke dette ganske sammen med de Anker, som i den sidste Tid ere førte fra forskellige Hold, og nu sidst ved Studentermødet, over, at vore lærde Skoler opdrætte en Ungdom uden sandt hjertevarmt Forhold til Livsinteresserne, en underlig trangsynt, kritiksyg, tungblodig Ungdom, kan man ikke hente rigelige Illustrationer fra vore Students Optræden hvor det gjaldt at tage en eller anden stor Sag stort og varmt, og er det ikke for at bøde de Brist i denne Henseende, Brist, som den lærde Skole ifølge sit nærmeste Maal kanske aldrig kan af hjælpe, at man fremholder en anden, mere folkelig Undervisning, der mere er indrettet paa at vække det personlige Liv?

Og saa læse man tilslut igjennem Fremstillingen af den Metamorfose, som ethvert fremragende Individ her hos os maa gennemgaa, og jeg tænker, enhver kan let belægge Skildringen med Kjendsgjerninger, ikke alene af det private, men ogsaa af det offentlige Liv – ja, just nu efter denne Vinters Storjagt falder denne Kritik til med et Klap, – som har vist Gjenlyd.

III.

(Aftenbladet 2. okt. 1869.)

Forf. siger etsteds i de lange Nætter:^{k27} «Nedskrev enhver, der nogenlunde kan ordne sine Tanker, med Sandhedens Mod og Frihed, hvad de havde oplevet, saa fik man en sundere Lektüre end alt det Digt og Hjernesvind, man nu næres med.» Heri ligger vistnok et dobbelt Mistag. For det første er det naturligvis saa, at selv om dette Sandhedens Mod er tilstede i størst mulige Mon, om Meddelelserne gaa paa Kjendsgjerningernes knirkende Hængsler fra Ende til anden, saa ^[36] kan dog det meddelte være usandt i sin dybeste Grund, og paa den anden Side kan alle Fakta være flyttet saaledes om hverandre og være saaledes omklædt i «Digt og Hjernesvind,» at intet findes paa sin Plads mere og i sin virkelige Mundur, og alligevel kan den fulde Sandhed just lyse frem af dette Røre. Men selv om det psykologiske Syn, Skjønheidssansen og Udviklingen er tilstede ved Siden af Sanddruheden, saa er det dernæst et stort Spørgsmaal, om Livet vilde

være tjent med en saadan almindelig literær Virksomhed, naar der ingen tilsvarende Fremstillingsevne findes. Og det er vist ikke mindst betænkeligt, naar Talen er om Kvinden. I de færreste Fald vilde hun kunne være det samme i sine Omgivelser som før, og hendes Virken i det store vide vilde altid blive af tvivlsomt Værd. En saadan Kvinde med rige Oplevelser, med det dybe Syn paa sig selv og andre og med den ægte Skjønhedssans i Øjet, er jo selv et levende Digt, og finder hun ogsaa bare enkelte gode Læsere, saa er dog det varme, fulde, levende Indtryk, som disse enkelte vilde faa af den umiddelbare Skjønhedsaabenbaring ganske anderledes frugtbar end det fjerne, matte, som de flere vilde kunne vinde af en Autobiografi. Og just i vort Land med de trange, tunge Forhold, som paa mere end en Maade bærer Døden ind i alt varmt, aandeligt Liv, kan vi saalidet undvære saadanne Menneskers levende Nærværelse for at faa deres døde Bøger. Disse smaa Lys er tilsammen en vaagen Vagt i det aandelige Liv, de holde Vejen aaben fra Idealets Højder lige ned i Forhold, hvor kanske aldrig nogen Bog naar, de kaste Funker i andre og lue frem paa Højderne gjennem dem, som fik den større Evne og det større Kald.

Men har man foruden de andre Betingelser ogsaa Forfatterindens Evne til at meddele sig livagtigt, vilde det vistnok være en Misforstaaelse, om man ikke førte sin Virken over videre Vidder, og om Forf. gjælder det ogsaa, at hun finder bedst Udtryk for det, hun ejer, naar hun meddeler direkte af Virkeligheden uden Omsætning i «Digt og Hjernesvind.» Derfor tør «*I de lange Nætter*» maaske kaldes Fru Colletts bedste Bog. I «Amtmandens Døttre» saa man, at ikke alt kunde blive levende i den digteriske Fremstilling, hun maatte gjennem Dagbøgerne og gjennem indskudte Reflexioner aabne sig særskilte Udløb. I «Oktoberfantasierne» er den digteriske Form saa godt som aldeles sluppet, og hun er aabenlyst gaaet over paa Kritikens Felt. Men heller ikke her har hun fundet en Meddelelsesform, som svarer til hendes Evne. Det er først skeet i hendes næstsidste Bog, «*I de lange Nætter.*»

Her har ikke Forf. længer de hemmende Baand paa sig, som i den digtede Fortælling og i Kritiken. Hendes Fantasi er stærk nok til anskuelig Fremstilling af det virkeligt oplevede, medens den mindre forslaar til paa Grundlag af det er farede at skabe nyt Liv – her kan hun gjøre frit Valg, kan hun male, saa langt

hendes Fantasi har Magten, og slippe, naar den svigter. I alt, hvad hun har skrevet, ^[37] har det vist sig, at hun er stærkest, naar hun kan lade os se det, hun fremstiller, i ligefrem Korrespondens med sit eget Sjæleliv, i Lysning af det Straalevæld, det her løsner – i de lange Nætter er ikke denne Fremstillingsmaade længer som en Nødhjælp, hvor andre Midler svigte, her er det just dette Vexelspil, som er Hovedsagen, det er den Personligheds-Meddelelse, som sker i og med disse Virkelighedsbilleder, som er det væsentlige.

Gaar man igjennem nogle af de Emner, hendes sidste Bøger omfatte, vil man finde, at de fængsle just i samme Mon, som de ere skikkede til en saadan personlig Udfoldelse.

Hun fortæller meget ud af gamle dansk-norske Familjer, og enhver vil have følt, hvilken Evne hun har til at faa os taget i Berg at dette sunkne Livs milde Romantik. Men det sker alene gjennem hendes eget Minde-Samfund med dette Liv; i samme Stund, som hun ikke længer lader sig nøje med at tegne paa Mindets Afstand, men vil gjøre dette Liv nærværende for os i selvstændigt opfundne Begivenheder, falder Farven ud (Kongsgaard).

Prøver Fru Collett sig i Karakteristiker af historiske og literære Personligheder, kan hun vel give interessante Enkeltheder; men i det Hele falde disse Forsøg utilfredsstillende ud. Her ville vi gjerne se nye Træk fremdragne, nye Syn aabnede, vi ville faa disse Personligheders aandelige Fysiognomi malet op for os og deres Betydning i Kulturlivet paavist med Grundlag af Kjendsgjerninger. Men Forf. drager bare frem et og andet af deres personlige Liv, helst noget, som paa en eller anden Maade har noget tilsvarende i hendes eget, og hun drager det frem, mere dreven af Samfølelsen med et commune naufragium^{k28} end for at forklare noget i deres offentlige Virksomhed, som Udslag af Rørelser i deres personlig Liv.

Med hvilken skarp, kvindelig Sans for Sjælelivets fineste Strømdrag kan hun derimod ikke skildre Personer af sine Omgivelser, naar hun først har optaget dem i sin Sympathi og faar vise dem frem i den Rolle, de have spillet i hendes egen indre Historie? Herom finder manrigelige Vidnesbyrd i Billederne fra Kristiansfelt, foruden flere andre Steder.

I sine Naturmalerier kan hun ofte, med yderst faa Midler, virke gjennem dette

samme personlige. Uden at eje nogen saadan mærkelig Sans for det væsentlige, som gjør f. Ex. Bjørnsons Naturbilleder saa plastiske, kan hun dog ogsaa faa Naturstemningen levende frem gennem Skildring; men meget ofte komme vi ud i Naturen og føle dens friske Aande bare gennem Forf.s egen levende Glæde i den, uden at hendes Ord tilføre os et Billede. Hun rider sig en Tur, der kommer en Byge, og gennem hendes Angst se vi Bygen true sig ind paa os. Hun standser foran et Led, en Rydning i Skoven, et Træ eller en Elv, og det hele, vi faa, er stundom nogle Udraab; men hun har dog standset saaledes foran dette ^[38] Træ, dette Led, denne Rydning, og Ordene ere faldne ud af en saa varm Bevægelse, at hun vækker vore egne Minder og Indtryk til ny Virksomhed i os, og saaledes komme vi ud i Naturen med hende.

At vi her ikke have en lyrisk Digternatur for os, som ved et Mistag har villet meddele sig episk, ser man af de Digte, som findes indsprængt hist og her. Nu kan man vistnok være Digter uden at kunne skrive Vers; men det kommer da an paa, hvad der er i vejen. Hos Fru Collett er det dette, at Følelsen ej har formået sig med Fantasien og faaet udpræget sig i dens Sprog – alle disse Digte er tørre.

Men klarest gaar det op for En, hvori hendes Magt ligger, naar man tager for sig hendes Billeder ud af Barndoms- og Ungdomslivet i Hjemmet og i Kristiansfelt. Her, synes jeg, bliver man bedst kjendt med hende, med det skønneste og sandeste i hende, og her har hun ogsaa bedst forstaaet at gjøre os bekjendt med andre. Det er vel saa, at hun i de andre Bøger har lukket op for dybere Brydninger i sit Sjæleliv end her, og hendes Ord have haft en større Lidenskabens Glød og Magt, det er ogsaa muligt, at hun har udfoldet mere Aand og Vid; men saa er ogsaa mere af det usande i hende kommen med, og ingensteds er der en større Inderlighed end her, ingensteds er Bitterheden gaaet saavidt under i Kjærligheden og Satiren saa ofte bleven til Humor. Det er en hel Familjesaga, som her rulles op for os; vi følge Familien fra dens Indflytning under Taarer, lige indtil to Grave have sat sit Punktum for den, og en ny Ud- og Indflytning meldes. Inden denne Ramme ere Emnerne af skiftende Art. Snart er det et Sorgens Billede, snart et, som ler af det friskeste Lune. Snart gaar Fortællingen om bekjendte Personligheder (f. Ex. Henr. Wergeland), snart om en Barnepige eller Husjomfru (Lisbeth, Marthe), snart er det en Papegøje eller en

Kat, snart føres frem for os et Exemplar af hine forkomne Subjekter, som man især før kunde finde saa mange af paa Landet som Ungdommens Opdragere, eller, det er et Sæt af hine endnu ulykkeligere Skabninger, som have mistet alt, ligetil Forstanden og friste et kummerligt Rekeliv Gaard imellem –; men hvad enten det er det ene eller det andet, saa sidde vi lige lysvaagne i disse Nætter, ja stundom vel saa vaagne, naar Talen er om rene Smaating; thi vort Øje er fæstet paa Fortællersken, som her sidder og snakker med os om sig selv, sit Hjem, sin Slægt og sine Venner, og disse Smaating blive, alt efter som hun fortæller, store for os, vi faa hendes Forhold til disse Ting, hendes Interesse, hendes Kjærlighed, og stundom sidde vi ogsaa samtidig med et lignende kjært, vemodigt Syn ind i vore egne Minder.

Her faar man da altsaa Syn for, at det, som overalt giver det ejendommelige Liv til hendes Fremstilling, er, at hun paa ethvert Punkt er saa subjektivt bevæget tilstede, saa livagtigt tilstede, at vi synes se hende sidde foran os og stundom ere om at gjøre vore Spørgsmaal og Bemærkninger ganske lydeligt, som om vi kunde faa hendes Svar paa Stedet. Hvor hun derimod ikke kan være saa ugenert [39] tilstede med hele sin Personlighed, miste Billederne noget af det ejendommeligt dragende, og selv Sproget har ikke mere det levende og letfaldne, som gjør, at vi ellers synes kunne høre, at alt dette har levet længe paa Tungen, før det kom paa Papiret.

Det var ikke Meningen med disse Linjer at gaa videre. Der kunde vel være en Del at sige om Forf.s Stilling og Betydning i vor Literatur; men dette ligger udenfor nærværende Forf.s Vej, da det blot har været ham om at gjøre ganske i Almindelighed at fæste Opmærksomheden paa det vækkende, der ligger i hendes Personlighed, og at paavise, hvorledes denne i hendes forskellige Bøger er kommen til Udfoldelse.

Skulde jeg tilslut fremholde noget enkelt Træk i Forf.s Personlighed, saa maatte det være hendes aabne Sands for og dybe Medfølelse med al den stille, men store Kjærlighedens Kamp med haarde Kaar, som Livet rundt om os byder saa mange, ofte saa uændsede Exempler paa, hvad enten den nu gaar ud paa at redde Haab og Tro af den lange, den sløvende, opslidende Strid med daglig Nød, eller paa at vinde Forsoning over større Evners Spilde i Vilkaar, som hindre deres

Udvikling og indsnevre Virkevidden, eller at bevare Synet aabent og Hjertet varmt og friskt gennem andre personlige Tab eller Skuffelser. Det er dagligdagse Historier altsammen – Eventyr-Saras Kaar ere dagligdagse nok: et brudt Ungdomshaab bag sig, Fattigdommens Øde om sig og frem for sig; men det er ikke alle, der som Eventyr-Sara kunne forære sine Børn Eventyr forat faa dem til at glemme Sulten, og det er heller ikke alle, som kunne fortælle dem Historier saa godt, som det er skeet i disse Ord om Saras Datter: «Hun maa have sultet meget denne Datter; thi hun kunde mange Eventyr.» – Det er heller ingen sjelden Historie, at Mænd og Kvinder, udrustede med ualmindelige Evner, sættes udenfor det store Aandsliv og ind i Forhold, som ingen friske Strømkast kunne sende ind i deres indre Liv, og hvis aandelige Væxt derfor forkrøbles eller forvildes. Men det er de færreste, som forstaa det usædvanlige, der ej kom til klar Udfoldelse, man ser i Regelen bare Bruddet med det normale, men ej den indre Aarsag, som skulde godtgjøre Retten, kanske Nødvendigheden. Det er heller ikke alle, som se det, naar den er tilstede den store, den modige Kjærlighed, der giver saadanne Styrke til at forsage den større Virken, de ej kunde faa, og til at være alt, hvad de kunne, i den mindre. Her kunne de haarde Vilkaar stundom just bryde det bedste saaledes frem, at den, som har de lysere Kaar, maa standse og spørge sig selv, om han gjorde Fyldest i samme Mon, og at den, der har de samme, maa faa nyfødt Mod ved Synet af denne Sejr.

Det er en af Fru Colletts Fortjenester, at hun har et aabent Syn for al saadan Strid og en kjærlig Forklaring, hvor der er Fald og Tab.

KORRESPONDANSE TIL STIFTAVISEN [HENRIK IBSEN: DE UNGES FORBUND]

^[40]Kristiania, 6te Oktbr. 1869.

(Kristianssands Stiftavis 8. okt. 1869.)

Ugens største Nyhed, Hr. Redaktør, er Henrik Ibsens «de Unges Forbund». Af den store Kreds, Digteren ved sine sidste epokegjørende Arbejder har samlet om sig, er denne forlængst bebudede Bog bleven ventet med saa meget større

Spænding, som den fra Skuespillernes Leir, hvor den har været omdelt til Indstudering, er bleven omtalt i de mest lovprisende Udtryk – ja som Ibsens største Mesterstykke! I Mandags var den først udstillet i Bogladerne, og paa Lørdag er maaske Oplaget allerede udsolgt. Jeg vilde tilføie nogle Ord om det første Indtryk, Bogen ialmindelighed har gjort herinde, men er bange for, at Publikum i Kristianssand med sine direkte Dampskibsforbindelser^{k29} muligens allerede kan have læst og fordøiet Nyheden; – det sidste er nu iethvertfald ikke Tilfældet her, og jeg maa derfor saa meget mere reservere mig en Korrektion af Bemærkningerne, naar Opførelsen har kastet et klarere Lys over Stykkets hele Ensemble.

Scribes^{k30} Stykker have jo sit største Værd deri, at Personerne der fremtræde blottede for al Idealisering, saaledes som de til hverdags tænke og føle, og ved at læse Ibsens nyeste, kommer man uvilkaarlig til den Tro, at det er Digterens Hensigt her ganske at slaa ind paa den samme reale Vei i Digtningen. Til den Ende har han da ogsaa tilfulde sparet paa de lyse Farver i sin Tegning af Personer og Forholde; thi med Undtagelse af «Selma» og de næsten kun paa Personlisten figurerende «Thora» og «Ragna» og maaske Doktoren er Resten af Personerne i større eller mindre Grad moralsk usle og intellektuelt arme. Om «de Unges Forbund» end i somme Scener og i enkelte Personer med næsten fotografisk Lighed fremstiller Træk af socialt Liv og politisk Trafik i vort Land, saa mangler det dog i sin Almindelighed altfor meget den livagtige Sandhed i Skildringen, som har skaffet de Scribeske sin fortjente succes. Trods de mange ofte synaalspidse Vittigheder og det mangesteds fiffige sceniske Arrangement, savnes dog Franskmandens livlige, afvejlende Dialog og tekniske Fuldendthed langt mere i dette Stykke end i flere af de foregaaende af Ibsens Arbejder; men fremfor alt: den altid gode Tendents, der gjør, at man med fuld Interesse og Sympathi følger Handlingens Udvikling i Scribes Arbejder, er her alt for tvivlsom og ituskaaret af Udfald mod alt og alle, til at man med nogen egentlig Nydelse kan læse Bogen tilende. Mange af de her paa pegede Mangler vil dog maaske en god Udførelse og den derved erhvervede inderligere Forstaaelse af det hele bortviske. Det almindelige^[41] Indtryk af Bogen her i Byen er altsaa, at «de Unges forbund» meget har skuffet Forventningerne. Ligeoverfor de hjemlige Forhold

ialmindelighed synes Ibsen desværre fremdeles at være betagen af en Bitterhed og Uvillie, som har bundet alt det positive i hans Digterliv og sluppet alt det negative løs. Jeg hørte forledes en liden faktisk Anekdot, som godt illustrerer hans Sindelag lige overfor Fædrelandet. Under sit Ophold i Stockholm i Sommer var han paa en Restauration sammen med endel svenske og norske Officierer, og Talen kom da paa Norge og norske Forhold. Her udtalte Ibsen sig saa nedrivende og haanlig om sit Fædreland, at Svenskerne begyndte at forlade Selskabet, og de gjenværende, Digteren indbefattet, udplæderede Sagen med tørre Næver. – Ogsaa han kan altsaa sige, han har kjæmpet for sit Lands Skyld! Gamle Ueland har man gjettest paa, og det neppe med Urette, skal være den underliggende Type for hans «Lundestad». Ganske kuriøst er det, at Stykkets Hovedperson, naar han svinger sig op i Pathosen, altid taler i Bjørnsonske Ordslag.

*

Theatret har været godt besøgt i den første Maaned af Sæsongen, og med den store Tilvæxt af Indbyggere, Kristiania Aar for Aar erholder, vil der vel altid existere en saa stor Stok af det almindelige Publikum, som uden esthetiske Fordringer søger derhen for paa vant Vis at faa nogle Timers Adspredelse, for at se og sees af andre, at der ikke resikeres tomt Hus, om Direktøren gjør aldrig saa slet Valg af Stykker og er aldrig saa uskjønsom i Fordelingen av Rollerne. Der har især hersket megen Misfornøielse med Optagelsen af et Par vidtløftige kjøbenhavnske Piecer og Øhlenschlägers forlagte «Hagbarth og Signe», hvor desuden Titelrollen, som netop ligger under Fru Gundersens Fag, var givet den temmelig talentløse Frk. Soelberg. Af Debutantinder ventes to i denne Sæsong; af originale Stykker har jeg hørt nævne, foruden Ibsens, en Tragedie af – Dølen,^{k31} som dog viste sig at være aldeles umulig.

*

Om Statsraadskiftet har der været talt en hel Del op og ned, men selv «Journal officiel» (Morgenbladet) har nok endnu ingen sikker Besked at give. Da Akers Sorenskriveri blev ledigt, blev det paastaaet, at dette skulde være en Retræt for enten Manthey eller Meldahl; men da nu Birch-Reichenwald har meldt sig, maa han altsaaⁿ⁶ have faaet Tilsagt om det. Ellers dukker Rygtet fra i Vinter op

igjen, «da Kongen kom med Ihlen» til Kristiania, at der paa højere Steder fremdeles skal ønskes en Søofficier ind i Ministeriet. Isaafald skulde altsaa Broch^{k32} ikke længer faa Anledning til at vække Mishag paa Horten, hvor saavel Officierer som Arbeidere skal have faaet meget imod ham. Med sine strenge Fordringer til strikte og punktlig Pligtopfyldelse og sin energiske Reformerings af det sømilitære Væsen gaar han vel Dhrr. Officierer, som ikke have været stort vant til saadant, vel haardt paa Klingen, og Arbeiderne ere misfornøiede med, at ^[42]Daglønningen er bleven noget nedsat og Arbeidstiden samlet, saa de ikke længer har sin kjære «Mellemmadsfrist».

Laanet til Kristiania-Drammensbanen gik det som bekjendt slet med, men der skal for Tiden arbeides stærkt for at faa vor Kommune til at overtage Garantien for det hele Laan, hvorved altsaa Byen vilde faa et Renteansvar af 30–40.000 Spd. aarlig. Der klages af Handelsmændene for Tiden over Flauhed i Forretningerne, og Bankerne have Overflod af Penge. Der skal ogsaa herske temmelig megen Arbeidsløshed og man frygter større til Vinteren. Dog bygges her stærkt i denne Tid især i Strøget mellem Universitetet og Vor Frelsers Gravlund – de fleste Huse opføres af Bygningsentreprenører paa Spekulation, og de udmærke sig derfor ikke altid ved den størst mulige Soliditet. Karl-Johansgade bliver efterhvert mere og mere Byens Hovedpulsaaere i Hensende til Handel og Trafik; de fleste ældre Bygninger omdannes til 3–4 Etages Palladser med Butiker i 1ste Etage, hvor Vinduerne bestaar af 3–4 Alen Høie Glasruder.

Efterat Kurvkonernes Alliance med Tryntyrken for nogle Dage i høi Grad havde formindsket Torvetrafiken, er den nu forlængst i fuld Gang som før; men Priserne paa de Husholdningsartikler, hvormed man om Høsten forsyner sig, ere meget stive endnu. – Aaret skal heromkring trods den Smule Frost før Modningen give et udmærket Udbytte baade i Hø og Korn; Poteter noget mindre, men dog godt. – Emigranttrafiken, som før i Aaret gav Gade- og Bryggelivet herinde en ganske egen Karakter, er nu næsten ophørt; dog passerer endnu i Regelen en 30–40 Stykker om Ugen over til den anden Verden, og det Befordringsselskab, som især har vundet Sogning, er Henderson Brothers, Agenter for et Glasgowerselskab, der baade yder Passagererne god Behandling ombord og skaffer dem en særdeles hurtig Befordring paa sine fortrinlige

Fartøier. En del af disse, saasom «Scandinavia», har oprindelig været bygget og udrustet til Kapere for Sydstaterne under den amerikanske Krig.

Forresten ved jeg intet af Interesse at meddele Dem, Hr. Redaktør, uden at «Dagbladet»^{k33} stadig gaar sikkert, om end smaat fremad. Det skal nu have 11–1200 Abonnenter. Om «Norsk Folkeblad» er det vel ogsaa at haabe, at det vil kunne sutinere, efterat det har begyndt en ny «skyldfri» Tilværelse. Rigtignok vil man sige, at dets udenlandske Kreditorer ikke vil slaa sig tiltaals med sine 3½, men gaa løs paa Bjørnson qva Bladets Garant for det manglende; men da denne Institution ikke hører hjemme hos os, har det vel intet at betyde. – Den ledige Post som Universitetsbibliothekar siges at skulle tilfalde enten Adjunkt Siegw. Petersen eller Bureauchef Heiberg; Amanuensis Batzman, som vel ellers kunde menes at være nærmere, skal have forspildt sine Udsigter ved sin Befatning med Aftenbladet under Storthingstiden(!) – Idet jeg søger Undskyldning ^[43] for den magre Korrespondance i denne paa Nyheder magre Tid, for bliver jeg, Hr. Redaktør, Deres altid aarvaagne

Kristian.

P.S. I Aften ser jeg af Aviserne, at Ibsen er bleven Ridder af Wasa(!). Hans Stykke skal allerede frem om 9–10 Dage.

OM «DE UNGES FORBUND» PAA KRISTIANIA THEATER

Kristiania 30te Oktober 1869.

(Kristianssands Stiftavis 2. nov. 1869.)

Jeg kan nu, Hr. Redaktør, meddele Deres Publikum, hvordan «de Unges Forbund» i Kjød og Blod er blevet modtaget herinde. Det har nu gaaet 6 Gange for fuldt Hus og med saadant Liv blandt Publikum, som jeg ikke kan mindes siden la belle Hélène gjæstede os;^{k34} baade Theaterkassen og Billetopkøberne – thi denne Trafik er nu ogsaa bleven gjængs hos os – have havt god Grund til at fryde sig i Stykket; at Publikums Følelser have været mere blandede, vil man

have seet – at sige, naar man læser andre Aviser end Aftenposten og Morgenbladet. Som man kunde vente, vilde det sidste strax være Rede til at tage Stykket til Indtægt for sit politiske Parti, og dets Anmelder, som dennegang ikke er den sædvanlige filosofiske Pen, ^{k35} gjorde det ogsaa saa grundigt, at man høilig maa beundre baade Appetiten og Fordøielsen; men forat det nu skulde rime sig saaledes, at der ogsaa blev nogen poetisk Gehalt i Stykket, som, taget paa denne Maade, ellers kun vilde blive en farcemæssig Brochure, maatte Doktoren, den flauue, filistrøse Fjeldbo gjøres til Stykkets Ideal, og da dette efter Opførelsen ikke længer kunde sutineres, maatte Skuespilleren (Sieg. Gundersen), som havde faaet denne utaknemmelige Rolle, stadig holde for i Morgenbladets Theaterartikel. Som De vil have seet, er man især fornøiet med Krohns og Bruns Udførelse af Lundestad og Heire. Hos den første var baade Masken og Spillet udmærket, men han syntes dog at lægge langt mere af Skurken ind i L.s Karakter, end Læsningen af Stykket lader formode. Daniel Heire var paa den anden Side vel meget Brunsk, lagt altfor langt ind paa det joviale Gebet. Isachsen var fortrinlig baade i Maske og Spil, men «Aslaksen» er af Forfatteren lagt saa lavt, at der skal overordentlig Moderation til fra Skuespillerens Side for ikke at plumpe ned i det Platte, en Iagttagelse, som man enkelte Gange havde god Grund til at gjøre. Uagtet man herinde har saa god Anledning til at studere Storkakser og Sofabønder, laa dog Monsens og Bastians Roller langt over, hvad DHrr. Bucher og Abelsted magtede, men da Spillet ellers var fuldt saa godt, som vi her er ^[44] vant til, vil De forstaa, at de Mishagsytringer, som der faldt hver Aften gjennem Hyssen og de første Aftener ogsaa gjennem Piben, ene og alene har gjældt Stykket. Derfor var naturligvis Mishagsytringerne stærkest Onsdag i forrige Uge paa Forfatterens egen Dag, da man trods de stærkeste Anstrengelser ikke formaaede at sætte igjennem den sædvanlige Fremkaldelse ved Teppets Fald. Gassen maatte slukkes og Politiet skride ind for at hindre Haandgribeligheder. Antallet af Pibere var da vel et Snes, af Hyssere mange flere – de fleste af dem var Studenter og ældre Akademici og for en stor Del de samme, som demonstrede mod den skjønne Helena. Klapperne var dog denne Aften ligesom de øvrige langt overveiende og til dem hørte foruden endel, som applauderede af Princip, naturligvis ogsaa hele den Part af Publikum, som jeg i

mit forrige Brev omtalte. Karakteristisk for denne store Masse Theatergjængere er det, at de finde det usømmeligt at fremkomme med andre Meningsytringer end applauderende, og at de, naar de saaledes uroes i sin stille Nyden, finde sig brøstholdne for sin erlagte Entré (!). Den mægtige kvantitative Overlegenhed bragte baade Klapperne selv og Theaterdirektionen i en Seiersrus, som røbede sig hos den sidste i et Forsøg paa at terrorisere Aviserne, idet den til en Begyndelse berøvede Intelligentssedlernes Theaterreferent hans Fribillet. Nu synes imidlertid Rusen at have lagt sig, selv Morgenbl. har nok udskudt sit sidste Projektil af det gode gamle bekjendte Slags – og der er vel ingen Tvivl om, at «de Unges Forbund» som Kassestykke nu er saagodtsom udspillet.

En Artikel i det danske «Fædrelandet» for en Uges Tid siden vakte ikke liden Opmærksomhed, og man er ikke lidet begjærlig efter at se, hvorledes Bjørnson vil tage den Sag. Den iltre, næsten hadske Tone, hvori Carl Ploug i «Protest mod Protest» tager paa vei mod Bjørnson og Nordmænd ialmindelighed i anledning af Artiklen i næstsidste Folkeblad angaaende Nordmændenes Behandling under Skyttermødet i Horsens, synes at tyde paa, at Grunden til Striden ligger langt dybere end denne temmelig ubetydelige Anledning lader formode. Der er isandhed ogsaa saa store Differentser mellem de ældre og yngre Skandinaver, at man kunde ønske, det vilde komme til et ⁿ⁷ Opgjør og en Klarning. De ældre Skandinaver hos os, blandt hvilke Professorerne Daa og Aschehoug, Assessor Løvenskjold og Overlærer Løkke er de mest fremtrædende, anse, saavidt man af deres Udtalelser og Skrifter kan dømme, Hævdelsen af vort Eget i national og politisk Henseende for en ren Bisag om ikke for en fordærvelig Partikularisme ligeoverfor den skandinaviske Sammenslutningstankes Storhed. Disse Mænd have sit Hovedkvarter i det Skandinaviske Selskab, som siden det store Schisma, der fulgte paa Løvenskjolds 17de Maistale, ^{k36} har ført en meget indgetogen, hensygnende Tilværelse og efter Forholdene nu for Tiden nærmest maa betegnes som en Kluque aflægs Politikere, der ikke staar i nogensomhelst ^[45] Rapport med Opinionen i Hovedstaden og vel endnu mindre med Folkemeningen i Landet forøvrigt. De yngre Skandinaver, som ere langt talligere, som de end ikke endnu have organiseret noget Selskab, hylde Eningstanken kun under Forudsætningen om Norges fuldstændige Ligestillen og Autonomi og se Tankens Realisation ikke

gjennem politiske Kombinationer og ørkesløse Kandestøberier, men gennem Folkene selv, naar deres Bevidsthed løftes til friere Omsyn gennem en sand folkelig Oplysning. Disse have i Bjørnson sin djærve og aandrige Talsmand. Vistnok kommer der endnu blandt disse mange Nuanceringer tilsyne i Opfatningen, men under den alvorlige Interesse og øvrige Virksomhed, som for Tiden gjør sig gjældende netop paa disse Felter, og som vel vil blive endnu større, naar Unionsforslaget skal afgjøres,^{k37} vil udentvivl alle snart blive enige om det Væsentlige.

Fra Skandinaverne og det skandinaviske Selskab vil jeg gaa over til det «norske Samlag», som man har villet betegne som det antiskandinaviske Selskab, men ganske med Urette, da det ikke optræder som nogen politisk Forening. Selskabets Formaal er at virke for Udgivelse af Bøger paa Landsmaal, som kunne virke til Landbefolkningens Oplysning og Underholdning, og det har hidtil arbeidet med meget Held. Efter et Par Aars Existence tæller det nu over halvfjerde Hundrede Medlemmer – og, hvad der især er tilfredsstillende, en stor Del – om ikke den største – er Bønder. Det synes saaledes at skulle blive langt heldigere i at finde sit rette Publikum end Folkeoplysningsselskabet, der jo i visse Stykker skulde have en lignende Tendents. For Tiden arbeides der paa Udgivelsen af en fortræffelig Eventyrsamling hentet fra vestre Thelemarken og Sætersdalen. De Mænd, som staar i Spidsen for dette Selskab, er Ivar Aasen, Professor Unger, Kandidat Ross og Dagbladets Redaktør H. Berner. Ved Universitetet har der i den senere Tid været afholdt flere populære Forelæsninger, som ere blevne fulgte med Interesse – ogsaa af det smukke Kjøen. Især er dette Tilfældet med Stipendiat cand. theol. Petersens Foredrag over Kierkegaard, der begyndte i forrige Semester. Hans aandrige interessante Foredrag vinder saa meget mere Anklang, som Foredragstalent er en Egenskab, man meget savner hos de øvrige Universitetslærere, siden Welhaven og Conradi ikke længer er der.

Da Brevet nu skal afsted, er jeg nødt til at anbefale mig. Deres Kristian.

«DE UNGES FORBUND» AF HENRIK IBSEN.

[Bokmelding.]

[46] I.

(Aftenbladet 16. okt. 1869.)

Det gjør et ganske ejendommeligt Indtryk fra Læsningen af «Kjærlighedens Komædie,» «Brand» og «Per Gynt» at komme over i «De Unges Forbund.» Vi ere vistnok vant til, at Ibsens Digtning træder frem som en Kritik af og en Polemik med vort Samfund; men vi have dog samtidig i ham altid fundet en ægte Aandens Stridsmand; vi have lært ham at kjende ikke alene som en Digter i den Forstand, at han har den eiendommelige Fantasiens skabende Evne, der gjør en saadan, men ogsaa som en Mand med den ægte Digternatur's aabne Syn for nye Ideers Gry, paa hvad Hold det end maatte være, og med den dybe Samfølelse med alle Fremtoninger af et gjærende Nyliv, og vi have vænnet os til at se ham som en uforsonlig Modstander af det ideeforladte, evneløse, modløse og viljeløse Slapsind, som ræddes for enhver Rørelse i Aandslivet, der gjør alvorligt Brud i det, som Skik og Brug har hævdet, og som skaber en aandelig Atmosfære med friskere Strømskifte end den, hvori Spidsborgeraandens Idealer fødes og leve. Man kan have meget at indvende mod Ibsens Digtning, det er let at paavise Strøg i den, hvor hele Kunsten har været at give andres Tanker Versfødder at gaa paa, uden at disse Tanker have levet i hans Natur, ere døbte af hans Aand og gjenfødte i hans Fantasi, saaledes at de fremtræde i ny og levende Væxt med uudsletteligt Præg af hans Ejendommelighed. Der findes ogsaa jevnlig ved Siden af sande Digtersyner af stor Skjønhed og Sandhed og Menneskefremstilling af fyldig Anskuelighed golde Steder, hvor den tørre Reflexion raader, og hvor Poesiens Aander have sagt Farvel. Det er heller ikke først i den sidste Bog, at hans polemiske Ildske driver ham til at sprænge Personernes Existens som selvstændige Væsener. Men hvor meget han kan have overskredet Grænsen for, hvad Digtningen skadesløst kan bære frem uden at gaa fejl af sit Maal, saa er det dog altid skeet i vækkende Idealers Tjeneste, ja, skulde nogen Anke her ramme, saa maatte det være den, at det ideelle Krav saaledes er skruet op, at dets Fyldestgjørelse er bleven saa omtrent umuligt og alle hans Straffetaler en Uretfærdighed; men aldrig har han begaaet en Synd af den Slags, som Presten i

«Per Gynt,» der holder Lovtale over En, om hvem han selv dømmer:

«Han var en kortsynt Mand. Udover Ringen
af dem, han nærmest stod. han intet saa.
For ham lød meningsløst som Bjeldens Klinge
de Ord, der malmfuldt skulde Hjerter naa,
Folk, Fædreland, det lysende, det høje
stod stedse slørt af Taager for hans Øje.» –

Men i saa Henseende er der et svælgende Dyb mellem hans næstforegaaende
[47] Verker og «De Unges Forbund». Det er saa langt fra, at vi her have den gamle,
paa Idealernes Vegne fornærmede og harmfulde Digter for os, at Forholdet
næsten er vendt om: det, han før hævdede, lader han nu falde, de gamle Idealer
ere forladte og forraadte, eller rettere alle Idealer ere svegne, Poesiens Aand
forneget, Spidsborgeraanden triumferer, og Dusemennesket er blevet
Mønstret.

Og hvordan kan dette være gaaet til? Er kanske Digteren nu, efterat have haft
Omgang med og efterat have besunget det ensidige Viljemenneske og det
ensidige Fantasimenneske, bleven saa bange for alle stærkt anlagte og stort
udrustede Naturer, at han er tyet i Ly paa den modsatte Side, hos de lune
Gjennemsnittsfolk? Der kan vel have været mange medvirkende Aarsager, mange
Øjemed ere her søgt fremmede, som ligger udenfor Digtningen, og som derfor ej
kunde komme med uden at dens Love brydes, ja uden at der brydes med
Idealerne overhovedet; men det fremste af disse Øjemed har været at ramme den
politiske Bevægelse – Bogen er et politisk Partiskrift.

Det har til alle Tider været saa, at hvor nye Tanker og Ideer dukke op og
fremkalde Rørelser i et Folk, der har der været nok af dem, som vilde gjøre
Forretninger i Bevægelsen, som vilde bruge de store og ideelle Interesser til at
fremme sine egne smaa og egoistiske. Bevægelsen kan være saa sand og ren i sit
Indre Væsen, som den være vil, saa vil den dog altid komme til at tjene en Del
dristige Spekulanter Samvittighedsløshed. Vor Tid og vort Land gjør vist ingen
Undtagelse i dette Stykke, og det er vel muligt, at der ogsaa her, naar man gik ret
lavt ned, var nok af raadne Steder at ramme; men det kræve vi af en Digter, at
samtidig med, at han gaar det Usle, Bevægelsen kan have affødt, paa Livet, maa
han kunne se lidt dybere og skjelne den indre Tanke fra de enkelte urene Udslag,

og han maa kunne give os en Kjending af, at der her dog er en Vaar, som varsles. Men dette har netop ikke været Tilfældet med Ibsen. Hans Syn har været ganske bundet ligeoverfor de Rørelser, han vil skildre og drømme, og istedenfor en Digters Klarsyn, der skulde sprede Taagen over Fænomenerne, have vi faaet et ensidigt Partistandpunkt sat ud i Digt. Det er aabenbart, at Ibsen blot har kjendt Bevægelsen af et enkelt Partiorgans rystende Ramaskrig, hans Fantasi er bleven fyldt med Ragnaroksbilleder, der ingen Rod have i Virkeligheden, og saa har han sat sig ned og har skrevet Partiernes Karaktersedler, noget, der for det ene Partis Vedkommende er skeet med stor Fynd; thi Dommen kan sammenfattes i de Ord: «De er Kjeltringer tilhobe.»

Det, som Forf. fra først af synes at have haft Sigte paa, er, ligesom i «Per Gynt», et Fantasi- og Stemningsliv, der har udviklet sig paa Karakterens Bekostning, indtil alt etnisk Hold er borte og Individet i sine Handler driver for alle Følelsens og Lidenskabens Bølgeslag. Men i og med dette skulde nu tillige den ovennævnte Fremtoning i vort offentlige Liv rammes og dømmes. Modsætningsforholdet ^[48] mellem Stykkets Helte eller Heltegrupper er derfor ikke alene det mellem Fantasten og Karaktermanden, men ogsaa det mellem Fremskridtsmanden og den Konservative. I Stensgaard synes Digteren virkelig fra først af at have haft en Skikkelse i sin Fantasi, som, ifald den var kommen til sand Udfoldelse, vilde have haft stor Rammevidde og kanske være bleven noget af det bedste, Ibsen har skabt. Men i den Maade, han har uddigtet Figuren paa, aabenbarer sig nu Ibsens Ufrihed. Medens den endnu laa halvbaaren i hans Fantasi, har nemlig den utaalmelige Partimand pludselig gjort den Opdagelse, at denne Skikkelse lod sig bruge i polemiske Øjemed, og fra nu af er Digteren bleven afsat fra Arbejdet, og Politikeren har overtaget Udformingen. Men uheldigvis har Digtersynet ikke været til at fjerne fuldstændigt, ufrivilligt har det hist og her arbejdet med og er kommet til at forraade Polemikerens, saaledes at medens denne fortæller Heltens Tilblivelseshistorie og leder hans Skjæbne paa en Maade, hvisker Digteren om, at den egentlige, den sande Begyndelse og den sande Udvikling og Ende *maatte* være bleven en anden, og det sande Ideal løfter sig saaledes altid oplysende og dømmende over det falske. Dette er Følgen af ikke at have Mod til at træde helt og aabenlyst over paa den politiske Kampplads, og

heller ikke Selvfornegtelse nok til at vente, indtil Gjæringen kunde afsat sit Sande og Blivende i skønne Billeder.

Af Stensgaards første Optræden, af alt, hvad han selv siger og af alt, hvad andre sige om ham, faa vi det bestemte Indtryk, at vi her have en usædvanlig rigt begavet Natur for os. Det er en urolig Aand, som Stemning og Lidenskab ofte vildleder, og som Fantasien tumler om i vilde Planer; selv naar han vil noget sandt og skjønt, gjør han ofte noget usandt og uskjønt for at naa Maalet; han omdigter Virkeligheden og gaar til uforsvarlige Handlinger med en Frejdighed og en Fynd i Holdning og Tale, som trods alle tendentsiøse Istænk, Forf. har kastet ind, dog river med. Han har ogsaa, det er baade Venner og Uvenner enige om, et ægte Kjærlighedens Samfund med Folket (Lundestads Udsagn: «Han vil Friheden ogsaa for andre»), en Viljekraft, som intet bryder, og en Ærlighed, som ingen Hensyn kjender. – Da han kommer til Bygden, er den i politisk Gjæring; han falder i Hænderne paa Fremskridtsmændenes Parti, der give ham sin ensidige Fremstilling af Bygdens politiske Forhold, og Stensgaard er snart deres første Mand, aabner en journalistisk Virksomhed, indfører, som der staar, «Ideer» i Bygden, og staar rustet til Anfald. Lejligheden til at bryde løs giver en personlig Fornærmelse, der tilføjes ham af de konservatives fornemste Repræsentant, Kammerherre Bratsberg; den udvider sig for Stensgaards Syn til et Angreb paa Folket selv, og nu stormer han ved et Syttendemajlag op og holder en Tale, hvori han forkynder død og Undergang for «Spøgelset fra de raadne Dage», erklærer Pengesækkenes Herredømme for endt, byder, ^[49] at Pladsen skal ryddes for de unge Kræfter, de friske Viljer, som skal vække Folket af sin Døs og samle det om nye Idealer, og stifter «de unges Forbund». Dette lader sig ganske forsone med hans Natur. Ligeledes er det et meget riktigt Træk, at der sker et Omslag med ham, efterat han har faaet Adgang til sin Modstander, Kammerherrens Familje. Thi Stensgaard er vel en Viljens Mand i den Forstand, at han gaar uryggeligt frem mod Maalet uden at ændse Hindringer; men han er først og fremst en Fantasiens og Stemningens Mand, og det er disse Magter i ham, som *vælge* Vejen. Maalet er saaledes endnu det samme, det er Folkets Sag, han vil fremme, og selv vil han gaa fremst i Slaget; men under Indflydelsen af de mange Skjønhedsindtryk han har modtaget af Kammerherren og hans Familje,

synes det ham klart, at det er i Forbund med disse Folk, med Dannelse og Intelligens, hans Gjerning maa gjøres, og hans Udbrud, da Lundestad vil have ham til sin Efterfølger, er ganske ægte: «Der aabnes Vidder for mig, store Syner! Alt det, jeg havde haabet og higet efter, at gaa som en Frigjører fremst i Folket, alt det fjerne, jeg har drømt om, det rykker mig nu saa levende nær! » Det er ogsaa i sin Orden, at han nu ser Ragna smittet af alt det raa og uhyggelige, han har opdaget hos Monsen, og at Thora indtager hendes Plads. Det er fremdeles heller ikke i Strid med det oprindelige Anlæg at lade ham optræde, som han gjør, da han anholder hos Kammerherren om hans Datters Haand; thi han er ganske fyldt af alt det Store, han vil bringe frem i Livet, han har en uryggelig Tro paa et stort Kald, og i denne Stemning synes alt, som stiller sig i hans Vej, ham bare Smaating og Kammerherrens Afslag bare Nykker. Selv Thoras Kjærlighed synes han i Følelsen af sit Kalds Magt at maatte kunne vinde i en Haandvending. At han føler «Guds Vrede» i sig, da Kammerherren viser ham Døren og gaar «Guds Tanker med ham» ivejen, er en Selvfølge; at han aabent erklærer Krig, og at det bliver en Krig uden Skaansel og Hensyn, kunde man vente, men at lægge ham følgende Ord i Munden: «Jeg vil forfølge Dem – – bagtale Dem og undergrave Deres Ære, om jeg kan komme til», er alt et Brud. Den Mand, som siger dette gjør, det ikke, og den, som gjør det, siger det ikke. Men Stensgaard udfører virkelig sin Trusel. Historien med Vexlen betegner Vendepunktet i Skildringen. Endnu et eneste Sted dukker det bedre i Stensgaards Natur frem og de Ord, hvori han skildrer Fjeldbo sin Nød, ere virkelig rørende: «Jeg kan ikke leve længere i dette Røre! Hvorledes kan jeg bevare min Kjærlighed til Folket ren i alt dette? Det er, som om det lynende Ord svigter mig. Jeg har ikke Albuerum, ikke ren Luft at aande i – o, det kommer stundom over mig som en Længsel efter fine Kvinder. Jeg vil noget, som der er Skjønhed i. Jeg ligger her som i en grumset Bugt, og derude skyller den klare, blaa Strøm forbi mig.» Han føler her sin Svaghed og ser Samfundet med Kammerherren som en Redning. Men hermed er det, som sagt, forbi. Her er Partilidenskaben kommen ^[50] og har hvisket om, at skulde Stensgaard digtes ud i sand Konsekvens af sine Forudsætninger, saa vilde han blive utjenlig for det polemiske Øjemed, som ene kan lade sig nøje med at faa alle det angrebne Partis Tilhængere reducerede til smaalige

Levebrødpolitikere, til hule Frasemagere, til demokratiske Banditter og samvittighedsløse Spekulanter. Forf. har derfor fra dette Øjeblik af utvidet Spliden mellem Følelsen og Handlesættet saaledes ud over alle rimelige Grændser, har fyldt Personligheden med Modsigelser saa skrigende, at den ubønhørligt sprænges og ingen anden Interesse frembyder mere uden den, at vi faa se ind i Digterens Verksted. Det er allerede galt at lade ham bruge et saa lumpent Middel til at fremme sine Hensigter som det med Vexlen, en Mand med hans aabne Ærlighed falder heller ikke paa at negte, at han intet kjender til sit eget Angreb paa Kammerherren i Aslaksens Avis, han affekterer heller ikke, at han bringer et Offer, da han opgiver Thora efter at have faaet høre, at hendes Faders Stilling er usikker, han kan heller ikke negte Bastian Hjælp i hans Frieri, fordi de egennyttige Hensigter skinne frem, og kaste den hele Sag fra sig som Smuds, al den Stund han selv driver den samme Trafik paa en tifold skamløsere Maade. Men naar Digteren heller ikke lader sig nøje med alt dette, med at Stensgaard samtidig er den vrede Gud i sin Tale og en lumpen Slyngel i sin Gjerning, at han i en Stund udrustes med den fineste Sans for Dannelsens og Kvindelighedens Skjønhed og i den næste lægger for Dagen, at han aldrig røres af den, og at han i Ord viser en dyb Medfølelse med alt fagert og ædelt og i sine Handlinger ene og alene lader sig bestemme af den laveste Egennytte, naar Forf. ovenikjøbet for ret at faa ham sølet til i det usle og foragtelige, ogsaa gjør ham til en snedig Intrigant, og endelig til syvende og sidst lader ham staa der, som en «Skolegut, der er greben i Fusk», og skydser ham ud af alt anstændigt Selskab, som – forat bruge et mindre skjønt, men betegnende Billede – en Hund med Halen mellem Benene, da kan Forklaringen af dette Fænomen bare være en, nemlig den ovenfor givne. Thi denne Ende er umulig. Der var to Veje at gaa; enten kunde Digteren lade ham lutres i Modgang og give det meget gode i hans Natur Væxt, eller han kunde lade ham give sig det onde i Vold med Hud og Haar. Men skal en saadan Natur gaa under, da føler dog enhver, at det ikke kan ske, uden at stærkere Magter manes frem, end Komedien kan rumme, da have vi en Tragedie for os. Vilde Forf. beholde de to sidste Akter, maatte de tre første ganske stryges, og desuden ogsaa en Del i de sidste; men skal de tre første blive, maa de to sidste bort. Som det nu er, maa denne Udgang paa enhver, der ikke deler Forf.s Partilidenskab, eller som ikke i langt Samliv med alskens

Thevandsidealer har faaet sit Syn og sin Sans for stærk og stor Menneskenatur sløvet, virke ydmygende og oprørende.

Den samme Aarsag, der paa den ene Side har drevet Digteren til at skamskjænde ^[51]sin egen Skabning saaledes, har paa den anden Side drevet ham til at dyrke de slappe Idealer, som føres os for Øje i Kammerherren og Fjeldbo. Kammerherren er en Hædersmand, det er Omkvædet paa al hans egen og Andres Tale, og hans Stolthed er just denne Familjens «nedarvede Retskaffenhed.» Nu, dette er vel og brav, og man kan heller ikke klandre, at han som en gammel Mand holder fast ved forladte Synsmaader og ikke er videre for Reformer, ingen kunde falde paa, at ville røre ved en saadan Mand.

«retsindig, tænkende, velvillig,
paa sit Vis virksom, varm og villig;» ^{k38}

men anderledes stiller Tingen sig, naar denne Mand sættes op som en politisk Mønstermand, – da maa man gaa hans mange gode Egenskaber lidt nærmere paa Livet. Det viser sig da for det første, at denne hans Retskaffenhed er af den kuldskjære Art, som skyr al Prøve. Vel er det saa, at han personlig ikke svigter i Fristelsens Stund, men det er dog hans Tro, at ingen, der skal tage virksom Del i det offentlige Liv, kan bevare sin Karakter ren og usmittet, og det er hans Grundsætning, at man ikke uden tvingende Nød skal komme Livets større Rørelser for nær, og særlig, at man bør indtage en vis fornem Holdning ligeoverfor de politiske Bevægelser. Men forsaavidt han er med i dem, er hans Program udtrykt saaledes ⁿ⁸ af Lundestad: «Der er den Forskjel mellem os og ham (Stensgaard), at vi ville Friheden paa egne Vegne, men han vil den ogsaa paa andres.» At denne Mand med alle sine gode Sider ikke kan fremme Folkets politiske Væxt en Haarsbred, endda han tilslut i Sejersglæden affekterer folkelige Sympathier, er selvsagt.

Saa staar da igjen Karaktermanden Fjeldbo (thi Lundestad har Forf. selv dømt). Denne Mand, som siger frem gennem Stykket i selvvelbehageligt Flegma og lad Ro, synes fornemmelig at være optagen af at samle paa Bidrag til et sjæleanatomisk Verk, hvoraf han af og til giver Brudstykker tilbedste. Først faa vi en Del mer eller mindre abnorme Sjæleorganismer og saa tilslut en eneste

normal – hans egen; først de andres Tilblivelseshistorie til Advarsel, saa hans egen til Opbyggelse. Han fortæller: «Jeg har faaet det, som grunder Ligevegten, som gjør sikker. Jeg er voxet op i Ro og Harmoni i en jevn Middelstandsfamilje. – – Hjemme hos os har der aldrig været Ønsker udover Evnerne, intet Krav er forlist paa Forholdenes Skjær – – der var hverken Forstandens eller Stemningens Udskejelser.» Og sikker er han ogsaa; men det er Indifferentismens Sikkerhed. Harmonisk er han; men det er af Mangel paa stærke Bevægelser i Sjælelivet, og han har visselig ikke noget Ønske, der gaar udover Evnerne, og ilde er det. Her er alt tamt, tørt, uden Sjæl og uden Særpræg, og hans Trosbekjendelse vilde rimeligvis, ærligt udtalt, lyde:

[52] Sin Særlighed maa Hvermand tæmme,
ej højne sig og ej gaa fremme,
men jevnt sig midt i Massen gjemme. –
Og af maa alle Kanter slibes
og af maa alle Kviste knibes,
glat maa man være, lig de andre
og aldrig nogen Særvej vandre. —[k39](#)

Han fortæller sin egen Historie og gjør det med bredt Velbehag, men trods hans gode Vilje kunne vi ikke faa andet ud, end at han tilhører det skikkelige Gjennemsnit, hverken mere eller mindre; der aabenbarer sig aldrig noget særligt dygtigt hos ham hverken i Evner eller Karakter, og hans overlegne, halvt formanende, halvt deltagende Forhold ligeoverfor Stensgaard og tildels ogsaa ligeoverfor Kammerherren, minder os om disse Welhavens Ord: «Medlidenhed er dog en skøn og behagelig Følelse. Ligesom vi lægge fældet Træ og nedbrændte Grene i Ovn, saaledes tage vi vor faldne Næste fra hinanden og var mer vort indvortes Menneske med Stykkerne og føle os forunderlig lune derved.» Et andet Ord af Welhaven kan ogsaa anvendes paa ham: «Han har et Ansigt, som ikke vil dig noget.» Men det er ikke nok dermed, at han selv ikke er istand til at gjøre sig til noget; der er uheldigvis et Geni i Stykket, lad være, det er et Geni paa Afveje, men det er dog et Geni, og denne Mand fortæller ogsaa Fjeldbo's Tilblivelseshistorie og gjør det med Geniets Klarsyn, saa vi umuligt kunne værges os mod Indtrykket af, at her have vi den ægte, den sande Forklaring af Verkslægens Væsen. Stensgaard siger nemlig om ham: «Det er overhovedet det usle ved dig, at du aldrig kan anerkjende nogen. Du har gaaet derinde i Kristiania

og drevet om i Thevandsselskaber og fyldt Tilværelsen ud med at sige Smaaavittigheder. Sligt hævner sig du! Sansen for det, som er mere værd i Livet, for det, som der er Løftelse og Flugt i, den sløves, og tilslut staar man der og duer til ingenting.» Og paa et andet¹⁹ Sted: «Hør, Fjeldbo, nu kommer igjen Bundfaldet op i dig. Kan du da aldrig holde dig fri for dette skiddenfærdige i Tankegangen? Hvorfor altid forudsætte enten usle eller latterlige Bevæggrunde?» I disse korte, men slaaende Træk er et helt Folkefærd tegnet, og jeg skulde tro, det vilde have været ganske anderledes frugtbart, om Ibsen havde ført flere Slag ind i denne fejge, ideforladte Skare, der uroes hvergang noget, der bærer myndigt Bud fra Aandens Verden, løfter sig, der knuges sammen i sin egen Tomhed, hvergang en stærk Individualitet kommer dem nær, og som af Selvopholdelsesdrift ogsaa anfælde alt det ualmindelige med alle Vaaben, de raade over, og til syvende og sidst med Sladderens Gift og ved at etablere smaa behagelige Udsalg af sine Modstanderes naturligvis utvivlsomt slette Motiver. Det havde været en frugtbare Gjerning at lade Satirens Lynslag ramme her, end ^[53]at hente sine Idealer derfra – noget man kunde tilgive en Scribe, men sandelig ikke skulde have ventet af Ibsen.

Ibsens ejendommelige Stilling ligeoverfor sit Hjemland har været Gjenstand for temmelig forskellige Domme. Nogle syntes strax ved hans første Anfald paa hjemlige Forhold at ville fradømme ham Ret til at kaldes norsk Digter, ja det lod næsten til, at de mente, hans Digterløn forpligtede ham til ikke at bruge andre Tonearter ligeoverfor sit Land end de lovsyngende. Denne Opfatning slaar sig nu selv ihjel. Men fra en anden Side, især fra Danmark, synes man at være tilbøjelig til at fremstille Sagen, som om Ibsen lider «et Aandens Martyrium,» og som om hans frivillige Exil og den stolte Polemik som han fra det fjerne har aabnet mod sit Fædreland, er et Vidnesbyrd om et sjældent Sandhedens Mod. Nu skal det i Almindelighed fuldt vel indrømmes, at her er meget i Forholdene, der ligeoverfor den stærkt udprægede, den begavede og dertil sanddrue Personlighed «kvæler som Røg» og «ætser som Skedvand,» og at der er meget, som kan virke «smaaligt sejgpinende». Indrømmes skal det ogsaa, at Ibsen i tidligere Dage kan have lidt under alt dette, og det ved vi jo, at hans Kaar ikke altid have været de blideste; men det skal da heller ikke dølges, først at Ibsens Saga i disse Stykker er

langtfra at være den tyngste af vore Digteres, og det skal heller ikke dølges, at det er mer end tvivlsomt, om dette frivillige Exil og denne ofte saa blodigt usande og uretfærdige Afstandspolemik er skikket til at opstilles som et lysende Exempel paa Mod og Kjærlighed. Det vilde vistnok være utidigt at klandre, at Digteren har valgt at søge bort fra Forhold som han kanske følte, han ikke kunde gaa frelst udaf; men det skal dog ikke glemmes, at af de to Veje, her var at gaa: enten at flytte udenfor de pinende Forhold, paa en Maade at stille sig udenfor sit Folk og at overtage den Forretning, altid at vise det frem paa Vrangsidens, uden at et Glimt af det dybeste og bedste i dets Natur faar Lov at slaa igjennem, eller at blive paa sin Post og at svare paa alle Usseldommens Anfald og Uretvisheder ved at forløse det bedste og fagreste i dette Folk i en sand, af personlig Bitterhed usmittet Digtning, og saaledes til syvende og sidst bogstavelig at digte alt det stygge og trangsynte ihjel, – at Ibsen af disse to Veje ikke har valgt den vanskeligste.

«DE UNGES FORBUND». [Teateranmeldelse]

II.

(Aftenbladet 3. nov. 1869.)

Man kan ikke sige, at Udførelsen af «De Unges Forbund» paa vort Theater var fyldestgørende. Stykket falder nemlig under Opførelsen i endnu langt højere Grad end under Læsningen istykker i smaa isolerede satiriske Udslag. Men ^[54]det er rigtignok et Spørgsmaal, om denne Svaghed ikke i dette Tilfælde er en Vinding. Thi vel fordeles Ens Interesse ganske paa Enkelthederne, og vel er det saa, at man stundom føler sig ganske sat i Dødvand; men saa glider ogsaa de dybe Brist i Karakterudviklingen lettere forbi En, end om Stykket havde faaet en mere udpræget Fremstilling.

Det er naturligvis Stensgaard, det her først og fremst kommer an paa, og dernæst Hejre.

Da Opførelsen paa de forskellige Aftener i forskelligt Mon har været uroet af Meningskampen ude i Publikum, bemærkes det, at de to Forestillinger,

Anmelderen har overværet og «dømmer efter, er Mandagens og Gaarsdagens.

Stensgaard kan nu egentlig ikke spilles. Tager man de tre første Akter til Udgangspunkt, saa bliver det umuligt at hævde Fremstillingen gennem de to sidste; her maa Karakteren redningsløst opløse sig eller omforme sig i en ny. Bygger man derimod paa Grundlag af disse sidste Akter, da maa man holde ham som en Hykler og med løjet Pathos gennem de tre første, det er man maa gjøre Vold paa fast hver eneste Replik. Rollen maatte nu finde en forskjellig Besætning, alt eftersom man vilde have det ene eller det andet af de stridige Elementer fremholdt, eller have det hele mattet saaledes af, at Karakterens indre Modsigelse blev saa lidet iøjnespringende som muligt. Vilde man have haft noget karakteristisk frem, maatte vel Rollen være given til Hr. *Isachsen*. Han vilde vistnok have betonet Intriganten stærkest og overhoved fornemmelig bragt alt det stygge frem; men han vilde ogsaa overalt have givet os Følelsen af, at her er en Vilje nærværende, som bryder alt ned, han vilde gaaet en Stormgang gennem Stykket, saa alle forstod, at her maatte der gjøres Modstand, ifald man ikke vil de trædes redningsløst ned. Men skulde Figuren mer eller mindre dæmpes, afstrefjes det særegne, da var det vel rettest, som skeet er, at betro Rollen til Hr. *Reimers*. Hr. Reimers har endnu intet Udtryk for Lidenskab, han kan ogsaa bare glimtvis holde en Stemning oppe. I en længere Replik dovner den, mellem to Replikker dør den fuldstændigt ud. Her, hvor Stensgaards hele Optræden fra Ende til anden maatte søges forklaret ud af Stemningernes Styrke og bratte Skifte, af Lidenskabens Kog og af Viljens Rejsning i disse indre Rørelser, her maa naturligvis Hr. Reimers komme tilkort. Det kan ikke undgaaes, at man savner det Midtpunkt, hvorum det hele Røre drejer sig, og enhver Motivering af, at alle Mennesker rejse sig mod denne Mand, som vel er lidt stor i Ordene hist og her, men som dog ser alt andet end farlig ud. Hans Optræden er med Ord for tam og er særligt i 4de Akt for lidet bevægelig, saa Valgmødets Uro og Spænding ikke, som Meningen er, tegnes os tydeligt i hans Optræden. Mener engang Kravet paa at Stensgaards inderste Væsen skal prøves forklaret i Fremstillingen opgivet, saa fortjener Hr. Reimers meget Ros for sit Spil. Der hvilede over det et Præg af ^[55] Dannelse, der strax beroligede – og Rollen drager her langt fra sikre Grændser, – og overalt, hvor der ikke kræves noget særdeles Fond af Stemning eller

Lidenskab, var der over hans Diktion en velgjørende Naturlighed, og der var ikke faa gode Overgange. Det skal ogsaa indrømmes, at den Maade, har behandlede de enkelte Udbrud paa, vidnede om Takt, og Fremsigelsen var stundom ikke uden Varme og altid sand – et enkelt Sted undtagen, nemlig den vakre Replik i 4de Akt: «Jeg kan ikke leve længer i dette Røre osv.» Her havde Hr. Reimers ikke følt den dybe Nød, som virkelig taler op af dette Sted, han var hul og begik endog det Mistag at prøve paa at give en enkelt Sætning et ligefremt parodisk Sving.

Gjennem Daniel Hejres Vittigheder exploderer jevnlig al den Usandhed, som er indpumpet i Karakterer og Situationer. Udførelsen af denne Rolle kunde saaledes for en Del dække de golde Strøg, som fremkommer derved, at Stensgaard umuligt kan bringes helt tillive. Hejre er ikke digtet paa Grundlag af Virkeligheden, han er som flere af Ibsens Skabninger vakt tillive gennem Læsning. Der gaar ikke saa meget en enkelt bestemt Skikkelse op i vor Fantasi, som vi faa Minder om en hel Skare, vi have seet og kjende fra Theatret og ganske særligt fra Joh. Bruns Fremstillinger. Man hører næsten hans Røst og ser hans Person bag om disse Replikker, og fæster man sig ved en enkelt, saa er det kanske hans «Grylle»; thi Hejre gjør en Vittighed, som Grylle en Vise om alt, der falder paa hans Vej. At nu Hr. Brun ikke kunde skabe en Figur, der slog os med Gjenkjendelse, er ligefrem; thi Forf. har den ikke fra Virkeligheden, ja at han ikke har seet den der, kan det næsten gjælde for et Vidnesbyrd om, at Hr. Brun ikke fandt den igjen: thi vi ved jo, hvor faa Træk denne Skuespiller trænger for at faa sin Fantasi paa ret Vej; men undre maatte det, at han ikke samlede de i Rollen givne Træk, hvad enten de nu ere fra Theatret eller Livet, til en fastere Figur, end Tilfældet var. Der er visse Egenskaber, som man ikke uden Skuffelse savner hos Hejre. Han maa have en umaadelig Tungeraphed. Ordene maa lyne om ham. Hvergang han aabner Munden, maa det være som et Fyrverkeri, der knalder af, og hele Personen maa være i et Braak og et Staak til alle Sider, som aldrig hviler. Herpaa beror det ganske, om hans Vittigheder komme i Sammenhæng med en Personlighed, eller om hele Skikkelsen opløser sig i en Del isolerende Indfald, der serveres som lystige Intermezzoer. Hver Replik kræver en saadan ustandselig Sladren, og til Overflod er denne Rastløshed tydelig nok opgiven som Mandens Særkjende i Stensgaards Replik om Hakkespætten: «Langs efter Træstammerne

vimsede han rakt op og ned, borede med sit spidse Næb, gramsede Orme i sig og alt det, som sætter Galde, og tilhøre og tilvenstre hørte man: prik, prik, prik!» Men Hr. Brun gav Rollen bredt og magelig og lod sig nøje med at gjøre de enkelte Vittigheder tydelige for et højstæret Publikum.

Men var der for liden Styrke hos Hr. Reimers og for liden Bevægelighed hos [56]Hr. Brun, saa var der for meget af begge Dele hos Hr. Wolf. Kammerherren er en fin og stille Mand, der vel kan hides af Stensgaards Frækhed og Monsens Lumpenhed til et og andet drøjt Udbrud, men i Regelen er hans Holdning stolt, fornem og lukket, og han giver oftest sin Vrede et ironisk Udslag. Men Hr. Wolf brugte Arme, Ben og Røst alt for meget, han lod Bevægelsen overmande sig i alt for høj Grad og for meget udtrykke sig i det udvortes. Han maa saaledes blot famle efter Bordet i anden Akt, ikke synke ned i Stolen, han maa forholde sig mere ironisk ligeoverfor Stensgaard og fornemmere ligeoverfor Monsen i tredje. Det er en Bemærkning, som kan gjælde om Hr. Wolf i det Hele, at han sætter for meget til paa den fysiske Vælde, en Udvej, der ikke virker i Længden, og som Hr. Wolf godt kunde slippe, da han enkeltvis har vist, at han kan raade med et mere tilbagetrængt og inderligere Udtryk. – Fjeldbo maa gives Vegt derved, at man sætter en Personlighed ind. Har Fremstilleren ingen at give, da tørker Fjeldbo saaledes sammen, at han, der aldrig kommer ind i Handlingen, bare bliver et yderst trættende Paaheng. At give en Rolle en saadan Personlighedens Tyngde er just Hr. *Gundersens* Sag, overhovedet at betone Karakteren, Viljen, at give Manden, – det have vi Vidnesbyrd om i hans Fremstilling af Axel i «de Nygifte.» Men det skeede i dette Tilfælde ikke i samme Mon, som han har Evne dertil. Der er nemlig et Moment, som Skuespilleren kan bruge til at give Fjeldbo et ideelt Præg, som han fra Forf.s Haand ikke har faaet, et Moment, der ligger ikke i Karakteren, men i Situationen. Dette er, at Fjeldbo just har fundet den Kvinde, han elsker. Der er rigtignok blot en eneste Replik, som giver den Følelse, der raader i ham, Udtryk; men et Skjær af denne stille Glans over Personligheden, denne Poesiens Daab, som et saadant Kjærlighedens Mørke giver, kunde vistnok alligevel lægges over Fremstillingen. Dette havde ogsaa Hr. Gundersen haft Syn for, men han valgte et Udtryk for det, som ikke gjorde den tilsigtede Virkning, men bare kom til at tage den rette Vegt bort af hans Optræden. Istedendfor at give

det som et stille Alvor, som noget i Røst og Øje, der preger udover Døgnbevægelserne om ham og opimod det ideelle, prøvede Hr. Gundersen at faa det frem gennem en vis gemytlig Blidladenhed, men opnaaede derved blot at give Replikerne et næsten flot Sving, som savnede Naturlighed.

Stykkets bedst tegnede Karakter er Lundestad, og Hr. *Krohns* Fremstilling af ham var slaaende naturtro. Man kjendte øjeblikkelig Manden igjen deroppe paa Talerstolen, og for hver Replik, som siden faldt, havde man den Fornøjelse at kunne sige: det er ganske rigtig, denne Mand har vi seet og kjendt ude i Livet. Skulde der være noget at udsætte, saa maate det være dette, at han siger enkelte Repliker med en altfor klart fremlagt Bevidsthed om deres satiriske Braad, at Smilet i Begyndelsen er for sødt og for staaende, og Holdningen ikke tung og [57]træg nok. Ingen af disse mulige Brist er dog saaledes fremtrædende, at de svække Billedet i noget Mon, som er at tale om.

Hr. *Isachsens* Aslaksen udmærker sig ogsaa ved at være holdt Virkeligheden saa nær som muligt og er virkelig fornøjelig; men da denne Figur alt fra Forf.s Haand ligger meget lavere end Lundestad, maa den holdes varsomt for ikke at plumpe over i det platte.

Midt i al denne menneskelige Uselhed paa den ene Side og de smaa Idealer paa den anden er Selmas Fremtræden en pludselig Hilsen fra en større og renere Menneskenatur; men hun er ikke uddigtet, hun fortæller bare om noget, der kunde digtes, vor Længsel vækkes, men stilles ikke. Fru *Gundersen* gav alt, hvad der kunde gives, hun fik et Øjeblik den velgjørende Stilhed ind, som altid kommer, naar noget Skjønt aabenbarer sig; det er kanske det eneste Øjeblik, da et Luftdrag naar ind, der ikke har et forpestende Istænk af slette Lidenskaber eller Thevandsmoral – men det er jo ogsaa bare et Øjeblik.

Ved de andre Roller er intet videre at mærke, uden dette at det er en stor Bagvendthed, naar Frøken *Parelius* er ved Scenen, at give Mad. Rundholmen til en anden. Fru *Wolf* var morsom og nydelig; men det var ikke Mad. Rundholmen.

Morgenbladet har i Anledning af dette Stykke ført baade egne og fremmede Tropper i Ilden. Hvad dets egne angaar, saa er det ved dem intet usædvanligt at mærke; de føre som altid Vaaben, der ej bruges af kultiverede Mennesker, men ved at indlade den fremmede Styrke i sine Spalter har det vist en sand

Martyrstorhed. Den fra danske Blade optagne Kritik fører nemlig ganske den samme Hovedanke mot Stykket, som er bleven fremholdt i Aftenbladet. Nu kunde kanske en og anden Tvivler om menneskelig Dyd i Almindelighed og om morgenbladisk i Særdeleshed ville indliste den Mistanke, at det vældige Organ i den Tilstand af Nerverystelse, det for Øjeblikket befinder sig i, ikke har kunnet opfatte Artikelens Mening, men at dette ikke forholder sig saa, men at Morgenbladet har ofret paa Sandhedens Alter, derom foreligger et ganske utvivlsomt Vidnesbyrd. Et er der nemlig, som Morgenbladet selv i den mest abnorme Sindstilstand vilde have haft Øje for, og det er, at hin Artikel intet grovt Skyts fører. Naar nu Morgenbladet trods dette fornægter sine dybeste Vaner og kjæreste Tilbøjeligheder i den Grad, at det med Aslaksen siger: «Jeg tager den dog.» saa kan dette blot karakteriseres paa en Maade: Det er dette, man kalder at lide for Ideen.

«DE UNGES FORBUND» OG STAVANGERSK KRITIK

[58] (Aftenbladet 2. des. 1869.)

I Stavanger er tændt et kritisk Lys, ^{k40} og dette Lys er sat i Stage i Morgenbladet for at belyse den slette Kritik og den kritiske Slethed, som har vovet at gjøre Indvendinger mod Ibsens sidste Bog.

Det er karakteristisk for denne Kritik, at Forf. begynder med den Erklæring, at han ikke vil indlade sig paa at dømme om Bogens Værd eller Ikkeværd fra «et højere æsthetisk Standpunkt.» Det er en mærkelig Erklæring, al den Stund Bogen er et æsthetisk Verk og den Dom, som skal underkjendes, er fældet fra et æsthetisk Standpunkt. For at begrunde sin Ret til dog at tale med om Sagen, forklarer den kritiske Stavangermand, at «Satiren mindre fører sin Sag for den filosofiske Kritiks end for den sunde Menneskeforstands Domstol.» Og det forstaar sig, naar man saaledes som Forf. ved dette lille «mindre» har lænsat den filosofiske Kritik for sund Menneskeforstand eller ialtfald gjort dens Forhold til Fornuften yderst tvivlsomt, da tør man vel ogsaa fritage den satiriske Digtning for at føre sin Sag for denne Domstol; men det synes da, som om det maatte

gjælde al Poesi; Satirens Exceptionelle Stilling kan virkelig ikke begrundes, uden at man frakjender al anden Poesi Sammenhæng med Fornuften. Men indtil Forf. har godtgjort Rigtigheden af sin knusende Dom over Æsthetiken eller har paavist Satirens Ret til at møde for en anden Domstol end de andre Digtarter, kan man umuligt give ham Lov til at vride sig fra al Kontrol ved at fraskrive sig æsthetisk Skjøn. Det viser sig da ogsaa, at det blot er en Bagvej, Forf. har aabnet sig for den yderste Nøds Skyld; thi for det første handler hele hans Artikel fra Ende til anden just om Bogens Værd eller Ikkeværd, og for det andet tumler han nok saa lystelig med æsthetiske Bestemmelser for at faa dens Værd dokumenteret. Ifald det derimod skulde være Forf. meget om at gjøre at faa sit Standpunkt slaaet fast som «et lavere æsthetisk,» saa er der vistnok intet til Hinder derfor.

Denne stavangerske Kritik har flere Kjendemerker tilfælles med alle de andre Udtalelser, der ere forekomne til Formon for «De Unges Forbund.» Det ene af disse Mærker er, at den søger at gjøre al Kritik, som gaar Stykket imod, mistænkt. Den har som alle hine det evige Omkvæd: Disse Kriticiere alle af Steensgaards Slægt, de skrige alle paa Familjeskabets Vegne, deres Dom er baaren af idel lumpne, personlige Motiver osv. Det kan ikke negtes, at denne Stridsmaade til en Tid er ligesaa billig som indbringende. Den er billig; thi den kræver ikke Kundskaber, den kræver ikke Skjøn, den kræver ikke samvittighedsfuld Prøvelse, den kræver blot en eneste Egenskab: man maa ikke være blyg. Den er indbringende; thi det er en paalidelig Erfaring, at slige Beskyldninger, hvor aabenbar deres Grundløshed er, og hvor plumpt de end bruges, dog fremholdt ^[59] med utrættelig Ihærdighed, gjøre Indtryk paa den store Mængde af Avislæsere, som hverken har Lyst eller Lejlighed til at granske Sagen paa nærmere Hold. Den er billig og indbringende, men blot til en Tid; thi før eller senere gaar det dog op ialfald for de bedre, at alle disse ubeviste og ubevislige Paastande ere ligesaa mange aandelige Falliterklæringer, og at det allerede er et stort Vidnesbyrd til Fordel for den anden Part, at den aldrig gjør Gjengjæld. Og jeg skulde tro Lejligheden er indbydende nok. Lad os bare give en liden Prøve paa, hvorledes et Hærtog paa Forbundstroppernes Vis vilde tage sig ud, ført mod dem selv:

«Som man paa Forhaand kunde vente, har der fra et vist Hold rejst sig en

uhyre Jubel over Ibsens sidste Verk. Det maatte jo i Sandhed ogsaa være en glædelig Overraskelse for det Dødvands-Parti, som vi alle saa godt kjende fra dets hemmende Bestræbelser paa alle Hold i vort Samfund, saaledes at se sine Synsmaader godkjendte af en fremragende Digter, sin samfundsslappende Virksomhed stemplet med Gyldighedens Mærke, sit Væsens Tomhed hævdet som Sandheden og Sundheden og sine private Ærinder betjente med saa meget Talent, kort, sin hele Usseldom opstillet som det højeste, som Idealet selv. Man kunde jo paa Forhaand Vide, at des større Brud Digtet gjorde med de sande Idealer, des lavere det laa, des nærmere det kom Skandalskriftet, des højere maatte Jubelen stige. Og den er som sagt steget meget højt. Aldrig kunde Bogen faa en mere knusende Dom end den, som er fældet i den Virkning, den her har øvet. Thi hvorledes maa den Satire være beskaffen, som saaledes har kunnet faa alt smaat og usselt og raat op i vort Samfund? Kan der gives noget mægtigere Vidnesbyrd om, hvor ganske Forf. har været bundet af Partisynet, og at hanⁿ¹⁰ har bejlet til slette Idealer forat komme de Partiet ubehagelige Personligheder tillivs, end dette et vist Koteris brutale Glædeshyl i Theater og Presse og dette ømme Værge, som Digteren med et har fundet hos Folk, som hidindtil gav baade ham og al Poesi en god Dag? Digteren er her uforvarende kommen til at ramme sine egne Venner og indirekte at gjøre vort Samfund en stor Tjeneste. Han har nemlig sat Hul paa det usunde Sted, saa det nu er bleven aabenbart, hvor Sygdommen sidder, hvor Faren er. Vi har nu endelig faaet se disse Smaastadsaandens «Snylteplanter»ⁿ¹¹ og «Paddehatte»ⁿ¹² disse visne Thevandshelte i fuldt Dagslys, og vel er det. Det er selvsagt, at dette Koteri vilde vende sig med afmægtig Harm mod den Kritik, som ikke har villet godkjende dets Idealer, men tvertom har mærket Folkefærdet med «den skiddenfærdige Tankegang» som «den fejge, ideforladte Skare, der uroes, hver Gang noget, der bærer myndigt Bud fra Aandens Verden, løfter sig, der knuges sammen i sin egen Tomhed, hver Gang en stærk Individualitet kommer dem nær og som af Selvopholdelsesdrift^[60] ogsaa anfalder alt det ualmindelige med alle Vaaben, de raade over, og til syvende og sidst med Sladderens Gift og ved at etablere smaa behagelige Udsalg af sine Modstanderes naturligvis utvivlsomt slette Motiver.» «Det er da ogsaa ganske rigtig indtruffet, men hvilke Motiver, der bære disse

Anfald, kan enhver jo let skjønne, og den hele Allarm kan ene være til Moro; thi hvad er vel mere fornøjeligt, end at det karakteriserede Folkefærd med et styrter frem og i sin Færd godtgjør Skildringens Rigtighed med tætte Vidnesbyrd og saaledes selv gjør Tjeneste som komiske Figurer?» – Det er muligt, at der i denne Prøve skorter noget i Vendingernes Glans og Udtrykkets Saftighed, at overhoved Stilens rette Duft og Farve ikke fuldt ud er reproduceret, men saa meget er forhaabentlig givet, at jeg kan spørge DHrr., hvad de synes om Klangens af sine egne Vaaben, og om de nu Virkelig tro, at en Vexelsang i denne Toneart skulde kunne give nogetsomhelst ønskeligt Udbytte?

Et andet Kjendemerke, som den stavangerske Kritik har tilfælles med al anden fra samme Hold, er, at den aldrig gjør en bestemt Paavisning. Her travers Forf. om i alskens Almensætninger af ubestridt og ubestridelig Sandhed, her breder han sig ud i vidtløftige Ræsonnements, der slæbe sig tildøde paa de tørreste Trivialiteter, og naar saa Anvendelsen endelig skulde ske, er det hele, vi faa, en Forsikring om, at disse Almensandheder ere gjorte Fyldest i Ibsens Stykke, og saa et overlegent Udfald mod den Kritik, der kan negte disse Almensætningers Sandhed, som intet levende Menneske har nedlagt Protest mod. Hvor Forf. ikke har saadanne kurante Ræsonnements paa rede Haand, eller hvor de, han har, aabenbart vilde ligge alt for langt borte fra Spørgsmaalet, eller forsaavidt de berøre det, vilde føre ud i et andet Far, end Forf. kan være tjent med, der laver han for Tilfældet Theorier af det uholdbareste Slags, og hvor endelig baade det ene og det andet rester ham, der fortaber han sig i intetsigende Jevnførsler, eller han frisker sig op med at øve sig i Kraftpræstationer af den nys karakteriserede Art, ligesom de Slaaskjæmper, man fortæller om, der rende Hovedet mod Væggen og bande ud i løse Luften for at faa Sinnet op.

I min Kritik i Aftenbladet har jeg sagt, at Steensgaard sandere uddigtet vilde have faaet stor Rammevidde og rimeligvis være bleven noget af det Bedste, Ibsen har skabt, men at Digteren ved at lede Udviklingen, som han har gjort, har spildt, hvad han fra først af har seet sandt, og at dette Brud i Udviklingen er skeet saaledes, at man kan se, at Digteren ikke har staaet fra ligeover for de Fænomener, han vilde ramme, og derfor ikke har kunnet gennemskue dem med Digterens Klarsyn og løfte dem saaledes op i Idealets Lys, at de tilfulde ere blevne

os aabenbare i sin Sandhed og Usandhed, og at en fuldt ud retfærdig Dom kunde falde. Anken kunde ogsaa være bleven udtrykt saaledes, som det er skeet af den danske Kritiker Gg, ^{k41} at Lunet er bundet. Dette betyder nemlig ikke, som ^[61]Stavangeren indbilder sig, at Ibsen af Hensyn paa Anlægget eller af andre Grunde har med velberaad Hu bundet Lunets frie Løb; det betyder derimod, at Digteren ikke har haft et saadant frit Forhold til de Personer og Forhold, hvis Daarskab og Hulhed, han har villet afsløre, at han har haft «Ideens evige Ret» ligeoverfor dem, men at derimod hans Syn har været lidenskabeligt hildet, hans Satire polemisk forbitret, og hans Dom ikke retvis, og at Latteren saaledes, idet den løses i os, ikke bringer os i rent Samfund med sande Idealiser. Naar en ondskaftsfuld Sladderhank gennemhegler sine Medmennesker og gjør det med Talent, saa kan ogsaa vort Syn aabnes for mangfoldige Svagheder hos dem, som rammes, og vi kunne meget vel komme til at le; men denne Latter er ikke forløsende, den er tvertom bindende; thi det bevægende i den, som skulde lede vort Syn, er ikke noget som en sand og sund Satire kan gro i. Meningen er altsaa, at Ibsen i sit «frivillige Exil» ikke, som Stavangeren paastaar, har bevaret «Frastandssynets Klarhed» og «Aandens Uafhængighed af Døgnets Røre,» men tvertom har digtet med Fjernsynets Upaalidelighed og med Aanden *bunden* i Døgnets Røre. Det kan jo her ikke nytte, at Stavangeren kommer dragsende med den Almensætning, at «det er Satirens, ialdfald den humoristiske Satires Formaal at opløse Menneskelivets Dissonanser i en velgjørende og befriende Latter,» al den Stund han ikke ved bestemte Paavisninger i selve Digtet kan godtgjøre, at Dissonanserne virkelig ere løste, og det er bare latterligt, at han fortæller, at han har moret sig, og vil, at dette skal gjælde for et Vidnesbyrd for Bogen, da det jo ligesaa godt kan være et Vidnesbyrd mod den, saalænge, han ikke har godtgjort, at han er et Normalmenneske, der kan være tjenlig som usvigelig Prøvesten. – Det samme Spørgsmaal kommer fremdeles igjen i en anden Form, hvor Talen er om, at Stykket har Tendents. Stavangeren lader først Kritiken anke over, at Bogen behandler Dagens brændende Spørgsmaal, for siden at kunne have den billige Triumf at afvise denne taabelige Indvending med følgende dybsindige Bemærkning: «Satiren fremkommer, naar Menneskelivets Forhold i Digterens Samtid arte sig saaledes, at han kommer under den

Nødvendighed, der er udtrykt i det gamle «Difficile est satyram non scribere», ^{k42} det vil sige: Satiren fremstaar, naar Samtiden frembyder Stof. Ingen vilde i vor Tid falde paa at skrive Satire over Romersamfundet under Kejsertiden, siger Stavangeren. Fra denne Sandhed, at Satiren blot fremkommer, naar Samtiden har Stof, gjør nu Forf. følgende halsbrækkende Slutning: «Derfor er en energisk Tendents just ligeoverfor Samtiden den satiriske Digtning Livsnerve,» og protesterer man mod Tendentsen, saa protesterer man mod Satiren selv, det er, man hører til den Stensgaardske Familje. Ifald det her ikke glimter En rødt og gult for Øjnene ved denne logiske Saltomortale, saa maa man sandelig leve i en betænkelig logisk Uskyldighedstilstand. Men kanske gjør jeg Stavangeren ^[62] Uret, kanske ved han ikke, hvad Tendents er. Tendents er det, naar Digtningen har et Formaål, som ikke kan fremmes i de valgte Karakterers og Forholds *naturlige* Væxt, naar der, forat gaa over til Ibsens Digtning, er digtet i polemisk Ilske, i lidenskabelig Overdrivelse. Saaledes er der Tendents i Tegningen af «Huhu» i «Per Gynt» og «Ejnar» i «Brand». Disse Folk kunne umuligt tale, som de her gjør, men saaledes kan en Mand i Harme over de Retninger, de bære frem, eller i Forbitrelse over Usandheden i dem selv, tale om dem, fejde *mod* dem. Er det nu Tendentsen i denne Forstand, Stavangeren kalder den satiriske Digtning Livsnerve, saa er som sagt hans Slutning grundfalsk, mener han noget andet, maa han forklare sig.

Stavangeren søger nu siden udtrykkelig at værgе «De Unges Forbund» mod Beskyldningen for Overdrivelse, men indvikler sig her i uløselige Modsigelser.

Aarsagen til, at man finder Skildringen overdreven, mener Stavangeren er den, at man henfører den til virkelige Personer, og en saadan Kritik erklærer han for simpelt hen naragtig. Umiddelbart derpaa følger: «Den poetiske Forf. er ligeoverfor sin Gjenstand kun bunden til Ideens Sandhed, den satiriske Digter, som staar i et nærmere Forhold til Virkeligheden, har ialdfald Frihed til at give *Samlebilleder* af Tidens Laster.» Denne Tirade er ligesaa gaadefuld i sin Stilling i Tankeudviklingen som i og for sig. Den første Halvdel kan være bestemt til at møde hin ovennævnte vrang Kritik, der kræver *fotografisk* Sandhed af Digtningen; men dette synes heller ikke at være Meningen, al den Stund Tiradens anden Halvdel just gaar ud paa at stille den satiriske Digter udenfor de poetiske

Forf. og at hævde hans Ret til at give *Samlebilleder* af Tidens Laster, det er, løser ham fra ethvert bindende Forhold til Ideens Sandhed. Og det er jo her Spørgsmaal om den satiriske Digter. Hvorledes kan da Stavangeren i en Sætning klandre denne *fotografiske* Opfatning og saa i den næste stille den satiriske Digter saaledes, at Ens Ret til at prøve Aftrykkets Paalidelighed er aldeles utvivlsom, og hvorledes kan han saa igjen strax nedenfor atter komme og fortælle, at man ved at anke over Heltens ynkelige Endeligt glemmer det digteriske Arbejdes Ret til paa *Ideens Vegne* at øve den Retfærdighed, Virkeligheden ofte undlader? Man maa sandelig sige, at den Mand er vanskelig at gjøre tillags. Ser man Ibsens Bog som Digtning og kræver Digtningens Sandhed, saa gjør Stavangeren den til fotografiske Samlebilleder, dømmer man den nu som saadan og kræver den fotografiske Sandhed (en Prøvelse, der forresten kunde tilkomme Domstolene), saa er ein, zwei, drei Bogen igjen Digtning og lyder blot Ideens Sandhed. Paa den Maade kan Forf. ganske vist faa al Kritik reduceret in absurdum; men saa gaar han da ogsaa ein, zwei, drei selv med paa Kjøbet.

Sandheden er forresten den, at der ingen er uden Stavangeren selv, som har villet nedsætte den satiriske Digtning til blot og bart Fotografi; den skal naturligvis ^[63] netop ikke være Samlebilleder af Tidens Laster, ligesom man til medicinsk Brug har Fotografier af menneskelige Legemer, vanheldet ved en eller anden Sot, og det har tvertom just været Anken mod «De Unges Forbund», at denne Rætfærdighed «paa Ideens Vegne» ikke er øvet.

*

Dette kan nærmere udvikles, idet jeg gaar over til Artikel II, hvor Stykkets Idealitet søges hævdet. Her er et af to Tilfældet: Enten har Forf. en aldeles vrang Opfatning af, hvad Digtningens Idealitet vil sige, eller han er ikke ganske ærlig mod sine Modstandere. Forf. tror nemlig, eller lader som han tror, at det, man kræver, er, at Ibsen skulde have brugt sin «rige Lyrik» og sin «tragiske Pathos»; han forudsætter uden videre, at det, man vil høre, er «hastemte Toner», at det man savner, ⁿ¹³ er falsk Pathos og Koturnetrav. ^{k43} Han mener eller affekterer at mene, at Idealitet i Digtningen gjør Skaar i dens realistiske Karakter, og han faar saaledes Kravet paa Idealitet til at blive det samme som Protest mod Digtets

Realisme. Han gjør Modstanderne til Talsmænd for en blodløs Digtning uden stærk Karakter og sandt Rodfæste i Virkeligheden og faar saaledes i en Haandvending deres Kritik reduceret til en overfladisk «i petrefakte^{k44} æsthetiske Doktriner fangen.» Er nu dette ikke Uærlighed, saa er det jo klart, at Forf. selv ikke ved af anden Idealitet end den ovenfor karakteriserede, og at Anken snur sig mod hans egen Kritik. Og jeg maa sige, at jeg tror, den sidste Forklaring er den rette. Stavangerens Kritik er ganske af den samme, paa forældede Synsmaader byggede, «død- og tørtænkte» Slags som endnu spørger heroppe, men er gravfæstet andre Steder – at sige, naar man undtager de enkelte selvgjorte Theorier, som han finder op til Brug for Leiligheden. Det er i Grunden den samme Kritik, som sværmer for saadanne karakterløse, vamløse Roman-Helte, som «Gunnar» i «Solen i Siljedalen,»^{k45} men som strax bliver sky ligeoverfor en saa dygtig Tegning efter Naturen som «Rolf» i samme Bog. Men det maa indrømmes Stavangeren, at naar han først har den Tro, at Idealitet i Digtningen bestaar i, at de optrædende Personer ere aftappede alt livsvarmt Blod, ere afblegede alle Livets Farver, ere udvandede til al Kraft og Saft er borte, ingen levende Strømdrag har op af det virkelige Liv, men bare ere blege Dydsmønstre eller sorte Skurke uden al menneskelig Natur, da vidner det godt for hans Virkelighedssans, at han gjør Indsigelse mod Kravet paa Idealitet; men at han har denne Opfatning, vidner ynkeligt for hans Ret til at tale med om det, som ligger inden Digtningens Omraade.

*

Nej, det, som kræves, er ikke, at Digteren skal løse sig fra Virkeligheden, det er bare, at han ikke skal være ensidigt bunden i den. Han skal uden at slippe Livets Varme og Farve aabenbare os de Karakterer, han vil digte frem, i dybere Sammenhæng, end vi se den i Livet, han skal, selv om han maler Skyggesiderne, ^[64]altid gjøre det saaledes, at selve Fremstillingen giver os Samfund med Sandheden.

Hvad her kræves, tør kanske blive klart, naar vi nærmere granske den Jevnførsel, Forf. gjør mellem «De Unges Forbund» og «Erasmus Montanus.» – I «Erasmus Montanus» har Helten Ret i den enkelte Sag, han dømmes for; men

hans hele Forhold til Lærdommen er fuldstændig blottet for Sandhed; han er liden, trangbrystig, pedantisk Natur, der opfatter aandløst og bruger det aandløst tilegnende paa en anmassende Maade til sin egen Forherligelse, og Enden er indrettet ganske derefter. De, som dømme ham ere ligefrem uvidende, fordomsfulde Mennesker, der just idet de dømme ham i den enkelte Sag, hvori han har absolut Ret, dømme sig selv. Saaledes preger baade Helten og Modstanderne hver for sig og i sit gjensidige Forhold klart ud mod det, som skal bringes i Erindring, den sande Lærdom. Men anderledes forholder det sig med «De Unges Forbund.» Stensgaard har absolut Uret i den enkelte Sag, og de andre have Ret; men han er oprindelig anlagt som en storladen Natur, der er vældige Kræfter i ham ved Siden af voldsomme Lidenskaber og en ubændig Egoisme. Og dette skulde hævdes i Udviklingen. Det er dog en til den haabløse drøvtygget Misforstaaelse eller Opdigtelse, at det er en *bedre* Udgang, man kræver for Helten; nei, det er en *anden*. Lad ham synde, synde tilfold værre, end han gjør, men synde *anderledes*. Som han nu staar, er Forklaringen af hans Karakter i hans Udvikling og Skjæbne saa overfladisk, som om det var hans Omgivelser, der havde besørget den. Og her, i den Maade, hvorpaa disse Omgivelser ere stillede, er den anden Brist. De have Ret, ganske utvivlsom Ret, lige overfor ham og alle hans Slyngelstreger; men deres Syn kan ikke hævdes som det absolut gyldige ligeoverfor Manden og Sagen i det hele, de kunne ikke opstilles som udtrykkende Sandheden, som Idealet. Man kan kanske være overbevist om, at Ibsen ikke mener, at dette er Mønstermænd og deres Syn Mønstersynet; men saaledes staa de i Stykket, og har Ibsen en anden Mening, saa støtter dette just den Paastand, at han under Digtningen har været ensidigt bunden. Her ligger altsaa Usandheden: først i Udviklingen af Stensgaards Karakter og dernæst i, at Omgivelserne ikke, som de tilsvarende Personer i Erasmus Montanus, er stillet paa sin rette Plads. Derved er alt Udsyn til det sande, som skulde hævdes, stængt, og deraf den trykkende Følelse, man sidder med tilslut, at her er intet ret fyldestgørende og ingen retvis Dom fældet, og man føler sig saa meget mere saaret derved, fordi saa store Evner have arbejdet.

Her er nu ligeoverfor «Aftenbladets» Kritik Stridspunktet. Her maatte Stavangeren have ført sine bedste Tropper i Ilden, ifald han vilde have mødt den,

her maatte han ved sikre Paavisninger i selve Stykket have godtgjort, at de førte Anker savne Grund – noget der ikke kan ske ved at henvise til Forfatterens ^[65]Spøg tilslut gennem Lundestads Mund. Om da Stensgaard, ifald man kunde paavise, at der intet er i ham, som ikke kommer til sin Ret, vilde være brugbar som Gjenstand for digterisk Behandling, er et andet Spørgsmaal. Stavangeren har paa dette Punkt imidlertid blot mødt med en Tirade om, at «Aftenbladets» Kritiker naturligvis er saa nær i Slægt med Stensgaard, at han ej har kunnet forstaa, at denne er en Slyngel. «Stavangeren» burde dog være bleven lidt betænkelig ved, at den bekjendte danske Kritiker fører den samme Anke idet han siger, at han intet Indtryk faar af, at noget betydeligt her er gaaet tilgrunde. Men selv om intet saadant Vidnesbyrd forelaa, selv om Stavangeren endvidere havde kunnet paavise, at min Kritik var idel Mistag, saa stempler man sig dog blot selv, ved uden videre at forklare disse Mistag af usle Motiver. Men naar han uden Spor af saadanne Paavisninger og efter først Spalte op og Spalte ned at have dokumenteret sin egen kritiske Umyndighed, endda kommer og i en storskydende Tone viser andre tilrette, og saa ovenikjøbet kroner sin Færd med Udfald af den nævnte Sort, da skal han erkjende, at man behandler ham særdeles skaansomt, naar man, uden at stemple hans Forhold forresten, blot lader sig nøje med at pakke ham saaledes ind i hans egne Misforstaaelser og Modsigelser, at han maa kjendes færdig til Forsendelse ud af det Fornuftens Rige, hvori han har opkastet sig til øverste Dommer.

Hermed faar Stavangeren sejle sin Sjø: Striden om Ibsens Verk vil Tiden engang skifte i; men det tør vel hende, at det før den endelige Dom falder, vil vise sig, hvem der holder Digteren og hans Gjerning højst, de, som nu synge disse usmagelige Lovsange over hans sidste Bog, eller de, som ikke fuldt ud have kunnet godkjende den.

[WILLIAM SHAKESPEARE: HAMLET]

(Aftenbladet 8. mars 1870.)

For vor Tids Mennesker maa det næsten synes urimeligt, at man nogen Tid

har kunnet være uens om, hvad Hamlet er. Hamlet-Karakteren er nemlig den, som i vore Dage oftest er bleven kritisk klaret, ethisk vejret og digterisk fremstillet. Enhver, der har nogen Læsning i vor Tids æsthetiske Literatur, vil have fuldt af Hamlet-Fysiognomer i Minde. Hamlet-Naturer er jo til enhver Tid almindelige Fremsyninger i Livet, men især i en, der er saa reflexionssyg, som vor. De lægges ikke Mærke til; thi de fleste ere Hamlet-Naturer i ringere Omfang, og deres Tragedie slukner stille ud i det jevne, hverdagslige Liv, uden at andre end de nærmeste kjende den, og disse faa forstaa den kanske ikke. Men naar et saadant Menneske er udrustet med større Evner og er stillet under betydningsfulde ^[66]Forhold fremme paa Livets Højder, som alle Blik ere løftede mod, da vækker en saadan Karakter og en saadan Skjæbne videnom en Blanding af Foragt, Medynk, Sorg og Rædsel, og Rammevidden er saa stor, fordi de fleste Mennesker have noget af denne Natur i sig.

En af de Replikker, man kan gaa ud fra, naar man vil finde frem til Hamlets indre Bygning, er denne:

«O, gid mit altfor – altfor faste Kjød
dog maatte smelte, tøj, i Dug opløses!
O, havde dog den Evige sit Bud
ej sat mod Selvmord. O, min Gud, min Gud,
hvor led og tom og hul og usel tykkes
mig hele denne Verdens Færd.»

Det er Moderens Giftermaal, som tvinger dette Udraab frem, men det er hele hans Livs-Forhold, som faar Ord med det samme; de Tanker, som løses ved Faderens Jordfæstelse og Moderens Bryllupstog, lyse os sikkert ind i Hamlets hele aandelige Tilstand. Hamlet har en ualmindelig levende Følelse af Misforholdet mellem Livet, som det er, og Livet, som det skulde være. Hans Sjæl er fuld af Sorg og Pine over denne Erkjendelse. Men hans Sind er blødt, vuggende i Stemning, blussende i Lidenskab og atter splittet og spredt i en smidig, altid færdig Reflexion, der hindrer al Samling i en Beslutning. Der er altid noget iverjen, naar der skal handles. At han ser Spliden mellem Livet og Idealet føler han som et personligt Ansvar, det forpligter ham til et Valg, til alt efter indre og ydre Vilkaar at udtrykke det rette i sit Liv, hvad det saa end skulde koste. Men det er et saadant Valg med alle følgende Kampe, han altid viger for, han bliver

kuldskjær, saasnart Kampen skal flyttes over fra Tankens og Fantasiens Verden til Virkelighedens. Han kan derfor ikke komme sig til at ville for Alvor, og istedenfor at gjøre sit Liv til en levende Protest mod det, som han ser er vrangt, stiller han sig ligesom personligt udenfor det og er ironisk. Dette Forhold avler Tungsind, og Tankerne famle altid om Selvmord. Ved et lidet Tryk at flytte sig selv udenfor det Hele, at sige i Jord, eller at «smelte, tøj, i Dug opløses», kort at forsvinde fra det Hele, det vilde være saa dejligt beroligende. Men her er Drømmene i Vejen, han maa leve og lide.

Naar et saadant Liv skal fremstilles dramatisk, maa naturligvis det tungsindige Individ sættes under en enkelt Prøve, hvor Pligten er en bestemt Handling, som skal øves. Dette er nu Hevnen over Faderen, som Aanden kræver, og som Hamlet tager som et absolut Pligt-Bud, som sin Livs-Gjerning. Knuden er strammet, han har ikke længere den Udflugt at ty til, at der ingen enkelt Sag er, som kræves hans Kræfter. Men han finder andre Udflugter. Han indbilder sig selv, at han ikke er vis paa, om Aandens Ord er Sandhed, dette maa han komme efter, det vil sige, han tager sig Hvile, giver sig Udsættelser. Han gaar fra nu af [67]stadig i Ring om sin Pligt, og naar han er alene, vælder han ud i lidenskabelige Forbandelser over sig selv og andre, vilde Hærtog i Ord, som skal slukke hans Handedtørst, men hvergang lader ham føle, at det er sig selv, han raser mod. Men er andre tilstede, da slaar Bitterheden over Verden og Bitterheden over, at han selv ej er, hvad han skulde være, ud i denne Tungsindets Ironi, som de andre kalde hans Galskab. Hans hele Komadiespil er intet andet, han behøver ikke mere for at vildlede sine Omgivelser end at give disse Udbrud af Tungsind en lidt vild Form hist og her. Den Skuespiller, som ikke forstaar og kan fremstille Hamlets Galskab saaledes, at den ligefrem fører op til og fortsætter hin Replik i anden Akt:

«Nu saa farvel. – Nu er jeg da alene!

— — — — —

— — — Ha, hvilket Æsel jeg dog er!

Ja, det er saare tappert gjort, at jeg,
Søn, af en dyrebar, snigmyrdet Fader,
tilskyndt til hevn af Himmel og af Helved,
skal som en Skjøge lette Hjertets Byrde
med Ord og gribe til Forbandelser

ret som en Kokketøs, en Gadetøjte»,

han kan blot give Liv til Hamlets halve Del, hvor fyldigt et Udtryk han end kan give de enkelte lidenskabelige Udbrud.

Der er en Ting, som let misleder den, der skal spille Hamlet, og det er, at Stykket er saa berømt. Der findes vel knap nogen Skuespiller, som ikke engang i sit Liv har seet Hamlet ligge frem for sig som den Kunstens høje, tause Borg, som han matte storme eller falde for. I alt, hvad han har hørt og læst om Skuespilkunst og Skuespillere og Skuespillerliv, mødte han paa en eller anden Maade den tungsindige Prins af Danmark. De mest berømte Kritikere have mønstret ham ind- og uvendig, Malere have tegnet ham, og store Skuespillere have fremstillet ham snart efter en snart efter en anden Opfatning, og de, som hverken have kritiseret eller malet eller spilt eller efterdigtet ham, de have dog drømt om ham. Hver eneste mere betydningsfuld Replik kjender man ialfald stumpvis af Citater i andre Bøger, længe før man kjender Hamlet selv. ⁿ¹⁴ Kunstneren da endelig er naaet frem til at skulle leve hans Liv igjennem i Fantasien, da er det let forstaaeligt, at der gaar en vis «hellig Gysning» igjennem ham. Han staar jo ikke alene foran et af Verdens største Digterverker, men desuden et Verk, som saa mange geniale Mænd har lagt saa meget Tid og saa mange Tanker paa at klare og fremstille. Den sørgmodige Prins har et Følge, som giver Respekt, et «forfærdeligt Tjenerskab», en Historie, som overvælder. Der ligger jo skjulte Dybder under hvert Ord, hvor forfærdeligt, om man nu ikke fandt dem, om man skred hen over Dybsindigheder, som Kritik og Fremstillingskunst alt har ^[68] bragt for Dagen, som om intet særdeles var paafærde. Følgen af dette er, at Kunstneren selv der, hvor alt synes ham at gaa saa taaleligt naturligt til, vil drive sin Opdagelsesevne til det yderste, og hvor han dog intet finder, paa Maafaa pine noget ud af sin Opfindsomhed, der muligens dog kunde se ud, som om det var noget og tilføre Tilskuernes Fantasi Billeder, som ikke have levet i Skuespillerens.

Det er ikke frit for, at Hr. *Isachsens* Fremstilling af Hamlet gjør det Indtryk paa En, at han paa enkelte Punkter har soknet efter noget særdeles uden at finde og dog ikke ret har kunnet overvinde sig til at tilstaa det. Men maaske skyldes

disse overordentlige Anstalter dog i langt større Mon noget i Hr. Isachsens Kunstnerindividualitet end denne Stykkets Berømthed. Hr. Isachsen maa vel paa mange Punkter selv have følt, at den Opgave, som her stilledes ham, faldt langt udenfor hans Omraade, og naar han ikke vilde lade store Strøg af Rollen ligge døde, har han ingen anden Udvej haft end at bygge kunstige Broer over de farlige Steder. Man kunde ogsaa paa Forhaand vide, at det maatte gaa saaledes; thi Hr. Isachsen er altid paa Spor efter noget karakteristisk, og han plejer ikke resignere, hvor det, som skulde frem, ikke kan gjenfødtes i hans Kunstner-Ejendommelighed. At dette i nærværende Tilfælde ikke tilfulde kunde ske, vil man let forstaa ved at mindes nogle af de mest fremtrædende Særmærker ved ham som Kunstner. Han søger gjerne bratte Overgange og stærke Modsætninger, som han driver ud til det yderste. Han bevæger sig baade aandeligt og legemligt frem i haarde Sæt og Ryk, i Sprang og dybe Fald. Hans mindste Ord har et bestemt Præg af Energi, han hugger sig ligesom frem gennem alle lidenskabelige Udbrud, og selv de letteste Overgange ske med en Beslutsomhed, som gjør at man altid venter, at Ordet skal være Handlingens Forbud. Dette skarpe Blik for Modsætningerne og denne Trang til at faa dem energisk fremstillet i rigtigt stærke, haarde Linjer gjør ofte hans Fremstilling meget virksom, men ogsaa ofte hvileløs og stundom uskjøn, og er Opgaven just at male i fine Overgange, gjælder det at give en Fylde af bløde, varme Stemningsskifter Udtryk, gjælder det at fremstille en Lidenskab, som, hvor glødende den end er, dog ikke er af den Slags, som samler til Handling, eller gjælder det at følge en Reflexion, som ikke gaar frem i afgjørende Slutninger til et Resultat, der avler en Beslutning, men som tvertom fører videre og videre ud i det blaa og ender i Tvivlens Raadløshed, da er Hr. Isachsen ikke Manden. Hans ydre Midler svare ganske nøjagtigt til det indre Anlæg. Hans røst er kraftig og velklingende, naar den skal udtrykke stille Alvor. Men saasnart den indre Bevægelse bryder paa, bliver den skarpere og tørrere, og i alle hedere Udbrud savner den saaledes alle blødere, sympativækkende Tonelag og faar et saa stærkt Særpræg, at den blot synes tjenlig til at bære en ond Lidenskab frem. Hans Blik er ofte udtryksfuldt, [69]klart og kvast, det kan være snart og spejdende, det kan være bydende og det kan ogsaa være dybt, alvorligt og tankefuldt; men det har saare vanskeligt forat

faa et Skjær af Vemod, og forat spejle den varme Glans af et Indre, der er fyldt af en ren og stor Lidenskab. Hans Bevægelser ere korte og knappe, han er altid rastløst paafærde og har en Trang til at være allestedsnærværende med sit Legeme og male i Stillinger og Fagter, der holder Tilskuerens Fantasi i Uroen af et ustandseligt Ind- og Udflytningsstyr af Billeder, der dukke frem og, før de have udfoldet sig, igjen fortrænges af nye. Ogsaa dette spænder altid Ens Forventning paa, at der skal ske noget. Alt dette kan nu i visse Opgaver være til overordentlig Hjælp, og det giver overhoved Hr. Isachsens Fremstilling et Liv, som altid holder En vaagen; men det peger ogsaa alt bort fra, hvad der kræves af den, der skal spille Hamlet. Det er næsten helt igjennem de modsatte Egenskaber, som her skulde til. Det siger sig selv, at dette ikke nedsætter Hr. Isachsen en Tomme som Kunstner; en Skuespiller med langt ringere Evne end han kunde staa Opgaven nærmere, og naar han ved vor Scene har faaet Hamlets Rolle, saa er det vel netop, fordi man stolte paa, at han med sine Evner vilde kunne gjøre Virkning selv under disse ugunstige Vilkaar.

Idet vi nu følge Hr. Isachsens Udførelse, skulle vi paavise, hvorledes denne hans Ejendommelighed har gjort sig gjældende paa de enkelte Punkter. Den første Replik, der kan tjene som Prøve, er denne:

«Og gid mit altfor – altfor faste Kjød osv.»

Begyndelsen var ganske i Retning af det rigtige, træt og brudt; men under Stigningen blev det En altid klarere og klarere, at dette ikke var Afmagtens Lidenskab, Røst, Holdning og Blik, alt sprængte paa til en Afgjørelse, det næste kunde ikke være andet end Handling, Uvirksomhed hos denne Mand var utænkelig. I forbigaaende bemærkes, at der her som ogsaa enkelte andre Steder kom noget hult, noget «schauderhaft» ind, som mindede om tyske Traditioner. Man kunde imidlertid dog have fundet sig i, at denne Replik kom frem, som en Forberedelse til noget, der ikke kommer, ifald de efterfølgende Scener, de, hvori Hamlet søger at vildlede sine Omgivelser med Hensyn til sin indre Tilstand, vare blevne fremstillede saaledes, at de gav et klart Indsyn i den rette Sammenhæng. Men her er det just, at Hr. Isachsen svigter. Hans Galskab savner just, hvad Polonius siger, den har, nemlig Methode. Det er meget muligt, at her er samlet en hel Del i og for sig gode Iagttagelser, at her foreligger et Materiale til noget,

men som det nu blev brugt, var det Hele uden Sammenhæng med Hamlets Sjælstilstand, alt var udvortes og vilkaarligt, det var bare Fagter. Og her falder dog Replik paa Replik, der som en rød Traad viser den eneste rigtige Vej. Det er ikke det mindste andet, som gaar for sig i disse Scener end i alle hans Enetaler, det bevægende er den samme Rugen over hans eget Livsforhold, det ^[70]er en tungsindig Sjæls Digtning, det er Hamlets «Diapsalmata.»^{k46} Men Hr. Isachsen gjorde en hel Del Kunster med disse Replikker. Der var Variationer i det endeløse, han forsøgte dem oppe i Diskanten og begrov dem i Bassen, han lod nogle trippe i Dansetakt, andre jage i Stormflugt, atter andre slippe sig over Tungen, som om de egentlig ikke vare bestemte til at høres og opfattes, og flere fik en ejendommelig mystisk Betoning, som man ret kunde gyse ved, saa uudgrundelig var den. Men mon ikke Sandheden er den, at der under alt dette slet ingen Dybder findes, er ikke det hele enten Brist paa Syn for at disse Replikker er det dybeste Udtryk for, hvad der gjærer i Hamlet, eller Evne til at sige dem saaledes, at dette blev klart? Eller maa man ikke spørge saaledes, naar Skuespilleren enten rent springer over eller tuller bort Replikker som disse:

Polonius.

Hvad er det, I læser, Naadige Herre?

Hamlet.

Ord, Ord, Ord!

Polonius.

Naadigste Herre, nu vil jeg underdanigst tage Afsked fra Eder.

Hamlet.

I kan ingenting tage fra mig, Herre, som jeg mere villigt giver Slip paa, undtagen mit Liv, undtagen mit Liv.

Rosenkrans.

Saa er Verden ogsaa et Fængsel.

Hamlet.

Ja, et forfærdeligt Fængsel, med mange Aflukker og Fangebure og Taarngjemmer, og Danmark er et af de værste.

Rosenkrans.

Saa er det Eders Ærgjerrighed, som gjør det dertil.

Hamlet.

O, Gud, jeg kunde være indesluttet i en Nøddeskal og anse mig for en Konge over et grændseløst Rige, naar jeg kun ikke havde onde Drømme.

OSV. OSV.

Vi ville blot tage denne ene Replik: «Ord, Ord, Ord!» Hr. Isachsen lo denne Replik ud paa en vidunderlig udspekuleret Maade, men saaledes, at det hele ^[71]blev betydningsløst uden som rent Galmandsindfald. Og dog er det jo hans Sjæls dybeste Kummer, som her bryder igjennem, det er jo hverken mere eller mindre, som udtales i denne Replik, end hans Livs brændende Spørgsmaal, hele Stykkets Indhold, nemlig at Kravet er Gjerning, men hans Svar er: «Ord, Ord, Ord!» Det er jo nok til at gjøre ham gal i de Andres Øjne, at han svarer med dette frygtelige Alvor paa de mest jevne og ligefremme Spørgsmaal. Det maa allerede gjøre hans mentale Tilstand mistænkelig for de andre, at hans Svar ere saa dunkle; men det maa synes dem fuldstændig Daarekistegalskab, naar han siger alt dette med et Underlag af Smerte, som Gjenstanden, hvormed der tales, slet ikke synes at give den ringeste Anledning til. Alle videre Anstalter ere af det Onde. Og saa dette Punktum: undtagen mit Liv, undtagen mit Liv! Maa man ikke vansmægte i en ren Ørkentørst, naar denne Replik kommer sejlene forbi En i den samme Dansetakt som alle hine? Disse to Replikker kunde dog give os et ligesaa fyldigt Billede af, hvordan det staar til med Hamlet, som alle Selvforbandelserne og Selvmordsbetragtningerne. Men Hr. Isachsen blev en anden Mand, som ikke staar i noget Slægtskabsforhold til Hamlet, han er bent frem bare et menneske, der agerer gal, og som ligesaagodt kunde sige og gjøre hvilke som helst andre usammenhængende Ting. Ligesaa urimeligt er det ogsaa at gjøre særegne Komædie-Anstalter ligeoverfor Ofelia. Alt hvad Skuespilleren her kan finde paa af sære Tonefald og endnu særere Fagter, er dog et kummerligt Vederlag for den Undersang af bitter Lidelse, som skulde høres ud af disse Ord, hvormed han tager Afsked fra Ofelia. Hr. Isachsen gik vistnok afsides og hviskede et Suk ned til Publikum; men mon Hamlets Vaande paa dette Sted kan udtømmes i et lidet Gisp? – I den Replik, der ender anden Akt, er Hr. Isachsen

igjen langt længere oppe; i Overgangen fra de ødsle Forbandelser over Farbroderen og til den ydmygende Erkjendelse af egen Afmagt, var han det rette nærmere end paa noget andet Punkt i Stykket. Var der kanske end ikke den rette fortvivelse, der var dog et Præg af dyb Lidelse og en Bitterhed i Selvbekrejdelsen, som drog langt paa Vej. Tredje Akt er dog utvivlsomt Hr. Isachsens bedste. Den bitre Kommentar til Stykket og det vilde Udbrud tilslut lykkedes særdeles godt, Scenen med Hofmændene og Fjøjten var mesterlig og Mødet med Dronningen faldt vægtigt. Derimod er det igjen udenfor Hamlets Karakter, naar han begynder hin Replik, hvor han kommer over Kongen bedende, med et Sæt fremover og med at drage Sværdet halvt. Det er langt, meget langt fra, at Hamlet er kommen saa vidt, og er han det, da standser han ikke saa let. Den Tanke stiger vel op i ham ved Synet av Kongen, at nu kunde det, nu burde det ske; men i samme Stund er Reflektionen der ogsaa. Han kan vel famle efter Sværdheftet, men hans første Ord: «Nu kunde jeg det gjøre,» maa forkynde, at han allerede har givet sig Udsættelse, og alt det efterfølgende maa siges, saa man føler, at han [72]bare forelyver sig noget til Undskyldning. Strax efter faar man se, hvordan Situationen maa være, naar Hamlet skal handle. Han dræber Polonius i en Øjeblikkelig Ophidselse, han faar ikke Tid til Overlæg, han faar ikke se sin Gjerning i fuldt Lys, hans Offer er skjult. Alt det truende i Forberedelsen til en Daad, alt det, som minder om Ansaret, alt det alvorlige i Udførelsens Stund, alt det, som kræver et Sind, der er samlet i Vilje, er borte, han dræber ham rent tilfældigt, som om det hele var en Spøg, en kaad, letsindig Streg. Det viser just, hvor Tungsind og Letsind er nært i Slægt. Hamlet tror jo, at denne Gjerning er hans Pligt, er Livets Krav til ham, men saaledes øver han den ikke; det er Lejligheden, der drager Sværdet for ham, og det forstaar sig, styrer det saaledes, at den Urette rammes, og Gjærningsmanden faar et blodigt Vidnesbyrd om, at han har en Brøde mere at sone.

I Korthed bliver altsaa Hovedanken mod Hr. Isachsens Fremstilling, at den manglede den Tungsindets Bundsang, som er Hamlets Særkjende, og som avles af den Splid, der er mellem hans Erkjendelse og hans Vilje. Det kan vel ogsaa siges, at Hr. Isachsens Hamlet under alle Omstændigheder savnede Samhold, hans Billede opløste sig i en hel Del smaa Enkeltheder, der i og for sig kunne være

interessante nok og vidne baade om Talent og Arbejde, men som ikke tilsammen bygge en hel Skikkelse op for os.

Det er muligt, det kunde synes mange urætfærdigt at klandre en Fremstilling saa haardt, der kan opvise saa meget virkeligt godt som denne; man kunde mene, at Opgavens overordentlige Vanskelighed og Hr. Isachsens særlige Anlæg burde opfordre til Anerkjendelse af det, der blev givet, og til større Skaansomhed ligeoverfor Manglerne. Og det skal ogsaa villigt indrømmes, at Hr. Isachsen har gjort et dygtigt Stykke Arbejde, som i mange Maader er ham til stor Ære og fortjener det levende Bifald, han fik; men paa den anden Side maa der dog rejses en bestemt Indsigelse mod, at hans Hamlet bliver slaaet fast som den rette, og der maa saa meget mere protesteres, som Bifaldet just fulgte rigest, hvor Hr. Isachsen svigtede dybest, nemlig i Fremstillingen af Hamlets Galskab.

BJØRNSTJERNE BJØRNSEN: DIGTE OG SANGE

I.

(Aftenbladet 7. okt. 1870.)

Naar et Folk en Tidlang har ligget udenfor Kulturlivet, eller blot har levet det med paa anden eller tredje Haand, og saa vinder de første Vilkaar for et selvstændigt Liv, da vil dets Digtning i de fleste Fald begynde med den patriotiske Glæde over den vundne Frihed. Man vil tale meget og synge meget om den Selvstændighed, som endnu skal grundes, og man vil gjerne se ydre Tegn og Mærker ^[73]paa Uafhængighed; men man vil en Tid lang være mindre betænkt paa at fremme et selvstændigt Aandsliv med Rod i Folkenaturen. Men lidt efter hvert træder den Tanke frem, at man maa leve sit eget Liv, og saa kommer der Rydningsuro over Landet.

Der vil da først og fremst være en Trang til at søge tilbage til Historien, hvor den endnu var Udtryk for et vaagent Folkeliv. Der vil fremstaa Mænd, som tage Ophold i denne Fortid og granske den, rydde den, hugge Veje, aabne Udsyn,

gjøre Opdagelser. Det gjælder først og fremst at gaa Grændserne op med Sværd i Haand, at hævde sit Eje, at erobre sin egen Fortid. Alt, som kan vidne, drages frem, Saga, Sagn, Sange, Ord, Navne, Stene, Huse og Dragter. Historien randsages, og et Opgjør holdes. Siden beskrives det fundne fyldigere, Begivenheder skildres, Kulturtilstande lægges klarere frem i Dagen, og tilslut komme Digterne og rejse lyslevende Billeder af den sunkne Tid.

Men denne Folkets Trang til at se sig selv styre andre mod Nutidslivet der, hvor dette er oprindeligt, hvor Sammenhængen med Fortiden er synligst. Og her ledes igjen det frem, som kan tale om den Aand, som skabte Folkets Historie. Bondens Liv, hans Maal, hans Sagn og Sange, Sæder og Skikke, vil ved Siden af Historien være det, som mest optager Tænkere og Digtere. Fra at beundre og synge om den Bonde og det Bondeliv, man ikke kjendte, vil man nu gaa over til at sprede Lys over, pudse op og udstille Ord og Sagn ligesaavel som Krus, Klæder og Søljer. Tilslut ville ogsaa her Digterne tage Emner af det nysopdagede Liv, og de ville efterdigte de fundne Sange. Men i første Færd vil Bondelivet med sin større Friskhed og Oprindelighed og med sine tydeligere Mærker af den ældre, mere ejendommelige Kultur, som engang trivedes i Landet, med sin Sagn- og Eventyrskat mest bruges som en Fundgrube, der kan give ny Tilførsel af Raaemner til Kunstpoesien.

Der bryder ikke altid strax en hjemligere Aand frem gennem de nye Emner. Den Interesse, som en saadan Udmyntning af nationalt Stof vinder, er heller ikke noget sikkert Vidnesbyrd om, at en folkeligere Aand er vakt; thi et nyt Kulturliv med stærkt Særpræg, eller et gammelt, størknet og halvglemmt, som graves frem af sine egne Sandhauge, eller et Vildliv, som arter sig ejendommeligt, drager altid Folks Interesse til sig. Ja, stundom kan denne Glæde i det nye Stof ligefrem vidne om den Afstand, der er mellem Digterens dannede Læsekreds og det Folk, hvis Liv fremstilles; thi dette plejer drage En i samme Mon, som det er En fremmed. Interessen er da rent poetisk eller kulturhistorisk eller naturvidenskabelig, eller det er den Glæde i det oprindelige, den Tørst efter djærv, drøj Natur, der ret som det er overfalder de af Kulturtankerne herjede, ørkenhede Samfund. Men selv om denne Interesse for Bondelivet er grundet paa Samfølelse med det hjemlige deri, saa plejer der dog ikke strax at være nogen

levende Trang ^[74] til at føre det frem til Kulturvæxt paa Grundlag af dets egen Natur. Men har et Folks Udvikling ført det med sig, at alle, som vandt en videre Dannelsel, med det samme førtes langt bort fra den Kultur eller de Rester af Kultur, som den største Part af Folket har sit Liv bundfæstet i, da vil det snart kjendes, at der er en Splid i det hele Folks Udvikling, og der vil vaagne en levende Længsel efter at faa den lægt. Bevægelsen slaar dybere igjennem, og man vil begynde at krige mod den herskende Kultur, som en fremmed, man vil vække den sovende Trang og de sovende Krav i Bondefolket, og man vil prøve paa at tilføre det Kulturindholdet paa en nemmere Vej end før. Det skal ikke mere bare sees paa og synges om, det skal vaagne til et sandt Aandsliv med Rod i dets Fortid og Væxt efter dets Ejendommelighed. Det skal møde frem og være sin egen Talsmand, faa sit Liv baade i det Ydre og Indre stelt efter sine Evner og Kaar. Saasnart dette Gjennembrud i Udviklingen har gaaet for sig, finder det gryende Liv ogsaa snart nye Organer at udtale sig igjennem, nye Tænkere og Digtere, som staa det nærmere end de gamle og som forløse dets Trang dybere. Der komme Synsmaader tilorde som er stærkere mærket af Folkets Ejendommelighed, Tanker som det selv har tænkt, Billeder rejses, som dets Fantasi har digtet, Toner lyde, som har Bundklang i dets Natur. Det er en rimelig ting, at den Digtning som svarer mest ligefrem til et saadant Gjennembrud i et Folks Udvikling, vil finde dybest Gjenklang.

Det er vistnok ikke blot disse Digtere, som have Krav paa at kaldes folkelige, det er ikke blot de, som den raadende Hovedstrømning i en enkelt Tids Aandsliv slaar ud igjennem; thi jevnside med denne gaa mange andre, og de forskjellige Digtere give alt efter sin Udrustning forskjellige Sider af Aandslivet Udtryk, og en rummer et større, en anden et mindre Tonesæt, en drages især til det enkelte Menneskes personlige Liv, en anden har især Sands for Samfunds- og Folkebevægelserne; en sender Satirens Saltstrømme ned i et grumset gjærende eller dovent stillestaaende Liv, en anden synger troende ud den ægte Grundtrang, som rejste Bølgerne, eller fæster Idyllerne midt i Spidsborgerlivet, som harmede hin. Alle have sit Kald at røgte, og ingen bør vrages, om deres Betydning ikke er lige stor. Men vel er det saa, at man ikke tildømmer den Digter det dybeste rodfæste i sit Folk og det sandeste Forhold til Aandslivet, som sætter al sin Magt

paa at rejse Dæmninger forat spare sig selv for Uhyggen i en Omslags-Tid, og som bare havde Mod til i en rolig Tid at tale og skrive om Folkeaand og Folkefrihed, men som blev sky og fornem, harm og hadsk eller saar og sutrende, saa snart de Magter, han selv var med at raabe paa, virkelig røre paa sig og vil omskabe de gamle Forhold. Og det er ogsaa saa, at den Digter, som levede sit Folks Liv fyldigst med, som havde det største Mod til at staa i Govet og den største Evne til at holde Synet frit og Troen frelst under alle Døgnetts Slingringer, og som har de stærkeste Toner for dets Sorg, dets Savn, dets Længsel og Haab, han vil vinde de fleste Hjerter og have den største Virkevidde.

Bjørnsøns Digtning betegner i Literaturen et saadant Gjennembrud i vor folkelige Udvikling. Alle de, som saa denne Væxt ud af de fremmede Former, vi vare bundne i, som en Væxt bort fra al Kultur, og alle de, som vel vilde en selvstændig Udvikling, men som havde tænkt sig den efter et vist forud opgjort Mønster og fandt sig skuffede deri, alle disse maatte hans Fremkomst i Literaturen og den Tilslutning, han strax vandt, forarge. Men andre hilste det som en Morgenrøde i vor Udvikling, da vi i Synnøve Solbakken for første Gang fik se vort Bondeliv ikke bare beundret og besunget paa Langthold, men poetisk gjenfødt. Og det var vel heller ikke bare Tidens Lyst paa det særegne i slet Forstand, paa de skrigende Farver og usædvanlige former, som hilste de Sange, der nu ere samlede, som sande Folkesange, førte dem ind i alle Huse, hvor Sang lyder, og lod dem stige ved alle festlige Samlag alt Landet over. Det er vel ikke for dristigt at sige, at Grunden var mere holdbar, at disse Sange eje en stor Idefylde, et fuldt Tonesæt, og at de just gav de Tanker og Toner, som bevægede os dybest. Det var noget, som gjærede og arbejdede i vort eget Indre, som forløstes i disse Fortællinger, Dramaer og Digte. Der var i dem alle noget varmende hjemligt, ikke bare i Emnet, men i Synet, i Tænkemaaden, i Følelsessættet, i hele den digtende Fantasi som tog os. Det var dernæst deres rent digteriske Egenskaber, deres store Inderlighed og deres Fantasimagt. Denne Inderlighed ligger i Bjørnsøns dybe Virkeligheds-Forhold som Digter.

Der er Digtere, som begynde med en vis Tanke eller et Sæt af Tanker, som de ere komne til ved Betragtning, Reflexion eller Læsning. De faa en vis Bevægelse deraf og udarbejde nu Tanken med større eller mindre Stænk af Stemning, paa

rigere eller fattigere Grundlag af Iagttagelse og mere eller mindre stærkt Særpræg. Men i andre Digtere begynder Bevægelsen under den umiddelbare Indflydelse af den Virkelighed, de leve i. Derfra faa de Stødet, der avler den indre Varme tænder Tankerne, rejser Billederne. Det gjærer og brænder først uklart i dem, hele deres Indre ophedes, udvides, det er en Stund bare Kog, Gjæring, elektriske Funke-Kast, utydelige Tonesvingninger. Men saa sker det forunderlige, det uforklarlige, som skyldes Digterens ejendommelige Bygning, hans Fantasi: idet Bevægelsen bryder paa, er det, som om Ideer, Tanker og Billeder flokkes til ham forat tjene ham; alt faar Form og Farve i hans Fantasi, alle Billeder voxe sammen i et, alle Toner synge sammen i en Melodi, og Digtet springer frem. Her blive alle Tanker til som Stemningens Blomster. Og saaledes er aabenbart de fleste af Bjørnsons Digte blevne til. Alt er voxet i hans Natur, døbt af hans Aand, alt er erfaret, oplevet, alt er Funke, som Livet har slaaet af ham, alt kommer frem med hans Ejendommeligheds stærke Kjendemærke. –

[76] Den ualmindelige Fantasi-Styrke, Digteren ejer, viser sig deri, at alt hvad han giver, er saa individuelt. Man har vel hørt, at det er rejst som en Anke mod en og anden Digter, at han var for individuel; men man har dog ment noget andet. Der findes vistnok Digtere, der fremstille Sjæletilstande, der ere saa særegne, at man slet ikke kan se dem i Lys af nogen almindelig Ide; men man vil ved nærmere Eftersyn altid finde, at det, som det i Grunden har skortet paa, ikke er Tanke, men stærke Virkeligheds-Indtryk og løftende Fantasi. Disse Digtere eje bare tænkte Tanker, ikke Stemningstanker, og have blot Fjernsyn paa Livet. Men de have Længsel efter at meddele sig individuelt, og saa tvinge de et Særpræg frem for at dølge den abstrakte Tomhed. Ogsaa Bjørnson har faaet høre ilde, fordi han var for individuel. Man har skreget sig hæs paa det Almene, som man savnede. Hans Fortællinger vare uforstaaelige, vare en Samling Anekdoter uden ledende Tanke. Man fik ikke nok Besked om det, som gaar for sig i Personerne. Men just dette, at han forsmaar abstrakt at forklare, at han aldrig reflekterer over Personerne, men altid lader deres Historie aabenbare sig gennem umiddelbare Livsytringer, i individuelle Træk, vidner om, hvilken afgjort Digternatur han er og om Magten i hans Fantasi. Det kan kanske være, at et og andet Sted paa denne Vis er bleven mindre klart, men dette er rent undtagelsesvis, og hint Raab skyldes

mest, at man er bleven forvænt af de tyske Romaner og langsnakkende Dramaer derudenfra, saa man ikke længer læser Bøgerne, men jager dem igjennem i den visse Fortrøstning, at det kommer op igjen en to, tre Gange, vidløftigt, udræsonneret, fordi der ingen Formningsevne var.

Ligesom alt, hvad Bjørnson giver, er friskt følt og tænkt, saa er ogsaa Udtrykket ualmindeligt levende og fantasifuldt. Her er ingen færdig Stil, intet konventionelt Sprog, intet ubrydeligt fast Sæt af Ord og Billeder, som fremfor andre have faaet Hævd paa at være poetiske, ingen staaende Rimslyngning osv. Alt er oprindeligt, vegtigt, livfuldt og sandt. Han bryder uden Betænkning med det vedtagne, naar han føler, det ikke kan tilføre Læserens Fantasi et levende og ejendommeligt Indtryk af det, han vil have frem. Og han vrager ikke frygtsomt i sit Valg; han tager Ordet og Billedet uden videre, hvor det naturligst byder sig frem. Han fører hele Skarer af nye Ord og Vendinger, eller nye Sammensætninger af gamle ind i Sproget. Han tager dem friskt ind fra Virkeligheden, som de leve paa Tungen, uden al konventionel Respekt. Han holder sig saa nær til Naturen som muligt, og dette bør være Grundregelen i al Kunst. Skal Kunstneren fjerne sig fra Naturen, saa maa det være forat give Gjenstandens afgjørende Særmærke i større Klarhed og Fylde, end det ligger fremme i Virkeligheden. Og naar det gjælder at faa Karakteren frem, forstørre og forstærke da ogsaa Bjørnson med Fynd og Varme.

Hans Sprog har sit Grundlag i Tale-Sproget, saaledes som det lyder hos alle, [77] der ej have levet sig saaledes ind i de danske Lærebøgers Ordlag, at de selv i sin Tale ere blevne danske Bøger. Den Beskyldning for Plathed og Smagløshed, der gjerne høres, hver Gang En vover sig til i Skrift at vedkjende sig sit Tale-Sprog, er nu gammel og noget udslidt. Det er gjerne den sidste Tilflugt at kalde en Ting smagløs, naar man ingen skikkelige Grunde har for sin Dom. Men med Smagen bør man omgaaes varligt. Vel har man en Smagsvidenskab og Smagsdommere, der melde sig selv som Børn af den rene Smag; men Smagen er alt for meget et Vane-Produkt, til at man kan være tryk for, at ikke vore Efterkommere ville le af vor rene Smag, som vi have leet af vore Forfædres. Man faar være glad, ifald man saa nogenlunde kan paavise, at et Udtryk maa tilføre Fantasia et riktigt og livagtigtⁿ¹⁵ billede; at det er smagløst vil ofte ikke sige

andet, end at vi ikke ere vant til det.

En værre Indvending synes det at være, at et Udtryk er unaturligt, er gjort tvertimod Sprogets Grundlove. Men dette er sjelden eller aldrig bleven paavist; man har gjerne ladet sig nøje med at henvise til at det er ukjendt baade i Skrift og Tale. Men de, som er saa ræd ethvert nygjort Ord, bør mindes, at en Hærskare svenske og danske Ord ere rent ud lavede, men ere dog nu saa indtalte og indsungne i Sproget, at de, som bruge dem, for at krige mod en lignende Tilførsel til vort Skriftsprog, vist aldrig tænke paa, hvorledes de ere blevne til. Men det forstaar sig, at al saadan Sproglavning maa bunde i en Trang og bygges paa en sand og hjemlig Grundvold, ifald de nye Udtryk skulle fæste Rod og ikke atter renskes ud i kommende Tider.

II.

Aftenbladet, 8. okt. 1870.

Den første Bundt af den Samling Digte, som her skal omtales, kom frem i Fortællingerne, og de staa endnu, tage ud af Sammenhængen, med Varmen og Farven af de Skildringer, som de var det lyriske Udløb af. De møde os nu som gamle Kjendinger og fører os lempeligt tilbage til Fortællingernes fagre Idyller. De vare et Vaarbud fra Folkets «Digtende Trang,» som hilste os i et gryende Digterliv. Det var vort Folk og vor Natur, der talte til os, sandere, end vi før havde hørt det, og i saa inderlige Toner og fulde Farver, som faa Digtere har ejet dem. Enkelte af disse Sange faa først sit rette Fald, naar de læses i Sammenhæng med Fortællingen, eller naar man ret levende mindes det Sted, de stod; men de fleste miste vist noget af sin Magt ved at læses særskilt, som f. Ex. Sangene af en glad Gut. Nogle er holdt i et vist Mønster, nemlig Folkevisens og de nyere Bygde-Sanges. Men Tonen er taget saa sikkert og saa frit, at her ikke er Tale om en mere eller mindre god Efterligning, her er bent frem digtet ud af det samme Syn, den samme Aand, som i Folkets egne Viser; Forskjellen ligger bare ^[78] i den større Klarhed og større poetiske Fylde. Gjennem de allerførste gaar en tyngre Tone, en mørkere Farve, og Formen er mindre grejd. Tanken er mere bundet, Fantasiaen har endnu ikke givet den Flugt over de høje Fjelde, den drømmer og sukker

endnu i de dybe, lukkede Dale. Men af de senere slaar der ud en Frejdighed, et Livsmod, en Sommerjubil og en Sommervarme, en Tro og et Haab, som samlet i et eneste Vers lyder saaledes:

«Løft dit Hoved og sjung det ud:
aldrig ku'et du Vaarens Skud,
hvor der er gjærende Kræfter,
skyder det Aaret efter.»

Hvilken Sjælesundhed lufter der ikke ud af denne Sang! Man bliver glad og frisk i Hjertedybet af den, og skammer sig over hver syg, hver mismodig Stund, da man

«over sig selv og sin lille Skjæbne
glemte de Kræfter, som nu sig væbne.»

Den enkle, folkelige Tone, som synger gennem disse første Digte, findes ogsaa i de Fædrelands-Sange, Samlingen indeholder. I de to ældre løfter Stemningen sig af et historisk Syn; det er Landet, som det var, og Landet, som det faldt og rejste sig, der skal give os Lærdom og frejdigt Mod paa Fremtiden. I de senere er der mere Landet, som det er, med sit gjærende Nutidsliv, som Digteren viser os Fremtids-Spiserne i. Alle bæres de af den samme dybe Kjærlighed til Folkenaturen og den samme stille, stærke Tro paa den. Alle have de den samme bramfrie Veltalenhed, den samme storstilede Enkelhed. Vor hjemlige Natur lufter ind til os, vor Historie staar i store, stille Billeder i Himmelsynet, hvad vi stunder mod, vifter som friske Flag frem for os. Faa af vore Digtere har givet os et saa stærkt Følge af vor Fortid, har givet et saa dybt Syn paa vor historiske Væxt og dens Resultat i Folkets Nutidskaar, har vist os Magten i vort Hjem med en saadan Varme og saa klart rejst Maalet foran os. Og her er intet abstrakt filosofisk, alt er givet i klare Symboler, den dybe Tanke stiger saa naturligt op af den enkle Fremstilling, «som Røgen af fin Ild.» Det synes stundom, som om der slet ingen Kunst er brugt, og alligevel springer der et livagtigt Billede frem af hver Linje, hvert Træk staar som malet og hugget for vort Syn. Hvor levende er ikke vort Lands Natur og Bedrift malet i disse Linjer:

«Hun strødde sin Sne over fjeldbratte Li,
bød saa sine Gutter at staa den paa Ski.
Hun knuste med Stormhaand det Nordhavs Spejl,
bød saa sine Gutter at hejse Sejl.»

[79] Hvor klart se vi ikke Landet løfte sig op af Havet, hvor føle vi ikke baade det vejrhaarde og lune i vore Kysthjem, og hvilket mildt drømmende Nordlysskjær af Fortidsminder er ikke bredt over det i:

«Ja vi elsker dette Landet,
som det stiger frem,
furet, vejrbidt over Vandet,
med de tusind Hjem,
elsker, elsker det og tænker
paa vor Far og Mor,
og den Saganat, som sænker
Drømme paa vor Jord.»

Og hvor stilfærdigt, hvor ganske i vort Folks religiøse Aand er det ikke at samle Summen af hvad vi have levet, stridt og lidt i hint Vers, som ender med disse dejlige Ord:

«Alt hvad Fædrene har kjæmpet,
Mødrene har grædt
har den Herre stille lempet,
saa vi vandt vor Ret.»

Den samme bramfrie, den samme underlige Trohjertighed og folkelige Tone (der slet ikke, som flere nu synes at tro, ligger i, at Digtet ikke løfter sig over Prosaen) findes fremdeles i fuldt Mon i «Har du hørt, hvad Svensken siger?» Her er ingen Rammel med Ord, ingen daarende, syngende Rim, ingen patriotisk Blæst og Stortalenhed. Her er blot stilfærdig Inderlighed og lunt Humor; men dog ligger de brede, vældige Fjeldes Magt under, dog falder hvert Ord kvast som et Øxehug. Her mindes bare om et og andet, som kunde tale for, at vi vare værd at faa føre fort eget Liv og hente Lys af vore egne Minder. Det er bare Farfars Stol, som flyttes ud af Pulterkamret; thi det kunde jo hende, at Sverre Prest og flere kunde faa det Indfald at ville gaa igjen. Eller det er bare Vessel og de norske Gutter, ^{k47} som gjør en liden Sving paa den sorte Kutter ind i Svenskens Æressol. Men mange Kongestole højne sig for vort Syn bag om Farfars gamle, og mange Sejl gaa op bag efter den sorte Kutter.

Næst til disse Fædrelandssange slutter sig de rent historiske, som Samlingen har en to-tre af. Foruden de samme Egenskaber, som findes i Fædrelandssangene, kan man kanske her allerbedst lægge Mærke til, hvor

underligt Bjørnsons Forhold til Emnet er. Han reflekterer og fantaserer sig ikke blot ind i det historiske Stof, men ogsaa her er det en Bevægelse i ham selv eller i hans Nærhed, som han med et ser igjen i Sagaen under andre ⁿ¹⁶ Former og saa lever op igjen for os.

Af de øvrige Digte er de fleste Lejlighedsdigte, flere af en overordentlig Skjønhed. Næsten ved dem alle kunde der være en Rigdom af Iagttagelser at gjøre, baade i rent æsthetisk Henseende og med Hensyn til Strømninger i Nutidens ^[80] Aandsliv og Digterens Udviklingsgang. Denne følges dog bedre i hans andre Verker, og vi ville derfor her indskrænke os til at nævne nogle af de smukkeste. Til disse maa regnes «Til Festen for Fædrenes Minde», et Digt, som er «stort og stille» som selve den Stund («Natten før en Kamp»), da det blev til. Mægtigt i Tanke og Tone er ogsaa «Puritanernes Sang» og «Taylors Sang» med sit dybe Tungsind, som lærer at

«hver Glædesstund, du fik paa jord,
betales maa med Sorg.»

En fin og varm erotisk Stemning gaar igjennem «Spindersken», «Stevnemødet» og mange flere. De fire Bryllupsviser ere Sange om Kjærlighedens dybe, omskabende Magt i Mandens og Kvindens Liv, ikke blot om dens Skjørhed, som Fremtoning i Følelseslivet. Et Mønster paa et Lejlighedsdigt er Sangen til Johan Sverdrup, der, som saa mange af Bjørnsons Digte og artikler, vidner om Sandheden af hans eget Ord, at det fremfor alt var ham om at gjøre «at være, hvor det netop gjaldt.» Men fremfor alle maa Digtet «Mit Følge» nævnes. Denne Sang om Hjemmets Magt i Mandens Gjærning griber En saa dybt, fordi det gaar saa ind i hver enkelts Erfaring. Alle have mere eller mindre prøvet, hvormeget just vi skyldte vore Hjem, og synge af sit fulde Hjerter med, naar det lyder:

«Hvem ej har Kjærlighed i det smaa,
han kan ej Mængdens, ej Mindets faa.
Hvem ej kan bygge sit eget Hus,
hvad stort han bygger, gaar op i Grus.
Med Sejr fra Moskva til Kartagena,
han dør dog ensom paa St. Helena.»

Et malende Digt, som søger sin Mage i Billedets Fylde og Farvemagt, er «Fra

Monte Pincio.» Inden Rammen af Solnedgang og Daggy er her et helt Folks Liv, dets Fortid, dets Nutid og dets Haab i Fremtiden manet frem. Det første Vers begynder med, at Solen staar rød mod Nedgang, Fjeldet forklares som Aasyn i Død, alle Kupler gløde. Det er Roms Aften, thi længere borte vugger Taagen op, «tung som den Glemsel her dalede ned.» Mellemstrofen kaster saa ind et blussende varmt Billede af Nutidslivet i den evige Stad, som det brænder og larmer mellem «Fortidens Store» som «staar rundtom, knap kente, som bundne i Marmor og vente.» Billedet af Fortid og Nutid er her sat op imod hinanden med en saadan plastisk Magt, at det er som om man sad og saa Roms Hitorie huggen i Sten foran sig. Det næste Vers maler Natten med det Kirkeliv, som grundede Verdensstadens nye Magt i «Glemselens Tid.» Der lyder Aftensang og Bøn, man møder Ligtog paa Gade.

«Tankerne stræber i Farver og Toner
Trofastmoddet, som forsoner.»

[81] Men saa høres der Tappenstreg, der

«glimter med Dagslys i Tanken,» man øjner opunder
Fortid, som drømmer, og Fremtid, som stunder,
usikre Blus i det rugende graa.»

Det er Roms og Italiens Morgen, som varsles, og i det sidste Vers er dette Gry malet i to Billeder, det første af Kampens Dag, stort og mægtigt:

«Klokkerne kime, Kanonerne slaa,
Minderne flammer paa Fremtidens blaa;»

det sidste fuldt af mild Ynde:

«Yndig om Haab og Tro
op mod nygifte to,
jubler en Sanger til
Cither og Fløjtespil.»

Skulle vi tilslut føre en bestemt Anke mod disse Digte, saa maatte det være den, at enkelte have en noget pakket Tankeføring, saa de ere tunglæste og vanskelige at forstaa. Som Exempel paa haarde Vers kan nævnes følgende ubarmhjertige Linjer af Digtet «Til min Fader»:

«Naar Norges Bonde – –

engang vil mindes. – da du ogsaa Fader – »,

og

«Se derfor beder jeg om at faa Kræfter
til nu (for Livet vi skal atter mødes
og Haab hos Minder under Skjæmt forsødes)
at kunne skjænke dem en dejlig Aften»,

Vers, som ingen almindelig Læser giver Tid til at finde Tanken i. Derimod maa man være betænkelig æsthetisk forfinet og pedantisk, naar man under Læsningen af «Puritanernes Sang» som en dansk Kritiker kan tænke paa, at Tonefaldet i et par Versefødder ikke følger Stavelserne. Idet hele bør det være lettere at forsone sig med den Knude, som et tankevegtigt Indhold knytter, end med den Letfaldenhed og Versepragt, som bunder i, at Tankebyrden er ringe.

[BJØRNSTJERNE BJØRNSEN: ARNLJOT GELLINE]

(Aftenbladet, 11. mars 1871.)

I.

Næsten alle Bjørnsens Bøger har haft samme Historie. De have i kort Tid fundet større Udbredelse end noget andet norsk Digterverk, de have vundet en Opmærksomhed, som faa eller ingen digteriske Frembringelser fra det nyere Tid, de ere baade i og udenfor de nordiske Lande, selv i verdensberømte Tidsskrifter som «Revue des deux mondes», gjort til Gjenstand for udførlig Kritik, ^[82] og man har i Almindelighed fundet, at der i disse Bøger var nedlagt en rig og ejendommelig Poesi, som hævder Forf. en høj Rang blandt Europas første Digtere.

Men ligesaa afgjort rosende som Dommen over hans Bøger udenlands i det Hel taget har været, ligesaa afgjort lastende har den lydt fra et enkelt Hold herhjemme. Længe efter at Bjørnson allerede havde et godt Navn over næsten

hele Europa, vedblev den nævnte Kritik herhjemme at tale faderligt tugtende og i sine blidere Stunder faderligt opmuntrende til den unge Mand og lejlighedsvis at give ham et Kursus eller to i Stilskrivning. Naar man læste den udenlandske Kritik, [k48](#) maatte man nødvendigvis faa det Indtryk at man her havde en Digtning for sig, der ikke alene ved enkelte geniale Funker røbede en stort udrustet Natur, men som ogsaa vidnede om en allerede udviklet Evne hos Forf. til at give sine Ideer en klar Form. Men tog man saa for sig et Indlæg af hin hjemlige Skolemester-Kritik, da fik man ikke længe være i Tvivl om, at Hr. Martinus B. Bjørnson, som han gjerne kaldtes, var et ungt Menneske, der var sluppet for tidligt ud af Skolen og paa Grund af fattigt Begreb havde maattet ty til den her tillands lidet anseelige Bestilling at skrive Vers, og det, før han endnu kunde skjelne en Trochæ fra en Jambe. Naar en Del af hans Landsmænd tillod sig i al Uskyldighed at glæde sig over en saa rig og uventet Fremtoning i vort aandelige Liv, som hans Digtning syntes dem at være, da oplystes de om, at baade denne Digtning selv og det Bifald, den vandt, vidnede om, at man befandt sig i en af hine Evjer i Udviklingen, da Skjønhed og Harmoni forsvinde af det menneskelige Liv og Formløsheden er Gjenstand for Tilbedelse. Var nogen daarlig nok til at lægge Vegt paa hans Ry i Udlandet, da fortalte man, at dette Ry var et Eventyr eller et usselt Produkt af en gjensidig Assuranceforening. Men kom Bifaldet fra vort Naboland Danmark og fra et saadant Hold, at Opspindet om den gjensidige Assuranceforening ikke længer var troende, da maatte Kritiken gaa til det drøje Arbejde at fordømme hele den Kultur, som den selv skyldte sin Tilværelse, og at erklære hele den danske Læseverden for i Bund og Grund blaseret. Denne Kritik kan have haft et meget forskjelligt Ophav; stundom har den været et lærd Tordenvejr, som en – kanske agterud sejlet – Stormand i Videnskabens Rige har ladet udgaa til Forfærdelse for alle, der ligge i Støvet for Autoriteten; til andre Tider har den været et Udslag af den Kritik- og Klandresyge og den Lyst til juridisk Haarkløveri, som gjerne findes hos alle dem, der ikke er dybt bundne til nogen Sag eller Ide, og som derfor aldrig komme ud over et flot og udvortes Forhold til alle store Interesser, og endelig har den ogsaa undertiden kun været en Udlader for den puerile Spas, som vanker mellem Gaden og Kafeen. Men hvad enten Kritiken har været af den ene eller den anden Sort, hvad enten

Recensenterne have været af dem, som Kierkegaard ligner med gadestrejfende ^[83]Barbersvende, der rende om med det samme Skjæg vand til alle Kunder og fjamsker En i Ansigtet med sine klamme Fingre, eller de have været Mænd med bedre Adkomst til sit Dommersæde – saa have de dog alle vist en fuldstændig Overensstemmelse i den suveræne Foragt, hvormed de have behandlet alle andre Udtalelser om samme Sag, i den hovmestererende Tone, hvori de have læst Digteren Tæxten, og i den afgjørende Fordømmelsesdom, de have fældet over hans Verk.

Det kunde ventes, at det ovenfor skildrede Fænomen vilde gentage sig ved «*Arnljot Gelline*,» og det er da ogsaa ganske rigtigt indtruffet. Paa den ene Side har Kritiken enstemmig hævdet Digtet en høj Rang, idet en hel Række Blade have omtalt Bogen paa den samme varme og anerkjendende Maade, og den har i Løbet af nogle Maaneder oplevet tvende Oplag. Men midt i det almindelige Bifald har paa den anden Side opsaa en enkelt skingrende Pibe ladet sig høre, og den Kritik, som synes at være bestilt til at gjøre det af med Digteren, har mødt frem, har røktet sin blodige Dont og har i et og alt vist sig som den gode gamle, der intet har glemt og intet har lært, og som vi alle kjende af dens Taktik. Den begynder altid med at fortælle, at man derude i Publikum i Grunden er inderlig overbevist om, at Digtet er noget stor Miskmask, men at man ikke tør være sig den Mening bekjendt at Frygt for Digteren og hans Venner. Dernæst skildrer den med gribende Farver det Tyranni, som dette mishandlede Publikum lider under, og naar det saa maa antages at være bragt til en passende Højde af ædel Harmen, og efterat der saaledes er dægget og smigret for dets slette Instinkter, at enhver Stymper maa føle sig som en ret og kaldet Dommer i Literaturens Rige, da træder Hr. Kritiker frem i fuld Glorie, melder sig som den store Forløser fra det tunge Aag, opløser Digtet i bare «flirande» Enkeltheder, er saa en Stund alvorlig og docerende og kommer endelig til det Resultat, som han tror, al grundig Kritik bør komme til, nemlig, at Digtet «i sin Helhed» er «forfejlet,» men at det unegtelig har enkelte «vellykkede» Enkeltheder. Men tilslut bliver denne Kritik ufravigelig nobel og ytrer det rørende Ønske, at Digteren maa vise sig «heldigere» næste Gang – noget Kritiker naturligvis er dybt besluttet paa ikke skal ske.

Det kunde unegtelig have sin Interesse at gaa lidt nærmere ind paa dette Særsyn i vor Kritik og nærmere at granske dets Forhold til Aandslivet i det Hele og særlig i vor Hovedstad; men dette Arbejde maa dog Indsenderen overlade til en anden. Tanken med disse Linjer var, næst efter i Forbigaaende at have berørt dette Fænomen, der nu fremtræder med en Natur-Fremtonings Sikkerhed, at gjøre nogle Bemærkninger om selve det Digt, som just har været under Kritikens Kniv. Der er en ikke ubetydelig Forskjel mellem de første og de sidste Sange i «Arnljot ^[84]Gelline». I hele den Part, som fornemmelig fremstiller Arnljots Skoggangsliv og den vaagnede Længsel i ham efter et bedre Maal for hans Kræfter, ere Farverne stærkere, Udtrykket mere energisk, end i det følgende Afsnit. Dette har vistnok tildels sin naturlige Grund i selve Emnet, men tør nok ogsaa ligge deri, at Billedet af Kongen og hans Kamp har staaet fjernere og mattere for Digterens Fantasi. Medens den svenske Kritik har tilkjendt de første Sange Prisen, har den danske og norske imidlertid sat de sidste højest. Dette er neppe nogen Tilfældighed, men skriver sig vistnok fra en for den danske og norske Kritik fælles Smagsretning, som er en Arv fra en ældre Literaturperiode med andre æsthetiske Synsmaader end de, som i vore Dage synes at ville bryde mere og mere igjennem. Indsenderen kan ikke dølge den Mistanke, at den Dom, der sætter Digtets sidste Sange højest, mere grunder sig paa en tilvant Afhængighed af Theorier, om hvis Rigtighed det engang var Dødssynd at nære Tvivl, end paa et umiddelbart Indtryk. Thi hvor smukke end Digtets sidste Sange kan være, saa forekommer det os dog, at ingen af dem i levende Anskuelighed kan maale sig med Digtene «Skirendet», «Kvinderovet», «I Nordhavstaagen» og «Under Vaarflommen». Og hvor ædelt Kongens Kamp og Kristendommens Sejrsmagt end kan være skildret, saa synes dog ingen af disse Digte at eje den Livsvarme og Stemningsfylde, som den ene lille Sang «Foran Sydens Kloster».

Men det hørte til den ældre Kritiks første Krav til et godt Digterverk, at det skulde være forsvarligt løftet over Virkelighedens Jordbund, og det, man sidst spurgte om, var grundig psykologisk Fordybelse og skarp Karakteristik.

Schiller havde skildret Lidenskaben skjønt og ædelt, men ikke individuelt. Gøthes Digtning havde vistnok langt flere Tilknytningspunkter til det virkelige Liv; men ofte løste dog ogsaa hos ham denne Sammenhæng sig op i

Grundsætninger og Betragtninger af almindelig Natur. Men langt videre end hos disse Stormænd i Literaturen udvikledes denne Digtemaade hos deres Efterfølgere. Man bevægede sig i bare Abstraktioner, og alle Følelser holdes i en karakterløs Almindelighed, indtil det første Krav til Digtningen, individuel Anskuelighed, næsten ganske tabtes af Syne og en farveløs Idealitet blev den bedste Adkomst til Ros hos Kritiken. Man kjedede sig, men roste. Den opskruede Idealitet og Smagen for det deklamatoriske kom vistnok aldrig saaledes til Raaderum i Danmark, som i Tydskland; men derimod kan den Heibergske Skole^{k49} neppe frikjendes forat have fremmet en vis Frygt for sand, djerv Natur i Digtningen og at have betonet det idealt almindelige i den alt for stærkt. Heiberg udtalte ogsaa den Spaadom om Dramaet, at det for Fremtiden vilde udvikle sig mere i Retning af den filosofiske Ides Overvælde end i Retning af en shakespearsk Fordybelse i Karakterane. Som bekendt hendte det modsatte, og Fremtidsdramaet ^[85] fandt langt mere sit Mønster i den engelske Digers Skuespil end i «Fata Morgana». Og som det gik med Dramaet, gik det ogsaa med den øvrige Digtning. Den bedste danske Kritik kom ogsaa snart til Forstaaelse heraf; men ganske anderledes gik det i Norge. Her mødte En det Særsyn, at i et Folk, der just ifølge den udprægede Sans for Karakteren, som det alle Dage har haft, var som skabt til at gaa foran paa den nye Bane, og hvor Digterne virkelig ogsaa gik foran, her raadede dog den gamle Smag og det gamle Syn fuldstændigt i Kritiken. Og skjønt Modsætningen nu ikke længer er saa uforsonlig skarp, er der dog endnu den Dag idag en vid Kløft mellem de Veje, som vor Kritik hævder som de ene rette, og dem, som vore Digtere stadig følge. Mænd med overlegen Begavelse som Bjørnson og Ibsen tiltvinge sig vistnok alligevel Beundring; men Omkvædet er dog altid: det er godt, men det er galt, og det er stadig de Digte, der paa Grund af Emnets Natur eller Digterens Anlæg falde mest i det blege og abstrakte, der staa højest i Kurs hos vor Kritik.

II.

(Aftenbladet, 14. mars 1871.)

Det er især et enkelt Punkt i Bjørnsons sidste Digt, som paa Grund af de i

forrige Artikel karakteriserede nedarvede Synsmaader har været Gjenstand for Anker, som ganske vist ere fuldstændigt grundløse. Disse Udsættelser gjælde Arnljots Omvendelse til Kristendommen. Digteren har her – mener Kritiken – ikke forstaaet at lade den nye Tros Betydning saaledes klare for Arnljots Syn, at hans Omvendelse kjendes fremgaaet af et indre Omslag, og man tror ikke paa, at han staar Kristendommen nærmere den Dag, han tilbyder Kongen sin Tjeneste, end da han møder paa Jæmternes Vinterthing. Hvad der her egentlig kræves, vil blive klart, naar man tænker paa, hvorledes en Digter af den ældre Skole vilde have taget et Emne, som det, der behandles i Arnljot Gelline. Han vilde først have meddelt os hele den gamle Gudelære, han vilde have drøftet den med al den Kritik, som staar til Nutidens Tjeneste, og han vilde med stor Grundighed have fremstillet alle fjernere og nærmere Aarsager til den gamle Tros Fald. Dernæst vilde han have skildret Kristendommens Væsen i due-milde Træk, og saa tilslut have ladet Arnljots Omvendelse fremgaa af disse Betragtninger som Facit af et Regnestykke, og Arnljot selv vilde formodentlig i Enden være traadt frem med nogle Udbrud af Nutidsmenneskers Modbydelighed for den gamle Tro paa den ene Side og med nogle ligesaa vel motiverende Anfald af fromme Henrykkelser paa den anden. Kort sagt, hele Bygningen vilde have været et kultur-historisk Laftverk med lidt festlig Reflexions-Lyrik, idet Kransen hejses.

[86] En saadan Reflexions-Digtning kan ganske vist have sit store Værd, naar den ejer Fylde af skønne Tanker og overraskende Billeder; men i hvor høj Grad disse Egenskaber end ere tilstede, og hvor fin Digterens Formsans end er, saa kan alt dette dog ikke erstatte den historiske Sans, den Evne til at se det individuelle hos det givne Folk, den givne Tid og den givne Personlighed, og til at fremstille det synbart for os uden Reflexionens Mellemkomst, som Bjørnson har lagt for Dagen i sit Digt. Og naar man ikke finder hans Maade at tage Emnet paa tilfredsstillende, men mener, at Arnljot burde have staaet inde med et klarere Syn paa den nye Tro, da kræver man ligefrem et Brud baade paa den historiske og den psykologiske Sandhed.

Et Trosskifte i hine Tider havde ganske vist ikke et saa gennemgaaende Omslag i Livssyn og Livsforhold tilfølge, som man gjerne er tilbøjelig til at tro. Et Folk, der gennem Aarhundreder har levet i visse religiøse Forestillinger, bevarer

naturligvis i sit Liv Præget af sin Tro, længe efterat den er ophørt at være levende i de enkelte. Det er vist nok, at et Folks frivillige Overgang til Kristendommen under alle Omstændigheder er en storartet Begivenhed i dets Liv; thi hvor overfladisk en saadanⁿ¹⁷ Omvendelse efter vor Tids Syn end kan være, saa maa der dog have foregaaet mægtige indre Omvæltninger i dette Folk, før en saadan Overgang blev mulig. Men man fejler storligen, ifal dman tænker sig, at den nye Tro med et eneste Slag omskabte Tidens Tænkesæt og Sæder i hele den Dybde, som denne Tro har Magt til. Og især gjælder det om den Vikinge-Slægt, hvortil Arnljot hørte, at dens Trosskifte – hvor stor Magt man ogsaa vil indrømme Ordets Under i den enkeltes Omvendelse – dog ikke maa tænkes stort anderledes end som et Ombytte af den usynlige Høvding, som styrede Slagenes Gang.

Troskab mod sin Herre i Hærfølge var en af de Dyder, som holdtes højest hos de gamle Nordboere. Hidtil havde Odin ført sine trofaste Mænd i Slaget, og deres Løn havde været Kamp uden Maal og uden Endelige til det store Vigridstevne. Men den gamle Herre gjorde ikke Fyldest for sig længer, Indflydelser, hvis Veje, vi tildels blot kan gætte os til, havde gjort, at Odins Magt og den Hærlykke, han gav, ikke mere agtedes saa stor som før, og at den Løn, han lovede, ikke mere syntes Kampen værd. Vi finde i Hedningetidens Slut den samme Fremtoning, som altid gentager sig, hvor Troen er i Forfald: det, som før tilskreves guddommeligt Ophav, finder Mennesket begrundet i sin egen Natur, og istedenfor at tro paa Odins Sejrsskifte, tror Vikingen paa sin egen Styrke. Da kom Rygtet om en ny, en vældigere Hærgud, der havde en Magt, som Mennesket ikke kunde finde i sig selv, en Høvding, som havde gjort for sine Mænd, hvad hans Mænd skulde have gjort for ham, og denne nye Gud førte krig mod den svigfulde Odin, og han lovede alle dem, som blev tro til de sidste i Kamp for ham, at tage alle deres Synder paa sig og at give dem Sæde ved sin Side ^[87] i sit himmelske Rige. Det var noget, Asatroens blodmætte og drabstrætte Mænd kunde forstaa, og saa bleve de den nye Høvdings haandgangne Mænd. Her var ikke Tale om noget gennemgaaende Skifte i deres Livssyn, det var bare de gamle Forestillinger, som med nogle Tillem্পninger overførtes paa en ny Gjenstand, og her krævedes ikke nogen anden Idræt end det, som de vare vant til at sætte højest af alle, nemlig Kamp. Tvertom var Kamp for Troen den nye Guds første Bud. Der

var vistnok ogsaa en Forskjel i Renhed og Godhed mellem den gamle og den nye Gud, men det var især en Forskjel i Magt. Der var ogsaa en Forskjel i Kampens Vilkaar; thi nu kunde de tvætte sine Synder af sig i det Blod, der flød under Korsets Mærke, og der var endelig en Forskjel i det Liv, de nu gik i Døden for at vinde, og den endeløse Kamp paa Idasletten, som Odins Mænd havde Løfte paa; men det, som de især forstode, og det, som de især holdt sig ti, var uden Tvivl Kamp-Forholdet, og i dette fandt de det nye Maal, de kunde samle sine Kræfter om, og den Trøst, de trængte. Det viser sig langt nedigjennem denne og de følgende Tiders Historie, at Germanerne først da, naar den religiøse Pligt blev forkyndt som et Kamp-Bud, tilfulde forstod og fandt sig hjemme i den nye Tro, og det var ogsaa dette, som gjorde Korstogene til et saa storartet Udtryk for det nye Guds-Forbund. At der fandtes nogle, som havde en dybere og renere Opfatning af Kristendommen, kan vel ikke negtes; men det er en utvivlsom Sag, at den, som vil fremstille Omslaget i en Kampnatur af Arnljots Bygning og med hans Fortid, og som stiller ham i et mere bevidst Forhold til den nye Tro, end det, som her er antydnet, han gjør, som vi ovenfor sagde, et ligesaa grovt Brud paa den historiske som paa den psykologiske Sandhed.

Hvad denne Omvendelse var, og hvordan den gik for sig, viser sig allerbedst i Arnljots Forhold til den nye Tros Forkynder, Kong Olaf. Man har sagt, at Arnljot blot tror paa Olaf og ikke paa Kristus, og ham har ment, at dette indeholdt en Hovedanke mod Digtet. Men Sandheden er utvivlsomt, at Arnljot ene kunde vækkes til Tro paa den nye Gud gennem en Personlighed, som førte hans Sag, og ene kunde tjene den nye Gud ved at tjene hans Talsmand. Arnljot, der vanker fredløs om i Skovene under Kamp med Mennesker og vilde Dyr, kan vanskeligt forberedes til at vie sit Liv til en bedre Sag paa mer end en Maade: han maa blive mæt af Drab, og Kjærlighed eller Venskab for et andet Menneske maa drage hans Længsel mod bedre Veje (her hans Kjærlighed til Ingigerd). Og hans Overgang til Kristendommen kan kun ske ved, at han fra sit uhyggelige Skovhjem faar Øje paa en Personlighed, i hvis Færd der glimter noget af den renere Tro og den bedre Sag. Saaledes ser Arnljot Olaf, og han vælger at kjæmpe for ham, og ved at kjæmpe for ham kjæmper han for hans Sag. Han spørger ikke om, hvad Olaf strider for, det er ham ligeens; han vil bare have Lov til at [88]slaa for Kongen,

fordi han aldrig saa en større Helt end ham, fordi han aldrig mødte nogen, der var saa tro mod sin Sag og tro paa en saadan Maade som han, og fordi han i Kamp for denne Mand finder den Tilfredsstillelse, som han ikke længer kan finde i Kamp for Kampens Skyld eller i Kamp for Rovets Skyld. Arnljot begynder ikke med at blive omvendt af Kristendommens Sandheder og tjener ikke Kongen, fordi denne tjener Kristendommen; men han begynder med Olaf og tjener Kristendommen, fordi den er Olafs Sag, og fordi den Tro, som Olaf faar sin Styrke fra, maa være en god Sag. Saaledes er Sagaens Arnljot, og saaledes er Bjørnsons.

Ifald man nu vil indvende, at en saadan Omvendelse ikke er betydningsfuld nok til at give et frugtbart Emne for et Digt, da kunde man gjerne svare, at saa er enhver Brydning af kjæmpende Livsmagter, som Historien fortæller om, ligesaa ubrugelige for Digteren. Alle Omskiftelser i Kulturlivet have haft en gradvis Væxt, og skjønt Digteren, der i et eneste lidet Billede skal fremstille Omvæltninger, der gik for sig gennem et længere Tidsrum, nødvendigvis maa samle det spredte og stille Modsætningerne skarpere op mod hinanden, end de i Virkeligheden stod, saa kan man dog meget vel, uden at Tidens Ide-Indhold kommer mindre klart frem, gaa den historiske Sandhed nærmere, end de ældre Digtere gjorde. Et saadant Fremskridt er det, man finder i Bjørnsons historiske Arbejder, saavel i de tidligere som i «Arnljot.» Stiklestadsslagets historiske Betydning som et Møde mellem det nye, der tabte, men dog vandt, og det gamle, der vandt, men sank, er fuldkommen klar gennem Digtets Fremstilling, og dog er ikke den historiske Sandhedⁿ¹⁸ krænket. I Arnljot er Tidens store Rørelser fremstillet saaledes, som de poetisk klaret maatte se ud i en Vikinge-Natur som hans, og selv om det nye, som kalder ham til Kamp og Fald paa Stiklestads-Bakkerne, overensstemmende med det sande Forhold er givet ham mere som en dunkel Trang end som en klar Erkjendelse, saa vil dog ingen, der læser Digtet uden Fordom og Vrangvilje, føle nogen Tvivl om, at det Valg, Arnljot gjør, er Udtryk for et Omslag i hans Liv, der er ligesaa dybt og afgjørende, som noget, Digterne gennem Tiderne have sunget om. Og de fleste Læsere ville vistnok ogsaa være enige om, at ligesom Digteren i sit Syn paa Begivenheder og Personligheder har lagt stor historisk Sans og stort Geniblik for Sjælelivets Love

for Dagen, saaledes har han ogsaa uddigtet Stoffet med en Evne til rig Symbolik og varm, anskuelig Fremstilling, som faa Digtere have ejet.

Vi have her udelukkende drøftet et enkelt Punkt i Digtet. Der kunde naturligvis være mange andre Sider at betragte; men Bogen har allerede baade her og udenlands fundet en saa flersidig Bedømmelse, og især har Hr. Rosenberg i «Hejmdal» saa varmt og klart udredet den Side, som her er ganske forbigaaet – det Livssyn, som Digtet udtaler –, at al videre Omtale maa være overflødig. ^[89] Vi skulle derfor indskrænke os til de ovenfor fremsatte Bemærkninger og tilslut blot tilføje, at det ikke synes os ganske ubeføjet, naar man har fundet, at enkelte Vendinger som ogsaa enkelte Strofebygninger falde tyngre og mere tvungne, end godt gjør, og at det ikke overalt er Tankedybden, som gjør Arnljot til et tunglæst Digt. Men den noble Beskjæftigelse at udplukke disse Steder og at raabe «bæ» efter hvert uvant Ord og hver ny Verseform, der kommer En for Øje, maa overlades til de Recensenter, hvem man med Forfatteren af «Den Fremsynte» ^{k50} blot kan ønske, at de engang maatte faa se baade Livet og Døden for ramme Alvor, for at de kunde faa et lidt større Syn paa Kunst og Literatur.

[P. CHR. ASBJØRNSSEN: NORSKE FOLKE-EVENTYR]

(Aftenbladet 16. des. 1871.)

Er der nogen Forfatter i vor Literatur, som paa Forhaand kan være vis paa at være en velkommen Gjest og særlig en velkommen Julegjæst, saa er det Asbjørnsen, vor store Eventyrfortæller. Der, hvor han stiger ind, tændes Julelysene af sig selv, og smaa og store flokke sig om ham, lytte med den samme spændte Opmærksomhed og følge ham med den samme Længsel efter at faa sig «en glad Dag i Fantasiens Land.»

Allerede den Omstændighed, at disse Eventyr nu alt i en Række af Aar have været stadige Julegjæster, som vi nødigt savnede, gjør, at hjemlige Minder vaagne i os, saasnart bare en ny Samling meldes os. Der gaar strax en Vinterscene op for vort Syn, hele Landet ligger for os med dybe, bløde Snesenge, Træer og Huse flytte sammen i fortrolige Klynger, som om de ogsaa vilde høre

Eventyr fortælle, Sneen, som tynger alle Grene og fra alle Tage hvælver sig ud over Vinduerne, kjøler ikke, den luner og hygger og tindrer i tusinde Stjerner om alle Huse, der har Hjemlivets blinkende Julelys tændt midt ude i det store Snehav. Men disse Eventyrs Værd og deres Magt til at sætte os i Samfund med det hjemlige hviler dog i noget dybere end deres Evne til at vække Barndomsminder og Julestemninger. Ligesom Gudesagn, gamle Viser, Sproglevninger, Jordfund osv. ere de Kilder til Kulturhistorien. Sproggranskeren lytter sig gennem de enkelte Ord tilbage til Tider, som ingen Saga har, selv ikke en «underjordisk», og lader Ordene fortælle om Folkeslagenes Slægtskab og Stamfolkets Kulturtrin. Ja, han er saa lydhør den Mand, at selv om han ikke har et eneste Ord af hint gamle Grundsprog, saa kan han dog høre det hviske ned til sig gennem dets kultiverede Døtre og faa dets gamle Former til at staa op igjen. Oldgrandskeren graver op af Jorden andre synlige Vidnesbyrd om Fortidens Folk; han sætter Dyreben og Potteskaar sammen, han pudser op gamle Vaaben, ^[90]Smykker og Huskjørel, og i Samlag med Geologen fortæller han saa om den sunkne Tids Vilkaar og Folk. Andre følge efter med Viser og Sagn, og her faar da ogsaa Eventyrene sin Plads. De fortælle ogsaa om Folkenes Slægtskab saavel som om deres Særudvikling. Naar det samme Ord findes i flere Sprog, og Ordet ikke kan tænkes at være Laan fra det ene Sprog til det andet, saa slutter man, at det er en Arv fra et fælles Grundsprog. Og naar man finder de samme Grundemner i indiske, græske, engelske, tyske, franske, italienske, svenske, danske og norske Eventyr, da har man ogsaa her Vidnesbyrd af samme Slags, om det end paa dette Omraade er vanskeligere at komme efter, hvad der er Laan og Paavirkning, og hvad der er Arv. Denne Side af Eventyrenes Betydning er dog mest videnskabelig og ligger den almindelige Læser altfor fjernt til at fængsle hans Interesse i noget større Mon. Eventyrenes Udsagn om vort eget Folks Særudvikling, disse Fællesemners ejendommelige Uddigtning af det enkelte Folk i Overensstemmelse med dets Anlæg og historiske Udvikling og under Indflydelsen af Landsnaturen og Livsvilkaarene har derimod en Betydning, som er saa meget større, des længere den historiske Udvikling har ført Kulturlivet bort fra Folkegrunden. Disse Eventyr hjælpe da ligesom Folkeviserne til at finde Traaden i Folkets Udvikling, skjønt de nærmest blot afspejle en enkelt Side af dets Aandsliv. Her

gaar Forestillinger igjen, som kan forfølges op til Eddadigtene og den hedenske Tro, her er Billeder, som vi endnu kjende i deres gamle Form i Oldtidens og Middelalderens Sagaer. Der ligger i disse Eventyr gjemt smaa Kulturbilleder med Islæt fra de forskjellige Tider, og det maatte være et interessant Arbejde for den Sagkyndige at samle alle disse Smaatræk fra Eventyr, Viser og Sagn og paa dette Grundlag at give os levende Smaabilleder af de Livsforhold, under hvilke denne Digtning har udviklet sig. Men det er dog ikke ved sine Bidrag til den almindelige eller vor egen Kulturhistorie, at disse Eventyr har haft den største Betydning for os. Det bedste, de gav os, var dette levende Folkefantasiens og Folkehumorets Opvæld, som de sendte ind i vort Kulturliv. De bragte Bud fra Folkesindet og fra vor Natur, de blev Forkyndelsen af et nyt Gjennembrud i vor nationale Udvikling, og derfor have de ogsaa for os det folkelige Vaarlivs løfterige Solglands over sig. De glædede os med sin hjemlige Tone, vi mødte kjendte Folk, hørte kjendte Maal og levede i norsk Natur. Men de indeholdt ogsaa en Bebrejdelse, de havde samtidig en mindende og vækkende Evne og satte et Krav til os. Den, som ikke under Læsningen kjender sit Slægtskab med den Folkenatur, de havde Bud fra, og som ikke føler sig betænkelig tilmode over et og andet i sin egen Dannelse, han er ganske vist i sin Udvikling kommen paa længere Afstand fra Folket, dets Tankesæt og dets Udtryksmaade end den, Dannelsesgraden sætter mellem de forskjellige Klasser i alle Folk – han staar paa en anden Grund. Hos alle dem, som levende føle ^[91]Slægtskabet, vække disse Eventyr en ejendommelig Hjemlængsel, som ikke bare er Kulturmenneskets Trang til at hærde sig i en frisk Natur, men ogsaa en Længsel ud af den fremmedartede Dannelse og mod naturligere, hjemligere Former. Man tager saaledes ganske vist storlig fejl, om man tror, at det blot er en almindelig Turistlængsel, som udtaler sig i det bekjendte dejlige Digt af Jørgen Moe:

«Naar jeg gaar i den fremmede, larmende By
i de skinnende, bonede Sale,
Da lyder en Hvisken, saa hjemlig og saa bly
fjernt henne fra min Barndoms grønne Dale.
Da drager mig en Længsel mod Skov og mod Fjeld,
da lyder atter Lurlok og Bjælder ved Kvæld
og Sus gennem skjæggede Graner.»

Det var hele Folkets Trang til at finde de tabte «Guldbriller» i sit eget

Naturdyb, han tolkede, og det var den samme Trang, som drev baade ham og Asbjørnsen ud paa Tog efter Eventyr, og at deres Gjerning og deres Fund var af kulturhistorisk Betydning for os, viste sig snart i vor Literatur; thi vi maa mindes Eventyrene og takke deres Gjenfortællere, naar vi nu sidde og glæde os i saa sande, ud af vor Aand og Natur digtede Bondelivsbilleder som «Synnøve Solbakken», «Arne» og «En glad gut», ligesom Sagaen og de Mænd, som ryddede vor Historie, have sin Del i, at Fortidens Mænd og Fortidens Liv er staaet op igjen i vor Literaturs historiske Digtning. Og naar vi nu betænke; hvor meget denne nye Digtning har virket til at vække Selvstændighedsfølelsen og det folkelige Aandsliv i det Hele, saa ville vi heller ikke være i Tvivl om dette Eventyr funds store Betydning.

Eventyrene er Folkedigtning; men hvilken Del har saa Gjenfortællerne i dem? Dette kunne vi let komme paa det Rene med, naar vi læse andre Eventyr, der ere fremkomne i vort Land. Vi se nok, at det er de samme Træk, som gaa igjen, vi føle nok, at det er den samme Fantasi, som har digtet, men de forholde sig til Asbjørnsens og Moes Gjenfortælling, som en mekanisk Oversættelse til en Gjendigtning. Andre kunne kanske ogsaa have lyttet Ordene ud af Folkefortællerens Fremstilling; men disse To have lyttet Aanden ud med det samme, og da det er Aanden, som skaber, er der heller ikke et eneste Eventyr og heller ikke noget andet Skrift i vor Literatur, som kan maale sig med disse Eventyr – især Asbjørnsens – i Sprogets Norskhed. Der er i et Blad blevet anket over, at Asbjørnsen ikke har brugt Landsmaalet, og Anmelderen finder det stødende midt inde iblandt de danske Ordformer at træffe en norsk, som f. Ex. botne. Vi miskjende nu ingenlunde Maalstrævet store Betydning for vor sproglige Udvikling, og vi indrømme villigt, at saasnart Maalet er blevet norsk i Aand, da [92] kommer ogsaa Trangen til en mere norsk form med det samme. Men ligesaa lidt som vi kunne gaa ind paa det Maalstræv, som først og fremst kræver de norske Ordformer og saa siden slaar sig tiltaals med det Haab, at saa kommer nok den norske Aand slængende ind med det samme, ligesaa lidt kunne vi gaa ind paa det Krav paa «alt eller intet», som man gjør gjældende, naar Norskhed i Aand, i Tankegang og Vendinger er tilstede, men Ordformerne blandede. Asbjørnsen skriver Norsk, og der maa en Maalstrævers Øje og Øre eller snarere

en maalstræversk Tendents til forat kunne stødes ved Formen «botne» i et Sprog som hans. Skriver man derimod Dansk, da snubler man ganske rigtig over slige Former. Asbjørnsen skriver, som landsfødte Folk tale i dagligt Lag, naar de bruge sin egen Tunge og ikke enten ere komne saaledes under Skriftsprogets Tugt, at de have glemt sit eget Talesprog eller af Frygt for ikke at synes dannede holde sig saa vidt mulig oppe paa Bogsprogets Højder. I Eventyrene ligger Sprogtonen paa Grund af Emnets Natur Folkemaalet nærmere, men Asbjørnsen skriver ogsaa Norsk i sine andre Bøger, og hans Sprog hviler som sagt nærmest paa Landsfolks Talesprog. Og der vilde være mange, som skrev Norsk i vort Land, ifald de skrev, som de talte; men dette er desværre sjelden Tilfældet; vi skrive, takket være vor Optugtelse og vore Lærebøger, Dansk og Tydsk, selv om vi tale Norsk. Vi kjende blot to Forfattere blandt dem, der har skrevet paa Landsmaalet, som kunne maale sig med Asbjørnsen i norsk Sprogtone, nemlig Vinje og Ivar Aasen. Og ligesom Asbjørnsen har haft en ægte norsk Fantasi, hvori Folkedigtningens Billeder have kunnet gjenfødes med en saadan Troskab, at de bleve til Mønstre i vor Kunstdigtning, saaledes tro vi ogsaa, at det Sprog, han har fortalt sine Eventyr i, vil komme til at danne det Grundlag, som vort fremtidige Skriftsprog vil udvikle sig af.

DEN RETTE FOLKEHØJSKOLE

I.

(Aftenbladet, 22, juni 1872.)

Under Forhandlingerne paa Folkehøjskolemødet viste det sig, at vi hertillands ligesaavel som i Danmark og i Sverige have to Slags Folkeskoler, der bære det samme Navn, men som ere grundlagte paa forskjellige Principer og følgelig drive Undervisningen paa en temmelig forskjellig Maade. En Del af vore Skoler er som bekjendt anlagt i Mønster af de grundtvigske i Danmark, men ved Siden af disse er der nu ogsaa oprettet andre, der ikke blot ere en Aflempning af den

grundtvigske Skole efter norske Forhold, ikke blot en Omvæxt af dens Ide i den nye Folkegrund, men som tager et ganske andet Udgangspunkt og fører frem til et andet Maal. Og denne sidste Skole blev paa Folkehøjskolemødet af Flere ^[93] kaldt «den rette Folkehøjskole» i Modsætning til den grundtvigske, der baade under Mødet og siden i Pressen fik et alt andet end godt Skudsmaal.

Den grundtvigske Skole fandt vistnok ogsaa sine varme Talsmænd paa dette Møde, og de, som vare tilstede her, eller som har haft Lejlighed til at læse et udførligere Referat, ville vistnok have et temmelig sikkert Indtryk af dens Særkjende. Alle, som læse danske Blade og Tidsskrifter, ville ogsaa have fundet denne Skoles Grundtanke hævdet baade grundigt og varmt. Derimod er der neppe endnu i noget af de større Blade hertillands forsøgt nogen Redegjørelse for disse Skolers Virkemaade, medens de andre Skoler, «de rette Folkehøjskoler» gjentagne Gange have fundet sine Talsmænd i Storbladenes Spalter. Saaledes er det da gaaet til, at Mangfoldige, der interessere sig for denne Sag, men som ikke have Adgang til danske Bøger og Blade, egentlig blot kjende den grundtvigske Skole gennem Modstandernes Angreb, der, om de end ramme enkelte Overdrivelser inden Retningen, dog langtfra kan siges at give nogen paalidelig Indsigt i disse Skolers Karakter. Vi antage derfor, at det ikke kan kaldes en ganske overflødig Gjærning, naar vi i det efterfølgende søge at give en Fremstilling af den ledende Synsmaade for Undervisningen i disse Skoler, saaledes som vi have opfattet den, idet vi samtidig ville møde nogle af de Indvendinger, ⁿ¹⁹ man har rejst mod denne Undervisning, og tilslut ogsaa anføre de Grunde, som synes os at vidne mod, at «den rette Folkehøjskole» nogentid skulde kunne løse den Opgave, som den grundtvigske Skole arbejder med.

Det vilde her føre for langt, om vi skulde give endog blot et Omrids af de aandelige og sociale Tilstande, som have fremkaldt den grundtvigske Bevægelse. Vi ville heller ikke indlade Os paa at spaa noget om, hvilken Indflydelse den vil faa paa det religiøse Liv og paa Kulturlivet; vi ville ikke afgjøre, om Grundtvigianerne have Ret i den Paastand, at Livet er kommen for langt bort fra sine naturlige Grundbetingelser, at den herskende Dannelse hviler paa et altfor snevert Grundlag i Folkenaturen, og at den maa gjenfødtes gennem friske Opvæld fra Folkegrunden, – vi ville her udelukkende fæste os ved Bevægelsen,

forsaavidt det er dens Maal at føre Folkets store Mængde til et virksommere Medriv i Kulturen, og forsaavidt den søger at fremme dette Maal ved Oprettelsen af særegne Skoler, de saakaldte Folkehøjskoler.

Man læste for nogen Tid siden i et dansk Blad, at den bekjendte franske Forfatter Renan^{k51} i en Samtale med en dansk Mand havde ytret, at kunde man ikke give Almuen en 15–20 Aars Undervisning, saa var det bedre, at den slet ingen fik. Denne Ytring er yderst betegnende; den afslører ganske vist et Grundonde, som alle Samfund mer eller mindre lide af, men som har aabenbaret sig mest afskrækkende i det franske. Tanken i hin Ytring er nemlig denne: Der gives blot en eneste Dannelse, som er istand til at forædle Mennesket, og denne Dannelse^[94] hviler paa betydelige Kundskaber og en udviklet Intelligents. Vejen til denne Dannelse gaar imidlertid ene gennem en 15–20 Aars møjsommelig Skoledressur. Dermed er det altsaa givet, at den aldrig kan blive noget Fælleseje, men udelukkende kan komme de mere begunstigede Klasser tilgode. De andre, de ubemidlede Klasser, Folkets store Mængde, kan aldrig naa frem til en saadan 15–20 Aars Undervisning, det vil sige, den kan aldrig naa saa langt frem i Aandskultur, at den opnaar nogen sand indre Frigjørelse, nogen virkelig fyldestgørende Dannelse, som kunde slaa Forstaaelsens Bro mellem den og Samfundets højere Lag. Men da det nu er uryggelig vist, at politiske Rettigheder og fri Forfatninger alene ikke er istand til at gjøre et Folk frit, men at den ydre Frihed kan ende i Lovløshed og fornyet Trældom, naar den ikke bæres af den indre, saa er Folkets Sag hermed haabløst opgivet, Intelligentsen har paa den ene Side ikke andet end højst en medlidende Foragt for denne store uvidende Hob, og denne, der staar med det samme trøstesløse Syn udover disse 15–20 Aars Skolegang, som ligger mellem den og «Samfundsgoderne», har et Svar paa denne Intelligentsens Afvisning, som truer med al Kulturs Udryddelse, og dette Svar er Internationales Program.

*

Ligeoverfor dette forfærdelige Syn, ligeoverfor denne Udsigt til, at den røde Fane en vakker Dag vil vaje som et Dødsmærke over en sprængt Kultur, nøder det Spørgsmaal sig Dag for Dag haardere og haardere ind paa Menneskeslægten: Gives der da ingen Vej til forsoning, kan ikke den raadende Dannelse uden at

sænke sit Sigte dog faa et folkeligere Grunddrag; kan paa den anden Side ikke det store Folk faa en saadan Opdragelse, at det kan komme til virksomt Medliv i denne Dannelse, eller gives der ikke nogen Dannelse, hvori det hele Folk kan mødes, kjendes og forsones?

*

Det er paa dette Spørgsmaal, Folkehøjskolen vil prøve at finde et Svar. Dermed er det da givet, at den i sin Undervisning følger en anden Vej end den gamle Skole, som man til Forskjel fra Folkeskolen har kaldt Kundskabsskolen. Og naar der nu spørges, hvilken denne Vej er, saa svares der, «at den folkelige Undervisning sætter det som sin Opgave at give en personlig Dannelse, at indvirke paa Sindet, at vække Sjælekræfterne og at give en tilsvarende Oplysning om Menneskelivets Maal og Vilkaar for den Enkelte, for Samfundet, for Slægten, – her virkes fra Grunden af paa det hele Menneske, og Folkeoplysningens oprindelige Drivefjeder søges i Livsinteressen.» Stadigt med samme Sigte paa denne Dannelses personlige Karakter udtrykkes ogsaa Tanken saaledes, at det er Folkeskolens Maal at gjøre den Unge skikket til at finde sin Bestemmelse, at føre et daadfuldt Levnetsløb osv. Men hvilke Ordslag man nu forøvrigt vælger, saa vender man altid tilbage til, at Folkeskolens Undervisning fornemmelig skal [95]virke personligt vækkende i Modsætning til Kundskabsskolen, der først og fremst vil være belærende.

Man har faret stygt med denne Vækkelse. Den er forfulgt som et Udyr af store og smaa, der er ikke en Indsender, der i hvilket som helst Ærende aflægger en Visit i et Blad, uden at han er forsynet med et Mistillidsvotum til Vækkelsen og Løftelsen i form af et Par Gaaseøjne. Det er bare en Frase denne Tale om Vækkelsen, siger man, det er noget, man har fundet paa for at følge, at man i Grunden ikke ved, hvad man selv vil, eller for at kaste et Slør over, at det, man vil, bare er at forlyste sig med at holde Festtaler og at gjøre Smaadigte, og man spaar, at det hele vil ende med Opblæsthed, Fraser og Tant, uden at Eleven vil vinde noget Livsgavnligt Udbytte hverken i øgede Kundskaber eller i større ethisk Hold.

Vi kunne ikke negte, at det forekommer os, som det i grunden bare er den trangbrystige Spidsborgerlighed, vort samfund er saa rigt paa, der gennem disse

Gaaseøyne stirrer glubsk ud paa alle de Tidens Rørelser, der truer med at ville gjøre det poetiske, det ideelle syn til en Livsmagt. Det forekommer os nemlig, som om disse Udfald mod «Vækkelsen» er i høj Grad ubeføjede. De vilde være ubeføjede, selv om det virkelig forholdt sig saa, at dette Udtryk for den Indflydelse, Folkehøjskoleundervisningen tilsigter, var mindre godt valgt, selv om der i det hele viste sig en vis famlen hos Sagens Mænd, naar de skulle gjøre rede for den nye Undervisnings Særkjende. Det er jo nemlig saa, at ingen ny Bevægelse i Menneskelivet med en gang springer saa bundklar frem, at den med det samme den faar Fart gennem Livet, ogsaa lægger færdige Theorier tilrette; der gaar et Anelsernes Tog gennem Sindene, og Følelsen og Fantasien forkynder i Billeder det nye, som er i Fremvæxt, før det klare udtømmende Tanke-Udtryk findes. Saaledes er det ogsaa med Folkehøjskolesagen og den Bevægelse som ligger til Grund for den. Det er vistnok ingen ny Bevægelse i den Forstand, at den Trang, den udspringer af, aldrig før skulde have været oppe, og at det Maal, den styrer mod, aldrig skulde have været i Menneskehedensⁿ²⁰ Sigte. Men rig er den i det Bodemiddel, den byder for den Kulturbrist, som har fremavlet den, ny er den i den Undervisning, den har sat i Gang, en Undervisning, der har en anden Hoveddrivkraft end den gamle og tager et andet Udgangspunkt. Der vilde altsaa slet ikke være nogen rimelig Grund til at flotte sig med Gaaseøjne, om det end ikke var lykkets Sagens Forkjæmpere at finde et fuldt ud tilfredsstillende Udtryk for det Karakteristiske i Folkeskoleundervisningen. Men nu er det ovenikjøbet saa, at det Ord, man har valgt for at betegne det Afgjørende, hvori den nye Undervisning skiller sig fra det gamle, nemlig at den først og fremst skal være vækkende, er saa langt fra at være en Frase, at det tvert om er saare betegnede og til fulde forklarer, hvad denne Undervisning sigter paa, og hvorfor den maa følge ^[96]en anden vej, end Kundskabsskolens. Det er netop denne Vækkelse, man faar holde sig til, ifald man vil finde Folkeskoleundervisningens Særkjende, og det er netop den Omstændighed, at de andre Skoler sætte Kundskabsmeddelsen med Lærebøgernes og de autoriserede Meningers Herredømme ind i Vækkelsens Sted som det ledende Øiemerke, der stempler deres Virksomhed som en væsentlig anden end de grundtvigske Skolers, og naar man ikke destomindre særlig har udkaaret denne vækkelse til Gjenstand for sine lumre Kaffevittigheder, da opnaar

man sandelig ikke andet end at give sig selv Attest for et over al rimelig Maade indsnevret og prosatørt Syn paa Aandslivet.

*

Men hvad er det da egentlig, man mener med denne Vækkelse? Svaret er ofte givet og ligesaa ofte misforstaaet, hvad enten man nu ikke har villet eller man virkelig ikke har kunnet forstaa det. Men istedenfor at gjentage disse Forklaringer eller forsøge en ny, ville vi blot henvise enhver til hans Erfaringer fra det daglige Liv, og om end disse Erfaringer ikke indeholde det fulde Svar paa, hvad der er Folkehøjskolens Maal, saa kunne de dog hjælpe Tanken i det rette Spor og overbevise enhver, der ikke møder frem med alt for megen Vrangvilje, om, at det ikke er noget Luftsyn, man styrer efter. Det er jo nemlig noget, som enhver vil have erfaret, at der gives en Dannelse, som slet ikke staar i ligefremt Forhold til det større eller mindre Kundskabsforraad, man har inde, eller den større eller mindre skolemæssige Aandsdressur, man har faaet. Ligesom man dagligdags kan finde Kundskaber og Intelligents parret med Raahed i Syn og Sind, kan man paa den anden Side ogsaa møde Individier med en temmelig begrændset Viden og en forholdsvis ringe Tanketugt, men som dog eje en saadan dyb Forstaaelse af alle Fænomener indenfor det personlige Livs Omraade, et saadant opladt Sind for alt stort og skjønt i Menneskelivet og en saadan Adel i al sin Livsfærd, at man umuligt kan frakjende dem Dannelse. Dette er noget, man finder Exempler paa baade blandt Bønder og Storfolk. Søger man nu Kilden til denne Hjerte- eller Sindsdannelse, da vil man kanske finde den i Hjemmet, i stille Indflydelser fra Far og Mor, eller man vil finde den paa et andet Hold, og man vil kanske kunne pege paa en bestemt Tid, da Omslaget i det indre Liv tog sin Begyndelse, man vil kanske kunne datere det fra Samlivet med dette eller hint Menneske, som ejede Betingelserne forat kunne udøve en saadan vækkende og forædlende Indflydelse. Man kan ikke tage fejl af, at et Selvoptugtelsens, et Dannelsens Arbejde her er begyndt; det videre Syn, de livligere Interesser, det fyldigere og renere Følelses-, Fantasi- og Viljeliv og den sundere Dømmekraft vidner tilfulde derom. Men undersøger man saa, hvilken Tilgang af positive Kundskaber denne Dannelsesproces har hvilet paa, da vil man kanske finde, at Udbyttet ikke har været saa særdeles stort, og fremfor alt vil man gjøre den

Erfaring, [97] at Meddelelsesmaaden ikke lader sig bringe ind under nogen bekjendt Læremethode og slet ikke har søgt nogen støtte i autoriserede Lærebøger.

II.

(Aftenbladet, 24. juni 1872.)

(Sidste Artikel.)

At holde Undervisningen saaledes, at den i og med Kundskabsmeddelelsen udøver en saadan vækkende og forædlende Indflydelse paa Personligheden, er nu Folkeskolens Opgave. Og dette sigte paa Sindslivets Vækkelse, dette Fæste, den tager i Livsinteressens, forklarer tilfulde, hvorfor Folkeskolelærerne saa haardnakket vægre sig for at holde nogen fast Skoleplan med uryggelig Faginddeling, Lærebøger, Lektielæsning og Timetabel og for at taale nogen Kontrol fra oven. Naar det nemlig er saa, at det er hele det sjælelige Liv, som skal vækkes, Sindet, som skal forædles, Hjertet som skal vannes, Fantasien, som skal fyldes ligesaafuldt som Synet, der skal udvides og Dømmekraften, der skal skjærpes, naar det er saa, at Kundskaben her ej er Maal, men blot Middel, og at det, man vil, er at Eleven, naar han gaar ud af Skolen og skal virke i Livet, hvad enten det nu bliver paa et snevrere eller videre Omraade, skal have en forøget Trang til Selvutvikling, en større Drift til at øge sin Kundskab og en mere aaben Sands for alle Livsrørelser, da er det jo klart, at Kundskabsmeddelelsen ganske maa rette sig efter Elevens Trang, hans individuelle Anlæg og de Forhold, han kommer ud af. Det er dog i grunden sørgeligt, at man ikke skal kunne høre andet end en Frase ud at dette Ord, at den Forberedelse, man kræver hos Eleven, er hans Trang. Netop dette er dog saa oplysende om, hvor Folkeskolens Undervisning tager sit Udgangspunkt. Det er dog virkelig ikke andet end Prokurator-Krangel af allersimpleste Sort, naar man har faaet ud, at Tanken skulde være, at Elevens tilfældige Lyst og hans snevre Syn skulde være Undervisningens bestemmende Øjemærke. At man retter sig efter hans Trang vil jo blot sige, at man væsentlig søger Forberedelsen hos ham i hans Udviklingslængsel, hans Selvdrift, og at man tager et større Hensyn til hans

individuelle Vilkaar, end det er muligt paa Kundskabsskolen. Folkelæreren søger Eleven der, hvor han er, og lægger Mærke til, hvad han mest trænger, og idet han nu sætter sig paa hans Standpunkt, gaar ind i hans Tankegang, lever sig ind i hans Følelses- og Fantasiliv, bestemmes Kundskabsmeddelelsens Omfang og Maade ganske naturligt efter, hvad Læreren finder bedst kan vække Elevens indre Liv, hjælpe ham til «at tænke sine egne Tanker,» og vejlede ham i at udvikle sig selv.

Det vil bare af disse Antydninger være klart, at Hovedvegten i disse Skoler ikke kan lægges paa Kundskabsmeddelelsen. Naar Maalet er, at Eleven skal tilegne ^[98] sig et vist Kundskabsforraad, vil det være umuligt for Læreren at gjøre et saadant frit Valg af Stof, at bruge en saadan Foredragsmaade og at tage alle de individuelle Hensyn, som er Betingelsen for at øve den Indflydelse paa Karakteren og Livsretningen, paa Følelse, Fantasi og Vilje, som er Undervisningens Maal. At der er Berøringspunkter mellom de to Slags Undervisning, er tydeligt nok; Kundskabsundervisningen øver jo ganske vist ogsaa en Indflydelse paa Sindet, og Folkeundervisningen forudsætter og meddeler jo ogsaa Kundskaber; men den, som praktisk vil prøve at løse Opgaven, vil snart finde, at der maa ske et valg til en af Siderne, og at hele Undervisningen maa faa en væsentlig forskjellig Karakter, alt eftersom Hovedvegten lægges paa at vække eller at belære.

Har man bestemt Folkeskolens maal, som ovenfor er ⁿ²¹ skeet, da bliver det ogsaa klart, at der maa rejses særegne Krav til Læreren. Det er ikke nok, at han ejer Kundskaber og kan meddele dem klart til andre. Foruten at have en stor Kundskabsfylde, der er blevet hans eget eje i en inderlig Tilegnelse, maa han ogsaa have flere – ja, lad os nævne Ordet, skjønt vi vide, at hundrede Gaaseøjne ere rede til at udpege det – flere digteriske Egenskaber. Han maa være udrustet med et sikkert Kjendskab til Sjælelivets Love, han maa eje dette skarpe Blik for Karakteren og denne Evne til at sætte sig ind i Andres Forestillingskreds, som jo den psykologiske Digter frem for andre er i Besiddelse af. Han maa desuden eje en varm Følelse; thi han skal jo bevæge sympathetisk, han skal faa «de indre Strenger» i Eleven til at klinge, og det evner man ikke bare med en overlegen Intelligents og stort Kundskabsforraad. Han maa fremdeles være udrustet med

en levende Fantasi; thi hans Fremstilling maa først og fremst være anskuelig. Her er ikke Tid og heller ikke Fordannelse til at give nogen saadan Indsigt i alle Historiens Enkeltheder, som i den lærde Skole. Alt, hvad Læreren kan gjøre, er at give store Billeder af Epokerne i Menneskeslægtens Udvikling. Billeder, som tillige give Udsigt til det, som forberedte og fulgte Tidsskriftet, Billeder, der kunne fæste sig i Elevens Minde, fordi de tale til Fantasien og Følelsen og lægge en saadan Lære tilrette til ham, som mindre kræver Kundskaber og tugtet Tænkeevne forat forstaaes, end slige Livserfaringer, som ethvert voxent Menneske kan have. Det kræves i det Hele, at Læreren har en varm, en vækkende Personlighed, og at det, han har læst og lært, er blevet til Liv i ham og derfor ogsaa kommer frem med individuelt Præg. Thi dette er og bliver Betingelsen for, at man kan udøve den Slags Indflydelse, her er Tale om; her kan det ikke hjælpe, hvor habil man er i sit fag, og hvor godt optugtet man er i de til en vis Tid og af et vist Lands Autoriteter godkjendte Synsmaader.

Men – indvender man – selv om det indrømmes, at der forsøges en ny Undervisning i disse Skoler, og at de virkelig kunde gjøre en Gjerning i Folket, som ^[99] de andre Skoler ikke have magtet, saa er det dog paa det løse, om denne indflydelse vil blive god eller slet, alt er jo her afhængigt af Lærerens Personlighed, her er ingen Kontrol, og er det end muligt, at denne Undervisning er en Magt, saa er det en farlig Magt. Det maa da ogsaa indrømmes, at Folkeskolelæreren kan misbruge sin Stilling; men hvad kan der til syvende og sidst ikke misbruges? Bogtrykkerkunsten er en endnu vældigere Stormagt, men hvorledes kan den ikke misbruges? Hvad Garanti har man for, at de Lægprester, som gaa ud over Landet mellom Aar og Dag forat virke paa et ganske anderledes betydningsfuldt Omraade, virkelig have Kald til sin Gjerning, og at de ikke misbruge sin Magt? Ja, Kontrollen selv, de kontrollerede Skoler og de autoriserede Lærebøger kunne jo hævde forfærdelige Misbrug. Det er os i det Hele taget uforstaaeligt, at man med Aarhundreders Erfaring for Øje kan sætte denne Tillid til Autoriteter over Autoriteter, og disses Dom over og Udvalg af Ideer og Retninger. Det har paa et par Undtagelser nær vist sig, at naar de styrende tog sig af en Ide, da var dens Vælde i Livet allerede Grundfæstet, og det Tryk, Bevægelsen øvede, uimodstaaeligt, og de Par Exempler, man har paa

Reform fra Højden, uden Hensyn til, om Trangen i Folket var vaagen og Synet aabent for de nye Ideer, viser bedst, at der intet frugtbart Resultat er at vente af, at man vil lægge hele udviklingen i Autoriteternes Hænder. Det aandelige Formyderskabs Tid er forbi. Bærer Skolens Virksomhed en Frugt, som Folket finder sig tjent med, saa vil den voxe, om saa alle Autoriteter fordømte den, og har den ikke indre Livskraft i seg, da nytter det lidet at forsyne den med de Styrendes Sanktion. Imidlertid mene kanske de grundtvigske Skolers Modstandere, at de have ført Vidnesbyrd for, at Trangen til en saadan Kontrol alt var tilstede. Der rejstes nemlig den Indvendig mod vaare Folkeskoler, at de vare for nært afhængige af det danske Mønster, at de søgte at udbrede grundtvigske Troslærdomme og i det Hele ikke drev Undervisningen med det fornødne Alvor. Gjaldt nu Protesten virkelig det, den tilsyneladende rettedes mod, nemlig at den norske Skole skulde blive en raa Overførsel af den danske paa norsk Grund uden Hensyn til den norske Folkenatur, der ikke uden Affektation kan indleve sig i de dansk-grundtvigske Former, da maatte man ogsaa give Modstanderne ret. Man maatte fremdeles gaa med dem, ifald de blot vilde nedlægge Indsigelse mod, at disse Skoler brugtes til Fremme af Grundtvigs Mening om Skrift og Tradition, og det er endelig selvsagt, at man maa forene sig med dem i at modsætte sig al letsindig Omgang med unge Sjæle og al Sindsvækkelse, som ender med at sætte Livsskuden paa grund – overhoved i at kræve Alvor og Sandhed i Skolens Gjærning. Men gjælder Indsigelsen ikke blot dette, gjælder den det Grundsyn paa Menneskelivet, som Grundtvig og mange med ham hævder, gjælder den den Tro paa Menneskenaturens Udviklingsevne, den aabne Skjønnhedssans, den levende Interesse for alle Livsrørelser, den Respekt ^[100] for Individualiteten, det Had til ufrugtbar Skoledressur og juridisk Spidsfindighed, gjælder den kort sagt i Grunden det poetiske Grunddrag, som Retningen unegtelig har, – da er det ogsaa slut med Følget. Thi paa disse Egenskaber hviler hele Bevægelsen; de som vende sig mot dette Særkjende, vende sig ganske vist imod Livsmagten i Folkeskolens Virksomhed, de fornegte just det, som vi andre sætte vort Haab til, og det er netop den Omstændighed, at de Mænd, som styre de andre Skoler, vise sig gennemtrængte af en helt anden Aand, som gjør, at vi umuligt kunne vente os noget Udbytte for Folkeudviklingen af deres Virksomhed – og her ville vi da lade

den Bemærkning, vi havde at gjøre om disse Skoler, flyde ind.

Det er slet ikke vor Mening, at disse Skoler skulde være værdløse; tvertom vil den Tilvæxt i Kundskab, Bondegutter her kunne faa, komme vel med; men vi forstaa heller ikke, at disse Skolers Virksomhed kan naa længere end til at give dette lille Tillæg til det Kundskabsforraad, Gutten har faaet i Almueskolen. Det synes os, som det af det foregaaende fremgaar, klart allerede af den Omstændighed, at Skolen ligger formeget paa det gamle Grundlag til at den større Indflydelse paa Gemyt og Karakter kan finde Sted, men selv om det skulde være muligt at forene en saadan Paavirkning med Kundskabsskolens Maal, saa synes de Mænds Livssyn, som styre disse Skoler eller arbeide for dem, at vidne mod, at de ere de rette Mærkesmænd for en ny og frugtbar Folkeoplysning. Det maa vel nemlig ansees for givet, at det er en Kulturgjerning og ikke en Missjonsvirksomhed, som søget fremmet gennem disse Skoler. Men isaafald møder der os strax den betænkelige Omstændighed, at det pietistiske syn unegtelig medfører en vis Interesseløshed for alle rent menneskelige Livsrørelser og saaledes ikke kan give noget ret Drivkraft til en Virksomhed som Folkeskolens. Men endnu mere haabløs bliver Udsigten til, at der skulde udgaa nogen vækkende impuls fra disse Skoler, naar man husker, hvilket syn paa Samfundsudviklingen denne religiøse Forretnings Mænd aabent hævde. Det synes os da at maatte blive Hvermand klart, at de ikke alene intet ville kunne udrette i Folkesagens Tjeneste, men at det tvertom vilde sætte hele Udviklingen tilbage, om disse Skoler kom i Hænderne paa Mænd af hin religiøse Retning. Vi behøvede i saa Henseende blot at henholde os til Hr. Klavenæss's ^{k52} Udtalelser paa Folkehøjskolemødet – hans Anskuelse kan nok saa omtrent antages at være den raadende inden der Lejr, han tilhører. Og Hr. Klavenæss 's Ord gikk ud paa, at den, der bryder ned paa det bestaaende, har samfundsopløsende Tendentser, og at det derfor var uforsvarligt af en Folkehøjskolelærer at optræde mot det Bestaaende. Her have vi altsaa det Grundsyn paa Menneskeslægtens historiske udvikling, som skal bære «den rette Folkeskoles» Virksomhed. Det, man begynder med, er hverken mere eller mindre end en Protest mod hele den Civilisation, som er den historiske Udviklings Resultat. ^[101] Det er ligefrem en fordømmelse af alle de Bevægelser, som gennem Tidene have hjulpet Folkene

fram til det Kulturtrin, hvorpaa de nu staa. Ikke en eneste er undtaget; thi man vil ikke kunne paavise en eneste for Kulturudviklingen afgjørende Samfundsrørelse, som ikke paa den ene eller anden Maade har brudt ned paa det Bestaaende. Alle Samfundsgoder, som vi kunne glæde os ved fremfor vore Fædre, al den Frihed og Oplysning, vi sidde inde med, har sin Rod i saadanne Angreb paa det Bestaaende. Ja, Reformationen selv, som man dog skulde have troet, de Herrer maatte anse for et Fremskridt, var jo et brud med det Bestaaende saa dybt, som man bedst kan kræve det. Og hvorledes skulde ogsaa nogen Fremgang i Udviklingen være mulig uden gennem en saadan Opposition mot det Bestaaende? En fornægtelse af Individets Ret til at opponere mod den bestaaende Samfundstilstand vilde jo ligefrem føre til, at Menneskeslægten vilde blive skruet tilbage til Middelalderens tykkeste Mørke, eller den maatte konsenkvent lede til, at man sagde sig løs fra Kulturlivet og fulgte «Brand» paa hans Tog op paa Vidderne. Man kan forstaa, at den Enkelte gennem en særegen Udviklingsproces kan komme til et saadant Syn, og man kan forstaa ham, naar han da vender sig bort fra alle de menneskelige Opgaver, Slægten arbejder med – men at han, uagtet han har dette Syn, vil være – ikke blot Omvendelsesprædikant, men Folkelærer og styre Skoler, hvis Maal det er at fremme Folkets Medliv i den Kultur, som for han maa være en eneste stor Synd, og at han kan give sig til at redigere politiske Blade og sysle med Samfundsopgaverne med det Maal at fremme og ikke at stoppe Udviklingen – det er og bliver en Misforstaaelse.

Denne Udtalelse i Retning af, at det Bestaaende har guddommelig Sanktion i den forstand, at man ikke tør opponere mod det og søge at rygge det, er ikke enestaaende fra denne Side, men den er tilfulde tilstrækkelig til at godtgjøre, at det blot kan bero paa en mærkelig Uklarhed hos disse Mænd selv, naar de give sig af med en Virksomhed, som den her nævnte, og at det ialfald ikke kan være de Skoler, som grundlægges paa slige Synsmaader, der kunne give Bidrag til at løse den store Opgave, som her foreligger. Det kunde, som sagt, være nok med denne ene Udtalelse, men før vi slutte, ville vi dog fra samme Folkehøjskolemøde fremdrage et lidet Bevis for, hvor uformuende Modstanderne ere til at fatte den Synsmaade, som raader hos de grundtvigske Skolers Forkjæmpere. Vi tænke paa

den maade, hvorpaa man opfattede Hr. Schrøders^{k53} Tanke med hint Citat af Ibsens «Kjærlighedens Komædie»:

«og sejled' jeg end min Skude paa Grund,
O! saa var det dog dejligt at fare.»

Maa der nu ikke hele vor tørre, spidsborgerlige Snusfornuftighed, hele vor juridiske Spidsfindighed til forat faa ud, at det var Hr. Schrøders Tanke, at en Ungdoms Lystsejlads burde kjøbes med Livsskudens Forlis? Kunde det ikke ^[102]kræves av Folk, der vil virke paa Ungdommens Aandsliv, at de skulde eje saa megen poetisk Forstaaelse, som der skal til for at skjønne, at dette Billede blot var en Illustration af den Sandhed, at man ikke strax skal møde frem med Snusfornuftens Sax, om et gjærende Ungdomsliv ogsaa skulde at sætte en og anden Drøm, som man kan forudse ikke vil holde Livssejladsen ud?

Eller kanske forstod man det, og kanske var det just denne Tanke, man vilde protestere mod? Vi maa da sige, at vi tro, at den Ungdom, som har Evne til at blive varm for Idealer, selv om det ogsaa skulde vise sig, at et og andet af disse dens Idealer var en Drøm, er titusinde Gange mere værd, end den Oldinge-Ungdom, som aldrig seilede efter noget Luftsyn, fordi den overhoved aldrig sejlede, fordi Hjertet aldrig havde et fuldblodigt Slag, Tanken aldrig Fantasiens Flugt, denne Ungdom, som blot har et tusindaars gammelt Smil, en uforskammet Kritik eller en raa Kaféskjemt for alt, som dens Spidsborgersind, dens fantasislukne Syn ikke kan forstaa. Vi mene ialfald, at det ikke er fra denne Ungdom ligesaa lidt som fra de Mænd, da altid ere paa Vagt mod det svageste Pust af en Poesiens Luftning ind i Skolestuen, at man kan vente nogen befrugtende Bevægelse ind i vort Folkeliv. Vi tro tvertom, at Historien har vist, at overalt, hvor Poesiens, Følelsens og Fantasiens Ret fornegtedes, der førte det bare til, at de underkuede Sindsmagter rejste sig og gjorde Oprør. Da man klippede Sjælelivets Skud ligesom Træernes efter Autoritetens Snor, da var Svaret paa denne Synd mod den frie Naturvæxt Rousseau og Revolutionen i 1789.

Kan man nu saaledes ikke med Grund fælde Fordømmelsesdommen over den grundtvigske Skole, og tør man paa den anden Side ikke paa Forhaand fortrøste sig til, at de andre Skoler, «de rette Folkehøjskolen» skulle kunne give Folkelivet

noget Fremstød i Udvikling, som er at tale om, saa mene vi, at det er bedst, de begge faar arbejde i Fred og vise sin Livsmagt i sin Gjerning. Vi mene, at man endnu faar vente en Stund, før man dømmer den grundtvigske Skoles Undervisning til Døde. Lad at se, om ikke disse Folk, som komme ud af Folkehøjskolen, ville møde frem med en mere opladt Sans for «Aandslivets Herlighed» og med en større Evne til frugtbar Selvudvikling. Lad os se dem siden i deres personlige Forhold, se dem i Kommunen og i Thinget, lad os se, om det ikke vil synes, at skjønt de i disse to Vintre ikke fik nogen stor Kundskab at bramme med, saa fik de dog en ny Kraft i sig, fik Respekt for Liv og Aand, fik Hjertelag for det, som stort og smukt er, og Alvor i sin Stræben. Lad saa være, at Folkeskolens hele Virkebare bliver at tænde denne Funke i Sjælelivet og bare at «aabne et Udsyn paa Menneskelivet» – der er dog mere vundet ved dette varme, vækkende Bølgeslag ind i den unges Sind, end en Remse Historie og Geografi ind i hans Hjerne. Hint kan dog give Stødet til en hel, frugtbar Udvikling; men den Smule øgede Kundskab vil, hvor agtværdig og nyttig den end kan ^[103] være, dog i ni og nitti Tilfælde af hundrede blive et dødt Eje. Vi gjentage det derfor: lad Folkeskolens Gjerning faa gro i Fred, og lad os se, om dens Indflydelse paa disse Enkelte ikke kunde forplante sig videre og bære den Frugt for hele Folket, som det danske «Fædrelandet» spaar om i følgende Ord: «*Middelbart* vil en Løftelse af Almuen, naar den bliver nogenlunde almindelig, løfte hele Folket højere, ikke blot fordi hin Klasse er den talligste, men ogsaa fordi de Samfundsklasser, der søge og ville vedblive at søge en anden Art og en videre gaaende Dannelse, ville mærke det første Pust nedenfra og erkjende Nødvendigheden af en fyldigere og ædlere Aandens og Hjertets Udvikling for at hævde sin Plads. Alle Klasser ville under disse Bestræbelser drages nærmere mod hinanden i en fælles Forstaaelse, og derved vil hele Folket blive stærkere.»

FRA NORGE

(For Idé og Virkelighed 1872:2)

Det har ofte hændt, at der midt i en Tid, da hele vort offentlige Liv syntes at

ligge i hverdagsagtig Vindstille og alle dets Storskibe at have søgt Havneleje, pludseligt er dukket frem en Sejler med spilte Duge og vajende Flag, og før man har vidst et Ord af, har Søen saa begyndt at gaa høj, og dukkende Sejl har stevnet frem fra alle Kanter.

Alle, som er mindre kjendt med de Vilkaar, vort Samfundsliv vokser under, vil være tilbøjelige til at forklare et saadant Fænomen eventyrligt: man vil søge Aarsagen til Stormens Opkomst og de mange Smaasejleres Bølgedans i en lønlig Trolddomsmagt ombord i hin første enslige Kutter, istedenfor at sætte dens og de andre Skibes Sejllads i Forbindelse med de naturlige Vind- og Vejrforhold.

Det er den utroligt stille, dulgte og sene Vekst, de fleste aandelige Bevægelser har heroppe under Hverdagslivets bindende Sysler, som er Skyld i, at temmelig naturligt fremvoksne Fænomener Gang efter Gang kan komme over os som en styrtende Overraskelse. Vort Samfund kan nemlig dølge en temmelig sterk Uvilje mod de raadende Synsmaader, uden at den paa længe kommer til offentlig Ytring, ja stundom kan det endog være et Mindretals Sympathier, der udgives for «den almindelige Stemning», «den offentlige Mening»; i vide Kredse kan der raade en anden Drift og en anden Overbevisning, der saa en vakker Dag tænder i et varmt Sind og faar sin Ordfører, eller som først i Prøvens Stund aabenbarer sig som en afgjort Utilbøjelighed til at indfri de Løfter, som enkelte Ordførende gav paa hele Folkets Vegne.

[104] En saadan overraskende Fremtoning var det, da «En Nordmand»,^{k54} først i «Oplandenes Avis» og siden i «Aftenbladet», tog Ordet for et nyt Syn paa «den tydske Sag.»

Der var neppe noget Land – Danmark kanske ikke undtaget –, i hvilket Sympathierne ved Udbruddet af den fransk-tyske Krig var saa overvejende franske som i Norge. Og dette var et ganske naturligt Forhold. Det, man heroppe først og fremst hugsede, var nemlig den Uret, Danmark nys havde lidt af Tydskland, og det, som nærmest interesserede En i Kampen mellem de to Stormagter, var de Følger, dens Udfald vilde have for vort Grandefolk. Thi lige siden det var bleven klart for Folket heroppe, at Danmarks Kamp blot gjaldt dansk Grund og dansk Folk, fulgte man den med en ganske anden Samfølelse end før og følte den ogsaa mere som en nordisk Sag, end dengang Spørgsmaalet

var mindre grejt, og Kampens Maal og Danmarks Ret laa taagesløret for vort Syn. De varme Ønsker for Frankrigs Held var saaledes dengang Udtrykket for vort Hjertelag mod Danmark. Siden, da den ene overraskende Begivenhed efter den anden erobrede Opmærksomheden for selve det fransk-tyske Opgjør, som holdtes, og for de almindelige Kulturspørgsmaal, som dæmrede frem over Kampen, vedblev Stemningen fremdeles at omfatte Frankrigs Sag med afgjort Forkjærlighed – selv førend de mange Nederlag endnu havde kaldt tillive den Medfølelse, Ulykken altid vækker. Paa dette Punkt kunde man vistnok fra enkelt Hold høre som en svag Hvisken om, at Begivenhederne opfattedes med en utilgivelig Trangsynthed heroppe og bedømtes med en eksempelløs Partiskhed, der blot saa lidende Uskyld paa den ene Side og barbarisk Rovlyst paa den anden. Men disse spæde Ytringer af Tvil om, at alt stort og sandt, som Menneskeheden har vokset frem paa, kjæmpede med de Franske og at alt hemmende, lavt og uselt taagede frem med de Tyske, blev øjeblikkelig kvalt under den raadende Stemnings Havdønninger. Her var blot Ordlyd for en Sympathi med Frankrig, der lignede Forgudelse og en Uvilje mod Tyskland, der steg til blindt Had. Alt, hvad der kom frem om Sagen, bares af en Uformuenhed til at se baade Styrken og Begrænsningen hos de Nationaliteter, som her holdt et verdenhistorisk Stevne, og af et saa fordomsbundet Syn paa de kjæmpende Folks Udviklingsgang og historiske Stilling, at der slet ikke kunde være Tale om at gjøre hver især Ret og Skjel, end sige om at se hele Kampen i det klarnende Ideernes Lysfald, der ene kan løfte Betragtningen op af de blinde Instinkters Taagehav. Denne Brist paa Evne til at arbejde sig op til et uhildet Syn paa Kampen, var saa dyb, at et enkelt Blad – «Norsk Folkeblad» –, hvis politiske Artikel skreves af en kundskabsrig og talentfuld Historiker, ^{k55} i den Grad søgte at forklare en Sejr ud af hvert eneste fransk Nederlag, at Folk paa Landet, der fik hele sin Kundskab om Begivenhedernes Gang fra dette Blad, længe efterat Kampens sande Udfald var ^[105] kjendt af alle andre, endnu gik og ventede paa, at de franske Kanoner skulde gjøre Ende paa de tyske Løgnsagn om Preusserørnens Sejre. Og fra det private Liv kunde jeg fortælle om Forhaanelser af Tyskere og deres rosværdige Fædrelandskjærlighed, som man maa blues ved at tænke paa, og som jeg ikke mindes at have hørt noget Sidestykke til fra Danmark, hvor et saadant Udbrud af

Uvilje dog vilde have været ganske anderledes naturligt og tilgiveligt end her. I det hele tør jeg sige, at det første Glimt af en dybere Forstaaelse af Kampens historiske Grunddrag trængte herop med, hvad nærværende Tidsskrift i sine «Tidsbetragtninger» bragte frem om Sagen.

Spørger man om Grunden til dette, mildest talt, uhyggelige Forhold, da slaar det ikke længer til at søge Forklaringen i Samfølelsen med Danmark. Laa den lønlige Drivkraft for de franske Sympathiers Overvælde her, da kunde man ialfald saa nogenlunde forsone sig med det herskende Tyskehad som den Harmens Overdrivelse, der er saa naturlig, efter at man har været Vidne til en saadan Krænkelse af et Frændefolks Ret som den, Tyskerne nys havde gjort sig skyldig i. Men man kan ikke med Sandhed søge den fulde Forklaring her. Den maa derimod søges i visse sejge Traditioner i vor Dannelse, der kunne gaa og spøge saalænge og med ét vinde et saadant Vælde over det almindelige Syn i et Samfund, hvor Flertallet af de Dannede er ukjendt med den nyere Udvikling i de europæiske Kulturfolk og med det Lys, som vor Tids Forskning har kastet over deres tidligere Historie.

Vi staar som de fleste Europas Nationer i dyb Taknemmelighedsgjæld til det franske Folk. Vi maa takke det for de store Friheds- og Lighedsideer, der, om de end ikke først er dukkede frem i det franske Folk, dog her fik den Aflempning, som beredte deres Sejrstog over Europa. Paa disse Frihedsideer er vor Grundlov bygget, og fra den samme Udgangsstation har der ogsaa siden rullet mange frisindede Tanketræn ind i vort Samfundsliv. Vi har desuden som saamange andre Folk været troldbundne af Beundring for de glimrende Krigsbedrifter, som har spredt en saa bedaarende Glans over det franske Folk. Det franske Aandslivs direkte Indflydelse paa vort har neppe været overvældende stor – vi har tvertom været ganske anderledes aandsbundne af Tyskland –; men det franske Folk er gjennem sine Frihedskampe og sin Krigssaga blevet vort Helte-Folk, som vi mindre har studeret og bedømt end beundret. Det blændede og betagende i den franske Aand har tvunget os i Knæ selv da, naar de Ideer, den satte ud i Verden, de Tilstande, den grundlagde, og de Bedrifter, den slog ud i, netop maatte faa os til at føle, hvor lidet den var i Slægt med vor, maatte aabenbare os dens Begrænsning og give os Frygt for dens Verdensvælde. Det er, som om den

levende og lysende Begejstring, som der er over det franske Folk, selv da naar den omfatter falske Idealer og flammer over alt andet end priselige Bedrifter, [106] har en saa forunderlig Magt over Sindene, at intet formaar at rokke Troen paa, at Frankrigs Sag altid maa være Civilisationens, at det franske Folk er det eneste, som har Respekt for andres Ret, Samfølelse med andres Nød og Vilje til at kjæmpe for andres Sag – kort sagt Evne til at gaa i Ilden for ideale Kampmaal. At mer end et Træk i Frankrigs Historie giver dette Folk vakre Vidnesbyrd om Ridderlighed, er ogsaa vist nok, og det er langt fra min Mening, at ville laste de franske Sympathier i og for sig. Men de har for vort Vedkommende ført til en Opfatning af Historien i fransk Aand og dermed til en Mangel paa Forstaaelse af andre Folkeslags politiske Udvikling, som nødvendigvis maatte komme til at omtaage vort Omdømme, naar Verdensbegivenhederne en vakker Dag lagde et Folkeopgjør som det tyske-franske ind under vor Eftertanke.

*

Der er vistnok mer end én Grund, som gjorde det umuligt, at vore Sympathier kunde staa paa tysk Side. For ikke at tale om den Harmen, som endnu kogte i os over Nordslesvigs Tab, saa laa der i den Omstændighed, at den tyske Rejsning og Samlingskamp tillige blev et Knæfald for den preussiske Soldateraand, og i det brutale Overmod, som slog frem af det tyske Folks Sejrglæde, noget, som baade maatte indgyde os Frygt for dette Folks uhindrede Fremgang og give os Afsmag for dets patriotiske Begejstring. Men der er langt fra at have en simpel Forstaaelse af et Folks historiske Vilkaar, fra at kunne sætte sig ind i dets Sindstilstand og Tankegang – til at føle Sympathi med dets Færd. Og det er denne simple Forstaaelse, som savnedes heroppe og savnedes væsentlig paa Grund af vor Forgudelse af det franske folk og paa Grund af det vrang historiske Syn, denne forgudelse gav os. Under hele den tyske Samlingskamp, ligesom under det paafølgende Opgjør med Frankrig, blev det saaledes af dem, som skulde retlede Opfatningen herhjemme, knapt nok med et eneste Ord nævnt, hvad dette samme Tydskland har lidt i sin Splittelse, og hvilke forsmædelige Ydmygelser det har at mindes Frankrig fra gammel Tider. Jeg ved ikke af, at her var en eneste En, som var storsindet nok til midt under al den Forhaanelse, som blev Tydskerne tildel, at minde om, hvordan et Folk, der er udrustet med slige

Betingelser for at være en Stormagt som Tyskerne, men som af indre og ydre Grunde dog har maattet føre en politisk Tilværelse, der ligefrem har gjort det til Latter og Løjer mellem Folkene, hvordan et saadant Folk, naar det endelige vaagner til levende Følelse af sin Fornedrelse, maa være tilmode. Her var ingen, som vovede at minde om, hvor rimeligt det er, at dette Folk vil være tilbøjeligt til at købe Enheden og Styrken udadtil selv paa meget dyre Vilkaar, og at da, naar det omsider faar Afløb for den længe samlede Harm og Hevntørst mod det Folk, som næst det selv har haft størst Del i dets Afmagt, ikke just vil fare med Lempe, men bedre mindes sine egne Ydmygelser med andres Ret.

[107] Det er nu vist nok, at denne nationale Rejsning med Hevnlystens Drivkraft paa Bunden, var et alt andet end opbyggeligt Syn; det er saa langt fra, at den har afsløret noget folkeligt Engle-Aasyn og givet os nogen Tillid til den tyske Kultur, at den tvertom har blottet meget stygge Drag i den tyske Folkenatur og givet os et overraskende Eksempel paa, hvor megen Intelligens og Granskerflid der kan være paa et samfunds Høider, uden at den her raadende Dannelse har nogen Magt til at sende [n22](#) tilsvarende sindsforædlende Indflydelser ned i Folkets store Mængde. Og ifald de ordførende heroppe havde søgt at lede os til Forstaaelse af de Særegenheder i den tyske Natur og den tyske Dannelse, som laa til Grund for disse utrivelige Fænomener, da kunde vi have faaet en frugtbar Lære deraf. Og ifald man havde prøvt at give de franske Sympathier en lignende Retledning i en kulturhistorisk Betragtning, istedenfor at drive dem ind i tankeløse Overdrivelser, da havde vi ikke siden siddet fortabt i en endeløs Forbauselse over alle de Vidnesbyrd om tyk Uvidenhed, iskold Egoisme [n23](#) og sædelig Opløsning i det franske Folk, som siden kom for Dagen.

*

Men ingen af Delene skete. Vi saa lige fordomsblinde paa begge Folk; vi sad med en ligesaa tom Forstaaelse af den hævnlystne tyske Folkerejsning under den preussiske Korporalstoks Kommando, som af det aandelige Tilbagetog fra alle Indbildninger om intellektuel Overlegenhed og militær Uovervindelighed, som var den første Vindning, [n24](#) Franskmændene høstede af sit Nederlag.

*

Den ligefremme Følge af denne Mangel paa Forstaaelse og af denne blinde Fanatisme, som ikke tilbødⁿ²⁵ mer end én Anskulese at faa Ordlyd, var, at her samlede sig lummer Luft. En Sympathi, der i en saa høj Grad er et Vaneprodukt, og som støttes af saa ensidige Fremstillinger, som vor for den franske Sag, og et Had, der er saa blindt som vort til Tyskland, kan ikke i længden have uindskrænket Enevælde i et Samfund, selv om det ligger saa langt undaf de store Kulturveje som vort. Der vækkes snart en Tvil hos dem, som staar mere frit af de gængse Fordomme, der aabnes lidt efter lidt et friere historisk Udsyn, og snart er der en voksende Uvilje oppe med den raadende Stemning, og der melder sig omsider en Reaktion, som kanskje vil blive blind og ensidig i samme Mon, som den første Bevægelse var uklar og usand. Med den sene vekst, som alt har heroppe, var det vistnok umuligt at sige, naar Modslaget vilde ytre sig; men alle følte, at det *maatte* komme engang, og nu er det kommet.

*

Ser man bort fra de individuelle Anlæg og de personlige forhold, som have været medvirkende i «En Nordmands» optræden, saa kan det trygt siges, at hans Ord i denne Sag – *forsaavidt det gaar ud paa at fremme en retfærdigere Vurdering af det tyske Folks nationale Rejsning* – giver Udtryk for Meninger og Følelser, der længe har haft en stille Vekst i mange Sind.

[108] Men længere end hit gaar neppe heller det Medhold, «En Nordmand» har fundet. Man er ganske vist med ham i at kræve den Signalforandring, som ligger i, at man slipper sine Fordomme og viser det tyske Folk Rætfærdighed, som man for sin egen Skyld bør vise enhver Nation, enten man har Opgaver sammen med den eller ej, og som endog Franskmændene selv ialfald tildels viser (se en Franskmands Dom om de tyske Soldater meddelt i dette Tidsskriftⁿ²⁶). Men gaar han videre og kræver, at Danmark efter den saare Erfaring, det nu har gjort, ogsaa skal skifte Signal i den slesvigske Sag og erklære sig rede til at nedramme sorthvide Garantipæle indenfor sine egne Grænser, da bliver hans Følge vistnok ikke stort – ikke alene blandt dem, som har været med at hylle det fransk-tyske Opgjør ind i et historisk Bælmørke for os, men ogsaa blandt dem, som ønsker, at vort syn paa Tysklands Folk og Forhold maa blive klarere end før. Blandt disse

sidste gives der ogsaa mange, der ikke tør være med i det store Fremtidssynernes Tog, som «En Nordmand» ser stige op bag Signalforandringen, og den bedre Forstaaelse, den skulde indlede. Det forekommer mange, som om han ser det NyLiv i det tyske Folk, som maatte betinge vort Samlag med det, i altfor nært Gry. Det er muligt, at det tyske Folk efter at havet fuldbyrdet sin Samling, og saasnart det føler sig trygt i sin politiske Stilling, vil komme til bedre Besindelser paa sine Pligter mod de fremmede Nationaliteter, det har indenfor sit Omraade, og at det vil vokse ud af Preusseraandens Trældomsaa. Men endnu gjærer der stygge Instinkter i Dybden af det tyske Folkesind, og endnu har man ikke seet stort af den Ridderlighedsaand og det Frisind, som skulde indestaaⁿ²⁷ for, at Tiden til at søge Samfund med det tyske Folk er nær. Thi endnu er ikke Uretten mod Danmark bødet, og hverken den Kristendom, hvis Sag den preussiske Ørn har taget i Værn, eller den Folkefrihed, som de tyske Demokrater i Forbund med «Internationale» forkynnder, er Højdemærker af den Slags, at vi kan ønske, Nordens Folk skulle styre efter dem. Men ingen ved endnu, om de enkelte frisindede Lovforslag fra den allersidste Tid, ikke varsler om, at en nyⁿ²⁸ Aand er oppe.

Der kunde vistnok endnu være meget at sige om «En Nordmands» Drøftelse af den tydske Sag ogⁿ²⁹ det Røre, den har vakt heroppe. Det var imidlertid ikke min Tanke i dette Brev at gaa nærmere ind paa Emnet; jeg ønskede blot at gjøre opmærksom paa, hvor man efter al Rimelighed maa søge Forklaringen til «En Nordmands» Optræden og til det delvise Synsskifte i Opfatningen af den tyske Rejsning og til det Omslag i Sympathierne, som maaske mere og mere vil komme ^[109]tilsyne. Jeg kunde altsaa lade det blive med disse Linjer; men før jeg slutter, maa jeg dog omtale en andenⁿ³⁰ Nordmands, en «poetisk Professors»^{k56} for os meget harmelige Optræden i Anledning af denne Sag. Vi kan forstaa det, naar danske Mænd nedlægger Indsigelser mod meget og mangt i «En Nordmands» Artikler om den tyske Sag, om vi end synes, at det er skeet i unødigt bitre uskaansomme ordelag. Vi kan forstaa og ære fremdeles et varmt Stemningsudbrud som Pauline Worms i «Fædrelandet», om vi end tror, at der i Harmens Hede falder ufortjente Ord. Men vi kan ikke berge os mod en Følelse af dyb Indignation, naar en af Tiden agterud sejlet norsk Digter benytter den

velkomne Anledning til at give Signal til alle de onde Magter i vort Samfund, der bare lurder paa Lejlighed til at vække Mistro til den voksende Selvstændighedsbevægelse heroppe, en Selvstændighedsbevægelse, der simpelt hen omfatter alt, hvad der har Livskraft i vort Folk, og som netop er Vidnesbyrdet om, at vi var den Frihed værd, som vi fik ved Aarhundredets Begyndelse. Naar Hr. Prof. A. *Munch* griber denne Lejlighed til med svigtende Røst, i vasne, tanketomme Vers at beskylde de Danske for selv at have «opklækket den Lindorm, som vender sin Braad mod det danske Folk», og bebrejder dem, «at de har anseet hans Sprogfordærv og hule Frase for ægte norsk» – da er dette nemlig noget mere end et Udbrud af galdebitter Avindsyge over den større Digters større Fremgang. Vi ved alle, at det er hele hin nationale Bevægelse, der har drevet den nye Digtning frem, der har rensset vort Maal og paa alle Omraader har ført vort Aands- og Saamfundsliv ind i Hjemligere Spor, som den gamle Digter med sitt slugte Syn for vort Folks Fremtidsvilkaar vil hverve fremmede Forbundstropper mod. Vi véd ogsaa, at han herhjemme kan gjøre Regning paa et talrigt Følge af Mænd, der ligesom han gjerne vilde benytte de Danskes Uvilje mod den enkelte Mands Optræden i en enkelt Sag til ogsaa at gjøre denne Mands Digtning og hele den aandelige Bevægelse, den er udsprunget af, ukjær for det danske Folk. Det bliver derfor simpel Pligt at nedlægge Protest mod denne uværdige Appel til de Stemninger, Døgnet's Kastevinde driver op, det bliver en Pligt at Minde om, at det er det danske Folks Ære og det bedste Varsel for et godt Samliv mellem de to Lande i Fremtiden, at den nationale Selvstændighedsbevægelse heroppe, uagtet den tildels maatte blive en Opposition mod en overmægtig dansk Indflydelse, dog vandt en dyb Forstaaelse og en varm Sympathi dernede, og at den Digtning, der betegnede Bevægelsens Gjennembrud paa et enkelt Hold, fandt Hjem dernede, mens den endnu forkjetredes i det Land, hvis Stolthed og Glæde den burde være.

**[JONAS LIE: SKILDRINGER OG FORTÆLLINGER
FRA NORGE]**

[110] *Jonas Lie* vakte først Opmærksomhed ved sine Bladartikler, mest om politiske Emner. Man mærkede alt her de digteriske Anlæg i den Stemningens Understrøm, som bar dem, og i det Fantasiens Farveskjær, som laa over hans Stil. En Digtsamling, som han udgav, indeholdt derimod mest Studier efter Wergeland og vandt ikke nogen videre Opmærksomhed. Med hans Breve fra Norge til «For Ide og Virkelighed» og med en Del Lejlighedsdigte, som skrive sig fra samme Tid, begynder et nyt Afsnit i hans Forfattervirksomhed. Han havde nu arbeidet sit eget frem, og da hans første bog «Den Fremsynte», kom, blev han strax en kjendt og kjær Forfatter baade her og i Danmark.

Søger man at komme efter, hvad det er i det Emne, Forfatteren behandler i «Den Fremsynte», som egentlig har vakt hans Kræfter, har tændt den indre Ild, som forvandler en mer eller mindre kunstferdig Skribent til en Indskydelsernes Mand, der gjør poetisk Fund, vil man ikke længe være i Tvil om, at det, som har gjort hans Følelse varm og hans Fantasi storsynet, det er Nordlandsnaturen med den storartede Bedrift og det ejendommelige Folkeliv, den har skabt. «Den Fremsyntes» Historie er ganske vist i og for sig saa smuk og ejendommelig, at den vilde blive læst med ublandet Interesse, selv om den ikke var saaledes inddigtet i disse storladne Naturomgivelser; men tydeligt er det dog, at Bogen ikke er bleven til for «den Fremsyntes» Skyld, men denne for Nordlandsnaturen. Med andre ord: det er ikke det enkelte Menneskes, den Fremsyntes, særegne Sjælsanlæg og Skjæbne, der fra først af har grebet Digteren og faaet ham til nærmere at gjøre sig kjendt med de Naturomgivelser, i hvilket dette Mennesket er opvoxet; det, som har begejstret ham, det, som er hans Sangemne, er Nordlandsnaturen i Almindelighed, saaledes som han har seet den i Fantasien, og i dette store Natur- og Folkelivsbillede staa da «den Fremsyntes» Historie, Eventyrene og de andre Træk af det indre Liv deroppe som oplysende Illustrationer. Nordlandsnaturen fremtræder ikke som et fjernt, skissert Baggrund-Billede for «den Fremsyntes» Historie, men denne er et Exempel blandt flere andre paa denne Naturs Indflydelse paa Sindet. Midt inde i et fantasiløst Byliv med sin grumsede Hverdagssjøg og travle Fangst efter Hvitinge-Tanker har Digterens Naturlængsel tørstet efter en ret slaaende Modsætning, og med et er da Nordlandsnaturen med sine store Sindsindtryk og sine barske

Livsvilkaar sprungen op i Digterens Minde, har tænt hans Fantasi og gjort ham varm og veltalende. Man føler strax, at han her med et er kommen ind paa sit egentlige Omraade, hvor «Strævet for de daglige Tanker» – et Stræv, som selv de største Forfattere nu og da faar lære at kjende-, pludselig ender, og hvor det indre Opkom ^[111] i Digteren vælder villigt og rigt. Det friske, storladne Billede af et nordlandsk Uvejr rasende ind i Byens Gader, den udmærkede Jevnførsel af de nordlandske Forestillinger om Hav, om Fjelde, om Stormgang og Fiske med en Bymands, de stemningsfulde, lyriske Digte i Prosa om den nordlandske Sommer, de mange enkelte Smaatræk af Livet og Færden deroppe, og endelig alle disse Havsagn om Drauger og andre Kystfolkets Fantasifostre – alt dette er saa overlegent digtet i Sammenligning med sælve Fortællingen, at man ikke et Øjeblik kan være i Tvivl om, at det er dette Natur-Billede, som først er voxet op i hans Fantasi. Saa er da Tanken paa et Menneske, der er fostret i denne Natur, er ⁿ³¹ aandsmærket af den, og som lever paa Mindet om den midt inde i et Byliv, som ingen Tiltrækning har for ham, vaagnet i Forf., og «den Fremsyntes» Historie er bleven til. Men denne er da igjen saa godt digtet ud af Nordlandsnaturen, at det enkelte Menneske, den fortæller om, giver en tro Spejling af denne Naturs Indflydelse i enkelte Retninger.

Forfatterens ⁿ³² Evne er ganske i Overensstemmelse med hans Forkjærlighed for Naturskildringen og Kulturbillede. Det er nemlig hverken psykologisk Dybsyn eller Magt til at føre Mennesker frem for os med Nærværelsens fulde Livagtighed gennem en Mangfoldighed af individuelle Træk, der fornemmelig udmærker Jonas Lie. Hans fantasi er beskrivende, ikke plastisk.

Hans Vers raader ikke altid over nogen særdeles stor Stemningsfylde; hverken i hans Vers eller i hans Prosa er det Følelsens store Inderlighed og den umiddelbare Anskuelses Styrke, som betager En; det, som især udmærker Forf., er Evne til at aabne maleriske Fjernsyn, vække vemodige Minder, finde overraskende Sammenstillinger og skabe slaaende Billeder. Hans digteriske Hovedejde er: friske, aandfulde Tanker og Ideer og en sjelden stilistisk Evne.

At denne Opfatning ikke er grundløs, synes hans nye Bog, «*Skildringer og Fortællinger fra Norge*,» ^{k57} at bekræfte. Den aabnes med en kort Skildring af «*Nordfjordhesten*». Dette vakre Indlæg til Fordel for dette mærkelige lille Dyr,

der engang miskjendtes i den Grad, at mange mente Racen burde fortrænges, er i al sin Korthed og Simpelhed saa veltalende, at det bør blive kjendt saalangt Fjordhesten færdes. «De græslændte, bakkede Gaarde i Nordfjord og Fjeldbejterne der, er Hjemstedet for det, man kalder Nordfjorderacen. Altid kjendt for et fortrinligt Dyr, har «Fjordingshesten» med Hestehandlerne gaaet i Salg saavel til Sødistributterne sønden- og nordenfjelds, som over hele Østlandet og langt ind i Sverige. I de sidste Aar, da ogsaa Udlændingen har faaet Øje for, hvad der bor i disse smaa, livlige Heste med Ben som Staalffjedre, ere de solgte baade til Kejser Napoleon og Engelskmændene; man har endog villet krydse den med arabiske Bjergheste, hvilke den i meget skal ligne. Lig andre indestængte norske Begavelser, har ogsaa ^[112]den endelig faaet sprængt Bygdens snevre Mur og naaet til et videre europæisk Navn. Den har bogstavelig slidt sig til det paa Landvejen, hvor den er funden som Perlen i Smudset.»

Efterat have omtalt dens mange Fortrin og den ilde Medfart, den ofte maa lide, ender Forf. saaledes:

«Man faar haabe, at Gud ogsaa har en Oprejsning for dette lille, gode, tjenstvillige Dyr, som bare har lidt, bare blev misbrugt i Sælen, aarevis, indtil Døden tilslut barmhjertig tog det i Fang – at det hinsides vil finde friske, frie Græsgange, og endnu dejligere, sommerblaa Fjelde at bejte mellem end de hjemme i Nordfjord.»

Men hvor falder man ikke fra den ene Skuffelse i den anden, idet man nu fra denne smukke Indledning gaar over til selve Fortællingen! Hvergang Hesten kommer frem og Træk af dens Liv og Skjæbne fortælles, siges der altid noget godt, men hvor fattigt er ikke dens Omgivelser, det vil sige Fortælligens Personer, digtede? Her, hvor det gjælder ikke blot at beskrive, men at lade Mennesker leve sig frem for os i betegnende Tale og Handling, her synker Fremstillingen med et ned fra de sollyse Højder, vi ere vante til at færdes paa med Forfatteren, og ned i et haabløst prosaisk Graavejr. Intet indre Liv oplades for os paa noget Hold, ingen varme Følelser slaa frem, ingen Karakterer blive kjendelige. Alt er udvortes, er konventionelt, her har Forfatteren intet seet selv, han har maattet laane sig frem eller rettere digte efter kjendte Mønstre, digte paa anden Haand, og den Kritik, som Forfatteren her aabenbart har haft til sin Raadighed, har

vistnok frelst ham fra alt forceret, al iøjnefaldende Maner, men ikke fra det tørre og trivielle. At sammenligne denne Skitse med de Fortællinger, den nærmest er Studie efter, vilde jo været meget uretfærdigt. Men stille vi den f. Ex. ved Siden af Fru Thoresens Fortællinger, vil den endda komme meget til kort. Tager man fra Fru Thoresens Fortællinger alt, hvad de eje af skarp psykologisk Analyse, af fin Reflexion og Energi i Fremstillingen, beholder man altsaa blot Skildringen af Bondens udvortes Liv tilbage, saa har man omtrent, hvad Fortællingen i Nordfjordhesten giver. Den ligger virkelig forbausende langt under Bogens øvrige Skildringer; man læser den med den Sort egne Genance, som altid betager En, naar man hvert Øjeblik kan vente, at en Præstation vil løbe ud i den skjære Flauehed, og man ender med at undre sig paa, om ikke denne farveløse Skisse er sluppen ind i den forøvrigt saa smukke Bog ved en ren Fejltagelse. Og Hr. Lie maatte dog kunne have gjort saa meget just af denne Emne. Den næste Skisse, «Søndmørsottringen», giver os strax en Tanke om, hvordan «Nordfjordhesten» kunde været behandlet. I «Søndmørsottringen» er saa godt som ingen anden Historie end Baadens egen. Først er Baaden selv mesterligt beskrevet, man ser den sejle i alt Slags Vejr, danse i frisk Bris og kjæmpe i ^[113]Stormhavne eller gaa under, og dens Fortrin og Svagheder fremhæves med en Baadbyggers Sagkundskab. Sammen med Baadens Historie faar vi da ogsaa Træk af den fiskende Befolknings. I disse biografiske Skisser og almindelige Karakteristiker – hvori Lie er Mester – føres mangt et ejendommeligt Fysiognomi frem for os, og gjennem det hele gaar Sagnet om Havbroen og giver Billedet en særegen Farvetone. Saaledes kunde «Nordfjordhestens» Historie ogsaa have været opløst i en Række Smaatræk. Forf. kunde have vist os den i vekslede Omgivelser og Kaar. Dens Liv og Skjæbne, lige fra den springer om som Føl i Hjembygdens Bejter, til den ender paa en Skydsstation eller sejler udenlands, var vel et Ord værd. Dens Bedrifter i Hjembygden, i Skoven og paa Landevejen, i Glette og Højsne, – i Kirkefærd og i Kløvfærd, dens Udrejse i Driftflokken om Vaaren, dens Tilsynekomst paa Markedspladserne og paa Travebanen (thi ogsaa her ser man dem stundom i Kapløb med de østlandske Storheste), – hele dette dens omskiftelige Liv, der kunde have været indflettet med smaa oplysende Træk af de Natur- og Folkeomgivelser, den just optræder under – af Hjemlighedslivet –

Handelslivet – Skydsfærden – osv., maatte netop have kunnet give en Forf. som Hr. Lie en række Emner til interessante Smaabilleder af Natur, Folk og Færd i vort Land. Thi Skissen er aabenbart Hr. Lies Styrke. Naarman ser, hvad Forf. har kunnet udrette med Søndmørsottringen, og betænker, hvor meget der ligger ufortalt om Fjordhesten, da maa man antage, at det er af Brist paa egne Iagttagelser, at Hr. Lie har valgt den Udvej at digte Hesten bort i en Fortælling – kunde man gjerne sige, skjønt den jo er Bindeleddet i den.

I «*Finneblod*» møde vi Hr. Lie igjen paa et Omraade, hvor vi fra «Den Fremsynte» ved at han er hjemme – Eventyret, Sagnet. Vistnok er denne fortælling om Draugens Liv i Havdybet langt fra af den Virkning, som de tilsvarende Sagn om dens Færd oven Vande i «Den Fremsynte», – slige Eventyr-Figurer som Draugen maa helst bare høres paa Afstand og skimtes i det Fjerne –; men hele den lille Historie giver dog et tiltalende Billede, i hvilket vi kjende Forf.s Ejendommelighed igjen.

Skissen «*Svend Føyn*»^{k58} er kjendt fra «Folkevennen» og fra de mangfoldige Aftryk i forskjellige Blade Landet rundt. Den ny og mærkelige Bedrift, vi her sættes ind i, store og eventyrlige Natur-Omgivelser, i hvilke den foregaar, Bedriftens Historie og dens Grundlæggers Karakter – vilde i og for sig være interessante Emner at høre om. Men under Hr. Lies Pen er der blevet et saa friskt lidet Ishavsbillede deraf, at man næsten kunde være tilbøjelig til at sætte det øverst af alle Bogens Skisser. Men hvad der nu end bør have Forrangen – vist er det, at Bogen bringer saa meget smukt, at den overalt vil blive læst med sand Tilfredsstillelse.

[JONAS LIE: TREMASTEREN «FREMTIDEN»]

(Aftenbladet, 24. febr. 1873.)

^[114] Det er bleven sagt om denne Bog, at den paa en smuk Maade opfylder de Løfter, «Den Fremsynte» gav. Og har man hermed ment, at Hr. Lies første Bog indeholdt sikre Vidnesbyrd om, at man her havde et Talent for sig, som ikke var udtømt med denne ene Produktion, men som lovede endnu at ville oprulle mange

smukke Folkelivsbilleder for os, – da maa man være enig i, at saavel «Fortællinger og Skildringer fra Norge» som «Tremasteren» ganske har opfyldt de Forventninger, man i denne Retning kunne nære. Vil man derimod have lagt noget mere i hint Udtryk, vil man betegne, at den «Fremsynte» *blot* var et Løfte, og at «Tremasteren» er Indfrielsen af dette Løfte i den Forstand, at den er en rigere Aabenbarelse af Hr. Lies Talent end hans første Fortelling, og at den altsaa staar over denne i digterisk Henseende, da kunne vi umuligt samstemme i denne Dom. «Tremasteren» har maaske en større stoflig Interesse, forsaavidt som den gjør os kjendt med flere Omraader af det ejendommelige Nordlandsliv, som «den Fremsynte» aabnede en saa smuk Udsigt til; den byder saaledes større Afvexling af Billeder, men i Skildringens Stemningsfylde og i psykologisk Interesse synes den os at ligge adskilligt tilbage for «Den Fremsynte». Eller hvor findes der i «Tremasteren» et Naturbillede malet i saa store Træk og med saa friske og varme Farver som det, der indleder «Den Fremsyntes» Selvbiografi? Har den nogen Skildring af Kystlivet, der saaledes paa engang afspejler Havfærdens Rædsel og det Fantasiliv, den har vakt i Sjøbondens Sind, som Elia's Kapsejls med Draugen? Smiler der os nogen saadan yndig Idyl imøde, som Fortællingen om den Fremsyntes Barndomsliv og om Kjærlighedens første Gry? Eller ejer den nogen Livshistorie, der paa noget Punkt frembyder en saadan psykologisk Interesse eller vækker en saadan Samfølelse som den Fremsyntes senere Skjæbne? Dertil kommer, at Forf. i denne vakre Skitse har kunnet givet sine Billeder af Nordlandslivet og Nordlandsnaturen en ejendommelig Styrke ved at lade dem gynges stemningsrigt op med Heltens Hjemlængsel og aftegne sig i hele sin Modsetning til det paa friske Naturindtryk fattige Byliv, i hvilket han stille gaar sin Lidelsesgang og tilsidst slukner ud med et langt, længselsfuldt Blik mot den Natur, som vistnok har udviklet hans skjæbnesvangre Fremssynsgave og begravet hans dyreste Livshaab, men hvor han dog ogsaa har haft sit Livs skønneste Oplevelser, hvor han har vundet den Kjærlighed, der er det eneste Lysvæld, der straalende ind i hans Tusmørketilværelse.

Det er dog ikke blot ved i Almindelighed at hævde «Tremasteren» en Plads over «Den Fremsynte», men endnu mere under den nærmere Paavisning af, hvori den første Bogs Hovedværd er at søge, at man har vakt vrage

Forestillinger ^[115] om retningen af Hr. Lies Talent og bidraget til at forvirre Begrebene om, hvad Digtingens Maal egentlig er. «Tremasteren» er skreven med meget Evne, den læses fra Ende til anden med udelst Interesse, og den vil altid hævde sig en smuk Plads i vor Literatur; men det bør nok siges, at det *ikke* er ved de Egenskaber, vor Kritik især har lagt Vegt paa. Det, som denne mest har rost, er nemlig den Ro og det Maadehold, der præger Fremstillingen. Dersom man herved vil sige, at Forf. fortjener Paaskjønnelse, fordi han ikke søger at spænde ved udvortes Konflikter, at hidse med en Lidenskab, han blot har i Hovedet eller ved mystiske Gebærder at vække Anelser om psykologiske Dybsindigheder, som ikke findes, vil man med andre Ord blot sige, at Hr. Lie er en ærlig Skribent, der aldrig gjør sig Umage for at faa Læseren til at tro, han raader over Kræfter, han ikke ejer, – da maa man heri give Kritiken ubetinget Medhold. Lige fra Titelen til sidste Sætning lægger Hr. Lie for Dagen, at han kjender sine egne Midler, og der er intetsteds i hans Bøger noget Forsøg paa at blænde ved Gaader eller at sætte uægte Mynt i Kurs. Men man har aabenbart villet sige noget andet og mere. Man har utvivlsomt villet fremhæve, hvilken sund realistisk Digternatur Hr. Lie er, og under hvilken skarp Skjønheidssansens og Selvkritikens Kommando hans digteriske Kræfter staa. Men herved fremkommer netop Misvisningen. Man kommer nemlig ved at betone denne Egenskab ved Forf.s Skildringer til at vække falske Forestillinger om Beskaffenheden af hans Fantasi-gave og af de Livserfaringer, han digter paa. Naar Ro og Maadehold i Skildringen skal kunne gaa og gjælde for en digterisk Fortjeneste, maa det jo være Kunstnerisk Beherskelse af dybe, gjærende Digterkræfter; man maa bagom tydelig spore den brændende Digterdrift til at leve sig ind i Menneskernes dybeste Sjæleliv, at finde Rede i det og at male dette indre Liv frem med lidenskabelig Varme, med fantasifuld Anskuelighed, og Billedets Klarhed og Tonens Ro maa ikke være fremkommen derved, at Forf. væsentlig blot holder sig til Livets Udside og slet ikke har Trang eller Evne til at dukke ned i Dybderne. Men som Mønster paa en saadan Kunstnerisk Beherskelse kan Fortællingen i «Tremasteren» umuligt opstilles. Lægges hovedvekten paa den Livshistorie, som fortælles, og tvinges man at maale dennes rent digteriske Værd i og for sig, da kan Dommen vanskelig falde saa fordelagtigt, som ifald man ser den fra det Synspunkt, fra

hvilket Forf. selv gennem titelen « Liv nordpaa » tydelig nok har antydnet, at han vil have den seet. Det er nemlig væsentlig Mortens *udvortes* Historie, vi faa. Det er en Handelsmands Skjæbne betegnet gennem saadanne Træk, som slaar godt nok til forat karaktisere de Vilkaar, under hvilke en saadan voxer frem dernord, og forat give den Oplysning om Manden, at han var dygtig i sin Dont, brav, arbejdsom og stolt, kort sagt, her er ypperlige Bidrag baade til Skildringen af Nordlandsliv og særlig til Skildringen af den nordlandske Handelsstands Vilkaar ^[116] og til en pyntelig Ligtale over et overmaade agtværdigt Medlem af denne Stand, men her er ikke mange saadanne Træk, som tegne en Karakterudvikling og føre ind i et bevæget indre Liv med Oplevelser, som fængsle og beherske Ens Opmærksomhed, og Fremstillingen har da heller ikke i denne del af Bogen det varmbloedige Pulsslag, som vidner om, at Emnet har erobret Digterens Hjerte og Fantasi. Vi indrømme meget gerne, at der ogsaa i Mortens Historie findes interessante Episoder, men det er da gjerne Omgivelserne, det er de Træk af Livet dernord i Almindelighed, som Mortens Historie giver Anledning til at meddele, der vinder vor største Opmærksomhed og mindre hans egen individuelle Udvikling. Hvorlidet det har været Forf. om at gjøre at føre denne frem for os i fuld digterisk Anskuelighed, kan man blandt andet se deraf, at der nesten ikke findes en eneste Samtale i Bogen, og samtalen er dog et Middel til at give Personerne i Nærværelsens Livagtighed, som en Novelle-Digter ikke godt kan undvære. Et øjeblik ser det vistnok ud, som om der skulde komme en Karakterudvikling istand, der kunde vække vor Sympathi, i det det nemlig var tænkeligt, at Forf. vilde benytte det Motiv, som ligger i Mortens falske Selvfølelse, til deraf at lade en Konflikt voxte frem, og man skulde ganske vist vente, at hans Skjæbne som Handelsmand paa dette punkt vilde faa Betydning for hans indre Opdragelse. Tanken har aabenbart ogsaa været opp hos Forf., men den er ikke bleven gennemført for alvor, det kommer aldri til nogen dybere Kamp og Selverkjendelse i ham, og den indre Udvikling, som af og til synes at skulle komme i Gang, standser en god Stund, før hans ydre Oplevelser udmunde bredt og stille i den fredelige Udsigt til en lykkelig Fremtid som Handelsmand og Husfader. Gaar man fra Morten til de mange Bipersoner, som optræde i Fortællingen, da er Tegningen her strax mere fyldestgjørende. Det gjælder her at

skitsere snart alvorlige, snart løjerlige Fysiognomier og Figurer, der alle have den ligefremme Bestemmelse at udfylde Forgrunden i det store Nordlandsbillede, at udtrykke en Race-Særegenhed, at dokumentere en Naturindflydelse eller at illustrere den nordlandske Levevis i en eller anden Retning, og paa dette Omraade viser Hr. Lie sig ofte som Virtuos. Der findes vistnok ogsaa blandt dette brogede Folkeferd mislykkede Figurer – saaledes er Sølvsara, der naturligvis burde have været en troende Finnehex, slet og ret uden interessante Kjærlighedshistorier og gudelige Rørelser tilslut, ligesom ogsaa hendes halvtullede Kjæreste ikke videre smagelige Skikkelser; men saa findes der til Gjengjæld andre, som det er en ren Fornøjelse at blive kjent med, som f. Ex. Andreas, Stuwitz, Heggelund, Bergenskjøbmanden, Kvænen o.fl. Dog maa disse Bifigurer heller ikke betragtes isoleret; sin rette Virkning øve de først, naar man ser dem paa sin Plads i det kombinerede Landskabs og Genremaleri, som er det Omraade, hvor Forf. bevæger sig sikrest. Her, hvor det gjælder at lade Livet nordpaa udfolde sig i hele sin brogede Mangfoldighed ^[117]gjennem en Række af karakteristiske Smaatræk og skiftende Figurer og med en storartet Natur til Baggrund, her bliver han den veltalende Forfatter med alle Tankelys oppe og med Stemningens spillende Farveskjær til sin Raadighed. Hvilken Række underholdende Tableauer gaar ikke her forbi vort Syn! Efter en ypperlig Indledning om, hvordan Nordland har faaet sin befolkning af Vrag-Mennesker, der have drevet op her som Rekved, aabnes den lange Billedrække med «Tremasterens» Forlis i Storm og Snedrev og Vragets Plyndring. Den døende Kvinde, der snees ned, disse Folk fra Kysten, der kaste sig over Vraget som Rovfugle over et Lig, og Kvænen, der redder Barnet, give tilsammen et yderst levende Indtryk af en saadan Begivenheds hele Rædsel. Og siden opleve vi, idet vi flytte frem i Aarene, en ejendommelig Jul i et gammelt Nordlandshus, vi indføres alt her saa smaat i det nordlandske Handelslivs mindre hyggelige Sider og blive Vidne til en Kamp mellem den fattige Fisker i sin farefulde Idræt og den Kapitalstærke Forretningsmand, der hersker med uindskrænket Vælde over disse afsides Strøg. Denne Jons og Marinas Bosættelseshistorie har mange smukke Træk, men overstraales igjen af Fortellingen om Kvænen i Finkrogen og af Skildringen af Finnelivet paa Viddeme. Her viser utvivlsomt Forfatterens

skildrende Evne sig i sin største Glans, over dette Billede ligger der en betagende Farvetone af noget paa engang kjendt og ukjendt. Af Scener fra Havlivet findes der ogsaa en, der kommer i bedste i «Den Fremsynte» meget nær, nemlig hin Uvejrsejllads, der ender med, at Folkene frelse sig paa et Skjær og hvælte Baadene over sig til Ly. Men ogsaa Livet i Heggelunds Hus, Mortens Ankomst dertil, hans første Oplevelser og senere hans Ophold i Bergen frembyde en Række lette og livlige Skildringer, der alle give den samme Besked om, hvad Forf. vil og kan, og hvad Bogen er: et i Klare Træk tegnet og med Fantasi og Stemning udført kulturhistorisk billede af Nordlands for de fleste hidtil lidet kjendte Liv i ældre og nyere Tid.

*

Et Blad har vistnok ment, at Grunden til, at Bogen ingen Sjælesaga af dybere poetisk Interesse indeholder, skulde stikke deri, at Livet deroppe former sig for roligt og jevnt til at kunne give Motiver til en saadan. Men hertil maa svares, at man atter betvivler de poetiske Emners Tilværelse, indtil Digteren kommer og opdager dem, og at der jo desuden ikke var nogen tænkelig Grund for Forf. til at stavnsbinde sig til Nordlandslivet, ifald han havde Trang for Emner, som her ikke frembyde sig. Nej, Tingen er ganske vist, at Hr. Lie har fulgt den Drift, som hans Evners Natur har kaldt tillive i ham, og at han i lykkelig Forstaaelse af sine egne Anlæg just herved har fundet det Omraade, hvor han er Hersker, og hvor han ganske vist vil gjøre endnu mange ligesaa smukke Fund, som dem, han har nedlagt i de tre Bøger, hvormed han alt har beriget vor Literatur.

[118] Før vi slutte, maa vi dog omtale en saare løjerlig kritisk Virksomhed, som denne Bog ha givet Hr. Sogneprest Krohg i Vestnes^{k59} Lejlighed til at udfolde. Naar man læser disse Lovtaler og ser, at Hr. Sogneprest netop giver alt, hvad der er svagt eller mislykket i Bogen, Attest for at være mesterligt, og hvor fuldstændigt alt hvad den ejer af sand Poesi, ligger ude af hans Syn, falder unegtelig den storstemte Begejstring, hvormed han hilser Hr. Lie velkommen paa det norske Parnas, temmelig mistænkelig, og man spørger seg uvilkaarlig: er det rimeligt, at en Mand, der i selve sin Kritik leverer et saa utvetydigt Bevis for, at den poetiske Sans ikke er falden i hans Lod, i Sandhed kan være kommen i en saadan «løftet lyrisk Stemning» under Læsningen af denne Bog? Man tror det

ikke, man læser videre, og endelig leverer Hr. Sognepresten selv den højst amuse Opløsning paa Gaaden. Efter at have rakt Hr. Lie Digterkransen, opkaster Sognepresten nemlig det Spørgsmaal: hvorledes kan det nu egentlig være gaaet til, at Hr. Lie er bleven en saadan stor Digter? Jo, svarer Presten sig selv: han har aldrig besmittet sig med Politik. Her laa altsaa Hunden begravet! Hr. Sogneprest Krohg havde altsaa fundet ud, at Hr. Lie ikke har besmittet sig med Politik, og saa slutter han: han maa være en ubegribelig stor Digter. Han tager hans Bøger for sig, læser dem, forstaar dem ikke og bestyrkes herved end ydermere i sin Mening, og dermed drager Politikeren og Theologen den æsthetiske Rustning udenpaa sine mange andre, og Opdagelsen bliver et Almeneie. Vi berøre ikke dette Fænomen for at indlade os i noget Ordskifte om, hvad Indflydelse Befatning med Politik kan have paa en Digters Udvikling, men blot for at notere det Faktum, at Hr. Lie's Skribentvirksomhed, lige indtil han udgav «Den Fremsynte,» fornemmelig omfattede politiske Emner, og vi ville til Slutning anbefale Hr. Sognepresten at gennemlese Hr. Lies Artikler i «For Ide og Virkelighed» – det kunde da være, at Hr. Sognepresten vilde finde en ny og ugenkaldelig sidste Optræden i æsthetisk Kritik nødvendig for at give Theorien om den politiske Smitte en liden Modifikation.

[BJØRNSTJERNE BJØRNSEN: FORTÆLLINGER]

(Aftenbladet, 11. mars 1873.)

Hr. Bjørnson er, som bekjendt, ingen fredelig Forfatter; han tillader ikke Læseren at sidde i en behagelig Jernbanedøs og se de skiftende Billeder danse forbi Vinduene; hans Fantasi er af en egen paatrængende Natur; den tager En med Vold og Magt og kaster En hovedkulds i den friskeste, varmeste Virkelighed, og i det, som her sker, maa vi være med afⁿ³³ hele vor Sjel, vi maa gennemleve Forventningens Uro, Tvivlens, Sorgens og Angerens Kval ligesaafuldt som Oprejsningens ^[119] og Forsoningens Glæde. Det er ikke blot en sympathivækkende Skildring, vi læse, men et Stykke idealt forklaret Menneskeliv, vi gennemleve; vi opleve hele Historien i os selv, og naar vi saa er færdig, slipper ikke Indtrykket os;

Digtet har endnu Oplevelsens Magt over os, vi sidde inde med Erfaringer, som ikke saa let lade sig glemme, og vi føle, at der er stillet til os et personligt Krav paa ideelt Liv, som vi have vanskeligt for at vise fra os.

*

Der findes nu ganske vist blandt Bjørnsons Verker mange, hvori enkelte af de her nævnte Egenskaber ere langt mere fremtrædende end i «Brudeslaatten». Flere af hans Fortællinger og Dramaer har saaledes en større psykologisk Rammekraft og en ganske anden Evne til at vække vor Selverkjendelse, at naa vort Viljeliv og at faa en opdragende Magt over os. Og dette er Egenskaber ved Digtingen, som vi ikke vurdere ringe. Vi ville ganske vist hverken have en belærende Reflexionspoesi i den gamle smag eller en grov Tendensdigtning efter de nyere sociale og religiøse romaners Mønstre; vi ville overhoved ikke, at Digtingen, skal trælle under dette eller hint Nyttigheds-Hensyn; thi naar Fantasiens ikke faar blomstre frit, naar det umiddelbare Syn mere eller Mindre slukkes, da taber Digtet sin egentlige Livsnerve, taber det, som gjør, at denne Forkyndelsesmaade faar Selvoplevelsens Magt over os og saaledes under visse Vilkaar kan øve en større Virkning end nogen anden. Men paa den anden Side kunne vi ikke negte, at vi tro, den Digting har størst Livsret, som i sin egen naturvoxne Udfoldelse bringer os saadanne sjælelige Erfaringer, der faa Magt i vor sædelige Udvikling og styrke vor Vilje til at leve lidt Poesi ind i vort eget Liv – det vil her ikke sige at bedrive Afguderier med skønne Indtryk – men at være vaagen og varm for det store og sande og at give vor ideale Erkjendelse Udtryk i vort personlige Liv. Men maa man end indrømme, at Bjørnson i denne Retning har opnaaet mere i mange af sine andre Bøger, og at den Virkning, Brudeslaatten, øver, fornemmelig er en sindsforfriskende,ⁿ³⁴ saa staar den derimod i rent Digterisk Fuldendthed ganske i Højde med hans øvrige Frembringelser. Den er digtet op af den samme sunde Virkelighedssands og med den samme mærkværdige Fantasiens Evne til at gjøre alt livagtigt nærværende og plastisk anskueligt. Den ejer i det Hele et saadant Fond af den varmeste, dejligste Poesi, den gjør os under Læsningen saaledes til Mennesker fuldt ud og tvinger os saaledes til at leve med i sunde, varme Menneskers Sorger og Glæder, at vi selv gaa sunde og varme fra Digtet, gaa fra det med Mod og Tro paa Livet. Og dette er

sandelig ikke lidet i vore Dage, da Fortvivlelsen, ikke den sunde til fornyet Viljeanstrengelse førende, men den haabløse, i Vanvid eller Sløvhed endende Fortvivlelse synes at være den inspirerende Magt i Digterne, og da Afsmag for Livet og fuldkommen Trøstesløshed følgelig ogsaa er den Stemning, disse Digters Bøger efterlade i Læseren.

[120] Den noget lange Indledning tjener til at gjøre os kjendt med den Slægt, i hvis Liv Brudeslaatten er blevet indspillet, og med hvis Skjæbne den hænger sammen. I den rige Tingvoldslægt er engang en fattig Husmandsdatter bleven indgiftet, og hendes Fader, Ole Haugen, lager ved denne Anledning Slaatten, men lader det Ord følge med, at den ikke skal blive til Glæde for den Brud, der ikke følger den ligesaa glad som Plads-Jenten fra Haugen. Fra den Tid er den Tingvoldsættens Brudeslaat, paa Tingvold bliver den «trallet, skraalet, blistret, blaast, spillet fra Stue til Stald, fra Jorder til Udmark.» Den indvier endnu engang en «Mesalliance», men det er et Kjærlighedens Forbund, og dens Tone lyder endnu friskere end før paa Ættegaarden. Men saa hender det, at en Søn paa Gaarden faar en Hustru, der ikke tager ham af Kjærlighed, men for Gaard og Grunds Skyld og efter Slægt og Venners Raad. Hun følger Slaatten grædende til Kirke, hun hører det hviske efter sig, at hun har solgt sig, og fra nu af dør Brudeslaattens Tone ud paa Gaarden, der bliver sorgtungt og stille, hvor der før var saa frejdigt og muntert. Det er Forbandelsen, som rammer. – Dette er Indledningen, sælve Fortællingen er nu Brudeslaattens Gjenopvækkelse i Ætten, Forbandelsens Udslettelse derigjennem, at en Datter af hende, som flyttede ind paa Tingvold med en Usandhed i sit Liv, og som rammedes af Spillemandens Spaadom, er tro mod Slaattens Tone, vælger af Kjærlighed og vælger en Ætling af ham, som lagede Slaatten, en frisk og frejdig, selvhjulpen Natur, en Mand, som Tingvold-Folket allersidst vilde tage ind til sig, fordi de føle, de have forsyndet sig mod ham. Men de tvendes Forbund er dem for stærkt i sin indre Sandhed, de bøje sig og har derved igjen givet Kjærlighedens tabte Sangtone sin ret i Slægtens liv. Dette er gangen i Fortællingen. Grundtanken er ikke ny; men den Maade, paa hvilken Digteren fører de to unge sammen er overraskende vovsom. De elske hinanden og findes efter et eneste Møde. Det er nu altid en vanskelig sag at faa Læseren til at tro paa den Kjærligheds Dybde og Sandhed, som er tændt i et

eneste Møde; men naar det gjælder vore Bønder med deres strenge Begreber om det sømmelige og deres store sjælelige Blygsel, skal der virkelig en sjelden Kunst til forat løse Opgaven. Og dog forekommer det os, at det her er gjort til Fuldkommenhed. Digteren har ladet Mildred voxe op under saadanne Vilkaar, at man uvilkaarlig føler, at Ole Haugen paa Forhaand maa være hendes Ideal, han harⁿ³⁵ desuden ladet Mødet finde Sted paa en Tid, da hun er fuld af Trang til Kjærlighed og Hengivelse, og endelig er Hans Haugen selv skildret saaledes, at han med første Syn indgyder urokkelig Tiltro. Og paa den anden Side er det hendes tillidsfulde Hengivelse, der garanterer for hendes Kjærligheds Styrke, naar en Kvinde med hendes Opdragelse kan glemme alle Bondens Sømmelighedshensyn, da maa den Lidenskab, der tændes i hendes Indre, have Sandhedens Magt, og han føler sig saa tryk i hendes Kjærlighed, som om den havde staaet en aarlang Prøve. Men med sit skarpe Syn for Bondens Natur^[121] og Sæder har Digteren ladet alle de Betænkeligheder, som i Mørkets Stund ikke kunde komme til Orde, siden rejse sig i Mildred med tifold Magt og blande den bitreste Skamfølelse ind i Kjærlighedens Lyksalighed. Denne hendes Kamp, hendes Forhold til Søsteren, mens den staar paa, og dennes fornøjelige Iver, Beundring for Søsteren og for hendes Forlovede, hendes Glæde over det, som er hendt, hele hendes Tur over til Haugen for at hente Hans, deres Tilbagekomst til Sæteren, og de to Nyforlovedes første Udtalelser er baade i indre poetisk Rigdom og i kunstnerisk Udførelse et Digt af første Rang. Endelig er Slutten, de to Unges Gang til Bygdenⁿ³⁶ og Mødet med Forældrene et nyt Bevis paa den ganske overordentlige Naturtroskab med hvilket Bjørnson forstaar at gjengive vore Bønders Maade at tale og te sig paa ved slige Lejligheder. Her findes ikke et eneste Sprang, en eneste Uklarhed i Fremstillingen af de Følelser og Tanker, som under Mødet skifte i disse Menneskers Sind, og dog er det en saa knap Brug af Ordet forat gjøre disse Bevægelser gjennemsigtige, at man uden videre kan sige, at der i den Samtale, som føres, ikke forekommer en eneste Ytring, som ikke maatte falde netopⁿ³⁷ saaledes, naar Mennesker af denne Sort skulde udtale sig under de samme Vilkaar i det virkelige Liv.

Der kunde endnu være mange Skjønheder i det enkelte at fremdrage og mangel Sammenligning at anstille mellem denne Fortælling og Digterens

tidligere Arbejder, men det, som her er nævnt, maa ialdfald være nok til at berolige de Frygtsomme og til at bringe dem til at skifte et Bekjendtskab, som de ville have Gavn og Glæde af.

FRA DANMARK

[Tredje Brev.]

(Aftenbladet 27. aug. 1873.)

«Behøver man et ydre synligt og ligesom koncentreret Vidnesbyrd, om det nationale liv hos et Folk er sygt eller sundt, om Nationalfølelsen er levende eller indsovet, saa har man det i Nationallitteraturen, navnlig i den skønne Literatur,» siger A. Sohlmann i et Foredrag over Nordens nationale Fremtid, holdt i den nordiske Nationalforeningen i Stockholm i Vaaren 1872. Skulde man maale Styrken af det nationale Liv i Danmark efter de Kjendetegn, Dr. Sohlmann her angiver, da er det ikke langt fra, at man maatte komme til det samme Resultat for Danmarks Vedkommende, som han selv i nævnte Foredrag kommer til for Sveriges. Thi om den nyere Skjønliteratur i Danmark kan man i det store taget sige, hvad Hr. Sohlmann siger om den svenske: «Det bedste, der ser Lyset, er, om det skal siges at være nationalt, mere eller mindre Reminiscent fra en forgangen Tid, eller ogsaa er det nette Sonetter, nydeligt udarbejdede som det fineste Filigransarbejde – – eller smaa subtile lyriske Aforismer, et meget net og behageligt ^[122] Ingenting.» Danmark teller vistnok blandt sine yngre Forfattere to dygtige Fortællere, nemlig Bergsøe og Ewald, og det har i Chr. Richardt et smugt Digtalent. Men alt, hvad der forøvrigt fremkommer fra yngre Forfattere, gaar fuldstændig ind under Sohlmanns Karakteristik af den svenske Poesi i vore Dage. Danskerne føle det selv, og det generer dem, at de ingen anden har at nævnes, naar det spørges om danske Digtere i Nutiden, end Chr. Richardt. Der gjør sig da stundom den samme Uretfærdighed gjældende i Dommen over ham som over Maleren Exner. Paa den ene Side har der vel været en Tilbøjelighed til at «udvide

ham over hans virkelige Format,» paa den anden har man i Harme over disse bestræbelser ladet Ord falde om, hvor ynkelig den Dannelse maa være, der stiller en Digter som Richardt op blandt det danske Aandsliv Heroer. Sandheden er naturligvis atter igjen, at skal denne Digtning tages som et Udtryk for det største og bedste, der rører sig i et Folks aandelige Liv, da er der i dette aandelige Liv forholdsvis stille og tamt, skjønt Richardt dog altid vil staa som en Kjæmpe ligeoverfor en Mand som Englands kronede Digter, den sirlige, men usigelig blodløse Konvenients-Poet Alfred Tennyson. Men ifald man ikke bruger den Richardtske Digtning som Maalestok for Dybden af det danske Aandsliv i Nutiden, da maa det jo indrømmes, at «han er en Sangfugl med mange dejlige Toner.»

Ganske anderledes betænkelig end denne Sympathi for Richardt, som dog virkelig er en varm og elskværdig Digternatur, er det, naar et Stykke som «Bertram de Born» kan trække fuldt Hus til Theatret Aften efter Aften, og at dets Fremkomst kan omtales, som om det var en Begivenhed. Dette giver ganske vist en forbausende Oplysning om, hvordan den raadende Smag i den danske Hovedstad er beskaften. Stykket – et yderst velopdraget romantisk Drama i adskillige Akter – er ganske vist meget uskyldigt og røber unegtelig Gehør og Dannelse, og der er forsaavidt intet at sige paa, at det opføres. Men det er dog heller ikke andet end en tidobbelt afdæmpet Gjenklang af den oehlschlägerske Efterdigtning. Det er af den Slags Stykker, som stanser ved det «Ha!», der indleder Kraftreplikkerne i alle Skuespill af den ældre Skole. Den lyriske veltalenhed, den brede Pathos, som hos Mønstrene vælder frem bag dette «Ha!», den findes neppe engang i fjernt Ekko; det Hele er en rent Spøgeri af poetiske Talemaader, som længst ere ude af Kurs; her er, som en Kritiker har sagt om et andet dansk Skuespil «ikke et Ord, der er revet ud af Hjertet paa et Menneske, der føler og lever,» det tilhører en Digtning, «der forudsætter alle Følelser bekjendte» og skildrer dem alle traditionelt. Det farlige ved, at denne Sort Digtning faar Raaderum paa et Theater, er, at den sløver Modtageligheden for al naturkraftig Poesi, der skildrer Følelser og Lidenskaber i stærke, levende Træk, og ikke blot leverer et pyntelig Salon-Akkompagnement til Stemninger, ^[123] som Digteren blot kjender von Hörensagen. Naar der saa en vakker Dag gaar et

Skuespil over Scenen, hvoriⁿ³⁸ Lidenskabens ægte Sprog lyder, og som har en skarp Karakteristik, istedenfor den tilvante Melkeblandekolorit, da sidder dette samme Publikum udenfor al Forstaaelse og oprøres over, at Digteren tør byde det noget saa «vildt og smagløst», ɔ: saa natursandt. Den salontæmmede Poesi bliver Idealet og Kunsten en Forherligelse af den fornemme Bornethed.

Lægger man Mærke til de øvrige Nyheder, som nu og da vandre over det kongelige Theaters Scene, saa høre de ogsaa alle til samme Sort, som «Bertram de Born». Det er altsammen æsthetisk Nips. Flere af disse Stykker faa vistnok en meget smuk Udførelse og kunne saaledes sees med Interesse; men et Theater kan dog ikke i Længden leve blot og bart af den smukke Udførelse, og naar man ser, hvor fattigt det danske Theaters Repertoire er paa originale Skuespil af nogen Betydning, maa man virkelig forundre sig over, at det har Raad til at forkaste et Stykke som Bjørnsons «Sigurd Jorsalfarer».

Skranter saaledes den indenlandske Skjønliteratur, saa florerer Indførelselen af udenlandsk. Dog ikke saa at forstaa, at der oversættes andet eller mere, end hvad der bør gjøres tilgjængeligt for Nordens Læsekreds. Det maa jo tvertom være i høj Grad paafaldende, at Forfattere som Turgenjéw, Spielhagen og Reuter først nu naa herop, efterat de gennem en Række af Aar have været læste og beundrede over det øvrige Europa. Naar undtages et Par mindre Skisser, indførtes disse Forfattere første Gang for en nordisk Læsekreds gennem dette Blads Føljetong^{k60} (i 1870 og 72); strax efter udkom der danske Oversættelser af deres Hovedverker, og de ere nu heroppe som i Udlandet almindelig erkjendte for de tre mest fremragende Digtere, Europa ejer udenfor Norden. De to Tydskere have vistnok vundet lettest Indgang og flest Læsere. En Forfatter som Spielhagen vil altid gjøre hurtigere og videre Erobringer end en Digter som Turgenjéw. Ved Siden af alle de virkelig poetiske Midler, som Spielhagens livlige Fantasi og store Stemningsfylde stiller til hans Raadighed, skyr han nemlig heller ikke at anvende den sort Romaneffekt, som har en saadan Magt over alle der ikke er begavede med nogen særdeles renset Smag og kritisk Evne. Hans bøger have rigelig Aandsføde for alle Klasser af Læsere. Her er poetiske Sjælemalerier af en Sandhed og Sikkerhed i den psykologiske Tegning og en Farverigdom i Karakteristiken, som kommer op mod det bedste, som nogen Romanliteratur

ejer. Hans Skildringer svulme af varm Lyrik og funkle i mangfoldig Kolorit. Hans Bøger «sætte desuden altid et eller andet socialt Problem under Debat», ^{k61} en Omstændighed, der i vore Dage ialfald i enkelte Kredse vil sikre ham læsere og Beundrere ogsaa uden Hensyn til hans digteriske Fortrin. Endelig er der i næsten alle hans Fortællinger et romantisk, et eventyrligt Element, som selv de, der ikke kunne nyde nogen af de andre Egenskaber ved hans Digtning, neppe vil kunne modstaa. Naar nu dertil kommer, at hans ^[124] Stil ejer en overstrømmende Ordflom, er en sand rhetorisk Stormflod, og at han ikke alene lader sig nøje med at gjøre sine Personer anskuelige ved at lade dem selv tale og handle og tænke og føle; men ovenikjøbet belyser dem ved en hel Del i og for sig interessante og veltalende lyriske Udenomreflexioner, saa indser man let, hvilke Betingelser Spielhagen har for at gjøre Masseerobringer. Mellem Spielhagen og Turgenjéw er der forsaavidt et vist Slægtskab, som de begge staa under Indflydelse af den samme Tidsaand, der ytrer sig i Forkjærlighed for at fremstille visse Karakterer (den problematiske Natur, Romantikeren), og deri, at der gennem Fremstillingen gaar en mere eller mindre dulgt Længsel efter «den blaa Blomst.» De ere begge to Nutidens Børn optugtede under Læsningen af «Kraft und Stoff», men med en lønlig Sympathi for Romantikens Rørelser. De gennemskue dog begge denne Aandsretnings indre Usandhed, og de opløse begge (især Turgenjéw) Fænomenet med et psykologisk Skarpsyn, der ingen Skaansel kjender. Begge spejde ogsaa ud efter bedre Tider meden ny Aandsmagt og kraftigere Mænd. Spielhagen synes at se Frelsen i den frie Tankes Evangelium, han søger Forsoningen i et Udsigt til den Omformning i den religiøse Bevidsthed, som de nye Ideer vil afstedkomme, og de sociale Nydannelser, som deraf vil følge. Turgenjéws Ordknaphed, hans store digteriske Resignation tillader ham ikke nogen ligefrem Udtalelse, der aabenbarer hans Livssyn. Men hans Helte og Heltinder, de Skikkelser, der stilles op mod de problematiske Naturer, have visse store Grundtræk tilfælles, som tydelig nok vise hans Savn og hans Haab. I Modsætning til den flygtige, afskiftende Stemninger og fantastiske Indfald kommanderede, yderst elskværdige, men ogsaa yderst letsindige Maler Schubert og til hans noble, i et abstrakt Tankeliv opgaaende Ven i «Helene», staar Bulgaren Insarov, en Mand uden kunstnerisk Sands, uden alle digteriske

Dispositioner, men en handlekraftig, varm og modig Natur, der blot lever og aander for en eneste Tanke: hans Fædrelands Befrielse. Ligeoverfor Rudin (den problematiske Natur, den daadløse Idealist) staar en Kvindefigur, Nathalie, ligesom Helene en Karakter fra Top til Taa, med Længsel efter et fyldigere Liv end det, som Hjemmet byder hende, med tvivløs Redebondhed til at sætte alt ind for det, hun elsker, og med den til Bunden ærlige Naturs dybe Foragt for al Halvhed, for alt som er af «Akkordens Aand.» I «Det adelige Rede», maaske den bedste af alle hans Fortællinger (endnu ikke oversat), viser han en dyb Sands for religiøse Naturer og religiøst Liv, i «Fædre og Sønner» (heller ikke oversat og ligeledes en ypperlig Skildring), tager han Parti for «Romantikeren» lige overfor den af Kraft- und Stoff-Ideerne optugtede kyniske Materialist. – Der er fremdeles ogsaa adskillig Lighed i Spielhagens og Turgenjéws digteriske Anlæg. Ogsaa den russiske Digter har den uendelig fine Sands for Stemningsnuancerne, ogsaa han er en stor Psykolog, ja overtræffer endog den tydske Digter langt i Sjæleanalysens ^[125]Finhed. Men have de to Digtere saaledes nogen Lighed baade i Forhold til Tidsbevægelserne og i sine digteriske Anlæg, saa ere de derimod rene Modsætninger i sin Fremstillingsmaade. Spielhagen vælger som sagt gjerne store sociale Konflikter, sørger for en spændende Fabel, en indviklet Intrige og ødsler med romantiske Træk. I Turgenjéws Fortællinger derimod foregaar der blot de aller hverdagsligeste Ting; han holder sig den rene Virkelighed saa nær, at man bagefter forbauses over, at man dog kan sidde med en Følelse af at have haft store Oplevelser. Uagtet Spielhagens Karakterer i Regelen ogsaa have et stærkt Virkelighedspræg, saa findes der dog ogsaa saadanne Skikkelser i hans Fortællinger, som blot forekomme i Bøger. Selv de bedste udtrykke sig ikke saaledes, som det sker i det virkelige Liv. De ere altid forsynede med en god Del af Forfatterens Rhetorik. Men man tage for sig Replik for Replik i Turgenjéws Noveller, og man vil neppe finde en eneste en, der ikke under de givne Omstændigheder vilde og maatte falde netop saaledes. Det er ikke et Ord formeget eller forlidet eller et andet Ord end det, som vilde være brugt. Og dog er den poetiske Virkning, den ideelle Tydelighed ikke paa noget Punkt mindre end hos Spielhagen, tvertom er den digteriske Gjennemsigtighed i Regelen større. Det er ogsaa meget langt fra, at man skulde savne Afvexling, Mangfoldighed i disse i

mærkværdig Grad natursande Livsbilleder. For dem, der endelig maa have grov Effekt for at holdes i Aande, for dem, hvem det egentlige poetiske er en Bisag, og som blot vil have evigt skiftende Tableauer eller rettere stadig Dekorationsforandring – for disse vil vistnok Spielhagen være den rette Mand. Men tænker man udelukkende paa den rent psykologiske og poetiske Interesse, da er Turgenjéw aabenbart Spielhagens Mester, ganske uanseet, at han bruger saalangt færre Midler til at naa sit Maal. Der findes i alle Spielhagens Fortællinger lange Strøg, der falde stærkt i det kjedelige, og som helst maatte være borte; men man vil hos Turgenjéw vanskelig kunne finde en Linje, der uden Skade kunde mistes, og ikke paa noget Punkt af Fortællingen er der Fare for, at Ens Opmærksomhed skal trættes. En saadan Evne til i faa Ord at give en fyldig Karakteristik, til gjennem en eneste Ytring at lade En se lige ned i Dybden af Personernes Tanke- og Følelsesliv, vil man neppe gjenfinde hos nogen anden nulevende Digter end B. Bjørnson i hans Bondenoveller. Aldrig ræsonnerer Turgenjéw over sine Karakterer, han lader dem simpelt hen voxe frem med en objektiv Tydelighed, i en plastisk Anskuelighed, som gjør, at man altid synes at opleve, hvad man læser, og vanskelig glemmer hans Skikkelser, naar man engang har gjort deres Bekjendtskab. Hvor andre behøve et vidtløftigt Apparat af Reflexioner og Beskrivelser for at sætte et psykologisk Problem i sit rette Lys, der udretter Turgenjéw det samme og mere med et enkelt fint fortalt Træk. De fleste Forfattere gjengive Personernes Tanker og Følelser saaledes, som de se ud efterat være opløste og ^[126] omformede i Forf.s Reflektion. De komme i Regelen i et andet Sprog og med et andet Bevidsthedsmærke, end de oprindelig havde. Turgenjéw giver dem ogsaa i idealiseret Skikkelse – han er i det hele bleven regnet til de idealistiske Digtere –; men den ideale Tydelighed fremkommer hos Turgenjéw ved ganske umærkelige Omsætninger, der intet borttage af Udtrykkets Naturtroskab. Naar der nu til denne kunstneriske Overlegenhed kommer, at Turgenjéw er en finere anlagt og vistnok ogsaa inderligere Natur end Spielhagen – skjønt han tilsyneladende staar iskold overfor de Forhold og Personer, han fremstiller –, og at vi Nordboere ville føle os langt mere i Slægt med de ordknappe, indesluttede, sjæleblyge Naturer i den russiske Digtets Fortællinger end med disse sydlandske yppige, i Had og Kjærlighed ordrige og til det pinefulde

udtalende Mænd og Kvinder i Spielhagens Romaner, saa tør man nok tro, at Turgenjéw har større Udsigt til at vinde varig Indgang heroppe end den tyske Digter. Om begge gjælder det, at deres Mangel paa religiøs Fortrøstning ofte lægger et uhyggeligt og koldt Præg over enkelte Afsnit i deres Bøger, og især fremtræder denne Tvivlens tunge Gave hos Turgenjéw som et bittert Savn, der dog aldrig ligefrem faar Ord, men blot spores gennem selve Fortællingen.

Den danske Oversættervirksomhed har ogsaa indført et Par hidtil hos os saa godt som ukjendte franske Forfattere i vor Literatur, nemlig Erckmann-Chatrian og Victor Cherbuliez. Om de første (Erckmann og Chatrian) have enkelte Blade indeholdt biografiske Meddelelser. Deres Bøger fortjene ganske vist at kjendes, om ikke paa Grund af sine digteriske Fortrin, saa dog for de Oplysninger, de give om de franske Bønder, deres Kaar og Tænkemaade. De historiske Skildringer fra Revolutionstiden og Napoleons Krige ere de mest bekjendte. De udmærke sig ved en lun, anskuelig Fremstilling og stor historisk Troskab, om man end ikke kan negte at det Syn, hvormed historiske Personer og Begivenheder sees, stundom er noget spidsborgerligt. Den sunde, nøgterne Forstandighed, med hvilken der dømmes om mangen forskregen Storhed og mangen prunkende, men i Grunden ære- og hjerteløs Daad, virker imidlertid ofte i Sandhed forfriskende ligeoverfor det højt klingende Frase-Sprog, hvori disse Bedrifter og deres Helte i Regelen omtales af franske Forfattere. Erckmann-Chatrians Skildringer formindske ikke Indtrykket af det franske Folks Heltemod, medens ganske vist Ægtheden af dets Føreres «gloire» underkastes en streng Prøvelse.

Cherbuliez er introduceret for det danske Publikum af «den frie Tankes» Mænd, der i det hele af al Magt søge at fremme Kjendskabet til den franske Literatur. Cherbuliez har ganske vist et betydeligt Talent, men vil dog neppe vinde Indgang, ialtfald i vort Land. Hans Skildringer ere rhetorisk glimrende og bedaarende, de syde af Lidenskab fra Ende til anden. Enkelte ere ogsaa mærkelige ^[127] i psykologisk Henseende, f. Ex. «Ladislaus Bolskis Hendelser.» Men baade de Mennesker, der skildres, med sin sydlandske nervøse Lidenskabelighed, og hele det Livssyn, som bærer disse Bøger, gjør dem fremmede og usmagelige for os – jeg vil ikke tale om den sædvanlige franske Lyde, det rigelige Udstyr med Skildringer af uhøvisk Natur. Om man nemlig end

ikke med Grundtvig vil finde det at være et Grundtræk hos Franskmændene «at protestere mod al Aand, som er højere end Vittighed, og mod al Følelse, dybere end Egenkjerlighed, og at gjøre begge Dele saa glimrende, at Verden fristes til Efterligning» – saa behøver man dog blot at sammenligne den Opfatning af Kjerlighedens Natur, som kommer frem i disse Bøger, med den, som raader her i Norden, for at indse, at det blot kunde være efter en længere Tids Paavirkning af den franske Aand, at disse Bøger kunde blive yndet Læsning heroppe udenfor Lejebibliothekernes faste Læsestok med sin slugende Romanhungers. I de Skildringer af franske Forhold, som man nu og da læser i Fritankemændenes Organer, omtales vistnok bl.a. ogsaa de franske Ægteskaber med megen Forkjerlighed; men jeg tror dog, at det Billede af ægteskabelig Lykke i Frankrige, som selve disse Skildringer giver er saaledes, at de fleste Nordboere endnu vil være enige om, at vi bør vente med at knæfalde og tilbede det franske Ideal. Det heder saaledes i en af disse Skildringerⁿ³⁹ at de franske Ægteskaber saagodtsom aldrig ere Inklinationspartier. Forældrene granske omhyggeligt de Unges Forhold. Bruden skal være 10 Aar yngre omtrent. Partene maa have en vis Formue og være af en passende Stand. Pigens Moder holder strengt paa, at Manden «kjender Livet,» thi ellers kunde han jo begynde «at leve» efter Bryllupet. Kjerligheden kommer bagefter, haaber man, og «den kommer i Regelen ogsaa,» tilføjer Forfatteren. «De fleste Ægteskaber ere lykkelige, ja meget lykkeligere end vore Inklinationspartier. Det solidariske i Interessene bevirker snart en vis Tilnærmelse mellem Ægtefolkene, et vist Fælleskab i Henseende til Ønsker og Planer; Vanen gjør sit» osv. Hvad nu Sammenligningen med Inklinationspartierne angaar, saa kan det gjerne være, at man kunde opdrive flere ulykkelige Ægteskaber, hvor der vælges efter Tilbøjelighed. Men Sagen er, at disse saakaldte Inklinationspartier ialfald her hos os for en overvejende Del er et Fornuftgiftermaal fra Pigens Side (dette mislige Forhold grunder i Fattigdom og de faa Udveje til Erhverv, som staa aabne for vore Kvinder; det grunder i den oprørende Letsindighed, med hvilken Fædrene indrette Døtrenes Uddannelse^[128] paa Giftermaal, som deres eneste Maal i Livet). Og da det nu hos os ikke er Regelen, at man først gifter sig, naar man har udlevet, og da det fremdeles er meget vanskeligere i vort Samfund end i det

franske at leve i Ægteskab og dog udenfor, saa er det jo slet ikke saa urimeligt, at der iblant vore halve Inklinationspartier findes flere ulykkelige Ægteskaber end der, hvor Lidenskaben enten er slukket, før man gifter sig, eller gives frit Løb uden Hensyn til det ægteskabelige Baand. Men bortsett fra, hvordan Forholdet i saa Henseende kan stille sig mellem de forskjellige Lande, saa er der dog noget for enhver sundt organiseret Natur usigelig oprørende i, at denne Association mellem en Mand, der har slukket sine Lidenskaber i alskens løse Kjærlighedsforbindelser (thi dette er det, der menes med «at kjende Livet» og «at leve»), og en Kvinde, som i 9 af 10 Tilfælde vil tage sit Mon igjen, efterat hun er gift, at dette mildest talt væmmelige forhold skal opstilles som Idealet af et Ægteskab. Det maa dog være klart for hver og En, at dette Forhold blot er en sørgelig Nødhjælp under slappede sædelige Tilstande. Det skal her igjen være Fornuftvalget, der ophøjes over Følelsesvalget. Men det er simpelt hen en Fornegtelse af det fineste og skønneste i Mennesket, en Fornegtelse af den Magt, som har øvet og vil øve de største Storbedrifter i Livet. Men dette hænger sammen med, at Kjærligheden, den blyge, selvfornektende Kjærlighed, der bliver en Vilje i En til at bære alt, ondt og godt med og for den, man elsker, synes at være saa omtrent ukjendt ialdfald i de højere Samfundslag i Frankrige. Man vil finde denne Opfatning i høj Grad bestyrket ved f. Ex. at læse Cherbuliez' s «Et Kvindehjertes Historie.» Helten i denne Bog har som alle franske Helte «levet», endog langt over det Maal, som kræves af den mest samvittighedsfulde Svigermoder, og hans Kjærlighed til den unge Pige beror væsentlig paa, at hun som opvoxen i landlig Ensomhed og udviklet uden noget Tryk af en smaalig Hovedstadskonveniens, frembyder noget ganske nyt og ejendommeligt for den «prøvede» Hovedstadsløve. Af en gammel erfaren Kokette faar Pigen det Raad, da de kort efter Giftermaalet flytte til Paris, fremforalt at gjøre Opsigt, vinde Tilbedere og vække sin Mands Skinsyge. Blot saalænge han er utryg i Besiddelsen, vil han elske hende, forsikrer hun. Og ganske rigtig, da den unge Pige forsømmer at følge dette Raad, trættes og kjedes af Selskabslivet, foragter dets Triumfer og bare længes ud paa Landet for at leve i Stilhed med og for sin Mand – da er det forbi med Herligheden, Ægtemanden knytter øjeblikkelig nye Forbindelser, og nu sidder hun der og kan sukke: *sic transit gloria amoris!*^{k62}

Omsider vælger hun resolut sit Parti, hun erklærer sin Mand aabent, at ogsaa hun vil have sin *fulde* Frihed, og efter at denne noble Overenskomst er sluttet, og da en ung Asket sees at glemme sine Helgendrømme for hendes Skyld, begynder Ægtemanden (efter igjen at have levet i Sus og Dus i Paris) at finde den Kulde, med hvilken hun behandler ham, og den Karakterstyrke, ^[129] hun i det Hele udfolder, yderst pikant, noget saadant har ikke hendt ham i hans Praxis, han bliver igjen «dødelig forelsket» i sin Kone og truer med at rejse til Amerika og at gaa i Krigen, ifald hun ikke bønhører ham. Hun standser ham i Afrejsens Øjeblik, og nu er alt igjen Herlighed og Glæde. Og vel at mærke, det er Forfatterens Mening her at give Exempel paa en saa ægte og varig Kjærlighed, som han overhoved kan tænke sig den. Men af hele Fremstillingen fremgaar det med ubedragelig Tydelighed, at det ene og alene er Konens overraskende Optræden, der igjen vækker den slumrende Lidenskab, man læser i hver Linje den Tanke, at Kjærligheden blot kan antages at vare, saalænge Parterne kunne forbause hinanden, kunne udfolde en ny og pikant Side af sit Væsen. Kjærlighedens Drivkraft er altsaa Nysgjerrighed, og saasnart denne er tilfredsstillet, er Kjærligheden med det samme slukt. Intet er derfor vissere for Læseren, idet han lukker Bogen, end at den gamle Tragi-Komedie igjen vil begynde efter nogle Maaneders Forløb, og at den ægteskabelige Lykke først vil indfinde sig, naar Utroskab af ydre Grunde er bleven en Umulighed. At man der, hvor Menneskenaturen er saa udbændt, at den sande Kjærlighed blot er et utroligt Sagn, foretrækker, at Ægteskabet først sluttet, efter at Vedkommende har levet og paa Grundlag af Fornuftvalg, er meget rimeligt og kan blot kaldes en prisværdig Forsigtighed; men i Samfund, hvor der endnu lever – Mennesker – havde jeg nær sagt, og hvor trofast Kjærlighed dog ikke endnu bare er en Fabel, at opstille dette Kompagniskab som en Mønsterforbindelse Mand og Kvinde imellem, det er dog en Utilbørlighed. Brevskriveren har engang hørt en Kaarmand, der giftede sig nogle og sexti Aar gammel, motivere denne Gjerning med den Erklæring «at han saa alligevel maatte have nogen til at stoppe sine Strømper.» Men jeg tror dog ikke, at engang Kaarmanden selv vilde hævde denne særdeles økonomiske Synsmaade almindelig Gyldighed ved Afslutningen af ægteskabelige Forbindelser.

Ogsaa andre Frembringelser end skjønliterære overføres i stor Udstrækning fra fremmede Literaturer. Om disse vil jeg imidlertid, forsaavidt de maatte have nogen Sammenhæng med Strømningerne i det danske Aandsliv, senere finde Lejlighed til at tale.

[Sjette Brev.]

(Aftenbladet 13. nov. 1873.)

Brevskriveren har forbeholdt sig Ret til at gjøre alskens Afstikkere fra den slagne Vej, og det vil derfor undskyldes, at dette Brev handler mere om Norge end Danmark, om det end er fremkaldt ved, hvad han har seet og hørt dernede hos vor Grande.

^[130] Det er en gammel Anke, at Kunstsandsen og den boglige Sands er lidet udviklet i vort Land. Et noget stærkt humoristisk Udtryk fandt denne Klage i en hjemvendende Kunstners Brev til en Ven i Düsseldorf, der for en ti Aar siden stod at læse i «111. Nyhedsblad». Overalt hvor Kunstneren kom, isnedes han af en indgroet Mistro til, en ukultiveret Foragt for alle «brødløse Studier», alle «unyttige Interessen»), og fik en Synder, som befattede sig med sligt, Lov til at leve, da maatte han idet mindste have Examinernes Passerseddel, Embedsautoriteters Godkjendelse eller ialfald et udenlandsk mention honorable^{k63} at bramme med. I en Række rammende Bemærkninger og lunefuldt tegnede Træk afslører Forf. hele den selvgode, ulveskindsklædte Aandløsheds Tilbedelse af alt, som er regelret, dresseret og «praktisk», det vil sige alt, som ikke har end den ringeste Tendents til at pege ud mod Formaal, der ligge højere end Hverdagsnyttens allersolideste. Den Anke, hans stemningsfulde Skildring fører, er, at i Norge er Aand, Begavelse og alle ikke-hverdagslige Interesser under et spidsborgerligt-mistroisk Politiopsyn, og at særlig alt, hvad der heder Kunst, er hjemløst, om ikke foragtet. «Rejs ikke hjem,» siger en Ven til ham, «de købe ikke dine Malerier, uden at andre gaa omkring og tigge Rigmænd til at gjøre det. Hele Kunsten betler hjemme, den betler af Staten, den betler af de Rige eller Kommunen eller Kongen; der betles til en Altertavle, til en Døbefunt; der kjøbes intet af fri Drift eller Trang. Der betles til en Museumsbygning, betles

til Theatret, betles til Udenlandsrejser for de unge Kunstnere og Forfattere – hele den Side af Livet, som beskæftiger sig med at tegne dem selv og deres Natur til Lærdom, til Glæde, til Forsoning, den er halvt foragtet; man lægger blot Mærke til den, hvis Udlandet gør det.»

Dette var for ti Aar siden, og Kunstsansen og Læselysten har siden den Tid ganske vist taget Opsving med saa meget andet i vort Land. Hele Skildringen bæres af en naturlig Skuffelsens Graavejrsstemning med Lunets legende Blink indimellem, og maa følgelig ikke altid opfattes juridisk-bogstavelig. Men subtraherer man fra et og andet, som den Rejsendes Decemberhumør kan have lagt ind i Skildringen, mon man saa ikke kan udgive Billedet med Dato af idag og finde det stemmende i alle væsentlige Træk? Eller er det ikke saa, at visse aandelige Interesser, som dog bør have Fredland og Fremme i ethvert Samfund, der engang skal naa den ideelle Højde i Udviklingen, at det kan faa en Saga, at disse Interesser endnu kjæmpe – om ikke forat vinde Borgerret i det almene Omdømme – saa dog forat blive tilhuse hos os, vinde Indgang i Sindene, blive en Hjertesag og sætte Frugt i Individernes Dannelse? Er det ikke saa, at boglig eller kunstnerisk Sans over et vist Dværgmaal og endnu mere Kunstner- eller Forfatteranlæg af mangfoldige tages for et temmelig paalideligt Vidnesbyrd om Mangel paa Soliditet baade i Retning af Kundskaber og Karakter? Er det overhodet ^[131]ikke saa, at Kunstsans og boglige Interesser endnu ere forholdsvis sjeldne Egenskaber her hos os, og at Mængden af dem, som have Raad til at anvende noget paa slige Interesser, foretrækker, som hin Rigmand, Kunstneren fortæller om, hver ottende Dag pr. Dampskib at faa sig en Oxesteg hjem fra England? Forandringen er muligens den, at det ikke mere er en Oxesteg, som er Kunstnernes og Forfatterernes farlige Konkurrent, men et eller andet mindre drøjt materialistisk Liebhaberi – men er ikke Oxestegen endnu et passende *Billede* paa den raadende Tilstand?

Et Ophold i Danmark frister idelig en Nordmand til at anstille Sammenligninger mellem de to Lande i denne Retning, og særlig kom Brevskriveren til at tænke paa, hvor lidet udviklet den literære Sands endnu er hjemme.

Men ⁿ⁴⁰misforstaa ikke dette Udtryk «den *literære* Sands.» Det er meget

langt fra, at Brevskriveren anser det for ønskværdigt, at der i det norske Folk skulde udvikles dette æsthetiske Hang, der optages af en Vaudevillebagatel, som om det var en Verdensbegivenhed, men vender sig bort fra de største Rørelser i Samtidens sociale og politiske Liv som noget uvedkommende, ja betydningsløst. Det er vistnok et Tegn paa en ung Udvikling, en ringe Dannelsesgrad, naar de boglige Interesser staa lavt i et Samfund, men et Folk kan dog leve et dygtigt og virksomt Liv foruden denne literære Sans. Hvor derimod et helt Folk forvandles til et literært Publikum, hvor hvertandet Menneske er et Stykke af en Poet eller en Smagsdommer, hvor selv de mere betydelige Aander – som man har seet det i andre Samfund – endog i begivenhedsrige Tider kan sætte sin Livsopgave i at behandle æsthetiske Etikettespørgsmaal og faa alle Folkets dannede Mænd og Kvinder til at binde sin Opmærksomhed til sligt, medens der ude i Verdenslivet finder Afgjørelser Sted, som ikke alene ere bestemmende for enkelte Nationers Skjæbne, men for hele Menneskehedens Kulturudvikling, hvor Sansen for det virkelige Liv og dets dybeste Betydninger er saaledes afsløvet, at det egentlig blot interesserer som Gjenstand for æsthetisk Betragtning og poetisk Behandling, – der er der en farlig Snigsot tilstede, som ubønhørligt fortærer Folkets Livsstof, gjør det handlesvagt og trangbrystigt og ender med at give dets Aandsliv en lav og trykkende Horizont. Thi et sandt og sundt Bogliv holder sig blot paa Grundlag af et sandt og sundt Virkelighedsliv; hvor Boglivet bliver det første, er Virkelighedslivet om at forkrøble, hvilket igjen viser sig deri, at dette literære Liv uagtet alle Interesser ere samlede i det, synker ned til en Fortabelse i det formelle og afgjærder sig mod alle livskraftige Indflydelser.

Men fra en saadan Fare ere vi uendelig langt borte, og vore Anlæg og Forhold ere saadanne, at vi neppe nogentid ville udsætte os for at komme ind i en saadan forvildet Dannelsesretning. Hos os skal et selvstændigt Kulturliv grundes, hos os vil det endnu længe være Opgaven «at aabne de fri og lange Udsyn», og vi have ^[132] desuden et Nabofolks indvundne Erfaring til at advare os mod den ensidigt literære Dannelsesretnings Farer.

Vi kunne saaledes endnu en god Stund holde et Kapitel gaaende om den boglige Sans, de literære Forhold i vort Land.

At der er aandelige Interesser oppe i Norge, kan nu visselig ikke negtes.

Herom vidner blandt andet den Opmærksomhed, med hvilken alle politiske og religiøse Diskussioner følges, og den store Tilvæxt i de politiske og religiøse Blades Antal. Men gjælder det samme om andre Fænomener i det sociale og aandelige Liv, gjælder det ogsaa de skriftlige og mundtlige Meddelelser, som ikke direkte føre ind i nogen af Dagens Stridsspørgsmaal? Er her nogen almindelig Trang til at følge, hvad der udrettes i Videnskab, i Kunst, til at blive kjendt med vor Tids historiske, naturvidenskabelige eller filosofiske Arbejder, eller med, hvad der digtes, males eller komponeres? Undersøg, hvad vort Land ejer af Skrifter og Blade med det Formaal at fremme Kjendskabet til vor Tids Literatur, undersøg, hvilken Afsætning vor egen eller den udenlandske Literatur finder, om Foredrag holdes og søges; læg Mærke til, hvad der findes i private Huse i By og Bygd af slige Bøger og Blade; følg Samtaler og offentlige Diskussioner og spørg dig, om de bære Præg af, at her er noget almindeligt Kjendskab til, hvad der i andre Literaturer ere komne frem om de samme Emner, og du har Svaret.

Det siger sig selv, at Dagbladene ikke kan udrette stort til at sprede den Sort Læsning, Talen her er om, udover Landet – det ligger for langt udenfor deres Formaal. Saa har vi et illustreret Blad – «Skillingsmagazinet» –, og det maa indrømmes, at det redigeres med særdeles Dygtighed og slet ikke udretter saa ganske lidet; men dets Omfang og Retning indskrænker dog det frie Valg af Stof altfor meget, til at det alene skulde kunne løse den Opgave, som her foreligger. Hertil kommer saa nogle illustrerede Smaablade for Almuen – det er alt, hvad vor Læseverden har kunnet bære. Gang efter Gang har der været gjort Forsøg med at grundlægge et Tidsskrift, som paa den ene Side kunde give Plads for saadanne mindre Meddelelser af vore egne Forfattere, der nu gaa til danske og svenske Blade og paa den anden Side kunde tilføre vort Publikum udenlandsk historisk, naturvidenskabelig og æsthetisk Læsning i et saadant Udvalg eller i en saadan Bearbejdelse, at der gaves et nogenlunde fyldigt Billede af Strømingerne i de store Kulturfolks Aandsliv. Men enhver Forlægger kan give Besked om, at alle saadanne Foretagender, selv om der sættes betydelige Kræfter ind derpaa, ere fuldstændigt haabløse. Thi at et Tidsskrift som «Tids-Tavlerne» kan bestaa til en Tid, hænger – bortsett fra Udgiverens bekjendte Navn – sammen med dets politiske Tendents. Men maaske holdes der da udenlandske Skrifter af denne Art,

f.Ex. danske eller svenske? Ganske vist har ^[133]et udenlandsk Foretagende af dette Slags langt større Udsigt til at finde Understøttelse hertillands end et indenlandsk; man vil ogsaa selv i mindre Bibliotheker og endog hos enkelte Privatmænd finde «Tidskrift for Hemmet», «Framtiden» (der nu er gaaet ind), «Nyt dansk Maanedsskrift», «For Ide og Virkelighed» og nogle andre; kanske træffer man ogsaa hist og her et illustreret Blad, der holdes for Tegningernes Skyld, og saa naturligvis «Der Bazar», men nogensomhelst Udbredelse, som er at tale om, har disse eller lignende Maanedsskrifter eller Ugeskrifter ikke. Der synes i saa Henseende endog at være en bestemt Tilbagegang. Ikke alene bestod der for en Del Aar tilbage norske Tidsskrifter og illustrerede Blade med Formaal, som det her nævnte, men undersøger man Bygdebibliothekernes og Læseselskabernes Bogbeholdning fra ældre Tid, da man ofte forbauses over, hvilket Udvalg af dansk og tildels svensk naturvidenskabelig, historisk og æsthetisk Literatur, der er bleven holdt og virkelig læst selv i afsides Fjord- og Fjeldstrøg. Forsaavidt saadanne Læseselskaber endnu bestaa, er deres Resurcer saa smaa, at de maa indskrænke sig til at anskaffe de mest kurante inden- og udenlandske Bøger af fortællende Indhold.

Bogkjøbet giver visselig ikke bedre Udsigter. Naar man ved, hvor vanskeligt det er hertillands at finde en Forlægger, naar man hører om de store Bogpakker, der fra vore Boghandlere gaa tilbage til Udlandet, og har man haft Lejlighed til at studere et større Antal Familie-Boghylder i vort Land, vil man vide, at det ikke er de store Bogkjøb, som gjør Tidsskrifterne overflødige. Man behøver jo ogsaa blot at mindes det Faktum, at saagodtsom alle vore Forfattere har sine Forlæggere og Størsteparten af sit Publikum i Danmark, man behøver blot at have gjort den forbausende Opdagelse, at endog Bjørnsons og Ibsens Verker selv i vore tre største Byer meget almindeligt gaar paa Omlaan blandt formuende Familjer, forat komme paa det Rene med, at selv Folk, der uden nogetsomhelst Savn kunde anvende smaa Kapitaler paa slige Interesser, betænke sig ti Gange, før de give ud 60 sh for en Bog. Det er næsten, som Bogkjøb hertillands ansees for en Ødselhed, saa gudløs og uforsvarlig, at den, som tillader sig saadant udenfor de store Højtider, da nogle elegant udstyrede Bind spadserer ind i nogle elegant udstyrede Boghylder forat tilbringe Resten af sine Dage i dyb Gravfred, næsten risikerer sit

gode Navn og Rygte.

Dette er nu, hvad den periodiske Presse, Bogkjøb og Boghylder fortæller om den literære Sans i vort Land. Man bliver kort og godt staaende ved den bekjendte Kjendsgjerning. Hertillands kjøbes der ikke Bøger af andre end dem, som ikke har Raad dertil.

At dette ringe Bogkjøb heller ikke skriver sig fra, at «det levende Ord» har fortrængt det skrevne, kan enhver overbevise sig om ved at studere Avertissementssiden i vore Dagblade – det er jo næsten et Særsyn, at et populært Foredrag ^[134]annonceres, og om det annonceres, er det igjen et Særsyn, at det faar nogen almindelig Tilstrømning.

Men man behøver ikke at optælle de solgte Bøger, Subskribenterne paa Tidsskrifter og Tilhørerne ved populære Foredrag eller at støve igjennem Bibliotheker og Familjeboghylder, for at komme til det rette Resultat. Man kan ganske godt lytte det sande Forhold ud af ni Samtaler af ti om almene Emner og læse det ud af hveranden Avisopsats, der ikke er forfattet af Folk, som ifølge sit Livshverv er nødsaget til at følge med i inden- og udenlandsk Literatur. Det er nemlig i vore politisk og religiøst bevægede Tider en dagligdags Begivenhed, at Ideer og Retninger, der have været herskende ude i de store Kulturlande i saa og saa mange Herrens Aar, at Fænomener der længst ere hjemfaldne den historiske Granskning, fremstilles som et særligt norsk Fabrikat, en Fremtoning, der blot er seet hertillands og ellers ingensteds i hele den vide Verden. Jevnlig føres baade politiske og kirkelige Diskussjoner saaledes, at der intetsomhelst Hensyn tages til indvundne Erfaringer og anstillede Undersøgelser i andre Samfund, eller Exempler fra andre Lande og Udsagn af berømte Forfattere bruges saaledes, at vedkommende Bruger sees uden videre at forudsætte en total Uvidenhed hos sine Tilhørere eller Læsere om de Forhold, som berøres, og de Forfattere, som citeres. Eller er det f. Ex. tænkeligt, at den orthodoxkonservative, religiøspolitiske Morgenbladsforfatter «L. T.»^{k64} vilde finde sig tjent med at sees Arm i Arm med en Forfatter, som den engelske Historiker Buckle, ifald han ikke forudsatte, at faa eller ingen af hans Læsere ved Besked om, at ingen Skribent har ført mere knusende Slag mod hele det politisk-religiøse System, som Hr. L.T.s Forfatterskab bundet i, end netop denne selvsamme Buckle? Og vilde der raade

en saadan ildsk Fanatisme i vore Partikampe, vilde det være muligt saaledes at reducere enhver politisk eller kirkelig Modstander til en simpel Spekulant eller en drømmende Daare, som det nu sker, ifald man vidste, hvad Verdens første Videnskabsmænd og Statsmænd have dømt om lignende Kampe i andre Samfund og om de Mænd, som der vare de tilsvarende Retningers Bannerførere? Nej, var der større Læsning blandt vort Folk, kunde det vistnok ligefuldt dele sig i forskellige Lejre om forskellige Mærker og Høvdinge; men det kunde ikke afgrændse sig i Smaakredse, der gjensidig savne endog den tarveligste Forstaaelse af hverandres politiske og religiøse Syn, og hvor afvigende Synsmaader ufravigelig føres tilbage til en moralsk Brist.

Men maaske kunde man indvende, at det er den fritænkernes Tendents i vor Tids Literatur som afskrækker fra nærmere Bekjendtskab. Navne som Buckle, Darwin, Mill, Taine o.fl. have vistnok en overordentlig mægtig Klang i Videnskabens Rige, vil man sige, men alle disse Mænd have ogsaa Ord for at hylde «den fri Tanke.» Lad os et Øjeblik forudsætte, at dette er den sande Grund til ^[135]det ringe Kjendskab til vor Tids Literatur, og lad os forudsætte, at alt, hvad disse Mænd have gransket, tænkt og fremstillet, er saaledes uskilleligt fra deres Livssyn, at deres videnskabelige og digteriske Fund og Fremstillinger ikke kunde tages til Indtægt uden af dem, der dele deres Grundanskuelser af Tilværelsen, – var det selv i dette Tilfælde raadeligst at foretage en aandelig Grændsespærring for at hindre denne Literaturs Indgang; var det ikke under alle Omstændigheder bedre at kjende den Fiende, man bekjæmper? Brevskriveren er saa langt fra at hylde Fritænkemændenes Retning og at ønske den fredet, som nogen, men man maa dog sandelig være forfærdelig svag i sin Tro, forfærdelig lysræd og forfærdelig uvidende om Kulturudviklingens Naturlove, for ikke at turde gjøre sig bekjendt med den Retning, man bekjæmper, og ifald man kan tro, at det gaar an for evigt og altid at afstænge et helt Samfund for Bevægelser, der saa omtrent har hele Europa under Kommando. I ethvert Fald vil der intet kunne udrettes ved en Kamp, som Enhver, der kjender lidt til disse Bevægelser, strax ser er styret af Uvidenhed om deres eiendommelige Grunddrag. Tvertom er det klart, at den Kamp, som f. Ex vore Theologer lejlighedsvis føre mod dem i Skrift og Tale, vilde have en ganske anden Rammekraft, ifald man ikke saa tydeligt mærkede, at de

blot drømme sig sammen et Taagebillede af Fænomenet efter nogle svage Skildringer af de Udskejelser, der fulgte forrige Aarhundredes Rationalisme. Men det forholder sig ingenlunde saaledes, som her forudsat, at den storartede videnskabelige og digteriske Virksomhed, som tildels staar i Sammenhæng med disse fritænkernes Tendentser, slet ikke skulde kunne tages til Indtægt af Retninger med en anden Opfatning af Aandens Væsen end en Darwin og Taine. Tingen er, at det store og blivende i hele den mægtige Granskning, i hele den ny Kritik og dens Resultater ligesom i mangfoldige af de historiske og digteriske Skildringer, der støtte sig til disse Nutidens Bestræbelser, meget vel lader sig skille fra de Hypotheser, enkelte Granskere lade gaa tilvejs over den videnskabelige Bygning, eller fra den Polemik mod et religiøst Livssyn, som i mangt et Nutidsdigt ligger bredved dybsindige psykologiske Iagttagelser og fantasifulde Skildringer. En af de mest fremtrædende Særegenheder ved vor Tids Granskning er nemlig det uhyre Fond af Kjendsgjerninger, den haandterer, den fine sympathetiske Sans, med hvilken Fænomenerne opfattes, den indtrængende Analyse, de underkastes, den ubønhørlige Kritik, med hvilken de prøves, samtidig med at der sættes store digteriske Evner ind paa den anskuelige Fremstilling. I den egentlige Digtning er en ihærdig Iagttagelse, et dybt Studium af Sjælelivets Love, en udpræget Sans for individuel Ejendommelighed og for Lokalfarven fremtrædende Grundtræk. Denne Literaturs Grundbrist er følgelig slet ikke den, at selve den videnskabelige Granskning er upaalidelig, er Fusk og Forvrængning, eller at Digtningen er tendentiøs falsk i sine Skildringer af ^[136] Virkeligheden – tværtom: det er ikke falden nogen Tænkere ind at afvise vor Tids videnskabelige Kritik, fordi den er overfladisk eller nogen Æsthetiker at nedlægge Protest mod vor Tids Digtning i Natursandhedens Navn. Anken lyder udelukkende paa, at man fra det videnskabelige Omraade gjør Slutninger over paa det, som ingen videnskabelig Kritik kan naa, og at Digteren i Fortvivlelse over de Billeder af Virkeligheden, han opfatter med saa megen Troskab, lader Aandens Fane synke eller anbefaler en dræbende Gift som det eneste Lægemiddel. Det er altsaa Slutningen over fra det naturbundne til den fri Aand, som Protesten gjælder; det, man nedlægger Indsigelse mod, er, at den videnskabelige Kritik vil holde Dom, hvor Afgjørelsen blot kan være den enkeltes

Sag gennem Sjælelivets indre Oplevelser og Erfaringer. At den skeptiske Aandsretning har været en mægtig Drivkraft i vore Dages kritisk-videnskabelige Storverk, er ganske vist utvivlsomt; men et andet Spørgsmaal er det, hvem der kommer til at tage disse Granskningers Resultater til frugtbar Indtægt, de, der tro paa den frie Aand eller de, der fornegte den. Men et er vist, og det er, at vil man sky Bekjendtskabet med denne Literatur, fordi den har en Sammenhæng med Tidens Fritænkerretning, da maa man slaa en Streg over en hel Tids, en hel Kulturs videnskabelige og kunstneriske Arbejde, og dette lader sig nok ikke saa let gjøre, selv for et Folk, der bor saa afsides som vort – noget, selv Bevægelsens mest afgjorte Modstandere vel maa indse hverken er muligt eller nødvendigt for Aandslivets Frelse fra at synke ned i død Materialisme naar de betænke, at deres egen Dannelse har dybe Rødder i forrige Aarhundredes under rationalistiske Indflydelser indvundne Kulturresultater.

Men den hele Indvending mod Tidens Literatur, som, baaren af en vantro Retning, falder til Jorden, naar man ved, at det ingenlunde blot er disse den frie Tankes Bannerførere i Literaturen, hvis Verker ere ukjendte i Norge. Nej, tænker man paa, hvad man plejer at kalde den store dannede Almenhed og ikke blot enkelte literære Kredse, da kan man trygt gaa et dygtigt Stykke tilbage i Tiden og fremdeles møde den samme Mangel paa literært Kjendskab. Det er ikke bare Buckle, Taine, Darwin og Mill, som man blot har Dagbladskundskab om, ogsaa Mænd som Macaulay og Carlyle, og en Række andre engelske, franske og tyske Forfattere fra de næstforegaaende Aartier kjendes blot af de illustrerede Blades Biografier og af Citater i Blade og Bøger. Eller man kan tage for sig en Virksomhed som Prof. Nielsens i Kjøbenhavn^{k65} og undersøge, hvorvidt den er kjendt selv blandt Fagfolk, der gjøre Krav paa at være ordførende inden sit Omraade. Der kan naturligvis være delte Meninger om Sandheden af Prof. Nielsens Syn, om Holdbarheden af hans Lære, men derom er der dog ingen Tvivl, at hans Skribentvirksomhed omfatter de betydningsfuldeste Spørgsmaal, som Tiden arbejder med, og at han i sin Virksomhed har lagt for Dagen^[137] en Kundskabsfylde, en Tankekraft og en Fremstillingsevne, som uden videre sætter ham i Rang med de første Aander. Hvorledes man saa end stiller sig til hans Ideer, saa maatte det dog være en uafviselig Fordring til alle, der ville være med i

Drøftelsen af vor Tids aandelige Spørgsmaal, og særlig til alle vore Theologer, at de gjorde sig bekendte med dette mærkelige Indlæg i Striden om Aandslivets Grundvilkaar. Men alt, hvad der kommer frem under vore religiøse og kirkelige Diskussjoner, kan ikke et Øjeblik lade En i Tvivl om, at hele denne storartede Skribentvirksomhed inden Naturfilosofiens og Religionsfilosofiens Omraade, er saa godt som fuldstændig ukjendt for alle vore Theologer. Ja, Forhandlingerne paa de kirkelige Møder vise ikke alene, at vore ordførende Theologer have fundet det overflødigt at gjøre sig bekendte med Prof. Nielsens Arbejder, der kan heller ikke et Øjeblik være Tvivl om, at en saa betydningsfuld, en for hele Aandslivet og særlig for det religiøse Livs Udvikling saa afgjørende Forfattervirksomhed som Kjerkegaards, der ogsaa danner Forudsætningen for Prof. Nielsens, enten rent har undgaaet vore Theologers Opmærksomhed eller ialfald blot delvis kan have været taget til Eftertanke af dem. Her, hvor Fænomenet blot nævnes som et Exempel blandt flere paa, hvor lidet man i Almindelighed følger Bevægelserne i det europæiske Aandsliv, er ikke Stedet til at gaa nærmere ind paa denne Sag, men enhver, som har haft Opmærksomheden fæstet paa vore Kirkemøders Forhandlinger, vil uden nærmere Paavisning have følt, hvor klart de illustrere Forholdet.

At Sansen for Læsning og Lyst til Bogkjøb hos os er saa sjelden, har naturligvis sine ganske naturlige Aarsager i de trange Vilkaar, under hvilke Hovedmassen af den dannede Befolkning lever og virker. Det er klart nok, at i et Land, hvor Afstandene ere saa store og Samfærdselen endnu saa tung som hos os, og hvor alle Kræfter maa sættes ind i Ens Faggjerning eller for at vinde det daglige Underhold, der vil der vanskelig kunne udvikles nogen høj Grad af boglig Sans, ligesom Evnen til at tilfredsstille den ved Bogkjøb er saare ringe. Det er i saa Henseende en betænkelig Sag, naar der i Tiden er en Tendents til at forværre istedenfor at forbedre de Klassers økonomiske Vilkaar, som ialfald hidtil have været de fornemste Bærere af de boglige Interesser, nemlig Embeds- og Bestillingsmændene. Ganske vist er det saa, at det ingenlunde altid ere de i økonomisk Henseende bedre stillede, der omfatte disse Interesser med størst Varme. Tværtom vil Enhver, som har haft sin Opmærksomhed henvendt paa disse Ting, og som har haft Lejlighed til at anstille Iagttagelser over Forholdet,

ogsaa have gjort den Erfaring, at der ligger en Sandhed paa Bunden af denne spøgende Vending: «det er dem, der ikke har Raad til det, som købe og læse de fleste Bøger». Men kan saaledes overalt, baade i By og Bygd, finde rige Familjer, hvis læsende Medlemmer forsynes med Literatur af en eller anden fattig Student af ^[138]deres Bekjendtskab. Paa den anden Side kan man møde Folk i ganske ringe Kaar, der anse det for sin Pligt at understøtte literære Foretagender, saalangt deres Evne naar, og stundom videre. Fra disse enkelte, hos hvem boglig Sysselsættelse er en dyb Trang, udgaar da en stor Del af den aandelige Indflydelse af denne Art, som overhoved gjør sig gjældende i vort Samfund. Disse faa med den vakte aandelige Sans og det mereudviklede Tanke- og Fantasiliv ere i Virkeligheden vore Smaasamfunds aandelige Lys, der kaste Straaler ned, hvor aldrig nogen Bog naar. Den ringe Tilgang af Tanke-Udvexling, som her finder Sted, kan vistnok ofte medføre sine store Hemmelser og Ensidigheder i Udviklingen, men den Omstændighed, at denne er en Frugt af en dyb, med ugunstige ydre Vilkaar kjæmpende Trang, den Ægthed og Bramfrihed i disse Enkeltes Forhold til de aandelige Interesser, og den gennemgaaende Sandhed og Inderlighed i Tilegnelsen, som finder Sted under saadanne Udviklingsvilkaar, giver ogsaa det aandelige Liv, som voxer op her, hvor der ingen Opfordring er til at pynte sig med deslige Interesser af udvortes Hensyn, en Dybde, en Originalitet og et Skjønhedspræg, som for en stor Del erstatter, hvor det mangler i Vidde og Bevægelighed, og har ganske vist en stor og gavnlig Indflydelse paa det aandelige Liv i vort Samfund i det Hele. Men det siger sig jo selv, at disse Indflydelsers Virkevidde er saare begrændset, de, der søge boglig Udvikling af dyb, personlig Trang og i Kamp og Selvfornegtelse, er jo altid et ringe Antal; en almindeligere boglig Sans, et mere udbredt literært Kjendskab og et større Bogkjøb kan ganske vist ikke komme istand uden en vis Grad af Velstand eller ialfald økonomisk Uafhængighed. I og for sig ere vistnok de økonomiske Vilkaar ikke istand til at skabe boglig Sans; men de ere en af Betingelserne for, at denne skal holde sig og udvikles, hvor Opdragelse og Livsstilling maa antages at ville vække den. Og af denne Grund er der virkelig en Fare for Landets Aandsliv i, at Embeds- og Bestillingsmændenes Kaar gjøres trangere, end de alt ere. Det har hidtil i vort Land ganske vist været disse Klasser, der fortrinsvis har holdt de aandelige

Interesser oppe. Man kan sige, at de har røgtet sit Kald tarveligt nok; men man kan ikke negte, at disse Klasser har siddet inde med det største Dannelsesfond, og saaledes nærmest haft Betingelserne for at holde den aandelige Sans oppe. Man kan ogsaa sige, at det vilde være bedre, om Dannelsen var spredt paa flere Hænder. Man kan endvidere ved at minke disse Klassers økonomiske Velstand have et mer eller mindre berettiget politisk Øjemed i Sigte, og man kan fremfor alt krige mod den Dannelsesretning, som den nulevende Slægt af Embeds- og Bestillingsmænd for det meste tilhører, som en unational og aandløs. Men hvordan man end opfatter disse Forhold, et maa være klart, og det er, at man under enhver Omstændighed maa føre Krigen mod noget andet end mod Lønninger og Pensjoner. ^{k66} Vil man modarbejde den Indflydelse, en enkelt Klasse har gennem ^[139] sin større Dannelse, saa faar man se til at hjælpe andre Klasser frem til en jevnbyrdig Udvikling. Og vil man føre den ældre Dannelse over i en anden Retning, da faar man se til at skabe en ny Aand i de Hjem, hvor den første Spire til denne Dannelse lægges, da faar man reformere de Undervisningsanstalter, lavere og højere, hvor Retningen videre udvikles, og den Literatur som sammen med de andre Dannelsesmagter har afgjørende Indflydelse paa Mandens Synsmaader og Livsfærd. Men hvad enten man ønsker Embedsmændenes Indflydelse indskrænket eller ej, det burde der dog ikke være et Øjeblik Uenighed om, at dette Maal ikke maa søges naaet ved, at der slaaes af i Kravet til deres Dannelsesgrad, ved at der sættes en Bom for deres Evne til aandelig Syssel, hvad der er det samme som at angribe den Dannelseskapital, Landet raader over. Lad være, at en større Jevnhed i Klasseindflydelsen er ønskelig, lad være, at den raadende Dannelses Høvdinger har misbrugt sit aandelige Overtag og sin Samfundsstilling til at hævde en enkelt Dannelsesretnings Eneberettigelse – ingen burde dog ville rette paa disse Mangler ved at vanskeliggjøre Afsætningen af Aandskapital i Landet, ved at reducere den Dannelse, som findes, uden at dens misvisende Retning forandres. Lad os aabne nye Dannelsesveje, lad os søge at sprede Kulturen saa langt ned som muligt, og lad os sørge for, at den fremhjælper alt, hvad der har Livsret i vort Folk, lad den blive ægte og hjemlig, lad den blive Udtrykket for en sanddru, alvorlig og i Ordets bedste Forstand folkelig Aand; men lad os ikke vælge den

tvivlsomme Vej at skaffe det undertrykte Lys og Luft ved den samme fordærlige Methode, som har lagt vore Skove øde: ved en almindelig Udtyndning, der faar de gamle Stammer til at visne, uden at den unge Eftervæxt faar Lys og Luft nok eller en skygget og frugtbar Jordbund at skyde sine Rødder i.

[Syvende Brev.]

(Aftenbladet 3. jan. 1874.)

Brevskriveren tillod sig i forrige Stykke at fremdrage et og andet Træk, der vidner om, hvor liden den boglige Sans endnu er i Norge, og om hvor lidet der i Almindelighed følges med i det europæiske Aandslivs Rørelser. Den sidste Del av denne Anke har man ogsaa seet rettet mod det danske Folk. Hr. Dr. Brandes har saaledes bebrejdet det danske Publikum at det i de sidste Aartier har levet i totalt Ukjendtskab til de store Kulturfolks Aandsliv, og selv hans Modstandere have indrømmet, at han havde Ret. Bibliothekarere og andre Folk, som have bedst Rede paa disse Forhold, forsikre, at der efter Aaret 1848 indtræder en mærkelig Formindskelse i Udlaan af alvorligere Literatur, og den Bevægelse, som rejste sig, da Hr. Brandes gennem sine Skrifter og Forelæsninger aabnede ^[140] en Udsigt over Strømningerne i det europæiske Aandsliv i vore Dage, opviste ogsaa mangfoldige Tegn paa en almindelig Overraskelse. Nogle sætte dette i Forbindelse med, at den Storvej for aandelig Tilførsel, som før var den almindelige i Danmark, nemlig gennem Tydskland, efter Krigen i 1848, tildels blev stængt; Andre mene derimod, at den ældre Dannelse nu var mundet ud i en fuldstændig Aand- og Interesseløshed, og savnede indre Kraft til Selvfornyelse. Det være nu hermed som det vil, vist er det, at den storartede Overførsel af fremmed Literatur i Danmark og det rørige Medliv i de almeneuropæiske Aandsbevægelser, som nu møder En hernede, er af ganske ung Dato, og at der altsaa i denne Henseende indtil den allersidste Tid har været næsten ligesaa dødt i Danmark som i Norge.

Anderledes forholder det sig derimod, naar Talen er om boglig Lyst, om literær Sans i Almindelighed. Om det nemlig end har sin Rigtighed med, at den

ældre Dannelse begyndte at indsnævre sig og at tabe Aandens sande Højdemærker af Syne, saa havde jo dog netop denne ældre Dannelse en udpræget literær Grundkarakter, den hævdede ialfald de æsthetiske Interessers Berettigelse, og den opdrog Folket til Respekt for kunstnerisk og literær Sysse og udviklede Sansen derfor. At pleje saadanne Interesser og at have Sans for deres Betydning i Kulturudviklingen, var som før nævnt en Egenskab, der stod højt i Kurs, og dreves der end et Slags Afguderier med den Sort Begavelse, og gik den kunstneriske Interesse ofte over til et tomt Koketteri, saa er det dog ogsaa vist, at det boglige Virke, de literære Sysler gennem denne Dannelse kom til at staa for den almindelige Bevidsthed som noget mere end en halvforagtelig Beskæftigelse for Dagdrivere og forulykkede Subjekter. Man kom i det danske Samfund ud over den halvbarbariske Smaastadbetragtning, som i Driften til at ofre sig for deslige Sysler ser en Mangel paa Soliditet og Udygtighed til at drive noget andet Virke med Held. Der vakte en almindelig Følelse af, at disse Interesser bør værnes og fremmes, og man følte det som en Samfundspligt at understøtte det literære Arbejde og at skaffe de begavede Mænd, som viede sig til dette brødløse Kald, Existencemidler. At en ensidig Udvikling har ført med sig, at det især er bleven enkelte literære Retninger, som fremhjælpes, medens andre bekjæmpes, og at saaledes ofte den mere aandskraftige Bestræbelse kues, medens den langt mindre betydelige værnes og opammes, er en Sag for sig. Hvad vi her ville fremhæve, var alene, at Sansen for Kunst og Læsning og Respekten for den literære og kunstneriske Virksomhed er langt større i Danmark end hos os, og at følgelig de Vilkaar, hvorunder Kunstnere og literært dannede Mænd her virke, i Almindelighed er ganske anderledes gunstige end hos os. Ethvert literært Foretagende vinder en ganske anden Opmærksomhed hernede end hjemme, man forstaar, at en Bogs Fremkomst ligesaafuldt kan være en Begivenhed, som et politisk ^[141]Slag, man ved bedre Besked om, hvad der i Ens eget Land udrettes inden disse Omraader end hos os, man kjøber flere Bøger, holder flere Tidsskrifter, og der uddeles et forholdsvis særdeles betydeligt Antal Legater og Stipendier for Kunstnere, Videnskabsmænd og Literater. Endelig kommer hertil, at der raader en ganske anden Fordomsfrihed ligeoverfor den Maade, paa hvilken literært dannede Mænd har erhvervet sin Udvikling eller dokumenteret

sine Anlæg.

Brevskriveren tør ikke gaa ud over disse Antydninger af, hvor meget mere udviklet det literære Liv, og hvor langt mere fordomsfrit Opfatningen af den literære Virksomhed er hernede end hos os. Det maa være nok med disse Bemærkninger, og vi vil nu gaa over til at omtale de aandelige Foreteelser i det danske Aandsliv, som især synes os betydningsfulde for dets fremtidige Udvikling, og som ganske vist heller ikke vil blive uden Indflydelse paa Aandslivets Væxt hos os.

Allerede ved at følge de populære Forelæsninger, som forrige Vinter holdtes i Kjøbenhavn, vil man møde de to store Hovedstrømninger, som for Tiden brydes i det danske Aandsliv. Den ene Række af disse Forelæsninger holdtes af Dr. G. Brandes^{k67} over den tydske Romantik, og af disse ville vi til en Begyndelse meddele et Par Træk.

*

Ogsaa oppe hos os ved man jo, hvilken Livsopfatning det er, som ligger til Grund for Hr. Brandes's Virksomhed. Det er Opdagelsen «af Sandhedens relative Natur,» som har givet den nyere Kritik sit ejendommelige Præg. «Den gamle Verdens Bygning,» siger en af den nye Skoles Mænd, «hvilte paa Troen paa det absolute. Religion, Politik, Moral, Literatur, alt bar Præget af dette Begreb. Der var ingen Tvivl i Sjælene, ingen Tøyen i Handling. Man vidste, hvad man havde at holde sig til. Man kjendte kun to Aarsager, Gud og Djævelen, to Sejre, de Godes og de Ondes. Hele Vildfarelsen var paa denne Side, hele Sandheden paa hin. Nuomstunder er hos os intet Sandhed og Vildfarelse; man maa opfinde nye Ord. Vi se overalt kun Grader og Afskygninger, vi kjende ikke mere Religionen, men Religioner, ikke Moralen, men Sæder, ikke Principer, men Kjendsgjerninger. Den moderne Dyd er Tolerance, som vore Fædre vilde have betragtet som den yderste Svaghed.» Samme Forf. indrømmer, at Karakteren svækkes ved denne Opfatning, men «Aanden udvides og smidiggjøres,» og særlig ytrer han om den moderne Æsthetik, at kan man end bebrejde den Mangel paa Principer, saa maa man ialfald indrømme den Forstaaelse og Sympathi. «Den foretrækker ikke, den udelukker ikke, den har ingen Fordom og tager intet Parti. Den tror alt, elsker alt, finder sig i alt. Den har i Skjønhedens Pantheon Plads for

den hedenske og den kristelige Kunst, for Styrken og for Ynden, for ^[142]den lyse Farve og for det hemmelighedsfulde Symbol, for alt, hvad der lever og har været. Den er omfattende som Verden, tolerant som Naturen.»

Brevskriverens Livsanskuelse falder vistnok ikke sammen med den, som ligger til Grund for denne Tolerance, der ikke foretrækker, ikke udelukker, men anser alt for sandt og godt paa sit Sted. Heller ikke kan han godkjende denne udelukkende kulturhistoriske Betragtning af Literaturen, som ikke spørger om Digtingens Skjønheds- og Sandhedsværd, men blot om Fantasispejlingen er tro, om Billedet har en kraftig Naturvæxt og saaledes afgiver et godt Materiale for kulturhistoriske Studier. Vi maatte fra vort Standpunkt ganske vist ogsaa spørge om, hvilket Livssyn der bærer en Digting, og om hvad Virkning den har paa Menneskesindet, om den er et Ord til vor Samvittighed saavel som til vor Skjønhedssands, om den virkelig evner at styrke det bedste og sandeste i vor Natur, eller om den blot formaar at indbyde os paa en aandelig Svir, at give os en flygtig Adspredelsens og Selvforglemmelsens Rus. Men disse og mangfoldige andre Indvendinger mod det moderne Livs- og Kunstsyn maa jo nødvendigvis forekomme den nye Skoles Kritikere som en eneste stor Bornethed, og selve de sproglige Udtryk, i hvilke de maatte fremsættes, er jo for denne Retnings Tilhængere intetsigende, saa vi skulle ikke her fordybe os videre ind i disse Stridsspørgsmaal, men uden videre gaa over til at se den moderne Kritik anvendt i Hr. Brandes' Fremstilling af Romantiken. Det kan dog for vort Formaal ikke være os om at gjøre at følge disse Forelæsninger i det enkelte, men blot at betegne Hovedopfatningen, at mærke os, hvor Akcenten overalt blev lagt, for derefter at kunne opstille det Spørgsmaal, om denne nykritiske Anskuelse af Liv og Literatur dog ikke maa efterlade et Savn selv hos dem, der ere religiøst indifferente, men som dog møder et Krav paa, at alt virkeligt smukt i Menneskelivet skal komme til sin fulde Ret, hvad enten det saa har Sammenhæng med Menneskets religiøse Trang eller ej.

At der maa indrømmes disse Forelæsninger meget, er ganske vist. Om saa godt som alle Afsnit gjælder det, at de indeholdt mange enkelte Undersøgelser, som maatte godkjendes af enhver uhildet, hvad Livsbetragtning han end maatte medbringe. Enkelte Skildringer hørte ganske vist til det bedste, som i denne

Retning er frembragt i Norden. Den Karakteristik, som gaves af Modsætningen mellem Mad. Staél og de tydske Romantikere, de Portrætter, som tegnedes af flere af Romantikens Kvinder, og særlig de Skildringer, der viste, hvor langt friskere og mere handledygtige flere af disse Kvinder vare, end deres af literære Pjankerier optagne Mænd, – fremdeles de anskuelige Billeder af flere af Romantikens Digtere og frem for alt den ypperlige Biografi af Romantikens modbydeligste Skikkelse, dens Politiker Fr. von Gentz, – var altsammen Enkeltheder, der baade var udførte med Grundighed og Talent. I det Hele røbede disse ^[143]Forelæsninger en udstrakt Læsning, Sjælekundskab, Vid og Fantasi, ligesom Foredraget var livfuldt og fængslende. Med en stor Evne til at finde karakteristiske Træk og til at sammenstille dem paa en pikant og tillige virkelig oplysende Maade afslørede Hr. Brandes alt det usande i den Reaktion mod det forrige Aarhundredes revolutionære Tendentser, som Romantiken var. Med skaanselsløs Ironi vrængede han Fænomenets Indre ud og fremviste al den Lysrædsel, den Affektation, den Daadløshed og den Immoralitet, som dulgte sig under Romantikernes Svælgen i musikalske Stemninger, deres udsvævende Fantasteri, deres Leflen med Religionen og deres Sympathi for de monarkisk-despotiske Bestræbelser i Politiken. Han lod overalt den Virkelighedsgrund, paa hvilken denne poetisk-religiøse Literatur voxer frem, skinne igjennem og forklarede utvivlsomt mange Foreteelser paa en ligesaa sand som interessant Maade. Det skal heller ikke negtes, at den Skarphed i Analysen og det Liv i Fremstillingen, som Hr. Brandes er i Besiddelse af, ikke vare de eneste Egenskaber, som gjorde disse Forelæsninger tiltrækkende. Der slog ganske vist i mer end en Undersøgelse en oprigtig Sandhedstrang frem og en Afsky for al Slags Underkuelse, som er al Ære værd. Men trods alt dette, trods det Studium, som aabenbart var nedlagt i disse Forelæsninger, trods de enkelte Undersøgelsers psykologiske Dybde, trods den utvivlsomt rigtige Karakteristik af de enkelte Romantikere og Grunddragene i den hele Bevægelse, og trods den Aandfuldhed, hvormed Fænomenet skildredes, – synes det os som antydet dog, at denne Skildring gjorde et utilfredsstillende Indtryk. Man kan ikke sige, at nogen Kjendsgjerning blev forvrænget, man kan heller ikke beskyldes Hr. Brandes forat have draget ulovlige Slutninger af de Træk, han meddelte, og man tør i det

hele ikke negte, at det samlede Billede var baade sandt og virkningsfuldt. Og dog maatte man spørge: gav denne Skildring af Romantiken et helt, historisk tilforladeligt Billede at dette Fænomen, fik Tilhørerne et fuldstændigt Indtryk af, hvad Romantiken var i sin Oprindelse og i sin historiske Funktion, blev det En under Hr. Brandes' s Ledelse klart, hvad der var Romantikens Ret saavel som dens Fejl, eller da dette er Udtryk, som for den nyere Kritik er betydningsløse, – fik man en tilfredsstillende Forklaring af, hvad det var i Menneskeandaen og i de historiske Tilstande paa den Tid, som med Nødvendighed maatte skabe en saadan Foreteelse som denne? Det Indtryk, man sad igjen med efter at have hørt Hr. Brandes, var, at Romantiken var en Reaktion mod det forrige Aarhundredes Frihedsbevægelser baade i Tanke- og i Samfundslivet, en Reaktion, hvis Opkomst vistnok sattes i Forbindelse med visse Grundtræk i den menneskelige Natur, med dengang nylig stedfundne verdenshistoriske Begivenheder og med særligt tyske Samfundsforhold paa den Tid, men som dog ikke saaes i Sammenhæng med nogen berettiget Magt i Menneskesindet og udelukkende betegnedes som en Hemmelse, [144] vi endnu lide under, og som det gjælder at komme udover. Men var der da i denne Reaktion slet ikke noget sandt og godt og smukt, var der ikke noget i Mennesket, der har Livsret, som den foregaaende revolutionære Retning havde krænket og kuert, og findes der slet ingen Sandhed, Romantiken har hjulpet til at fremme, ikke noget Fremskridt, til hvilket den har givet Stødet? Vi indrømme, at Romantiken for enhver Betragter frembyder langt mere stygt end smukt, langt mere falskt end sandt, og vi vide ikke et eneste Træk, af dem, Hr. Brandes meddelte, som vi ønskede borte eller dæmpede. Men vi kunne ikke negte, at vi vilde have andre medtagne. Det vi savnede var netop Forstaaelse, Sympathi. Vi savnede Forstaaelse af, Sympathi for den i Menneskesindet liggende Trang og Drift, som var den første bevægende Kraft, og hvis Ret maa hævdes selv da, hvor denne Trang ender med at skabe en Karrikatur af det, den fra først af higede mod. Vi savnede al Paavisning af de gode Resultater, som Bevægelsen trods alle sine Udskejelser dog afsatte derved, at den mindede om disse Magter, som den raadende Retning havde krænket, og rettede Synet paa Skatte, men havde overseet eller foragtet. Vi ved vistnok meget godt, at det er sandt, naar man viser os Romantikerne som en fejg Skare, der i blind Lysrædsel

er paa Flugt for det forrige Aarhundredes Ideer og styrte sig hovedkuls ind i Fantasteriet, i Mysticimen og i Despotismen. Men vi mene tillige, at dette Billede ikke giver den hele Sandhed, og at det blot viser Udartningen af en berettiget Bevægelse ligesom forrige Aarhundredes Revolutioner viser det samme af en anden ligeledes berettiget Bevægelse. Det forrige Aarhundredes Filosofer havde mange gode Sider. De havde Lidenskab for intellektuel Frihed, og de havde Mod til at tænke og tale bent ud. De havde Enthusiasme for og Tro paa udvortes Fremskridt, og de vare ivrige i sit Arbejde for at fremme Oplysning og at fuldkommengjøre Livets materielle Betingelser. De kunde i sædeligt Hold fuldkommen maale sig med Romantikerne og overtraf dem langt i Ærlighed og Handlekraft. Men Filosofernes Tid havde ogsaa sin Ensidighed. «Oplysningens Aarhundrede gik ud fra, at Forstanden er kaldet og dygtig til at udforske og fastsætte Verdensloven. Der var ingen anden Forskjel i Menneskenaturen end den, som ligger i en mer eller mindre fuldkommen Udvikling af Forstanden, af hvilken Udvikling ogsaa Sædeligheden afhænger. Alle Mennesker ere lige, og naar Forstanden bliver oplyst nok, maa alle Skranker falde.» Mod denne Opfatning, der fandt sit Udtryk i den franske Revolution, var Romantiken en Reaktion, en i flere Henseender vildt udskejende, men dog altid ogsaa i visse Henseender berettiget Reaktion.ⁿ⁴¹ Romantikken hævdede det individuelle Liv mod det abstrakte Begreb, den hævdede Nationalitetens Betydning mod den alle folkelige Ejendommeligheder overseende Kosmopolitisme, den hævdede Sindsmagternes Ret, Fantasiens og Troens Ret mod den nøkterne Forstandighed.

^[145] Den vendte særlig de germaniske Folks Blik mod Racens Fortid og dens Minder og var en Opstand mod den franske Aandskulturs Overvælde. Men nogen Paavisning af dette Forhold gav disse Forelæsninger neppe, og dette stikker igjen i, at ogsaa den nyere Kritik har sin Ensidighed og neppe omfatter alle Livsfænomener med den dybe Forstaaelse og den ligelige Sympathi, som den roser sig af. At vore Dages Rationalister har en langt smidigere Forstaaelse af samtidige og fortidige Aands- og Samfundsbevægelser end sine Fædre i forrige Aarhundrede, er vistnok utvivlsomt. Enkelte af Retningens Videnskabsmænd behandle jo endog Ytringer af rent religiøst Liv med megen Taalsomhed. Men de se da Religionen som en «nødvendig Vildfarelse», der imidlertid har været en

stor Kulturmagt og endnu tildels er det, og som derfor altid ved en kulturhistorisk Betragtning maa tillægges et stort Værd. Men hvor disse samme religiøse Fenomener sees i og for sig, uden at der tænkes paa deres kulturhistoriske Betydning, hvor Fritænkeren i Digt eller Liv møder Bevægelser eller Tilstande, det være i den enkeltes eller i Folkenes Liv, der har nærmere eller fjernere Sammenhæng med Sindets religiøse Trang, der vender han sig bort med Afsky eller ialfald med Kulde. Af alt det i Mennesket, som gjør Opstand mod Forstandens udelukkende Enevælde, er han en Modstander; thi han anser det for noget, der skal civiliseres ud af Menneskenaturen. Den, der ikke deler Rationalistens Sympathier og Antipathier, vil ikke vel kunne negte, at Historien ved Siden af en stor Mængde Grumheder, som skyldes religiøs Fanatisme, ogsaa viser os de mest selvfornegtende Handlinger og de skønneste Livsudviklinger som Frugt af denne samme religiøse Trang. Og er end ikke det religiøse Liv, som findes i vore Dage, altid hverken skønt eller sandt, saa vil dog enhver, der ikke har været altfor uheldig i sine Erfaringer, ogsaa have mødt Religiøsitet og Dannelses saaledes forenede, at han har maattet sige sig selv, at et saa rent, dybt og tantfrit Sjæleliv neppe er at finde uden hos dem, der sidde inde med hin Troens Stormagt i sit Sind. Men om end de moderne Fritænkere ikke bent ud negte, at der ogsaa kan komme noget godt fra Nazareth, saa er dog deres Sympathi for alle saadanne Livsytringer af en tvivlsom Beskaffenhed. De ville vistnok ikke negte en Forfatter, der digter ud af religiøst Liv, ud af personlig Tro, Aerkjendelse, naar hans Digteranlæg virkelig ere store; men de ville dog altid skjænke hans Virksomhed en forholdsvis ringe Opmærksomhed og være tilbøjelige til at undervurdere hans Evner og hans Betydning for hans Livsretnings Skyld. Paa den anden Side vil en mindre begavet let stige til en Matador, ifald han gjør en Smule Kurtise til «den frie Tanke». Overhoved vil baade det skønne og det sande synes disse Mænd mindre skønt og sandt, hvor det fremtræder som Frugt af en religiøs Udvikling, og de ville uvilkaarlig spejde efter egoistiske Træk, hvor de ellers vilde se et rent Billede af menneskelig Storhed og Sandhedskjærlighed. Thi i Regelen ^[146] vil Fritænkeren ikke alene se Religiøsiteten i Sammenhæng med indskrænkede Anlæg og mangelfuld Dannelses, men ogsaa som bundende i Mangel paa Mod og Sandhedskjærlighed.

Hr. Brandes forudsætter da ogsaa i sine Forelæsninger som givet, at det ikke er muligt at være religiøs eller ialfald at være Kristen uden tillige at være reaktionær i politisk, social og literær Henseende. I Sammenhæng hermed fremstilles da Romantikerne, som om de vare saa sandselige, saa reaktionære, saa fejge og udygtige til Handling, fordi de vare religiøse, eller som om de ganske konsekvent maatte blive religiøse, da deres Anlæg og Kaar havde tvunget dem ind i Reaktionen. Men der er vel ingen Tvivl om, at der ogsaa fra Romantikens Tid kunde hentes Vidnesbyrd om, at der ingen nødvendig Sammenhæng er mellem det kristelige Livssyn og de reaktionære Tendentser, som vanhædrede saa mange af disse literære Fantaster.

Det forekommer os saaledes, at ifald den nyrationalistiske Livsanskuelse fik Overmagten, da vilde det paany lede til den samme Miskjendelse af noget af det dybeste og skjønneste i Menneskenaturen, som en lignende Retning før har ledet til, og følgelig igjen fremkalde en Reaktion.

Paa det Spørgsmaal, som jo maatte ligge nært, om end Hr. Brandes ikke ligefrem opkastede det: hvad da Mennesket egentlig har at leve for i Verden? gav han nu det Svar, at der heldigvis til alle Tider fandtes Mennesker, der sidde fast i Sædvanernes og Fordommenes Dørklemme, og at der følgelig her altid var en stor Opgave at vie sit Liv til. Det skal da heller ikke negtes, at Hr. Brandes her nævnte en Pligt, som ogsaa mange af hans troende Modstandere kunde have godt af at mindes om, det skal ikke negtes, at en saadan virksom Optræden for dem, der ere stødte i Nød, kræver uendelig mere Selvfornegtelse end at dorme hen i fromme Stemninger, og det skal endelig indrømmes, at netop den varme, med hvilken Hr. Brandes selv og hans Tilhængere optræder mod al Slags formentlig eller virkelig Underkuelse, er den smukkeste Side af deres Virksomhed. Men om denne Bevidsthed om at kunne være til Nytte i Verden er istand til at mætte Menneskehjertets dybeste Trang, om den kan trøste det i Syndsfølelsen sorgtunge Sind, om den kan bære oppe i al den Nød og Jammer, som er Millioners Kaar i denne Verden, om den overhoved kan redde nogen fra at synke i Fortvivlelsens Nat – det er nu et andet Spørgsmaal.

FRA NORGE

(For Idé og Virkelighed, 1873 I.)

Naar man i denne Tid skal optræde som Brevskriver fra Norge, og man alt saa skal meddele noget om et eller andet inden Omraadet af de Emner, som paa ^[1.47]den givne Tid især er Gjenstand for Opmærksomhed og Drøftelse, og man, som nærværende Forfatter, hverken har Anlæg for saadanne Festreferater, som Kroningshøjtiden ^{k68}kunde give Anledning til, eller føler Lyst til at sætte ud paa den politiske Bevægelses Havdyb, – da er Valget ikke vanskeligt: der er blot en eneste Ting at skrive om, nemlig det store kirkelige Landsmøde, som i Sommer afholdtes i Kristiania.

Direkte at gaa ind paa dette Mødes forhandlinger eller, om ogsaa blot i store Grundtræk, at give en Fremstilling af den kirkelige Reformbevægelse, som har fremkaldt dette Møde, og som gennem en længere tid i Blade og Bøger, i Menighedsmøder og Stiftsmøder har sat forskellige kirkelige Spørgsmaal, som Religionsfrihed for Embedsmænd, Ophævelse af Konfirmationstvangen, Indførelse af borgerligt Ægteskab, Sognebaandets Løsning, Oprettelse af Menighedsraad og andre den kirkelige Selvstyrelse vedkommende Emner, under Debat, derpaa kan Brevskriveren ikke indlade sig, om ikke af andre Grunde saa fordi en saadan Fremstilling vilde kræve en langt større Plads end en Brev-Meddelelse tør gjøre Krav paa.

Da imidlertid dette kirkelige Møde og hvad dermed staar i Forbindelse, som sagt, er det eneste gangbare Emne, der for Tiden frembyder sig, saa vil jeg tillade mig at meddele noget om den religiøse Bevægelse, der for nogle Aar siden satte hvide Brændinger rundt om i det private Liv, og som er den store Drivkraft, der har bragt disse Reformbestræbelser i Gang. Til at skrive denne pietistiske Vækkelses Historie savner jeg vistnok baade Tid og Materiale; men jeg har haft Leilighed til at iagttage dens Fremtræden paa meget nært Hold, ialtfald i et enkelt Strøg af vort Land (Vestlandet); jeg har ogsaa nøje fulgt Bevægelsens Gang over den øvrige Del af Landet i By og Bygd, og jeg kan saaledes tegne et og andet Træk af denne for vort aandelige Liv ganske vist betydningsfulde Fremtoning. Det er da et saadant ringe Bidrag til dens Karakteristik, som vil blive Indholdet af

nærværende Brev til Tidsskriftet.

Den religiøse Særretning, Talen her er om, er kommen til os fra Tydskland. Dens Indvandningsvej har gaaet gennem Universitetet, og den har erobret Bygderne gennem de yngre Præster, gennem Lægprædikanter, religiøse Smaablade og en Hærskare Traktater. De almindelige Forudsætninger, som lettede dens Indgang i Tydskland og andre Lande, var ogsaa her tilstede. Den stive Rettroenheds Kristendomsforkyndelse med sin udelukkende Indskærpelse af Læren og af en tør Moral, sendte ikke mange varmende Væld ind i Hjerte- og Troslivet. Det religiøse Liv hos Almuen var, især i de mere afstengte Bygder, lidt efter lidt stivnet til katholsk Udvorteshed og bundet i den samme Sædvanetrældom som Huslivet og Omgangslivet. Men netop i disse Bygder med sine farlige Erhvervsveje, sin Fattigdom og sin mørke Natur har Folket, der ligesom lever i ^[148] daglig Omgang med Dødstanken, en dyb Trang til inderlig religiøs Fortrøstning. Hauges Virksomhedⁿ⁴² havde ogsaa vakt mangt et Sind og givet Længsel efter en varmere Kristendomsforkyndelse. Den pietistiske Bevægelse kom saaledes paa mangfoldige Hold som en Forløsning, bød virkelig en Mættelse af et dybt Savn. I Modsætning til den orthodoxe Forkyndelse med sin Betoning af Læren og sin ørkesløse Exercits med theologiske Spidsfindigheder, gik den pietistiske især ud paa at vække den sløve Tro og det indefrosne religiøse Følelsesliv. Bevægelsen fik Indgang over hele Landet, og det Resultat, den afsatte, maa vurderes højt. Den fremkaldte en ægte, en alvorlig Vækkelse, der ikke alene har været frugtbar for mange Enkeltes Sjæleliv, men som ganske vist ogsaa har haft sin mægtige Indflydelse paa Aandslivet i det Hele vort Land. Et alvorligere Livssyn kom op, Troslivet fik en ukjendt Varme, og en sanddru, prunkløs, selvfornægtende Livsfærd udmærkede Bevægelsens ægte Tilhængere. Men maa man saaledes tilfulde indrømme, at Pietismen har denne uomtvistelige Fortjeneste af det religiøse Livs Vækkelse, og skylder man end at vise dens alvorlige Tilhængere al mulig Agtelse, saa kan det dog ikke nægtes, at mange af dens Forkyndere har brugt farlige Vækkelsesmidler, og at Retningen ogsaa under sin videre Fremgang har medført store Hemmelser og Misdannelser. Det kan ikke negtes, at den Særvext det vakte religiøse Liv kom ind i, under den pietistiske Retnings Kommando, har skabt mange forpinte Tilstande, har indsnevret det

aandelige Syn og truet med saaledes at forkrøble den fri menneskelige Udvikling, at selve det nye religiøse Opvæld; den har fremkaldt, en vakker Dag kanske vil findes udtømt, ifald det ikke faar strømme ind i andre Far, end de snevre, Pietisterne selv drager op.

Til Belysning heraf, skal jeg nu minde om enkelte af denne Retnings Hovedejendommeligheder, saaledes som de hos os især har gjort sig gjældende. Hvad for det første Vækkelsesmidlerne angaar, saa er der især et, som hos os ganske vist har været misbrugt. Det var nemlig, især i Bevægelsens første Tid, meget almindeligt at vække sjælelig Uro ved at jage Rædselsbilleder op i Fantasien. Dette maatte jo i Naturomgivelser som vore falde meget let. Naar man ser, hvor sparsom denne Natur er paa alt, som giver milde og varme Indtryk, skulde man tro, at disse smaa spredte Grønninger maatte faa Lov til at staae fredlyste for Synet, og at det nærmest maatte være Opgaven at faa dem til at dufte ogsaa i Folkets Sind. Men i denne religiøse Forkyndelse vil man tvertimod finde alle slige Indtryk skaanselsløst forfulgte. De maa altid tjene til Billede paa Forfængeligheden og Forgjængeligheden. Forkynderen faar Fjeldenes rimkolde Slagskygger til at folde sig isnende over enhver Yttring af varmt menneskeligt Sjæleliv, han faaer Liglugten til at slaa op af hver Blomst, han ser en Djævel titte frem ^[149] af hvert Straa og ligge med aabent Svælg i hver en mild Vaardagsbølge. Han ender ikke, før hver Blomst er blevet til vissent, raaddent Græs mellem Ens Fingre og hver dragende Bølge en Dybets fristende Indbydelse til en Syndens Dans lige i Favnen af den evige Død. Det er den haarde Fjord- og Fjeldnatur, han raaber til Hjælp mod hvert smilende græsgrønt Hæld, mod hver blaaøjet Blomst og mod hver vajende Trækroge, og man venter, naar man gaar ud af Opbyggelsesstuen, at hele det haardryggede Sæt Fjelde udenfor skal rejse sig og knuse alt mellem sine stærke Arme. Nu kan et Menneske ganske vist have godt af at se Døden i Øjnene, at faa høre et Ord, som sætter det til Møde med den store Alvorsstund. Det gaar jo nemlig de fleste saa, at Dødsstunden ligger for Ens Tanke, som Horizonten for Ens Blik: uendeligt fjernt. En kan reise og reise frem igjennem Livet, og Stunden ligger altid lige langt borte. Det kan da være godt, at noget kommer og siger: nu er Stunden der, nu svinges Døren op, alt det, som i Livet dulgte, kjærtegnede, smigrede og lovede, er borte: nu skal du ind til Doms i

dette blinkende Sekund. Og især kan et saadant Alvorsord trænges der, hvor Naturen er lys, Livet let, og hvor tusinde milde Indtryk er rede til at vifte ud Alvorens Tanke af vore Sind. Men denne Rædselens Magt kan ogsaa misbruges, og især hvor Livet er saa uskaansomt af Naturen, saa barsk som i vore Fjeld- og Fjordegne. Her dør ikke de Billeder, man fik inde i Opbyggelsesstuen, i den mørke Vinterluft udenfor, paa den sorte Sjø eller oppe i Viddernes Snefog: Nej, de jages tvertom dybere og dybere ind i Sindet, de voxer i Fjeldenes Jætteforhold, indtil Mennesket tror sig given alle Naturens Troldmagter i Vold, ser hele Livet som en eneste Bedrøvelsens Gang uden Skimt af Haab, ser hele Menneskeslægten ligge skrækslagen i Jammer, i fortvivlet Bøn eller kanske i stille Forbandelse – en endeløs Sørgeskare, der bærer alle sine Livshaab til Jorden. Det er et svimlende Syn, som mange, der har set det i al sin Forfærdelighed, maatte betale med Tabet af sin Fornuft, som især andre endnu tættere inde i den haabløse Skjæbnetro, som er Livets aandsslukkende Gave til saa mange herinde, eller som overgiver dem viljeløst i Sjælelægens Hænder.

Under den fortsatte Pleie af disse Sjælelæger fik nu det vakte religiøse Liv sit pietistiske Særpræg. En af denne Retnings største Grundbrøst er, at den ingen Forstaaelse har af menneskelig Individualitet og følgelig ingen Respekt for dens Ret. De pietistiske Prædikanter syntes ikke at have nogen Forestilling om, at vel er Vejen i en vis Forstand blot en eneste, men at enhver Sjæl har *sin* Trang og sine særlige Vextvilkaar. Naar Bevægelsen skyllede ind over disse smaa Bygdesamfund, erobrede den altid nogle af hine Naturer, som i denne Retning fandt en religiøs Godkjendelse af slige Særegenheder hos dem selv, som dels skyldes oprindeligt Anlæg, dels en trang Udviklingsgang og en tung Livsskjæbne. [150] Fra disse enkelte, hvis Trosevne og Viljekraft ofte var ligesaa stor, som deres sjælelige Oplevelser var ensartede, deres Forstaaelse af fremmede Naturer grund, deres Dannelsesfond lidet og deres envise Selvsikkerhed uryggelig, gik saa Bevægelsen over i andre i hele den særegne Form, den havde faaet i dem selv, og fra nu af lededes det religiøse Liv af disse stærkere Naturer med uindskrænket Myndighed. Den, som ikke havde haft den samme Udviklingsgang med de samme Vækkelsestegn, og som ikke kunde leve sig ind i de samme Former for det religiøse Liv, fik staa udenfor som en mistænkt. Her var ikke Rum for nogen

Ytring af Ejendommeligheder i Naturel, Opdragelse og Dannelse. Omvendelsens Recept leveredes fuldt færdig, og Ensartetheden gik saa vidt, at man om en Tid ikke alene fandt den samme Aandsretning i alle Sind, men ogsaa fik høre det samme religiøse Sprog paa alle Tunger, den samme Tone i alle Stemmer, og endog fik de den samme Holdning i den ydre Fremtræden. Alt bøjede sig og voxte aandeligt og legemligt efter den enes Væxt, indtil de vare som slagne til samme Mynt. Det var ikke alene dette, at Menneskene – for at tale med en bekjendt engelsk Forf. – i sine daglige Sysler og i selve sit Udseende blev nedslagne og sorgbundne under Indflydelsen af den aandelige Natfrost, som herjede og brød i sin Knop alt, som var ungdomsfriskt og varmt. Nej, de som levede inde i et saadant Bygdesamfund paa den Tid, vil mindes, hvorledes der skabtes en hel utaalelig, smaalig, religiøs Konveniens, som det især blev Kvindernes Opgave at udøve. De vil – for at nævne et Par Exempler – mindes, hvilket forsmædeligt Aag man lagde paa den fri Omgang mellem de to Kjøen, naar Parterne ikke tilhørte den samme religiøse Retning – thi isaafald var Friheden fast ubegrændset. De vil mindes den forfængelige Pralen med Ligegyldighed for saadanne Ting som at opfylde visse selskabelige Pligter, saasom at sørge for sine Gjæsters Underholdning og Beværtning. De vil mindes, hvorledes den Forfængelighed, der ytrer sig i overdreven Omsorg for Ens Dragt, nu blev et Bevis paa religiøst Sind, fordi denne Omsorg nu gik i Retning af en fremstikkende Tarvelighed og gav sig Udtryk i Valg af andre Snit og Farver end før. De vil overhoved mindes, hvilken uendelig Sum af vilkaarlige Smaaregler den havde at føie sig i, som vilde anses for en ret og sand Kristen. Ubetydelige og lunkne Naturer tog vel ikke saa stor Skade af alt dette; men mange dybere anlagte, rigere udrustede, hvis Følelsesliv havde et for stort Tonesæt, til at det kunde falde frit ind i den gjængse, enstonede Grundsang, hvis Fantasi havde for stor Fylde til at leve under det Tryk, der lagdes paa den, og hvis Dannelse gav dem et videre Syn, led i disse Tider ofte sjælelig Vold.

Ved at skabe en saadan religiøs Skik, ved at adle eller brændemærke en vis Dannelsesgang, en vis Udvikling, visse Interesser og Synsmaader, der ingen direkte Sammenhæng har med det religiøse Liv, men som meget godt kan deles af ^[151]Individer, der tilhører ganske forskellige religiøse Retninger, naar de

indtager det samme Dannelsesstandpunkt, blev den pietistiske Bevægelse en aands- og kulturfjendsk Magt. Den traadte nemlig i Forbund med den Mistro til, den Rædsel for alle ikke rent hverdagslige Interesser og Aandsrørelser, som et Land, der er saa fattigt som vort, og som desuden i saa lang Tid blot har fristet en Bygdetilværelse, huser i saa rigeligt Maal. Under det daglige Slid for Livsopholdet og uden noget Strømdrag ind i sit Liv fra Hold, hvor et rørigere Aandsliv maatte være oppe, tabe de fleste de faa friske Sindsindtryk, deres Forbindelser i Ungdomsdagene kan have givet dem. Lidt efter lidt afvante med Synet af et bevæget Aandslivs Kampe og Bedrifter, taber selv de med mere aandelig Sans udrustede Naturer let Troen paa Ideernes Magt, alt Aandsstræv af nogen Bærevidde synes dem ørkesløst eller forfængeligt Bram; at have Interesser, der bæres ud over Ens Faggjerning og de aller nærmeste Forhold, synes mistænkeligt og bliver næsten anset for en Karakterfejl. Det er ganske utroligt, hvad der i et Samfund som vort føres ind under det «forskruede», det «overspændte», det «upraktiske» og «unyttige». Det er, nær sagt, alt, hvad der paa nogen Maade har et Luftdrag fra videre Aandsvidder end dem, som Fagaanden og det mest lumre Hverdagsliv tager sit Syn fra. Boglig Lyst og Lærdom udover det fagnyttige Lavmaal, Syn og Sans for Menneskelivets ideale Grunddrag, Hjertelagⁿ⁴³ for alle dybere Rørelser af ikke ligefrem religiøs Natur i den Enkeltes eller Folkenes Liv, Kamp og Arbejde for alt, som ikke kaster et paatageligt, praktisk Udbyttes Frugtdrys over Jorden, faar her sørgelig let Banlysningens Martyrdom over sig. Alt maa kunne kjøres tærskefærdigt ind i en praktisk Bedrifts Ladebygninger eller opstilles i reglementmæssig Form i offentlige Arkiver for at vinde almindelig Agtelse. Det sædvansmæssige Syn har her taget alle menneskelige Forhold under sin strenge Kommando; – man behøver jo blot at betænke, at dette raadende Syn, denne tvingende Uskik, denne uforanderlige Norm for, hvordan et Menneskes ydre og indre Liv skal arte sig, har afsat sig under en Udvikling, der længe laa i idyllisk Ly for alle større Aandsrørelser, er affødt af, hvad Slægt paa Slægt af Gjennemsnitsmennesker med en saare tarvelig Dannelse og en yderst begrænset Horizont har gjort og anset for det eneste sande, sømmelige og værdige. Man behøver blot at tænke paa denne Sædvanelovs Oprindelse fra en Afstengslens og Forkuelsens Tid for at

forstaa, hvilken Udsigt de rigere udviklede og mere ejendommeligt anlagte Naturers Udviklingsgang har til at finde Forstaaelse. Det er Sansen for en stor og fri Menneskenatures Trang og Krav udover det hverdagsliges, det reglementeredes trangeste Grænser, som har været om at gaa tabt!

Den religiøse Bevægelse bares af altfor stor Alvor og indeholdt altfor meget, der brød med de gjængse Forestillinger om, hvad religiøst Liv er, til at den ikke i ^[152] Begyndelsen skulde vække Forargelse i god Forstand. Den var selv en Fremtoning, som fik Ide-Rædselen, Spidsborgerstandens Fordømmelsesdom over sig, og den har ganske vist haft sin Martyrtid som Alt, der for Alvor vil en Fornylse. Som det ikke kan negtes, at den har været en Vækkelses-Magt, der har udrettet meget, baade i Retning af at inderliggjøre den Enkeltes Sjæleliv og af at omstemme Grundtonen i det ofte raa og golde Omgangsliv i vore mange Smaasamfund, saaledes bør det ogsaa indrømmes, at den under heldige Vilkaar kan have opladt Sindet for et rigere Aandsliv i det hele og saaledes ogsaa virket som Kulturmagt. Men det maa dog fastholdes, at hvor dette er skeet, der har Bevægelsen blot været et Gjennemgangspunkt i Individets Udvikling, og at det pietistiske Særpræg er slappet i samme Maal, som Aandslivet har vundet i Vidde. Holder man sig til det Syn paa rent menneskelige Forhold, som var Retningen ejendommelig, da vil man finde, at det stemmede paafaldende overens med det, som almindeligt havde udviklet sig under den knappe Tilgang paa befrugtende Kulturstrømninger. Den gav ligefrem Afstengselens forkomne Syn paa Menneskelivet religiøs Sanktion og meddelte det derved en Myndighed, som det før ikke havde. Før mistroede og miskjendte man alle dybe Rørelser baade i den Enkeltes og i Folkets Aandsliv og forkjetrede alle nye Tanker, fordi den aandelige Dvergvox, som Udviklingen havde medført, tilsidst var bleven det eneste gyldige Ideal. Nu blev ovenikjøbet enhver Ytring af et friere, mere kulturvoxent Aandsliv et Gudløshedens Udslag, som det var religiøs Pligt at bekjæmpe. Var Sansen for Digtets og Kunstens Fantasiforklaring af Menneskelivet liden før, saa stemples den nu som et Syndighedens Tegn. Var selve den kunstneriske Syssel før anset for ørkesløs, saa blev den nu erklæret for ukristelig. Saaledes kunde det da gaa til, at Sang og Spil forstummede i det ene Hjem efter det andet, og at de tarvelige boglige Interesser, som fandtes i en og anden Familie, blev slukt. Saaledes kunde

det gaa til, at der rejste sig en Vankundighedens Storm mod en ny Lærebog for Almueskolen, ^{k69} fordi den indeholdt Digte og Eventyr, at enkelte Bygder rensede sine Almuebibliotheker saa grundigt, at Sundts statistiske Værker ^{k70} gik med i Løbet, og saaledes kunde det gaa til, at man fra Prækestolen fik høre, at den Kjærlighed til Fædreland, til Mand eller Hustru og Børn, kort den Kjærlighed, som Digterne sang om, den havde vi nu nok af. Det viste sig, kort sagt, at denne Retnings Forkyndere savnede Synet for det rette Forhold mellem Kultur og Religion, det viste sig, at de ikke forstod, at Opgaven er at lade Religionens varme Væld gennemtrænge alle menneskelige Forhold og give Aandslivet Alvor og Trosstyrke samtidig med at det faar Løfte og Synsvidde, men at de ene troede at kunne fremme et religiøst Liv ved igjen at afstenge Bygderne for Kulturlivets Paavirkninger og lægge dem ned i de Aarhundreders Grusdynger, som man netop begyndte at faa rykket bort. Saaledes var den pietistiske ^[153] Bevægelses Forhold under dens første Fremtræden; jeg skal nu gaa over til i al Korthed at berøre et Par Træk af dens senere Udvikling.

Den Uro, den i Begyndelsen vakte, de Konflikter i det private Liv, den rejste, og de Kampe i Offentligheden, den frembragte, ser man nu lidet eller intet til. Der er forsaavidt bleven religiøst stille i vort Land. Dette betyder dog ikke at det religiøse Liv nu er svagere end før; det kommer blot af, at den første Vækkelses Tid er forbi, at der er kommen større Klarhed i Følelseslivet, og at Bevægelsen har faaet et nyt Udløb i den førømtalte kirkelige Reformiver. Men er der nu større Stilhed, saa kan man dog ogsaa fra den senere Tid hente oplysende Træk om det Syn paa Aands- og Samfundslivets Udviklingsvilkaar, som er Retningen ejendommelig. Der er jo nu andre mægtige Rørelser oppe i vort Land, der er andre religiøse Bevægelser end den pietistiske, og en politisk Rejsning har fulgt paa den nationale. Det pietistiske Syn kan dog endnu siges at være det herskende, da næsten hele den yngre Gejstlighed er udgaaet fra den, og denne yngre Gejstligheds Forhold til disse Dagens Bevægelser viser os saaledes, hvilke Grunddrag, den Udvikling vil faa, som den pietistiske Retning styrer.

Hvad Pietisternes Forhold til de nationale Bevægelser angaar, saa kan det kortelig siges at have været saa omtrent passivt. Den nationale Gjenfødelse havde sit Morgengry i den nye Digtning; men for Poesi og Kunst var det jo Pligt i det

mindste at være ligegyldig. Der kunde heller ikke være Tale om, at de skulde vise Sympathi for eller fremhjælpe nogen anden national Nylivs-Spire, som skjød op i deres Vej. Tvertom. Den Retning, de kjæmper for, er af fremmed Oprindelse og har ikke saa lidet ved sig, der bærer Præget af tydske Forhold og tydsk Aand. At der her paa et religiøst Omraade skulde kunne være Tale om nogen Folkeindividualitetens Indflydelse, vil neppe nogen af denne Retnings Mænd gaa ind paa. Religionsforkyndelsen baade fra Prækestolen og i Afhandlinger og andre Skrifter sker jo ogsaa i et Sprog saa unorsk, saa fortysket, at det blot har Sidestykke i det departementale. Kravet paa, at Almuen skulde faa høre Kristendommen forkyndt i et for den mere forstaaeligt Sprog, er ogsaa blevet afvist som en Krænkelse af Emnets Hellighed – en Opfatning, der forresten ogsaa deles af en stor Part af Bønderne selv. Det er ganske som med Latinen i gamle Dage.

Ligeoverfor en enkelt Ytring af denne nationale Bevægelse har Pietisterne stillet sig i et bestemt oppositionelt Forhold, nemlig Folkehøjskolen. I Blade og Møder har de optraadt mod disse Skoler og har selv til en Modvægt oprettet andre efter Kundskabsskolens Mønster. Det Personligheds- og Frihedsprincip, der er Folkehøjskolens Livsnerve, er Pietismen dybt imod. Efter hvad man vidste om denne Retnings Brist paa Sans for Individualitetens Krav, var det en klar Sag, at den Betydning, Lærerens Personlighed faar i Folkeopdragelsen, og det ^[154] Hensyn, som der tages til Elevernes individuelle Ejendommeligheder maatte være dens Tilhængere til Forargelse. Derimod skulde man ikke have ventet nogen Anke over, at disse Skoler vil staa ukontrollerede af Staten. Man skulde have troet, at Pietisterne, som i sin Tid har hævdet Lægprædikanternes Ret til ukontrolleret Religionforkyndelse, vilde forstaa de nye Skolers Trang til at virke ubundet af alle Autoriteters Indblanding. Men nej, ingen har bekjæmpet dette Folkeskolens Frihedskrav med mere Ihærdighed end Pietisterne. Dette hænger sammen med et nyt Drag, som i den senere Tid har gjort sig gjældende indenfor denne Retning, og som efter mit Skjøn – ved Siden af Retningens andre Særegenheder – gjør det saa tvivlsomt, om den Kamp for kirkelig Selvstyrelse, som den har rejst, virkelig vil føre til et ønskeligt Maal.

Pietismen er nemlig paa det sidste bleven stærkt orthodox. Her som overalt

stod den jo, som nævnt i Begyndelsen, i et vist Modsætningsforhold til den kirkelige Orthodoxy, forsaavidt den med afgjort Ret betonedes det virksomme religiøse Liv ligeoverfor den døde Hævdelse af Læren. Men her som overalt har der i den senere Tid vist sig en voxende Tilbøjelighed til at stille det ene saliggjørende Lærebegreb i Forgrunden, til at spejde efter kjetterske Retninger og til at fortabe sig i spidsfindige theologiske Distinktioner. Det kan i saa Henseende være nok at minde om Diskussionerne om Sognebaandets Løsning og Absolutionens Begreb paa Stiftsmødet i Bergen. De Grunde, som paa dette og flere andre Møder kom frem mod Løsningen, vil vise den orthodoxe Retnings Fremvæxt; den Maade, hvorpaa Reformens Forsvarere afvistes, vil give Vidnesbyrd om den Aarvaagenhed, med hvilken man agter paa kjetterske Forseelser, og den – jeg tror – daglange Debat om, hvorvidt Naaden maa anses for blot tilbudt eller virkelig meddelt den Ubodfærdige (i hvem man dog var enig om at den ikke kunde blive virksom), vil give et særdeles lysende Exempel paa, ind i hvilke Misforstaaelser et aand- og livløst theologisk Studium kan føre alvorlige og fornuftige Mennesker, og hvilken Trang her er til en ny religionsfilosofisk Tugt. I dette Hang til smaalig Aarvaagenhed ligeoverfor den mindste Afvigelse fra, hvad Retningen selv anser som den rene lutherske Lære, ligger ogsaa et af Hovedmotiverne til den bitre Kamp mod Folkeskolesagen – det er de «grundtvigianske Kjetterier» man har Sigte paa, og som maa frygtes fremmet gennem disse Skoler.

Men her skulde Pietisterne alvorlig betænke, om de ikke er inde paa en Afvej, der vil vende manges Sind fra deres forøvrigt prisværdige Reformbestræbelser. Her burde de dog tage en Lære af, hvad de har oplevet paa de Menighedsmøder, der er afholdt rundt om i Landet; de burde erindre, at den Modstand, de her har fundet, og som har overrasket dem selv, for en overvejende Del skyldes den Religionsundervisning og den Religionsforkyndelse, som har optugtet Almuen ^[155] i den Overtro paa Kirkelærens ene saliggjørende Kraft og paa den udvortes Bekjendelses Betydning, som den ved disse Lejligheder har lagt for Dagen. Paa disse Menighedsmøder er det nemlig især tvende Reformer, som har vakt Bondens Indsigelse: Ophævelsen af Konfirmationstvangen og af Religionstvang for Embedsmænd. Naar man betænker, hvor længe Almueskolen nu har været i

Gang, at hele Hovedvægten har været lagt paa Religionsundervisningen, at Geistligheden har haft den fulde Raadighed til at styre denne Undervisning, og at den desuden ogsaa i Konfirmationsforberedelsen og fra Prækestolen har saa rigelig Anledning til at sørge for Almuens religiøse Opdragelse, – naar man betænker dette, da er det allerede en bedrøvelig Ting, at en Oplysning som den, at Konfirmationen er indført efter et kongeligt og ikke efter noget guddommeligt Bud, kan komme over en Forsamling af Bygdens mest fremskredne Bønder som et Lynslag, som noget, hvorefter man før ingen Anelse har haft. Men langt betænkeligere er det, at Pietisterne selv, efter nu at have rustet i saa mange Aar, endnu ikke har magtet at udrydde den katholske Tanke, at Troen kan frembringes, en Tanke, der er som fastnaglet i Bondens Bevidsthed, og som i Regelen danner Udgangspunktet for hans Indsigelse mod Konfirmationstvangens Ophævelse. Betænkeligere er det, at en saadan Forsamling for ramme Alvor kan mene, at den eneste Garanti, man har for en Embedsmands Samvittighedsfuldhed er, at han har den lutherske Bekjendelse, saaledes som den opfattes af vor Kirke, og at den virkelig kan ønske, at han maa straffes med Tab af sit Embede, ifald han skulde skifte religiøs Overbevisning. Denne Tro paa, først at en udvortes Bekjendelse i Almindelighed giver Garanti for religiøst Sind, og dernæst, at sand Religiøsitet og den Samvittighedsfuldhed i Pligtopfyldelsen, som efter Bondens Mening blot kan findes hos den troende, ene og alene kan ventes af dem, der har den samme Anskuelse af den rene lutherske Lære, som vor Kirke, – denne Tro, som sidder uryggelig fast i vor Almue, har nødvendigvis sit Udspring i hin vrang orthodoxe Kristendomsundervisning og Kristendomsforkyndelse, der først og sidst hævder den rene Lære, forherliger dens religiøse Undervisning og advarer mod alle afvigende Retninger. Skulde nu Pietismen komme ind i det samme Spor, da bliver den kirkelige Selvstyrelse, den vil grundlægge, en betænkelig Ting. Ifald Kirken var skilt fra Staten, ifald der herskede fuld Religionsfrihed, Sognebaandet var løst o.s.v., da var jo Faren ikke saa stor. Men man indser let, at med de Anskuelser af den rette Bekjendelses Betydning, som raader baade hos Folket og Præsterne, vilde den mindste Afvigelse i Læren blive stemplet som Kjetteri, de Afvigende vilde mærkes som Ikke-Lutheranere og nødes til at træde ud af Kirkesamfundet. Og under den raadende Overtro paa, at Kirkens Læreretning er den eneste sande, at

Religiøsitet og Hæderlighed ene og alene kan findes hos dennes Tilhængere, vil de saaledes ^[156]Mærkede have en forvivlet Stilling i det Samfund, som de tilhører og skal virke i.

Med denne Antydning af, hvor Faren ligger, naar Kirkeforfatningen skal reformeres paa Grundlag af pietistiske Synsmaader, maa det her være nok. Jeg vil blot tilføie, at Retningens Forhold til den politiske Bevægelse heller ikke giver dens Mænd noget godt Vidnesbyrd om Frisindethed og Synsvidde. Til at illustrere dette Forhold er det mer en tilstrækkeligt at minde om den Grundsætning, som en af Partiets Høvdinger, ^{k71}en Redaktør af et «kristeligt-politisk» Blad, opstillede paa Folkehøjskolemødet i Kristiania som Rettesnor for den politiske Holdning. Han erklærede nemlig rent ud, at det var ulovligt at opponere mod det Bestaaende, da det altid til en vis Grad havde guddommelig Sanktion. En saadan Opfatning, der ganske resolut sætter et Punktum for al videre Udvikling, fordømmer den, der har skabt de nuværende politiske, sociale og religiøse Tilstande og peger tilbage mod Barbariets Mørke, deles nu vistnok ikke at alle Pietisternes Tilhængere. Men det maa dog anses for givet, at de udenfor sit eget Omraade vil vise en kulturfjendske Stædighed ligeoverfor alle Reformbestræbelser.

Det er Brevskriveren magtpaaliggende, at ingen skal faa det Indtryk af ovenstaaende Skildring af den pietistiske Bevægelse, at han har villet vække nogen Mistro til de pietistiske Reformmænds Alvor og Oprigtighed, eller overhoved har villet fremkaste nogen Tvivl om Ægtheden af deres eller deres Tilhængeres Religiøsitet. De, som er kjendt med disse Mænd, vil vide, at hele deres Livsfærd med den selvfor nægtende Kjærlighed, som er dens Grundtræk, simpelt hen kan opstilles som et Mønster for os alle, og at der forsaavidt ikke er en Anke at finde. Men trods den dybe Agtelse, man saaledes maa nære for dem personlig, og uagtet man dybt maa erkjende, at deres Virken i saa mange Maader har været til Gavn for vort Land, saa kan man dog ikke lukke Øjnene for de Farer, selve den Retning medfører, som de tilhører. Vort Land giver i mange Maader farlige Kaar.

Er Mennesket her ikke storvoxt nok, eller har det ikke et Dannelsesfond stort nok til at modstaa Forholdenes Tryk: saa haardnakket sammenkneben i

Smaalighed, saa indeklemmt i tilvante Synsmaader, i det hele, saa haabløst sat paa Spidsborgerlighedens Grund bliver man ikke mangededs. Er det en Ildsjæl, som stenges inde her med sine Syner: saa fanatisk envis bliver faa. Eller er det en veg Natur, som ikke taalte Trykket og ikke havde Energi nok til at arbejde sig frem til Luft og Lys: saa indelukket i sit eget Sjæls mørke, saa magt- og modstaalen, saa lurvet fejj, saa rugende tungsindig bliver ingen. Eller er det en Kampnatur, der brydes mod for mange Ismure: saa rædsomt haardhændet, saa ufølsom for menneskelig Nød, saa indvortes bundfrossen bliver ikke mange. ^[157] Men bestod man Livsprøven, berge de man et aabent og varmt Sind ud af Kampen: da vinder heller ikke mange en skjønnere og sandere Udvikling.

Ligeoverfor slige Livsvilkaar, med en saadan Evne til at kue eller misdanne den aandelige Vext, er det af overordentlig Betydning, hvordan den herskende religiøse Retning er beskaffen. Her er paa alle Hold Hjælp at yde, men Hjælpen kan ydes paa mange Maader. Det er ikke nok, om det end er det væsentlige, at Viljen vækkes og Troen tændes – baade for den enkeltes og for hele Folkets aandelige Udvikling ligger der Vægt paa, at det vakte religiøse Liv ikke ledes tilbage til fornyet Afstengsel og Kulturrædsel, men fremad til aabnere Sans for, til friskere Syn paa alle Menneskelivets Rørelser. Og om Pietisterne her er de rette Høvdinger, det er det store Spørgsmaal.

FRA TRONDHJEM

(Brev til «Bergensposten»)

(Bergensposten 13. febr. 1874.)

Bøger og Blade har en forfærdelig lang Vei herop, og Juleliteraturen holdt ikke sit Indtog her i det gamle Aar. Nu er vi dog komne efter; vi har læst og beundret Sars's «Udsigt over den norske Historie» – et Værk, der bør findes i enhver Familieboghylde; vi har gjort Bekjendtskab med en «saa godt som ny» norsk Forfatterinde, Fru Colban, og har fundet Bekjendtskabet elskværdigt, og vi har hilst paa de gamle Kjendinger Fru Thoresen og Fru Collett. Saa er ogsaa

tvende nye norske illustrerede Tidender naaet herop, og man staar nu «snørt i Valgets Baand». Før havde vi intet illustreret Blad, nu bydes os to – det er ganske vist et for meget for den norske Læsekreds. Det kommer nu an paa, hvilket der vil gaa af med Seiren – thi der kan vel neppe være Tale om, at begge skulde kunne holde sig. Mod den ene af disse illustrerede Tidender synes det os, at man alt paa Forhaand kan nære store Betænkeligheder. Hr. K. *Winther-Hjelm*, der er dens Redaktør, har gjort en lang og tro Tjeneste i «Morgenbladet», har samvittighedsfuldt og ihærdigt taget de literære eller kunstneriske Mænd og Kvinder af Dage, som af en eller anden Grund stod paa «Morgenbladets» sorte Bræt, og har ligesaa samvittighedsfuldt hævet alle dem, der formodedes at være af den rette Tro. Hr. Winther-Hjelm har saaledes vist sig som en udpræget Partimand, og man kan vel saa temmelig sikkert forudsige, at den nye Tidende vil blive en liden morgenbladisk Aflægger, ^{k72} et lidet morgenbladisk Annex, hvor Exekutionerne og Ordensuddelingerne vil blive fortsat ganske i den gamle Stil. Man ser ogsaa, at Bladene strax har oprettet en gjensidig Assuranceforening: ^[158] «Morgenbladet», der ellers ei pleier at bekymre sig meget om literære Foretagender, ofrer den nyfødte en længere Omtale, og den nyfødte træder i sit første No. frem med «Morgenbladets» Omtale og Redaktørens «Norske Lyrik» som et Ordensbaand i Knaphullet. Af et senere No. ser man ogsaa, at hele den Theater-Polemik, som Hr. Winther-Hjelm har holdt gaaende i «Morgenbladet» mod Vennerne af en national Scene, skal trækkes over i Tidenden, ligesom Ugerevuen vil give Anledning til smaa politiske Exekutioner. Det er vel neppe heller tilfældigt, at den første norske Forfatter vi møder i Bladet, er Hr. Yngvar Nilsen. ^{k73} Hr. Hjelm selv har aldrig været synderlig trykket af nogen Forkjærlighed for en selvstændig norsk Udvikling af Kunst eller Literatur. Tværtom, han var Hr. M. Bruns troeste Drabant, og da denne var bleven umulig, blæste Hr. Hjelm i Trompet for Hr. Josefson. ^{k74} Ogsaa hans Anmeldervirksomhed udmærker sig ved Uvillie mod enhver Norskhedsbestræbelse. Det er da rimeligt, at han helst allierer sig med Ligesindede. Og en saadan er Hr. Nilsen. Denne Forf. tilhører en Retning i vor Historieskrivning, der ialfald for os ikke har meget opbyggeligt ved sig. Disse nyere Historikere slaar en Streg over hele vor gamle Historie, og sætter

Begyndelsen af vor Kulturudvikling med Foreningen med Danmark – en Tid, da der som bekjendt knapt kan paavises en eneste Livsytring, der viser, at det historiske Liv fortsættes, en Tid, som vistnok ikke kom uden Skyld, og som ikke har været uden Betydning i Folkets Levnetsløb, men dog altid en tom og tung Tid, da alt kues og forkommes, indtil en ny Dag igjen begynder at lyse ind. I Hr. Nilsens sidste Bidrag til vor Historie er han, formodentlig ledet af visse Tidens Strømninger, kommet i Skade for at dømme saa paatageligt uretfærdigt mellem Stortinget og Karl Johan, at selv den svenske Presse, som dog ellers kunde tænkes tilbøielig til at se gennem Fingre med en saadan Fremstilling, har fundet sig opfordret til at tildele Forfatteren den Irettesættelse, som han ganske vist havde gjort sig fortjent til.

Men af en Redaktør med disse Forudsætninger og disse Forbindelser kan man blot vente sig et Tendensblad, et Partiblad, og dette bliver saameget mere betænkeligt, som vi intet andet Organ eier for literær Kritik. Det synes saaledes, at naar man tager Hensyn til Redaktørens Partistilling, naar man betænker, at han selv ikke som Forfatter har lagt noget Talent for Dagen, og at der mellem dem, som har lovet Bidrag, neppe findes andre end Asbjørnsen og L. L. Daa, af hvem man kan vente sig noget af Interesse, – da kan man ikke ønske, at det bliver denne Tidende, der gaar af med seiren.

[WALT WHITMAN: DEMOKRATISKE FREMBLIK]

(Aftenbladet 1. april 1874.)

^[159] Oversætteren af denne Bog ytrer i sin Fortale bl.a.: «Overfor de gjærende Brydninger i Samfundet slutte de fleste sig enten blindt og uden Omtanke til den Side, hvortil de ifølge Vaner og Livskaar naturligst drages, eller de føle sig fra begge Sider frastødte og vende sig i trøstesløs Mistillid bort fra den hele Bevægelse. Det, som det væsentligst kommer an paa, nemlig: at erhverve sig en bestemt Dom om Bevægelsens egentlige Mening, det bliver i begge Tilfælde forsømt. I denne Henseende vil det foreliggende Skrift med sine ejendommelige Fortrin og Mangler bidrage til at kaste Klarhed over den nuværende politiske

Situation i vort Fædreland saavel som over de bagved liggende Problemer. Det vil formentlig bidrage hertil, fordi det ikke i egentlig Forstand kan tages til Indtægt hverken af det ene eller det andet Parti.»

Disse Ord finde ganske vist ogsaa sin Anvendelse hos os. Ogsaa vort Samfund har jo netop nu sine politiske Partikampe, ogsaa her er Løsenet paa den ene Side Demokratiets Tanke, eller hvad man anser derfor, og her som overalt have disse Ideer ogsaa sine udprægede Modstandere, der tro, at disse Tankers Gjennemførelse vilde være jevn god med Samfundets Opløsning. Men under al denne Dagens Kamp for og imod demokratiske Reforme, er det dog saare sjelden, at der falder et Aandens lysende Ord om, hvad der egentlig er Grundtanken i den demokratiske Udvikling, hvilket Maal det egentlig er, den skal føre mod, og hvori dens frie og frelsende Magt ligger. Under Dagens hede Strid tabes de store, vidt lysende Højdemærker saa let af Syne, man faar blot et Stikord for en Tanke; istedenfor en Kamp for store Kulturspørgsmaal, sporer man blot Kiv om en enkelt politisk Reform, hvis opdragende Magt det ialfald for den uindviede ikke er saa let at blive vis paa, og til syvende og sidst se de Fleste blot tvende forbitrede Skarer, der nok bære Vaaben paa hinanden, men ikke altid Aandens, og som nok have et tydeligt Begjær efter at faa eller beholde Magten, men ikke altid Overbevisningens Sjelvarme for en stor Sag. Man maa jo ganske vist indrømme, at saasnart Kampen begynder om de enkelte Foranstaltninger, som til Tankens Gjennemførelse skal fremmes, da maa nødvendigvis ogsaa Gadestøvet begynde at ryge, og at den rene Tankens Kamp paa mange Punkter maa faa en personlig Farvning og et forholdvis fattigt og hverdagsligt Præg. Men hvad man dog ialfald maatte ønske, det er, at det holdes klart oppe, hvad endeligt Maal alle disse gjærende Kræfter styres mod, om det blot gjælder en forbigaaende Forandring, en lidt forandret Magtstilling mellem Kræfterne, eller om der virkelig virkes mod et bevidst Kulturformaal, og hvilket da dette er, og hvori dets Fortrin for det gamle ligger.

Det er netop i denne Retning, at det er saa oplysende at læse denne Bog af en [160] udpræget amerikansk Demokrat. Vi tro ingenlunde, at Forfatterens Synsmaade altid holder Stik, vi tro, at meget af det, han venter sig af Demokratiets Sejr, aldrig vil blive mer end et smukt Haab, et stort og straalende

Tankesyn, som aldrig vil realiseres. Men paa den anden Side har man dog her en højsindet Redegjørelse for, hvad en Aandens Mand ser i Sagen; vi høre ham med en stor Sjæls Varme for en bedre, sandere, lykkeligere Tilstand blandt Folkene forklare den demokratiske Tankes Oprindelse, anføre, hvad der er dens indre Bærekraft, i Fjernsyn tegne, hvilke nye Tilstande den skal skabe, og vi høre ham endelig med en sjelden Redelighed bekjende, hvilke Farer den medfører, hvilke Misbrug man alt har sat i Gang i dens Navn, og hvor lidet dens sande Aand i det hele endnu besjæler selv dens tilsyneladende mest ivrige Forkjæmpere.

Vi tro saaledes, at Bogen bør finde Indgang, og at den med sin varme og originale Fremstilling vil være saare vel skikket til at give de mange, som blot kjende Bevægelsen af Navn eller smaa lokale Brydninger, der laane dens Navn, et højest fornødent Udblik over denne Verdensrørelses dybeste Grundmotiver, ligesom den ganske vist ogsaa vil være en velkommen Hjælp for dem, den efter Forfatterens eget Udsagt særligt er skreven for, nemlig «for *ham* eller *hende*, i hvis Tanke med frem- og tilbagegaaende Bølgelinje Slaget staar mellem Demokratiets Overbevisning og Stræben, og Folkets Raahed, Mangelfuldhed og Ustadighed.»

Naar Demokratiets Tilhængere skulle begrunde dets Ret, hører man dem i Regelen dels avlede den af de almindelige Menneskerettigheder, dels henvise til, at der i Folkets lavere Lag flyder et sundere Blod, findes mere uforfalsket Natur, lever en dybere aandelig Sans, end i de af Kulturen forfinede og forkunstlede Klasser. Walt Whitmann, der vistnok ogsaa henviser til dette større Fond af Naturkraft og Sindsfriskhed, som findes i Folket, søger dog ikke Demokratiets Begrundelse her. Han støtter ikke Kravet paa en mer demokratisk Samfundsordning eller Opdragelse i den Paastand, at den store Mængde, selv naar man tager den bedste Del af den i det Store og Hele, er forstandig og god, han har tvertom et skarpt Øje for dens Raahed og Selvskhed, han koketterer slet ikke med Folkeanden, men viser os ganske uforbeholdent, hvor vilkaarlig og tyrannisk denne Aand kan være. Heller ikke gaar han ud fra Folkets Ret. For ham er netop det lave Trin af Dannelse og Sædelighed, hvorpaa en stor Del af dette Folk staar, en Grund til af al Magt at fremme den demokratiske Udvikling. For ham er det nok, at de Veje, man hidtil har prøvet forat faa dette Folk, den store

Mængde ind i en forædlende Udvikling, have vist sig ubrugelige. Det er en sørgelig Kjendsgjerning, at denne gamle Kultur, selv hvor den har afsat sine bedste Virkninger, dog blot har formaaet at opdrage en Del af Folket som en udvalgt Klasse, at Følgen heraf er bleven at denne Kultur stadig trues med at indsnøres ^[161]og forkrøble, og at der gjennem de lavere Klasser gaar en truende Bevægelse, der voxer Dag for Dag, og spaar om voldsomme Sprængninger i de fleste ældre Samfund. I Gjennemførelsen af den demokratiske Grundsetning ser nu Forfatteren en Mulighed for at faa opdraget større, sterkere, mere sanddrue, tantfri og troende Individuer og at faa grundlagt lykkeligere og fastere Samfundstilstande, end det er lykkets og nogensinde vil lykkes, hvor det gamle Kulturprincip hersker og endelig i denne Opdragelse at faa medindbefattet en større Del av Menneskene end før.

Demokratiet har derfor efter Forfatteren ingenlunde noget udtømmende Maal i sig selv; men han mener, at det efter sin Grundtanke og i uforfalsket Renhed er det bedste, ja maaske det eneste fuldt egnede og helt tilstrækkelige Middel til «at fortolke, fremhjelpe og opdrage den store Mængde, Millionen, og det ikke blot til store timelige Formaal, men ogsaa med Hensyn til den udødelige Sjæls Behov.» Ligeoverfor det af Th. Carlyle engang opkastede Spørgsmaal, om Demokraterne virkelig fortrøste sig til at løfte og fremme en Nations politiske Liv ved at optage saadanne Dynger af Sygdomsstof deri, som Tilfældet maatte blive ved en Samfundsordning, der indbyder til Delagtighed i Magten hele det menige Folk med al den Raahed og Uvidenhed, som Forf. indrømmer er tilstede, svarer da Walt Whitmann blot ved at udtale den Overbevisning, at blot i Demokratiet ligger den selvoptugtende Magt, som kan løse Opgaven, og at der endelig intet Valg foreligger. «Som den civiliserede Verden nu er,» finder Forfatteren, at denne Lære, der i Modsætning til den gamle Autoritetstro hævder, at Mennesket, saasnart det blot nyder en udstrakt Friheds Optugtelse, kan blive «sit eget Selvs Lov», er den eneste, som er værd at stride for. Naar Forf. taler om Demokratiet, Demokratiets Tanke, den demokratiske Overbevisning osv., da er naturligvis heri ogsaa indbefattet det *politiske* Demokrati, Tanken paa en Samfundsordning, der gjennem almindelig Stemmeret og kommunal Selvstyrelse giver Massen af Folket Adgang til fuld Indflydelse paa Statslivet og opøver den i at varetage sine egne

Sager. Han siger saaledes udtrykkelig, at det herefter bør være Styrelsens Opgave bl.a. at opdrage frie Samlag af enhver Art til at regjere sig selv. Han omtaler flere Steder almindelig Stemmeret som et af de politiske Midler, der skal bane Vejen for Demokratiet, og han opmuntrer enhver til at befatte sig med Politik. Men af mer end et Sted fremgaar det tydeligt nok, at alt dette for ham er Biting, der i og for sig intet vil kunne udrette, ligesom han ogsaa særlig advarer mod at gaa under en Partifane i Dagens larmende Stridigheder, idet han ytrer: «Disse vilde, ulveagtige Partier gjør mig urolig. Mindre og mindre anerkjende de nogen anden Lov end deres egen Vilje, mere og mere overgribende blive de: giv dig derfor ikke noget Parti i Vold, underkast dig ikke blindt dets Diktatorer, men vedbliv altid at være alle ^[162]Partiers Dommer og Herre.» For ham betyder Demokratiet væsentlig en ny Kultur, en ny Dannelse, med Evne til at opdrage sunde Mennesker og grundlægge et nyt Aandsliv. Han udtaler derfor, at Demokratiet kan ikke holdes i Live ved blot politiske Midler: faar det ikke et ligesaa varmt Greb i Menneskenes Hjerte, Følelse og Tro som Lensvæsenet og Hierarkiet i sin tid, da vil dets Styrke være liden, dets Væxt tvivlsom og dets fornemste Fortryllelse vil mangle. Naar han omtaler Styrelsens Opgave i Fremtidens frie Samfund, sætter han den ikke alene i dette at fremme den fri Sammenslutning og Selvstyrelsen; den skal fornemmelig være rettet paa at oplukke Sindene for aandelig Dyrkning og at yde Fremhjælp, hvor frugtbare Muligheder maatte melde sig, og at opmuntre den Higen efter Uafhængighed, den Stolthed og Selvagtelse, som er skjult i ethvert Menneske. Det politiske Demokrati hører naturligvis med til hans Program; thi naar den demokratiske Opdragelse er gennemført og det demokratiske tænkesæt er bleven herskende, da er det en Selvfølge, at de politiske Former maa føje sig derefter og kan gjøre det uden Fare. Men hans Hovedsigte i denne Bog er rettet paa det indre, aandelige Demokrati, paa Tankens Frigjørelse fra al paatvungen Autoritet, Personlighedens Udarbejdelse til større Selvstændighed og Sanddruhed, og hele Livets Omformning efter mere omfattende og enklere, frugtbare Idealer end før. Det er jo al Civilisations Maal at udvikle rige, fyldige, mangesidige Personligheder. Men intet formaar at fremme denne Udvikling saaledes som Demokratiet. «Alene Demokratiet formaar at opløje alle Menneskehedens endeløse

Brakmarker, at udsaa Sædekornene og give alle Kræfter Raaderum, og dette er det, som giver dets Krav større Magt end alle andre.» Det er dens Evne til at fremme Selvudfoldelsen, som stiller den demokratiske Kultur saa afgjort over den gamle. «Intet lever i Kraft af udenfra stillede kritiske Krav og død Indordning derunder»; men den gamle Kultur har netop misdannet Mennesket ved at tvinge det ind under saadanne Aag og derved faaet alt, hvad der er enfoldigt, sundt og brødt i det, til at indsnevres og dø og skabt en Slægt af sindssyge Mennesker, der ikke tro paa noget som helst. Forf. kræver derfor et nyt Kulturprogram, der ikke er udkastet for en enkelt Klasses Behov, ikke indrettet til Brug i Dagligstuer og Læseværelser alene, men med et Blik for det praktiske Liv, for Arbejderen, for Avlsmarken, Skovhøvlens og Maskinverksstedets Kjendsgjæringer og for den store Mængde af Kvinder af Arbejdsklassen og Samfundets mellemste Lag. – – «Jeg maa af dette Program forlange en Rækkeevne, der er ædelmodig nok til at omslutte selv den videste Tumbleplads for menneskelige Kræfter. Dets fornemste Tanke maa være Udarbejdelsen af en Personligheds- og Karakter-Type, som egner sig til Brug for det dygtige Gjennemsnitsmenneske, men ikke er begrænset til Samfundsvilkår, der er utilgængelig for den store Mængde.»

[163] Forf. udhæver udtrykkelig, at han ikke ligefrem udtaler sig mod Kulturens Princip; han vil blot tage det nærmere i Øjesyn og ved Siden afhænde et andet, ligesaa dybt, ja maaske dybere Princip. Demokratiet er udtryk for den alt udlignende Sammenfatning samtidig med, at det giver Raaderum for Individualitetens i alle Afskygninger spillende, alt indrømmende, alle Kræfter frigjørende Grundsætning og derfor byder et stort og hidtil unyttet Bjælkeværk eller Underlag, der har Plads til alle og er tilgængeligt for enhver Agerdyrker og Haandarbejder, Mand saavel som Kvinde.» Det er Personlighedstanken, der her holdes frem, «Selvets Tanke», som højt over alt andet hæver, «at indenfor det bekendte er Menneskeandens ædleste Ytring ubrødelig Trokab mod sig selv med Udblik mod et kommende Liv.»

Til nærmere Belysning af det Personligheds-Ideal, Demokratiet skal udvikle, ville vi se, hvilke Krav Forf. sætter til den nye Literatur, som efter hans Formening, først maa fremstaa, give de demokratiske Rørelser sin Afklaring, og

spejle det folkelige Ideal, før den demokratiske Aand kan faa Magt over Sindene. Nutidens Literatur er, mener Forfatteren, trods sin Kundskabsrigdom og Ordsmidighed i sin Grund sofistisk og usund. Forf.s Anker sigte vistnok fornemmelig paa Amerika, naar han klager over, at Forfatterne ikke have trængt ind i Hjertet af Folkets Tænkesæt, ikke har gjort sig til Herre over deres eiendommelige Synsmaader, at de altfor meget tradske den gamle udtraadte Vej og blot hige efter at adsprede og hidse, men mange at disse Bemærkninger gjælde ganske vist ogsaa den moderne Literatur i det hele. I Modsætning til denne, den gamle Literatur, skisserer han saa enkelte Træk af Fremtidens demokratiske Literatur, der naturligvis skal fremblomstre i Amerika. Det gjælder da først, at Digteren med opladt Sans griber alle Naturens Dannelser og Former, dens sanselige Pragt, Skjønheden i levende Mænd og Kvinder, Lidenskabens Greb i Historien og Livet; – udaf alt dette har Digteren eller den, som paa hvilket som helst Felt arbejder med kunstneriske Kræfter, i Kraft af sit Genies ejendommelige Magt at give tilsvarende Fremstillinger i Literatur og Kunst».

Men forat Literaturen kan opfylde sin Bestemmelse som en opdragende Magt, er det ikke nok, at den afspejler Virkeligheden i hele dens Fylde, giver sande og farverige Livsbilleder og har den kunstneriske Formfuldendthed. Et Kunstverk maa vistnok ogsaa prøves med Henblik paa dets kunstneriske Egenskaber, det formende Talent, den maleriske, dramatiske Virkning, den sindrige Sammenføjning, den rytmiske Evne. Men skal det faa dybere Betydning, da hævder Forf. med Bestemthed, at der ogsaa maa anlægges en anden Maalestok, da maa man spørge om en Bog, *om den har hjulpet en menneskelig Sjæl?*

Forat dette kan ske, maa Literaturen bunde i sædelige Principer med Magt til [164] at frigjøre, udvikle og oprejse. En af Civilisationens dødelige Brist, det «ædende Smuds», som skjæmmer den, er nemlig, at Samvittighedens moralske Vælde er stoppet. Den maa igjen blive en styrende Magt, fast Retfærdighedssans og moralsk Sundhed maa ejes paa alle Omraader, dette er et af de første Krav til Fremtidens Literatur. Den gamle Tro, som nu er borttætset af Videnskaben, maa igjen indsættes i sin gamle Ret ved den samme Magt, som bragte den til at vige; den maa indsættes med ny Vingekraft, dybere Sans og videre og højere

Rækkeevne end nogensinde. «Det kan nemlig ikke negtes, at Demokratiet fremmer Vexen af Planter og Frugter, som brede sig vidt, til samme Tid, som de ere de skadeligste og giftigste af alle; det begunstiger i stigende Mon alle Overgreb, og trænger saaledes en ny, tyngre Modvegt, mægtige, tøjlede Kræfter». Den nye Literatur skal dernæst være et Udtryk for den nationale Aand, den folkelige Ejendommelighed. Han beklager, at der i Fremtidens Land, den demokratiske Aands vordende Bannerfører blandt Nationerne, ikke findes Spor af nogen Nationalliteratur. Den amerikanske Literatur er efter Forf.s Udsagn i det hele Land en mat Afspejling af fremmede Forbilleder, en ussel Adspredelsesliteratur, og ser man hen til Fædrelandskjærlighedens, Sundhedens, en ædel Personligheds, den demokratiske Livsførelses og Religionens forenede Krav, da er den hele Sværm af Digte og Komedier, som fremkomme, bare et unyttigt Gjøgleri, som er langt fra at være født af amerikansk Aandsliv, og at udtale Nationens bedste Tanker, men som overhovedet intet karakteristisk udtrykker, ingen som helst Aand og Næring eller Styrkelse giver, men blot kan mætte tomme Sinds aller laveste Adspredelses-Trang.»

Denne Literatur er da saare langt fra at svare til Forf.s Ideal. En nervestærk Livsglæde, en frejdig Tro og Sundhedsfølelse skal være Fremtidspoesiens Kjendemærke. Den skal udmærke sig ved sin «muntre Simpelhed», sin Underordning under alle naturlige Maal, sin Tro og sin Ærefrygt, og alt forborgent og mørkt skal holdes borte ligesom Tvivlen, Kjedsomheden, Fjanteriet, Spotten og alle andre Tidens Unoder. Denne Literatur skal hente sine Inspirationer fra Videnskaben og den moderne Aand, dens Syn skal være rettet mere mod Fremtiden end Fortiden, og den skal ikke som den gamle Literatur og den Intelligents og Smag, den affødte, være imod Masserne, miskjende Folket og leve i Fiendskab med Demokratiet. Tvertom er et af de Hovedkrav, der maa stilles til den, netop, at den skal give «en virkelig vederheftig Forstaaelse og skyldig Værdsættelse af Folket med dets umaadelige Rigdom paa skjult Evne og Dygtighed, og dets mægtige kunstneriske Modsætninger af Lys og Skygge.»

Som særlige Formaal for denne Literatur opstiller Forf., at den skal løfte Forestillingen om Kvinden højt og udfri den af «den falske Glimmer, den forstenende, giftige Dunstkreds, som hænger ved Ordet Dame,» ligesom den og

[165] saa skal udvikle det inderlige og kjærlige Kammeratskab, den ægte, personlige Hengivenhed mellem Mand og Mand.

Med disse Antydninger af, hvad Forf. ser i Demokratiet og venter sig af det, maa det være nok. Det vilde vistnok være fristende at følge Forf. videre, at høre hans aabne, uforfærdede Dom over al den Usselhed og bundløse Uredelighed, som skjæmmer det nuværende Amerikas Befolkning, og endnu mere at gjøre Vandringen med ham over Slagmarken, hvor han har seet dette Folk i sin Udholdenhed, sin Offervillighed og Dødsforagt, og hvor han har faaet sin Tro paa det grundfæstet. Men dette vilde føre for vidt. Vi maa henvise Læseren til Bogen selv, der fortjener at læses blot for disse sidstnævnte Skildrings Skyld, en gribende Fremstilling, som Forf. slutter med det Udraab: «Hvad der i saadanne Træk foreligger, er simpelt hen Demokratiets i fuldt Maal ydede Selvbevis i Frembringelsen af ægte Personligheder, det, som det i sidste Instants kommer an paa, og som er hævet over alle ørkesløse Ordbeviser! – – Ingen sige noget nedsættende Ord om de amerikanske Fællesstammer i Nord eller Syd til En, som i Krigens Tid har befundet sig paa de store Hærlazarether!»

Hvad man fornemmelig kunde invende mod Forf.s Syn paa Mennesket og dets Vilkaar, er, synes os, dette, at han har en altfor stor Tro paa Menneskenaturens Ypperlighed. En Samfundsbetragtning, der hviler paa, at Mennesket blot behøver at faa den fulde Anledning til fri Udfoldelse, for ogsaa at optugte sig selv i alt Godt, er dog til syvende og sidst en temmelig skrøbelig Bygning. Vistnok har Forf. Øje for de moralske Brist, ja, han sigter jo fornemmelig paa disse i sin Kritik af den gamle Kultur og af den nuværende Tilstand i Amerika, og ingen kan udtale sin Afsky for de demokratiske Partiudskejelser i stærkere Udtryk end netop Forf. Men paa den anden Side er dog ogsaa det Billede, han udkaster af Menneskeheden, som han ser den i Fremtiden, naar den frie Samfundordning og den demokratiske Literatur er bleven en opdragende Magt, saa overordentlig straalende, og det hviler saaledes paa Tilliden til Menneskenaturens Selvoprejsningsevne, at man dog ikke kan andet end føle sig noget beklemmt ved Forf.s tillidsfulde Begejstring. Det er, som om man her savner et tilstrækkeligt Motiv, paa hvis virkende Evne man er istand til at tro. Enkelte gode og sunde Naturer ville vistnok kunne naa langt i blot og

bar Følelse af menneskelig Selværd, i den Drift, som vakt Sans for aandeligt Liv, for Ret og Sandhed kan give. Men hos den store Flerhed af Menneskerne, i hvem dog de egoistiske Drifter have et ubetinget Overvælde, og hvis moralske og aandelige Sans ikke er saa let vakt, frygte vi storlig for, at Selvoptugtelsens Drift sent vilde blive virksom i noget mærkeligt Mon. Her mangler bestemt noget. Naar man læser de Steder i Bogen, hvor Forf. henviser til den Brist paa sædeligt Hold, paa Tro og Sundhed, som alle de gamle Samfund mere eller mindre lide af, kunde man næsten ^[166]tro, at man havde et amerikansk Udtryk for det samme Syn paa Menneskenatur og Kultur, som her i Norden oftere er kommen til Orde og senere gennem en Række Tidsbetragtninger i et bekjendt dansk Tidsskrift. ^{k75} Det er ogsaa utvivlsomt, at der er et Slægtskab i aandeligt Syn mellem Forf. og Oversætteren. Men der er den store Forskjel, at den danske Forfatters Tidsbetragtninger have den kristelige Opfatning af Menneskenaturen, og at hans Samfundskritik peger ud mod det kristelige Ideal, og følgelig ikke søger det frelsende Motiv blot og bart i Vækkelsen af den Mennesket iboende Selvfølelse, «dets guddommelige Stolthed over sig selv,» men i Grundfæstelsen af det religiøse Liv, i Vækkelsen af Synderkjendelse og Tro.

Man faar saaledes ganske vist slaa af en hel Del paa de store Resultater, Forf. venter sig af Demokratiets Evne til at udvikle store og gode Personligheder og grundlægge lykkelige Samfundstilstande. Tager man Demokratiet, ikke som Forfatteren ser det i sin straalende Renhed, men saaledes, som det har begyndt at udvikle sig i hans Hjemland – og Forf. erkjender overalt, at her er den Grundvold lagt, hvorpaa der maa bygges, – da kan man vel neppe anslaa Demokratiets Samfundsvirkninger højere end skeet er af den danske statsøkonomiske og statistiske Forf. V. Falbe-Hansen, der i et Foredrag over dette Emne ytrer sig saaledes: «Vil man sammenligne vor (den danske) Husmandsstand og Arbejderbefolkning – det er jo dog den største Del af Folket, – med den kraftige, stolte og oplyste amerikanske Arbejderbefolkning, da vil man finde, at der i Virkeligheden er langt mindre Velvære i Danmark end i Amerika. Det er kun i de højere Klasser, at den ved Friheden frembragte Materialisme i Amerika viser sig aandelig hemmende og begrænsende. Vi finde unegtelig ikke der som i Europa en talrig Klasse af Mænd med høj Dannelse, der

er begejstret for alt Stort og Skjönt; forsaavidt er der et Tilbageskridt. Men Friheden har løftet de lavere Klasser op til Ligestillethed med de højere; – deri bestaar Fremskridtet. *Den har trykket de 10 pCt. af Befolkningen ned, men den har hævet de 90 pCt.»*

Men hvorom alting er, hvor meget eller lidet Demokratiet virkelig vil kunne bidrage til at bøde de mange Brist, hvorunder alle Samfund endnu mer eller mindre sukke, – denne Bog vil ialfald give Læseren Respekt for en Sag, som omfattes med saa dyb Sympathi, som forsvares med en saa indtrængende Varme af en højt begavet, helt igjennem nobel og sanddru Personlighed. Mange er saa altfor tilbøjelig til at vise fra sig alle Bestræbelser for at udfinde Midler til at jevne den Kløft i økonomiske, i sociale Vilkaar, i Tro og Sæder, der ustridigt findes i alle Samfund, som tomme Drømme, ærgjerrige Paafund af ledige Politikere, egoistiske Begjær efter Magten osv. Men naar man læser et saadant Indlæg og betænker, hvor mange af Verdens første Tænkere, varmeste Digtere ^[167] og sandeste Personligheder, der have viet sit Liv til at grunde over disse «Drømme,» at kjempe for deres Virkeliggjørelse, da maa dog ethvert Menneske med Samfølelsens Evne og kultiveret Tankeliv erkjende, at saa let kan disse Problemer ikke afvises. Fordi om man selv ikke føler Drift til nogen Virken i Tanke eller Gjerning for at finde den Samfundsordning eller Dannelse, som kan omfatte «Millionen,» saa tør man just ikke derfor anse alle Bestræbelser i denne Retning for Hjernespind, ligesaavist som man ikke kan adle ethvert Døgnpolitikens Hurlumhej med Navnet af Kamp for Demokratiets Sag. Man bør lige overfor disse Bestræbelser huske Stuart Mills bekjendte Ord: «Hvis den store Masse af Menneskeslægten, saaledes som det nu er Tilfældet, skulde vedblive at være Træl af et møjsommeligt Arbejde, som den ingen Interesse har i og som den heller ikke føler nogen Interesse for, pinende sig fra den tidlige Morgen til den sildige Aften, blot for at skaffe sig det aller nødvendigeste til Livets Ophold og beheftet med alle de intellektuelle og moralske Mangler, som en saadan tilstand fører med sig – uden egne indre Hjælpekilder – uden Dannelse – – selviske; thi Kampen for deres Underhold lægger Beslag paa alle deres Tanker – uden Interesse og Selvfølelse som Statsborgere og Medlemmer af Samfundet, men derimod med en i Sindet nagende Følelse af, at der formentlig sker dem Uret – – hvis en saadan

Tilstand var bestemt til at vare evigt, saa kan jeg ikke forstaa, hvorledes nogen, der har sin Fornufts fulde Brug, kan falde paa at bekymre sig videre om Menneskeslægtens Bestemmelse.»

Vi tro just ikke, at Uligheden vil hæves, men vi tro rigtignok, at den ikke behøver at være saa skrigende som den ialfald i mange Samfund er, og at der saaledes her foreligger en stor Kulturopgave.

[GOTTFRIED KELLER: SCHWEITZERNOVELLER]

(Thronhjems Stiftsavis 27. og 28. des. 1875.)

Med disse Schweitzernoveller indføres en hertilands vistnok ukjendt Digter i den nordiske Literatur. Oversætteren stiller ham i Rang med de første Digtere, og er end dette en Overdrivelse, saa godtgjør de to foreliggende Noveller tilfulde, at Forfatteren er udrustet med en betydelig og eiendommelig Digterevne. Der er noget i Skildringens realistiske Nøiagtighed og Fortællingens Bredde, som minder om Gotthilf, der dog langt fra kan maale sig med Keller i poetisk Opfatning og Evne til anskuelig Fremstilling. Af de to Fortællinger forekommer den sidste, der er et lidet varmt fædrelandsdigt, os uden Sammenligning mest tiltalende, om end den første maaske nok er skrevet med større Kunst. Det er især to Scener i denne første Fortælling, som er skikket til at give en Forestilling ^[168] om Forf.s digteriske Anlæg. I den første af disse føres Landsbyens «Romeo» og «Julie» frem for Læseren som Børn, legende med en Dukke. Denne Scene er et mesterligt lille Genrebillede, i høieste Grad realistisk, men tillige fuldt af Friskhed og Ynde. Den anden Scene er Fortællingens egentlige Kjernepunkt og slutter Historien. I Mellemtiden har disse Børns Forældre ødelagt sin Formue og forspildt sin Sindsro i Proces om et herreløst Jordstykke mellem deres Eiendomme. Fra at være dygtige Bønder og gode Naboer er de blevne efterladne Drivere og forbitrede Fiender. Børnene har som en Følge af Familietvisten levet adskilt og har blot seet hinanden paa Afstand. Da mødes de – ved et Slagsmaal mellem deres Fædre, Minderne fra deres Barndom blusser op, og der udvikler sig et Forhold mellem dem, hvis Erotik er malet med et Virkelighedspræg og en

Glød, som ganske vist minder om det berømte Skuespil, til hvilket Titelen hentyder. Især har Forf. med Forkjærlighed udmalet Afslutningen af dette Forhold. Efterat nemlig Vrenlis – Julies – Fader er bleven sindssvag som en Følge af et Slag, Sali – Romeo – har tilføiet ham i Forbitrelse over at se den gamle Mand mishandle sin Datter, – efterat Kreditorerne har taget Gaarden og efterat Vrenli har solgt sit sidste Eje, sin Seng, har pakket sin Byldt og idet hun staar rede til at vandre hjemløs, venneløs og haabløs ud i Verden, kommer Sali, der ikke har stort bedre Udsigter i Verden, for at se til hende i hendes hjælpeløse Tilstand. Det staar da for dem, som om Fortidens Skygger og deres ringe Udsigt til fremtidigt Erhverv er uovervindelige Hindringer for deres Forening. Det er altsaa den sidste Afsked, der er for Haanden. Da enes de to ulykkelige Børn, der ere opvoxne under Trykket af den i deres Hjem herskende Elendighed, om dog at leve en eneste glad Dag sammen, før de skilles. Begge har bløde Sind, begge har længe sukket efter engang at opleve en Glædens Stund og begge er just nu fyldt af alle de nye, betagende Følelser, som en vaagnende Kjærlighed kalder tillive, medens dog ogsaa den angstfulde Tanke paa deres nære Skilsmisse stadig dukker op og forøger Forvirringen i deres Sind. De ville deltage i en af de mange Høstfeste, der netop feires rundt om i Landsbyerne, vil glæde sig med de glade og saa sige hinanden Farvel for altid.

Begyndelsen af denne Udflugt, og især den Blanding af barnlig Glæde og Blygsel over det nye i Situationen, som de begge føle, er mesterligt skildret. Ligeledes har Forf. med stor Kunst vidst at vedligeholde Indtrykket af det dybt fortvilede i deres hele Stilling. Man aner allerede Enden, man forstaar, at de maa falde i den Fristelse, som de her er udsatte for. De skilles da heller ikke mere, men beslutte, at denne deres Bryllupsdag skal være deres sidste, en Beslutning de da ogsaa iværksætte.

Dette er Indholdet, og Fortællingen gjør ved Modsætningen mellem de tvende forladte og forvildede Børns Sorgløshed og det dybt fortvilede i deres hele Situation ^[169] et høist tragisk Indtryk. Forf. er ikke af dem, der bruger Pegepind, men han har dog et enkelt Sted antydet «Moralen». Han fortæller, hvorledes Følelsen af i den borgerlige Verden kun at kunne være lykkelige i et ganske ærligt og retligt Ægteskab var lige levende i dem begge. De havde jo fra først af faaet en

god Opdragelse og deres Forældre havde givet dem et godt Exempel. Men da kom den lange Stridens Tid, da alt blev Opløsning og Forvirring i deres Hjem. «Ærens Skjold forvandles i en Haandevending til Skammens Tavle», og Fædrenes Synder hjemsøges paa Børnene. «De vilde sa gjerne være glade og lykkelige, men kun paa en god Grund og denne syntes dem uopnaaelig, medens deres sydende Blod helst strax var strømmet sammen». Saaledes kommer da ganske naturligt Fristelsen, Feiltrinnet og Brøden, og det sørgelige Drama, som Fædrene har indledet, afsluttes af deres Børn med tragisk Konsekvents.

Denne Fortælling har foranlediget Hr. Pastor Dahl^{k76} til at skrive en Artikel om farlige Bøger, i hvilken Artikel han meddeler, at Haarene har reist sig paa hans Hoved over den «*aabenbar usædelige Livsanskuelse*», som i denne Novelle «*uden Skamfølelse fremholdes i Yppighedens Dragt*». Han finder, at det er den «aabenbare Vantro», som her søges indsmuglet. Ved samme Leilighed lader ogsaa Hr. Dahl en anseet dansk kirkelig Forfatter tage Ordet og udtale en lignende Dom over en Del andre moderne Forfattere, ledsaget af et Par Bemærkninger om den fritænkernes Retning i det hele.

Det forekommer os unegteligt, at Hr. Dahl her er kommen i Skade forat fælde en Dom, hvis Retmæssighed ikke er ganske indlysende. Det kan jo nemlig ikke være Hr. Dahls Mening, at Forf. fremholder en aabenbar usædelig Livsanskuelse, og prædiker Vantro, fordi om han lader tvende af Fortællingens Hovedpersoner begaa en umoralsk Handling. Alle Landes klassiske Literatur indeholde deslige Skildringer, uden at dog nogen endnu er falden paa den Tanke, at Forfatterne fremholdt en usædelig Livsanskuelse og prædikende Vantro. En saadan Dom vilde først være berettiget, ifald enten Forfatteren udtaler sin Godkjendelse af de usædelige Forhold, han fremstiller, eller ifald Skildringen er saadan, at den tydeligvis er anlagt paa at friste til Usædelighed og Vantro. Da Keller er den mest tendensiøse Forfatter, man kan tænke sig, og næsten aldrig reflekterer over sine Personer, men blot fremstiller, maa det altsaa være noget i selve Skildringen, som har givet Hr. Dahl det Indtryk, at Forf. i Grunden lovsynger Usædeligheden og Vantroen. Vi tillader os imidlertid at tro, at Hr. Dahl blot kan være kommet til dette Resultat derved, at han ikke er fortrolig med den digteriske Meddelelsesform og specielt intet Kjendskab har til den nyere Digtningss

Eiendommeligheder. Vi for vor Del have ganske vist ogsaa Indvendinger at gjøre mod Skildringen af Salis og Vrenlis Bryllupsfest. Den er udmalet med en trættende Bredde, den er uskjon i mange Enkeltheder, og vi savner endelig ^[170] paa flere Steder den Blygsel over Fremstillingen, der meget godt lod sig forene med Hensigten, som er at give en levende Følelse af den Fristelse, som «det sydende Blod» bereder disse forladte Stakler. Men heraf at slutte, at Forfatteren vil friste til Usædelighed og Vantro, er mildest talt en stor Forvovenhed. Sagen er nemlig den, at det for al Nutidsdigtning er et fælles Karaktertræk, at den søger at gaa Virkeligheden saa nær som muligt. De moderne Forfattere ville først og fremst, at Læseren lige ud i de mindste Enkeltheder skal faa det aller stærkeste Indtryk af Naturtroskab og saaledes følge de da hver Følelse gennem alle dens Ytringer og skildre disse i den størstmulige Overensstemmelse med Virkeligheden. De forene ofte Naturforskerens nøiagtige Iagttagelse og Drift til tro Gjengivelse med Digterens Trang til fantasifuld Fremstilling og ideel Klarhed. Det maa da være denne Bestræbelse, som netop hos Keller gjør sig saa stærkt gjældende, som paa Hr. Dahl har gjort det Indtryk, at Forf. uden Skamfølelse hævder en usædelig Livsanskuelse og vil indsmugle Vantro. Det er os ellers umuligt at udfinde, hvor saa farlige Tendenser ligger skjult eller endog gjør sig aabenbart og skamløst gjældende. Det er ganske vist, at Forf. har Sympathi for sin Julie og Romeo og deres Forhold; han har aabenbart den dybeste Medynk med dem. Han har fremdeles ogsaa klarligt nok en *kunstnerisk* Glæde ved at fremstille den Følelse, som betager og behersker dem. Det er ham ogsaa om at gjøre, at Læseren skal faa et saa vidt muligt levende Indtryk af de mangehaande forvirrede Tanker og Følelser, der strømmer gennem de to, om hvem han fortæller, og at han til en vis Grad skal omfatte dem med Samfølelse. Han har øiensynlig heller ikke meget tilovers for den hos Dusingmennesker herskende Tilbøielighed til blot at fæste sig ved det ydre Faktum og at dømme derefter uden at bekymre sig om den indre Sammenhæng. Det er denne Foragt for overfladiske, fraseagtigt affattede Domme, der kommer til orde, naar han i fortællingens Slut meddeler, at Stedets Avis har berettet Sagen med Tilføiende, «at man her atter har et Tegn paa den om sig gribende Usædelighed og den stigende Forvildelse af Lidenskaberne.» Men alt dette er da sandelig noget ganske andet end Glæde i selve

Fortællingen synes os langt fra ulastelig i alle Dele; vi have forhen antydet, at Skildringen ofte forekommer os endog i temmelig høi Grad uskjøn. Men at den skulde være usædelig i sin Tendens eller friste ved sin Sanselighed end sige, at den skulde aabenbare en rent ud usædelig Livsanskuelse hos Forf., det er en løs Paastand, som tiltrænger Bevis. Den der kan fristes af Slutningsskildringen, den som ikke hele Tiden, trods den brede, sanselige Fremstilling, dog har en fremherskende Følelse af det tragiske i hele Situationen og forstaar, at det ogsaa har været Forfatterens Hensigt at frembringe et saadant Indtryk, han har [171] enten ikke Sans for andet end det udvortes og haandgribelige i Digtingen eller han distraheres af sin Speiden efter farlige Tendenser.

Hvad der er sagt om Keller, gjælder ogsaa om flere af de Forfattere, den danske Kirkeskribent nævner. Det er nu for det første simpelt hen en gyselig Prostitution, naar han antyder, at Digtere som Heyse, Cherbuliez, Jokai, Rydberg og Turgenjéw er talentløse Forfattere. De er som bekjendt næsten alle Talenter af første Rang. Men det er ogsaa ganske uforsvarligt at karakterisere alle disse Forfattere som Fritænkere. Om enkelte ved man, at de er det; i flere af de andres Digting er der intet, som kan begrunde en saadan Dom. Om Turgenjéw gjælder det særligt, at han ialfald har en dyb Sands for religiøst Liv, og i den eneste af hans Bøger, i hvilken han fremstiller en Fritænker («Fædre og Sønner») samler hans Sympathi sig netop om Repræsentanterne for den modsatte Aandsretning. Men ogsaa om de øvrige Forfattere gjælder det, at mangfoldige af deres Bøger ikke har nogen fritænkensk Tendens og kunne læses med Fornøielse og Udbytte af hvem som helst. Sagen er jo nemlig den, at Digtingen først og fremst tilsigter en Skønhedsvirkning, en dannende Indflydelse paa Intelligensen, paa Følelser-ⁿ⁴⁴ og Fantasilivet, medens det ikke ligger i dens Begreb, at den ogsaa skal have en opbyggelig religiøs Karakter. Man kan saaledes vende sig mod al Digting, mod alle de Dannelsesmidler overhoved, der have frembragt den europæiske Kultur, men man kan ikke med Rimelighed afvise en enkelt digterisk Frembringelse, fordi om Forf. andensteds fra vides ikke at være orthodox. Det er ialfald en Selvmodsigelse at anbefale de klassiske Forfattere samtidig med at man advarer

mod de moderne paa Grund af deres formodede fritænkernes Tendens. Gøthe var en udpræget Pantheist, og hans Digtning kan opvise skildringer, sammenlignet med hvilke Kellers er jomfrueligt blufærdige. Schiller var ligeledes afgjort Rationalist og saaledes fremdeles. Men disse Forfattere optrykkes, findes i de anstændigste Boghylder, læres og betroes Børn og Ungdom uden Omstændigheder. Skal man være grundig, bør man begynde her.

I det hele har Hr. Dahls danske Autoritet ikke nogen klar Forestilling om den fritænkernes Aandsretnings Karakter, som den fremtræder i Nutidens Literatur. Det er saaledes naturligtvis noget Snak hen i Veiret, naar han anfører som noget karakteristisk for Fritænkernes, at de hylde den Lære, at man blot skal følge Naturen i den Forstand at man skal lyde sine Drifter, de være nu slette eller gode. Det er jo bekjendt nok at mange af Fritænkernes holde en Moral, der er vel saa streng som den, Mængden af deres Modstandere bekjende sig til. Den bekjendte Schopenhauer prædikede endog den yderste Afholdenhed baade i Liv og Lære.

Fra denne Side kan Retningen ikke angribes, og det er bedrøveligt at de, der føle Kald til at bekjæmpe den, ikke kjende den bedre. Deres Bestræbelse maa [172] nu nødvendigvis falde magtesløs til Jorden. Det er jo nemlig umuligt, at de der kjende denne Literatur, ere paavirkede af den, i hvem den har tændt Tvivlens Tanker, og for hvem altsaa et advarende og oplysende Ord fornemmelig skulde være bestemt, det er umuligt at disse kan faa nogen virksom Impuls fra en Imødegaaelse eller Formaning, der røber Ubekjendtskab med selve den Retning, som bekjæmpes. Thi dette maa erindres, at den skeptiske Retning til de forskjellige Tider har optraadt under forskjellige Former og med forskjellige Vaaben og i det hele haft en i flere Henseender forskjellig Karakter, og dette tør sandelig ikke lades ude af Betragtning, naar man vil udrette noget ved direkte at bekjæmpe den.

Det Forsøg paa at øve Censur, som her er fremhævet, kunde vistnok opfordre til videre Betragtninger. Det er saaledes et Spørgsmaal, om den i de store Kulturlande raadende skeptiske Retning med Udbytte kan bekjæmpes paa denne Maade. Men dette Emne vilde føre for vidt. Vi har blot villet gjøre opmærksom paa, at den, der vil stemple en enkelt Forfatter eller en enkelt literær Frembringelse som usædelig og fritænkernes, under alle Omstændigheder maa

være i Besiddelse af de Dannelsesforudsætninger og den literære Indsigt, uden hvilke hans Dom altfor let bliver uretfærdig og faar Præget af et blot og bart vilkaarligt Magtsprog.

[J. P. JACOBSEN: FRU MARIE GRUBBE]

(Trondhjems Stiftsavis 12. mars 1877.)

Der har i Danmark i den senere Tid gjort sig en kjendelig Misstemning gjældende ligeoverfor den norske Literatur. Kritikken har (naar bortsees fra Anmeldelserne i «Det 19de Aarhundrede») mødt de mere bekjendte norske Forfattere med et konventionelt Buk, og de mindre bekjendte har den simpelt hen afvist. Man har vel herved villet gjøre de mindre fremragende Forfatters Bøger uafsættelige paa det danske Bogmarked. Imidlertid maa Hensigten ikke være bleven opnaaet; thi for ganske nylig er der forsøgt et nyt Middel, idet den danske Kritik har opstillet det Krav til de norske Forfattere, der søge danske Forlag, at de ogsaa skulle skrive det danske Sprog, ɔ: at de for Fremtiden skulle opgive at lade sine Bøger udkomme i Danmark. Som Grund til dette eiendommelige Forlangende anførtes først at de mange norske Bøger indvirkede skadeligt paa det danske Sprogs Renhed. Da det imidlertid ikke lod sig hævde, at det danske Forlag skulde kunne bibringe de norske bøger en sproglig Smitteevne, som de ikke vilde være i Besiddelse af, naar de fra en norsk Boghandel bragtes paa det samme danske Marked, og da desuden de to største norske Forfattere, fra hvem Faren ^[173] fortrinsvis maatte true, erkjendtes ikke at *kunne* bortvises, – har man nu bent frem udtalt, at man ikke undte de norske Forfattere de Fordele, som danske Forlag antages at medføre.

Det er den sidste Rest af skandinaviske Illusioner, som her veires hen. Man troede dog endnu at der i alle de tre nordiske Riger herskede et enstemmigt Ønske om, at den aandelige Samfærdsel mellem Landene maatte gjøres saa let som mulig, og at saaledes enhver Foranstaltning, der kunde fremme Udbredelsen af hvert Folks Literatur i Nabolandene, maatte hilses med Glæde. Men ogsaa en saadan Tilnærmelse afvises nu fra Danmark, og det tør nok være,

at der gives dem heroppe, som med Fornøielse vil gribe Leiligheden til at søge en gjensidig aandelig Grænsespærring gennemført, og som i dette Øiemed vil opfordre den norske Presse til at gjøre Gjengjæld ved af al Magt at modarbeide Udbredelsen af dansk Literatur heroppe.

Vi bringes til at erindre denne Sag, idet vi her skulle henlede Opmærksomheden paa en ny dansk Bog, der leverer Beviset for, at den danske Literatur har faaet en ny Digter. Det er fra norsk Side udtalt, at de danske Kritikeres Misstemning ligeoverfor den norske Literatur skriver sig fra, at vi for Tiden har flere udmærkede Digtere at opvise end Danmark. Ligeoverfor et saa besynderligt Krav til de norske Forfattere, hvis Bøger udkomme i Danmark, som det ovenfor nævnte, er man ganske vist ogsaa i Forlegenhed med at finde et rimeligt Motiv. Os forekommer det imidlertid næsten utroligt, at man i Danmark kan føle sig misstemt over, at Norge for Tiden har Nordens første Digtere, eller mistrøstig over, at den danske Literatur ikke længer har sin Styrke i digteriske Frembringelser. Det er virkelig ikke let at sætte sig ind i, at man efter at have havt en saa glimrende Literaturepoke som Danmark, kan se skjævt til, at der i et Naboland fremtræder store Digtere, eller føle sig ilde tilmode over, at der paa et enkelt Omraade i Ens egen Literatur er indtraadt en Braktid – om dette virkelig skulde være Tilfældet. Har ikke Danmark længere de første Digtere, saa har det til Gjengjæld bl.a. paa Filosofiens, Æsthetikens og Literaturhistoriens Omraade mere begavede Forfattere end nogen af de andre to nordiske Lande. Og eier det maaske ikke Digtere af allerførste Rang, saa er der dog blandt de nyere danske Digtere Talenter, som vilde indtage en smuk Plads i hvilkensomhelst Literatur. Vi have saaledes for ganske nylig omtalt tvende danske Forfattere, der gjør den danske Literatur megen Ære, nemlig Dhrr. Drachmann og Schandorph, og det er os en sand Fornøielse her at skulle henlede Opmærksomheden paa en ny, som efter vor Mening engang vil faa Plads ved Siden af de bedste Prosa-Forfattere, de store Kulturlande for Tiden har at opvise.

Hr. Jakobsen var allerede, før han optraadte som æsthetisk Forfatter, kjendt som en dygtig Botaniker og som Oversætter af Darwins Skrifter. I

[174] Skjønliteraturen er han optraadt med nogle mindre, i Tidsskrifter aftrykte Skitser, der røbede et umiskjendeligt Talent, om man end maaske ikke af disse

mindre Arbejder kunde drage nogen sikker Slutning om Forfatterens digteriske Fremtid. Dr. Brandes, der utvivlsom for Tiden er Nordens første æsthetiske Autoritet, har dog alt længst forudsagt, at Hr. Jakobsen vilde vise sig at være et særdeles betydeligt Talent, og i «*Marie Grubbe*» har da ogsaa Forf. slaaet et Slag, der fjerner alle Tvivl i saa Henseende.

I en særdeles velskreven Artikel i «Aftenbladet», undertegnet H. J., er Jakobsens Bog tillagt en næsten epokegjørende Betydning. Det er den «romantiske» Stil, som «*Marie Grubbe*» med sin stærke Realisme skal have gjort umulig for altid. Men herimod maa indvendes, at den realistiske Digtning forlængst har indtaget Herskerpladsen ogsaa her i Norden, og at den *Slags* Romantik, som Forf. sigter til, og som Hr. Brandes i sin Kritik af Hr. Jakobsens Bog giver Prøver af, nu blot spøger hos enkelte Gjengangere. At tillægge Hr. Jakobsens Bog nogen særlig Betydning, fordi han indfører den Merimé'ske Special-Stil i den nordiske Literatur, er der neppe nogen Grund til; denne Stil har sine Dyder men ogsaa sine Lyder – som al anden Stil – og dens Knaphed og kunstlede Kulde dølger ikke saa lidet Koketteri.

«Aftenbladets» Anmelder anfører det Sted, hvor Ulrich Fredrik og Sofie Urne blive forlovede og fremhæver, hvor virkningsfuldt det er, at Forf. indskrænker sig til at betegne Sofie Urnes Bevægelse ved at fortælle, at hun kyssede sin Forlovede mange Gange lidenskabeligt. Men det er nok ikke blot de moderne realistiske Forfattere, der har indskrænket sig til at sige saadant om et Møde som dette: det har ogsaa stundom hændt de romantiske Digtere, nemlig naar der var Ebbe i Digtersindet. Man kan da ogsaa ganske godt tænke sig denne Scene digtet ud med en langt stærkere lyrisk Understrøm, uden at Slutningen i nogen Maade blev mindre sand, eller at dens poetiske Virkning blev mindre stærk eller mindre ægte. Overhoved maa man ønske, at Literaturens beskikkede Opsynsmænd ikke maa henfalde til Overtro paa nogen enkelt Stilsort, men huske, at der ikke gives nogen ene saliggjørende.

Men kunne vi saaledes end ikke indse, at «*Marie Grubbe*» er en epokegjørende Bog, saa indrømme vi dog villigt og fuldt, at dens Fremkomst er af Betydning, og at dens mange fortrinlige Egenskaber gjør den fuldkommen fortjent til den store Opmærksomhed, den har vundet.

Vi skulle ikke ved denne Leilighed indlade os paa nogen nærmere Analyse af Bogen, men indskrænke os til foreløbig, at gjøre opmærksom paa den som en af de interessanteste Frembringelser, hele den nyere danske Literatur har at opvise. Allerede den Troskab, med hvilken Forf. har forstaaet at reproducere den historiske Karakter, er ganske beundringsværdig. Der er i denne Henseende noget ^[175]at beundre paa hver Side i Bogen. Vi ville her blot minde om Scenen mellem Erik Grubbe og Præsten, samt Ulrich Kristians Dødsleie, hvor Tidspræget i Ordets videste Forstand, er digtet frem med en Sandhed og Styrke, der lige meget vidner om Forf.s grundige Studier, som om hans Evne til skarp og fyldig Karakteristik. – Imidlertid har det dog ikke været Forf.s Hovedinteresse at fremstille en Række historiske Genrebilleder. Hvad der har draget ham til dette Emne er aabenbart det sykkologiske Problem, som Marie Grubbes Livsskjæbne frembyder. Forfatteren fremstiller hende nu som en heftig, fantastisk og lidenskabelig Natur, hvis Helt er den «helstøbte Mand» for at bruge et Ord, der for Tiden er i Kurs. I hendes tidligste Ungdom møder hun en Skikkelse, over hvem der hviler en Helteglands, som strax betager hende, nemlig Ulrik Kristian. Han dør imidlertid strax efter deres Møde, og hans Dødsleie veirer vel ogsaa Illusionen hen. Saa forelsker hun sig i Ulrich Fredrik, og hendes Hengivenhed for ham er virkelig rørende. Men snart opdager hun, at hendes Helt blot er en forfengelig og sneverhjertet Laps, og da han desuden er hende utro, svinder ogsaa det poetiske Skjær, der har hvilet over ham, og hun knytter nu en forbindelse med Stig Høg. Men heller ikke den Mand viser sig at svare til hendes Ideal, og i sin Livslede indgaar hun nu et Fornuftgiftermaal med Palle Dyre. Paa sine gamle Dage øiner hun imidlertid noget af, hvad hun har higit efter hos sin egen Kudsk, nemlig Styrke og Troskab i Følelsen og Resoluthed i Handling. Hun bliver denne Mands Hustru, og den engang rige og beundrede Marie Grubbe ender som Færgeskone i kummerlige Kaar. Hun erklærer imidlertid, at hun aldrig har følt sig saa tilfreds.

Dette Billede af Marie Grubbe er seet med et dybt sykkologisk Blik og tegnet med en ofte slaaende Anskuelighed. Vi kunne som sagt ikke her gaa nærmere ind paa de mange mesterlige Træk, Skildringen har at opvise, men vi kunne forsikre, at ingen vil kunne læse dem uden den mest levende Beundring for Forfatterens

Talent.

Vistnok har vi for vor Del ogsaa noget at udsætte paa Bogen, og vi ville her antyde hvad vi savner, uagtet vi er forberedt paa den Indvending, at vore Anker udspringer af Mangel paa Sans for den realistiske Stils Fortrin. Vi beundrer i fuldeste Maal den fine Iagttagelsesevne, det sylogiske Skarpsyn og den Evne til realistisk Karakteristik, som Forf. lægger for Dagen baade i Skildringen af Hovedpersonen og Bipersonerne. Vi indrømmer ogsaa, at han helt igjennem forstaar at interessere os for de Skikkelser, han fører frem for os. Men i det hele og store taget bevæger hverken Marie Grubbe eller de andre Personer os i dybere Forstand sympathetisk. Dette stikker slet ikke deri, at Forf. ikke lægger Dølgmaal paa de Optrædendes Skrøbeligheder. Det stikker heller ikke deri, at en saadan Skikkelse som Marie Grubbe ikke skulde kunne vække vor Sympathi [176]— tvertom frembyder hendes Naturel og Livsskjæbne saare meget, som er skikket til at fremkalde en levende Samfølelse, der paa et enkelt Punkt (hvor Ulrik Fredrik bliver hende utro) ogsaa virkelig vaagner. Men naar vort Hjerte neppe paa noget Punkt under Læsningen faar et raskere Slag, naar Skildringen sjelden eller aldrig faar en varm Strøm af levende Sympathi til at slaa gennem Læserens Sind, da stikker dette vistnok nærmest i, at Forf.s Forelskelse i den Meriméeske Stil og Frygten for at være «lyrisk» eller kanske endog «romantisk» (tænk hvilken Skandal!) har lagt en Dæmper over Fremstillingen, som vi for vor Del helst ønskede borte.

Og endnu et: Forf.s Beskrivelser er bestemt af og til altfor minutiøse og desuden noget kunstlede. Et enkelt godt seet Træk kan med et Slag stille Gjenstanden i det klareste Lys for Læserens Fantasi, medens den mest detaillerede Beskrivelse, om den end hviler paa en Mængde i og for sig rigtige og fine Iagttagelser, ikke formaar at komponere et Billede. Hos Hr. Jakobsen hænder det stundom, at man beundrer de enkelte Iagttagelser, og de træffende Udtryk, i hvilke de er meddelte, og dog ser man intet. Naturforskeren har paa disse Steder faaet Overmagten over Digteren. Tilslut skulle vi notere, at første Oplag af Bogen, der udkom efter Jul, allerede er udsolgt, og at et nyt Oplag er udkommet.

[BJØRNSTJERNE BJØRNSON: KONGEN]

(Trondhjems Stiftsavis 10. aug. 1877.)

Det blev strax efter at dette Bjørnsøns nye Arbeide var udkommet spaaet i et bergensk Blad, at det vilde vække megen Forargelse. Og denne Spaadom er da ogsaa gaaet i Opfyldelse. Der er i flere Blade af forargede Individuer tændt uhyggelige Baal, paa hvilke det ulykkelige Arbeide er brændt, og vi kunne blot gratulere Digteren til, at den elskværdige Skik at brænde Forfatterne selv ikke længer er paa Mode. Han vilde nok ellers ikke have sluppet med Hentydninger til, at han i sit Arbeide har forgaaet sig mod Lovene, og med det – næsten berømte – Skuldertræk. Bortset fra nogle kortere Udtalelser i et Par bergenske Aviser er der, saa vidt vi vide, hertilands blot fremkommet en eneste Kritik, der bærer Sagkyndighedens og Fordomsfrihedens Præg, nemlig den, der kommer til orde i en Aftenbladsartikel undertegnet G.^{k77} Næsten alle de andre Anmeldere høre til de forargedes Samfund og befinder sig saaledes ikke i nogen for en kritisk Undersøgelse gunstig Sindsstemning.

Er nu Bogens Tanke-Indhold virkelig af den Beskaffenhed, at det med Rette burde vække en saadan lysluende Forargelse? Jo, der er ganske vist en Del Mennesker, ^[177]hvem «Kongen» *maatte* forarge, nemlig alle, der tro paa det preussiske Kongedømme af Guds Naade. For disse maa «Kongen» sandelig være et haardt Ord. Vistnok skulde det synes, som om Tilhængerne af denne Anskuelse af Kongemagten har saa uendeligt meget at forarge sig over i hele Verdenslitteraturen, at der ikke kunde være noget saa særdeles irriterende i, at den store, i denne Henseende uorthodoxe, Literatur blev forøget med et nyt Bidrag. Imidlertid er som sagt Stemningen hos disse mennesker forklarlig. Men hvad er det, der forarger det større Antal, der ikke tror, at Kongedømmet er en guddommelig Institution? Bogen siger simpelt hen, at det er i aller høieste Grad unaturligt, at et Menneske skal fødes til at staa i Spidsen for et Samfund, fødes til at hylde en bestemt Religionsanskuelse m.m. Det er oprørende, siger Bogen fremdeles, at et Menneske ved selve sin Fødsel skal være fordømt til at leve et Liv der maaske er det ædleste og bedste i ham imod, og at han netop i den Forbindelse, der fremfor nogen skulde være et udelukkende Hjerteanliggende, maa trælle under de udvortes Hensyn, hans Stilling paalægger ham. Den siger

aabent, djervt og varmt, at det er oprørende at sætte et Menneske i en Stilling, der medfører Ofre og Fristelser af denne Natur, og den tilføier endelig, at det er gudsbespotteligt at behandle noget Menneske, som om det var et Væsen af en høiere Natur end andre Dødelige. Dette siger Bogen, og det skulde dog vel ikke synes saa forfærdeligt. Men Forf. er Republikaner, siger man. Maaske, men det er nu saa mange skikkelige Mennesker i vore Dage, og i og for sig vilde denne Omstændighed neppe have været istand til at vække den megen Forbitrelse, al den Stund Digteren trods sin mulige Forkjærlighed for Republiken dog tillige gennem Skikkelser som Gran og Koll tydelig nok afviser alle Beskyldninger for, at han skulde tage Ordet for andet end saadanne fredelige Reformere i det Bestaaende, som vel den uinteresserede Flerhed vil være enig om at ønske, selv om de ikke tro, at de lettelig lader sig gennemføre. Det er ikke let at tro paa, at Forargelsen er tændt af, hvad Bogen siger om en Konges Stilling eller den monarkiske Regjeringsform, man nødes virkelig til at søge Anstødsstenen paa et andet Punkt, og det ligger da nært at antage, at det er Skildringen af dem, der har Interesse i «Assurancekassens» Opretholdelse, som volder det store Opstyr. Her tør der muligens for mange være al Grund til Forargelse. Disse Interessenter, der saasnart Kongen vil leve som andre Mennesker, afskaffe Tilbedelsen og sætte sig i Spidsen for Reformere, begynder at opponere mod den Magt, hvis næsten guddommelige Ophav de før hævdede, disse er i «Kongen» skildrede med en ubarmhjertig Troskab, der ikke kan andet end oprøre alle Angjældende. Men hvorvidt det er rimeligt af denne Grund at tale om Kriminalloven eller at drage medynksfuld paa Skuldrene af Digteren, er nok et Spørgsmaal, som de «Interesserede» og «Uinteresserede» ikke ville besvare ligedan.

[178] Man har ogsaa gjort mange Indvendinger mod Stykket i æsthetisk Henseende. Snart er Emnet ikke Tragisk nok, snart er det Tragisk, men ikke behandlet efter Opskrifterne. Enkelte finde, at det overhoved ikke er noget Drama, andre indrømme det dramatisk Liv, men finder det dog upoetisk, og saa videre. Man kunde nu ganske vist ogsaa tænke sig det samme Emne behandlet anderledes. Man kunde tænke sig den Konflikt, Kongen kommer i ved at vælge sig en borgerlig Hustru eller hans Kamp med «Tronens Støtter», idet han vælger sig et liberalt Ministerium i høiere Grad gjort til Digtingens Centrum end

Tilfældet er. Man kunde tænke sig dette og meget andet, og der kunde ganske vist være kommet meget gode Skuespil ud af de mange forskellige tænkelige Behandlingsmaader. Vi maa imidlertid bekjende, at vi ogsaa er enig med Aftenbladets Anmelder i, at den pedantiske Kritik, der har haft det saa travelt med deslige Undersøgelser, er noget aflægs. I den valgte Form, den være korrekt dramatisk eller ei, har Digteren paa en særdeles virkningsfuld Maade vidst at sige, hvad der laa ham paa Hjerte, og dermed er Formens Berettigelse given. Sagen – det, han vil have sagt – kommer baade klart og varmt frem i den valgte Form, og hvad vil man saa mere? Mange kunde vistnok med Grund ønske, at baade Varmen og Klarheden var meget mindre.

Vi kunne til Slutning ogsaa erklære os enige med Aftenbladsanmelderen i, hvad han for sin Del har at udsætte paa «Kongen». Et og andet kunde gjerne være usagt og adskilligt kunde være sagt med mere Hensyn, med mere Takt. Men hertil kan man vel ogsaa reducere de berettigede Anker. Man kunde vistnok tilføie, at en Del af Mellemspillene er tunge og uklare. Men gjælder dette om de sidste, er til Gjengjæld de to første eller ialfald det andet et lyrisk Digt saa klart, saa poetisk og vellydende, at det staar blandt Bjørnsons første, og det vil sandelig sige meget.

[HENRIK IBSEN: SAMFUNDETS STØTTER]

(Dagsposten, 13. nov. 1877.)

Man har sagt, at «Samfundets Støtter» behandler det samme emne som «En Fallit». En Lighed er der da ogsaa ganske vist, forsaavidt som baade Tjelde og Konsul Bernick er Handelsmænd, der søger at opretholde sin Virksomhed og Anseelse ved forkastelige Midler, og i disse sine Forsøg støtter sig til en daarlig Moral. Men der er dog ogsaa en iøinespringende Ulighed. Hvor Tjelde forsøger, forsøger Tusinder; den Moral, han hævder, tæller mangfoldige Tilhængere i Handelsverdenen, ja er maaske i de større Samfund den herskende. «En Fallit» har i saa Henseende en overordentlig Rammevidde netop i denne Svindelens

[179] tid. Konsul Bernick i «Samfundets Støtter» opretholder i en vanskelig Tid sin

Forretning ved at taale og støtte et Rygte, der æreskjænder en Mand, hvem han skylder den største Taknemmelighed og han er, for at frelse sin Anseelse, endog rede til at begaa Mord. Saadanne Handlinger kan dog ikke siges at være almindelige hverken her eller andensteds, og ingen, der gjør Krav paa at ansees om ogsaa blot for en nogenlunde skikkelig Mand, vilde for Alvor søge at hævde den Moral, som Bernick et Øieblik søger at gjøre gjældende forat dæmpe sit Samvittighedsnag. Konsul Bernick kan da, hvor psykologisk sandt og virkelighedstro han end er tegnet, som han staar i Stykket, – sænket lige til Forbrydersfæren –, ikke siges at være en Skikkelse, som man hver Dag møder som ledende Mand hverken i Handelsverdenen eller i andre Samfundskredse, og «Samfundets Støtter» kan ikke saaledes som «En Fallit» siges ligefrem at have Sigte paa en gjængs tvetydig Handelsmoral. Det kan jo ikke have været Digterens Mening, at en Skurkagtighed som Konsul Bernicks skulde være almindelig inden de merkantile Kredse i vort eller andre Samfund, eller at den Moral, hvorpaa han støtter sit Selvforsvar, skulde hævdes af en Flerhed som forsvarlig. Digteren har da først og fremst villet skildre en Mand, der har grundet sin Virksomhed og Anseelse paa en Brøde, og vise hvilke Konsekventser den Usandhed, han bygger paa, kan drage efter sig. Skuespillet er saaledes ikke først og fremst nogen «Samfundssatire», Interessen ligger for Hovedpersonens Vedkommende hovedsagelig i det psykologiske, i den dybe og anskuelige Skildring af den brødefulde Mands indre Udvikling, hans Fristelse, Fald og endelige Opreisning gennem Anger og aaben Bekjendelse af sin Skyld. Naar man ikke desto mindre har opfattet Skuespillet som en Samfundssatire, der afslører og tugter en almindelig, gennem vide Kredse herskende Svaghed, der med større eller mindre Ret kan føres tilbage til en social Grund, da har man ganske vist ikke saa meget fæstet Opmærksomheden paa Hovedfiguren og den indre Udvikling, han gennemgaar, som paa hans Omgivelser, det Samfund han lever i og det Forhold, i hvilket «den dannede og velagtede Almenhed» stiller sig om ikke just til en Bernick, som man jo for Skams Skyld vilde vende Ryggen, ifald hans Brøde var bekjendt, saa dog til Folk, der er i Slægt med ham, Mennesker som Vigeland og Rummel eller andre, hvis Vandel og Moral er endnu tvetydigere, blot ikke rent ud forbrydersk, og hvis Fortid ogsaa er kjendt, men som imidlertid ikke har havt Held med sig, er blevne rige og indtage fremtrædende Stillinger. Og det er

ganske vist, der aabnes her lange Perspektiver ud til en herskende Svaghed, og man øiner en Række Skikkelser, som vi hver Dag gaa forbi paa Gaden, og som har været og vil være til alle Tider, men som ogsaa til hver enkelt Tid har sit særlige Tilsnit. Eller lad os blot slaa lidt af paa Konsul Bernicks Skurkagtighed, lad ham endog have seet koldt paa, at et andet Menneske mistede sit gode Navn [180] og Rygte for hans Skyld, lad ham have bedraget og snydt paa en finere eller grovere Maade, men lad ham samtidig have vundet Rigdom og Magt og være kommen i en indflydelsesrig Stilling – og se saa til, om han ikke bliver vor Omgangsven og en af «Samfundets Støtter»? – besynderlig om vi lever i en politisk bevæget Tid, og han forstaar at slutte sig til det Parti, som i hans Samfund staar i høiest Kurs. Eller lad os betragte Hr. Rummel. Hans «mørke Pletter» er nu slet ikke saa fremtrædende. Saadanne smaa indbringende Foretninger, som dem, han har med Konsulen, og som bestaar i, at han med Part i Gevinsten fortier dennes Indkjøb af Eiendomme langs Jernbanelinien, har han havt mange af og nogle langt tvetydigere. Men han er dog en saa særdeles behagelig Selskabsmand, en Festtaler, der strømmer over af Ærbødighed for Autoriteten og alt bestaaende, og som overhoved er fuld af de aller agtværdigste Følelser. Skulde man ikke agte og ære, «feste og flage» for en saadan Mand trods disse tvivlsomme Forretninger? Jo, i Sandhed, han er vis nok paa at blive udnævnt til Samfundsstøtte. Og nu Hr. Vigeland! Han er gudelig, han sætter alt i «Forsynets Haand.» Han er sandsynligvis tilstede ved alle kirkelige Møder, thi han er «kirkelig interesseret» som det heder. Han giver sine Skuder bibelske Navne, er ivrigt missionerende, holder Bedemøder og Præsteselskaber og er Medlem af alle mulige Foreninger med gudelige Formaal. Naar han averterer efter en Husholderske heder det, at han søger en «kristeligsindet Kvinde med smaa Fordringer.» Han er i det hele en særdeles anseet og betroet Mand i alle «kristelige Kredse.» Men alligevel er det notorisk, at denne Mand sviger og snyder i Handel og overhoved er en smaalig, simpel og gennem egoistisk Natur. – Ham følger Hr. Adjunt Rørlund. Han er ikke nogen Hykler, men et yderst borneret, smaaligt pedantisk og sneverhjertet Menneske, som man imidlertid bør være begeistret for og er begeistret for, da han jo læser saadanne deilige Bøger for de missionerende Damer og, naar det kniber, nok kan støtte det bestaaende

ved af Bibelen at bevise, at det har guddommelig Sanktion. Ogsaa han er én Samfundsstøtte, nemlig en theologisk. – Og hvem kjender ikke, og ærer og støtter den kostelige, kristelige Sladdersøstrekreds, der repræsenterer skikkelighed, Moralen og Religiøsiteten paa en saadan Maade, at Dina meget karakteristisk, før hun vover sig over til Amerika, først vil have Sikkerhed for, at Folk der ikke er saa skikkelige og moralske som i hendes Hjem. Disse hæderlige Damer støtter Samfundet mer end nogen aner. Og saaledes kunde man blive ved at følge de Streiflys «Samfundets Støtter» kaster ud i det Samfund, i hvilket det Bernickske Skuespil udvikler sig. Og alle disse Streiflys belyser tilsammen den Svaghed, vi alle har for Skinnet, den ydre Stilling, Rigdommen og Magten. Vi spørge alle saa lidet efter, om der er ægte, indre Værd, naar der er ydre Glans og Anseelse.

[181] I rent digterisk Henseende vil man vistnok i almindelighed finde, at «Samfundets Støtter» ikke kan maale sig med de betydeligste af Digterens foregaaende Værker. Man kommer jo ogsaa til Læsningen af det nye Skuespil med Erindringer fra Arbeider som «Brand», «Per Gynt», «Keiser og Galilæer», og «De unges Forbund», Arbeider, der alle gløde af Lidenskab og funkle af Vid, og af hvilket det ene, «Per Gynt», maaske er uden Sidestykke i nogen Literatur. Det siger sig da selv, at Ens Forventning er høist spændt, og det er forklarligt, at man selv ligeoverfor et saa fremragende Verk som «Samfundets Støtter» kan føle sig næsten skuffet. Ved Siden af de nævnte Digterværker synes enkelte Partier i «Samfundets Støtter» En nøkterne, ja, næsten lidt matte. Dette viser da i Grunden blot, hvilke store Krav Digteren har lært os at stille til ham, og det betyder kanske ogsaa, at man er uvant til hos Ibsen at finde den næsten dæmpede Tone og den ensartede Kolorit, som er karakteristisk for hans sidste Skuespil. Lader man imidlertid alle Sammenligninger mellem Digterens nye Arbeide og hans ældre fare, og er man kommen ud over det første Indtryk af noget fremmed i Stykkets Tone, da vil man finde nok at beundre og glæde sig over. Man vil gribes af den dybe Sjælekundskab, ud af hvilken Konsul Bernick er digtet, og som i hans Selvforsvar har givet Grundtrækkene i den spidsfindige Sagførsel, som vi alle anvende forat blænde os selv, naar vi have forbrudt os. Man vil glæde sig over en saa frisk og original Skikkelse som Lina Hessel (maaske Stykkets bedste), og over den ikke mindre eiendommelige Driver og indbildte Syge Hilmar Tønnesen. Man

vil endelig beundre Skuespillets i teknisk Henseende fuldendte Bygning, og alt i alt ende med at finde, at Digteren igjen har beriget vor Literatur med et Arbeide, for hvilket vi skylder ham den største Tak.

[BJØRNSTJERNE BJØRNSEN: MAGNHILD]

(Dagsposten 23. nov. 1877.)

Da «Fiskerjenten» udkom, gjorde man blandt andet den Indvending mod Bogen, at Skildringen sluttede, hvor den først egentlig skulde begynde. Digteren havde sat sig den Opgave at skildre, hvorledes en kunstnerisk begavet Kvinde kommer til Bevidsthed om sit Kald. Men Kritikken mente, at han burde have stillet sig et ganske andet Maal, nemlig at skildre selve hendes Kunstnerliv, og at Fortællingen, da han nu ikke havde gjort dette, egentlig blot var en Indledning til noget, som slet ikke kom.

Man kunde paa Forhaand vide, at den samme Anke vilde blive reist mod «Magnhild». Ogsaa her gaar jo Fortællingen ud paa at vise, hvorledes en begavet ^[182]og særegent stillet Kvinde, finder «sin Bestemmelse» i Livet, og i Magnhild «som i Fiskerjenten» afsluttes Skildringen, hvor Hovedpersonen øiner et Livsmaal og derved forsones med sin Skjæbne og faar nyt Livsmod.

Imidlertid har det dog, saavidt vi kunne skjønne, ingenlunde været Digterens Tanke i Magnhild at skildre en afgjort Kunstnernatur, og det er derfor heller ikke forat blive Sangerinde, at Magnhild drager ud i Verden. Hvad der til syvende og sidst vækker Magnhild til Erkjendelse af, at ogsaa hun har sit Hverv, sit Kald i Verden, er ikke, at hun faar Vished om sin Sangevne – Svingpunktet i hendes Udvikling maatte isaafald have været henlagt til hendes Møde med den berømte Musiker. Hvad der, idet hun er paa maalløs Flugt fra Hjemmet, viser Magnhild, at hun, uagtet hun ikke har kunnet udvikle sit musikalske Talent, og uagtet hun har levet i snevre Omgivelser, dog har været til Gavn og Glæde, er den Underretning, hun faar om, at hun har grebet afgjørende ind i et Menneskeliv alene ved den Sindets Uskyld og den sædelige Renhed, hun eier, og at hun har vundet sine Elevers Kjærlighed og skaffet Fattige Existentsmidler ved den

beskedne Virksomhed, hun har udfoldet som Lærerinde i en Haandgjerningsskole. Det er Breve fra Tande, og Brevene fra de to Piger, som hun har oplært i Haandgjerningsarbejde, og endelig den Tak, som bringes hende for hendes Virksomhed fra Kommunebestyrelsens Medlemmer, der bevirker, at hun faar et helt nyt Syn paa «sin Bestemmelse». Naar hun nu reiser ud i Verden, da er det ikke just for at blive Sangerinde, men for overhoved at komme til Klarhed over sig selv og forat blive dygtigere til den Gjerning, der maatte frembyde sig for hende, den være stor eller liden.

Og skulde nu det, som i dette Menneskes Skjæbne og Udvikling lægges os paa Sinde, ikke være en Tanke, der vel kan bære et Digt? Gaar der ikke mangfoldige blandt os, som har tabt sin Sindsfriskhed og sin Livsenergi, fordi de enten ikke kunne indse, at de overhoved har nogen Bestemmelse i Livet, eller fordi Omstændighederne ikke tillod dem at udvikle sig til, hvad deres Længsel og Evner synes nærmest at have kaldt dem til? Skulde det ikke være Umagen værd for en Digter ved et varmt, et indtrængende Ord at pege paa, hvorledes der sandelig for ethvert Menneske er nok at tage fat paa, og hvorledes enhver, der virkelig vil, kan finde betydningsfulde Livshverv selv under de mest beskedne Forhold? Og er ikke Historien i Virkeligheden ude der, hvor Magnhild ser denne sin Bestemmelse og fatter nyt Livsmod? Ved vi ikke nu, at hun for Fremtiden har et Fond at leve paa, og er det andet end tom Nysgjerrighed, naar vi endelig vil have Digteren til endvidere at fortælle os, om nu Magnhild vendte tilbage til Bygden og fortsatte sin Skole, eller om hun blev i Amerika og fandt en Virksomhed der? Betegner ikke dette Krav til ham, at man staar paa det Udviklingsstadium, da egentlig blot Fabelen i en Fortælling er istand til at interessere os?

[183] Foruden at man har fundet Bogen ufyldestgjørende i den her omhandlede Henseende, har man ogsaa bebreidet Digteren, at han har skildret et Forhold som det, der bestaar mellem Musikeren Tande og Fru Bang. Sligt skal, som det meget naivt er sagt, ikke have «æstetisk Berettigelse hos os».(?) Man har troet heri at spore en Paavirkning fra den moderne europæiske Novelleliteratur og man har taget Anledninger til at sige meget slemt om det moderne Samfund og den moderne Digtning og meget godt om den gode gamle norske Ærbarhed. Nu,

der er rimeligvis noget i, at vore Samfundsforhold medfører, at ulykkelige Ægteskaber er noget sjældnere her end i de store Kulturlande, ligesom det er ganske vist, at disse samme Samfundsforhold bidrage sit til, at en Kvinde hos os ikke lettelig vil hengive sig til en brødefuld Lidenskab. Men at paastaa, at vort lille respektable Samfund skulde være i den Grad mønsterværdigt, at et Forhold som det, der bestaar mellem Tande og Fru Bang, skulde savne Forbilleder i Virkeligheden, er dog at tillægge det en Englerenhed, som det ikke tør gjøre Krav paa. Og saa skulde det være utilladeligt at skildre et saadant Forhold – selv da, naar det ingenlunde stilles op som noget smukt og berettiget! Hvis denne Paastand ikke – hvad vi helst bør tro – er nedskrevet under Eftervirkningerne af en ualmindelig solid Middagslur fortjener den i Sandhed den afvisning som den har fundet i en Kritik over «Magnhild» i «Bergensposten». ^{k78} «Naar det imod de her omtalte Typer har været indvendt» – heder det – «at de saarer Sømmelighedsfølelsen, da ligger det i Grunden udenfor den anstændige Presses og den æsthetiske Kritiks Opgave at drøfte en saadan Anke, den kan kun rejses af politiske Fanatikere, i hvis Hænder Digtingens skønneste Smykker forvandler sig til Stene, som de slynger mod Digterens Bryst, af raa Drivere, hvis besmittede Fantasi øser Uhumsked af den reneste Kunst og af enfoldige, uvidende Snerper, der isaafald ogsaa maatte tage Forargelse af, at Præsterne prædikede mod det sjette Bud. Faktum er, at der over den hele Fortælling hviler en moralsk Strænghed og Høihed, der kun kan sammenlignes med den Kvindes Karakter, der udgjør Fortællingens Centrum.»

Ligesaa absurd som at bebreide Digteren, at han har skildret et umoralsk Forhold, er det selvfølgelig i dette ene Faktum at se en Paavirkning fra den moderne Novelledigtning, i hvilken deslige Skildringer jevnlig forekommer. Dette er selvfølgelig blot et Paafund, som man har disket op med ene og alene, fordi man ligeoverfor dette Bjørnsons Arbejde har været i Forlegenhed med at finde en rimelig Anledning til at aflire de sædvanlige Antal Takter over Temaet: «Bjørnson er fordærvet af Tidsaanden».

Endelig har man da ogsaa anket over, at man fik for lidet at vide om Personerne. Man vil have, at baade de og Forfatteren skulle være mere udtalende, man vil ikke nøie sig med at se, man vil have en Mængde Forklaringer

og Reflexioner ^[184] efter Leiebibliothek-Romanernes Mønster. Enhver Kunstforstandig ved, at det netop vidner om Styrken i Digterens Fantasi og om hans store Kunst, at han aldrig drager det vidløftige Reflexionsarbeide, der ligger bag den poetiske Produktion, ind i Digtningen, og at dette Krav paa udførligere Forklaringer i Grunden blot viser, at Læserens Kunstsans ikke staar i Høide med Digterens Evne og saaledes i Virkeligheden er et Forlangende om, at Digteren skal slaa af i kunstnerisk Fuldendthed forat imødekomme vor lidet udviklede Tilegnelsesevne.

Det er muligt, at «Magnhild» i poetisk Fylde ikke naar flere af Bjørnsøns foregaaende Arbeider, saaledes «Fiskerjenten». Derimod kan det vel ansees for sikkert, at han ikke i nogen af sine Fortællinger har udfoldet en finere Kunst end i «Magnhild». Vi ville i saa Henseende blot minde om Skildringen af det korte Sommerliv, hvortil Fru Bang og Tande hengjver sig, og i hvilket ogsaa Magnhild drages ind. En hel Livshistorie skildres her med den største digteriske Gjennemsigthed, en Flerhed af eiendommelige Karakterer træder frem for os med en overordentlig plastisk Anskuelighed, uagtet det hele er meddelt gennem Handlinger og Ord saa jevne og hverdagslige, at man maa forbauses over, at de kan frembringe en saadan Virkning. Fremstillingen naar her, hvad Troskab, Anskuelighed og kunstnerisk Klarhed angaar, en saadan Fuldkommenhed, at den fuldt ud staar i Høide med det ypperligste, den netop i formel Henseende saa mærkeligt udviklede Nutidsdigtning har at opvise. Af de enkelte Figurer er Rønnaug og Skarlie efter vor Formening de interessanteste. De hører begge til de originaleste og anskueligste Skikkelser, Bjørnson har tegnet. Allerede disse Personers første Fremtræden er mesterlig, og hvert Træk, der siden meddeles om dem, hvert Ord, de siger, maner dem stedse klarere og klarere frem for os, indtil de staar uudsletteligt indbrændt i vor Erindring. Dernæst er Skildringen af Præstefamilien et humoristisk Genrebillede, der er ligesaa sandt som smukt malet. Det er ubegribeligt, at man har kunnet finde nogen Uoverensstemmelse mellem Præstefamilien i Bogens Begyndelse og tilslut. Fortællingens Gang medfører, at Familiens komiske Sider træder stærkest frem i Begyndelsen, men der er ikke et Træk, som gjør det mindre rimeligt, at disse Folk skulde være i Besiddelse af de gode Egenskaber, der viser sig i Slutten eller rettere, som nu

først ret sees af Magnhild. Dette Billede af Præstefamilien vidner i lige høj Grad om Digterens skarpe Sans for det komiske og hans Evne til at se det gode og elskværdige, der skjuler sig under et latterligt Ydre. Han viser sig her efter vor Formening som en ægte Humorist.

Bogens svageste Figur er, som det synes os, Tande. Det er ialfald ikke godt at forstaa, at denne selv gode, umandige Maaneskinsskikkelse kan øve den Fortryllelse over de to Kvinder, som han gjør. Under alle Omstændigheder maa vi ^[185]være enig med en Anmelder i, at det ikke er let at indse Nødvendigheden af, at han netop skal bryde med Fru Bang paa denne lumpne Maade, paa hvilken det i Bogen sker.

HR. O. J. HØYEM OM B. BJØRNSONS ARTIKEL «TIL FORSKJELLIGE»

(Dagsposten 15. mars 1879.)

Hr. O. J. Høyem har i Bladets No. 59 angrebet B. Bjørnson for hans Udtalelser i hans sidste Artikel «Til Forskjellige». Vi tror, at Hr. Høyem i flere Punkter har mistydet Bjørnsons Artikel slemt. Strax i Begyndelsen møder der os saaledes en paatagelig Misforstaaelse. Det har været sagt, at Maalstrævet er udgaaet af den romantiske Aandsbevægelse, der i flere Henseender yttrede sig som et Modslag mod de Tanker og Bestræbelser, som den store franske Revolution havde ført ud over Europa. Hertil er bleven bemærket, at A. O. Vinje var en fuldblods Realist og var dog Maalstræver, og denne Bemærkning har saa atter fremkaldt den korte Karakteristik af Vinje, i hvilken Bjørnson hævder, at han var Romantiker saa godt som nogen. Der er paa dette Sted aldeles ikke Tale om, hvorvidt Landsmaalet vilde kunne udtrykke Romantikens Tanker og Følelser. Hr. Høyem har vistnok her taget Ordet «Romantik» i en ganske anden Forstand end den, i hvilken det er bleven brugt.

Hr. Høyem hefter sig dernæst ved Bjørnsons Ord om, at han finder mange af Maalmændenes Stræv at være et unyttigt Kraftspild. Saavidt vi forstaar, maa Bjørnson her nærmest have tænkt paa de Forfattere, der uagtet det norsk-danske

Talesprog er deres Morsmaal, dog skriver Landsmaalet. Men at en saadan «Oversættelse» er unaturlig og spildt Umage, det mener jo ogsaa Maalmændenes egen Høvding Arne Garborg, om han end ikke tager det meget ilde op, naar en Forfatter virkelig foretager denne Selvoversættelse. At Bjørnson skulde have sigtet til dem, der for Bonden oversætter Skrifter fra norsk-dansk, og om de selv er bondefødt, ogsaa bruger sit Morsmaal ved det selvstændige Forfatterskab, er dog ikke rimeligt, al den Stund, han hævder, at Bondebørnene bør tilføres Kundskab gennem sit eget Maal.

Det har forarget Hr. Høyem i høieste Grad, at Hr. Bjørnson udtaler, at det er det norsk-danske Sprog, som er det kulturførende hertilands. Det kan da heller ikke undre En, at dette harmer ham, efterat han først har faaet dette Udsagn til at være det samme, som om det var bleven sagt, at det norske Landsfolk ikke eier Tanker. Men denne Udtydning er barnagtig, – noget saa dumt har Bjørnson selvfølgelig aldrig sagt. Han kan jo blot have ment, hvad han har sagt og hvad der er et uimodsigeligt Faktum, at det er i det norsk-danske Sprog saa godt som ^[186]alle vore fremragende Mænd hidtil har talt og tænkt, at det er dette Sprog, som har været og endnu den Dag i Dag er Dannelsessproget, Kultursproget, hvad der jo ingenlunde forhindrer, at Landsmaalet engang kan komme til ogsaa at blive kulturførende. Vi tror, at Hr. Høyem selv ved nærmere Eftertanke vil finde, at her ikke var nogen Grund til at raabe: «Til Vaaben!» » Vi drister os endog næsten til at mene, at han vil finde Bjørnsons Udtalelser om Arne Garborg mindre «modburdlege» og «vimlege», naar han har taget dem under nærmere Overveielse. At man ofte kan faa en Følelse af, at Dannelseslivets fineste og skønneste Aandsfrembringelser drages ned og ligesom forvandles til noget andet og grovere, naar Maalmændene skriver derom, hænger ganske vist sammen med, at det Sprog, de bruger, i langsommelige Tider ikke har været «kulturførende», men ene og alene har været brugt af den Del af Folket, for hvem de Forestillinger, Tanker og Følelser, der har fundet sit Udtryk i Kunstlitteraturen, er noget fremmed. Hvad Bjørnson har sagt i de paaankede Ord om Garborg, er da ikke andet, end at Landsmaalet er beheftet med de samme Mangler som ethvert andet Almuesprog. Men kan Hr. Høyem eller nogen anden Maalmand virkelig føle sig fornærmet derved? Vi maa henvise til Hr. Høyems og

de andre Maalmænds eget Arbeide. Eller hvad er det, Hr. Høyem og de andre Maalmænd arbeider for? Er det ikke netop at hæve Folkemaalet fra et i Dialekter spredt Almuesprog til et kulturførende? *Var* det allerede et Kultursprog med en Literatur, der var Udtryk for et udviklet Aandsliv, da var jo den hele Kamp overflødig. Den Dag Maalet er bleven Udtryk for et saadant Medliv i Kulturen, som det, der betegnes ved hele den foreliggende Literatur i det norsk-danske Skriftsprog, da findes der ingen Maalstrævere og ingen Maalkamp mere i Landet. Tilværelsen af et saadant Arbeide som O. J. Høyems og andres giver jo det bedste Bevis for, at Landsmaalet ikke er kulturførende, og hvorfor saa forarge sig saa lysluende over, at Bjørnson siger, at det bærer Mærke deraf? Det er muligt, at B. Bjørnson ogsaa mener, at det aldrig vil blive Dannelsessproget her i Landet, men hans Yttring om Garborg siger blot, at Maalet *endnu* er et Almuesprog.

Det er dog ikke blot, hvad Bjørnson siger om Maalet, som har optændt Hr. Høyem imod ham. Bjørnsons Artikel har et Udfald, der vel nærmest har sigte paa Kr. Bruuns «Folkelige Grundtanker.» Han advarer mod den evige Tale om, at bare Bonden er norsk, bare han er alvorlig, han er Folket og Landets Fremtid, og mener at man heller burde stille et Opraab til ham om at anstrenge sig forat være med der, hvor Kulturtankerne gaar. Hvorfor skal dette nødvendigvis betyde, at Bjørnson har tabt Troen paa det norske Folk, som det er bleven udtrykt? Det er vistnok tydeligt, at han mener, at Bonden bør lære det norsk-danske Skriftsprog forat naa den Kultur, som er tilført os gennem dette Sprog, ^[187] – men det er da ikke noget nyt, at dette er hans Mening. Han har jo forsaavidt aldrig været Maalstræver. Og skal nu det, at man ikke er Maalstræver, være enstydigt med, at man ikke tror paa Folket og ikke vil dets Vel i alle Maader? Bjørnsons Ord har Sigte paa den romantiske Overtro paa Folket af Guds Naade, Forgudelsen af det ubevidste, naturbundne i Folket, uafhængigt af Kultur og Institutioner, – de advarer mod Bestræbelsen forat drage Aandslivet ned i Nivau med Bondens nuværende Dannelsesstandpunkt, istedetfor at gjøre alt for at udrydde de Fordomme, der binder ham og at hæve ham selv op mod Kulturlivet. At Bjørnson herved nærer en Mistro ialfald til enkelte Maalmænds og Folkeopdrageres Fremgangsmaade, er vel saa; men er hermed givet, at han ikke længere har den samme Kjærlighed til Folket som før, og at han ikke længer paaskjønner det

meget, virkelige store og gode, som baade Maalmændene og andre har udrettet og den Dag i Dag udretter i Folkeoplysningens Tjeneste?

Aanei, der kommer noget fanatisk frem hos Maalmændene, som de burde befri sig for. Der er en Tilbøielighed hos dem til at tage Folkeopdragelsessagen dogmatisk, som neppe vil tjene den i Længden. De, der skal faa gaa og gjælde for ægte Fædrelands- og Folkevenner, maa først prøves i Troen og aflægge Bekjendelse. De skal tro paa Maalet og Kr. Bruuns Udviklingsideal som paa Skriften, ellers er det ikke ret. Men vi ville henstille til Maalmændene selv, om der er Grund til at tale om Fædrelandssvig m. m., fordi man ikke tør sværge paa, at Sandheden i denne Sag ene er aabenbaret Arne Garborg og Kristoffer Bruun? Vi er villig til at indrømme, at Maalmændene har været ilde behandlet i sin Tid, dog ikke af dem, som de nu kjæmper mod, men af den lille, nu næsten uddøde Flok, der overhoved ikke troede paa, at Norge nogensinde kunde naa videre end til en aandelig Provincialexistens. Man kan saaledes ikke under sig over, at de er blevne noget bitre.

Imidlertid havde det dog vistnok ikke skadet Arne Garborgs udmærkede Bog om Maalstrævet, ^{k79} om den havde været lidt mindre hovent og truende skrevet, og vi tror, at Maalstræverne vil skade sin egen Sag og frem for alt den fælles store folkelige Oplysningssag, om de nu vil udraabe som Fædrelandssvigere og Folkefiender alle de Mænd, der i det Hovedsagelige deler deres Haab og deres Arbeide, men som ikke i et og alt er enig med dem om Veien og Midlerne.

TIL HR. O. J. HØYEM

(Dagsposten 4. april 1879.)

De har i «Dagspostens» No. 68 og 69 affyret to Artikler paa mig, fordi jeg i Bladets No. 63 tillod mig at gjøre opmærksom paa, at De ialfald i enkelte Punkter maa have misforstaaet B. Bjørnsons Opsats «Til Forskjellige.» Efter disse ^[188] Deres to artikler maa jeg sige, at De er en vanskelig Mand at have med at gjøre. Var jeg ikke saa dybt overbevist om, at De ene og alene drives af varm Iver for en betydningsfuld, fædrelandsk Sag, og at De holder Dem for god til at bruge

simple polemiske Fif, vilde jeg sige, at De med en sjelden Ugenerthed har paadigtet mig Anskuelse, jeg aldrig har havt og Udtryk, jeg aldrig har brugt. Da jeg imidlertid ikke et Øieblik tviler paa, at De har været i god Tro, kan jeg blot udtale, at Deres Kampiver har ført Dem vild.

Det er nu for det første ganske ubeføiet, naar De klager over, at jeg har «lagt mig i» denne Strid mellem Dem og B. Bjørnson. Jeg kan ikke indse, at det her gjaldt et saadant personligt Mellemværende mellem Dem og B. B., at ikke Trediemand skulde have Ret til at tage Ordet. Jeg har aldrig ment og aldrig givet mig Mine af at være bannerførende i denne Sag; jeg følte forsaavidt intet Kald til at optræde. Jeg vilde da heller ikke have taget Ordet, ifald det ikke havde staaet for mig, som om De gjorde andre Uret, og ifald jeg ikke havde været omtrent vis paa, at ingen anden vilde møde frem paa dette Punkt. Under disse Omstændigheder følte jeg mig ikke alene berettiget, men ligefrem forpligtet til at nedlægge en Indsigelse. Naar De anker over, at jeg har skrevet uden Navn eller Mærke, da synes De mig at lægge for megen Vægt paa, hvad der vel i dette Tilfælde maa betegnes som et blot og bart «Etikette-Spørgsmaal.» Jeg kunde jo ikke et Øieblik være i Tvil om, at De med største Lethed vilde udfinde, hvem Forf. var, og De tror da vist heller ikke, at jeg har næret noget Frygt for at blive kjendt.

I Deres Artikel No. 1 lader De mig strax i Begyndelsen høre, at jeg enten ikke har gidet læse Deres Opsats imod B. Bjørnson eller ikke har forstaaet den. Jeg mener dog, at jeg har læst den med adskillig større Opmærksomhed og under alle Omstændigheder med meget bedre Forstaaelse, end De har læst mit Indlæg. Jeg tror Dem jo ganske vist, naar De siger, at det ikke har været Deres Mening at kalde B. Bjørnson og hans meningsfæller «Fædrelandssvigere»; men jeg kan fremdeles ikke indse bedre, end at Deres Ord maatte give Anledning til denne Opfatning. De siger, at det ikke kan gjøre Maalmændene lotne paa [k8o](#) at blive Fædrelandssvigere, at B. Bjørnson kalder dem saa. Kan nu denne Sætning i den Sammenhæng, hvori den staar, udsige andet, end at Maalmændene ikke ved den nævnte Beskyldning vil lade sig friste til at drive Bonden over i den norsk-danske Kultur? Er det ikke dette, at lokke eller drive Bonden over i Norsk-Dansken, som det heder, er det ikke dette, De betegner som Fædrelandssvig? Og naar De nu beskylder B. Bjørnson med flere for at paavirke Bonden i den nævnte Retning,

siger De saa ikke dermed, at han og Ligesindede er Fædrelandssvigere? Eller er det blot Maalmændene, der gjør sig skyldig i Fædrelandssvig ved at friste Bonden over i den «fremmede» Kultur? Ifald der i ^[189]disse Deres Ord ikke findes «den fjerneste Antydning» til at kalde B. Bjørnson og Meningsfæller Fædrelandssvigere, da har jeg ganske rigtig misforstaaet Sætningen; men saa skal da hverken De eller nogen anden kunne negte, at den ligger for Mistydning.

Skulde jeg nu end virkelig have misforstaaet Dem paa dette Punkt, saa mener jeg dog, at dette er saare undskyldeligt. Derimod kan blot den oprørte Sindsstemning, i hvilken B. Bjørnsons Artikel forklarligt nok har hensat Dem, den polemiske Iver, den har optændt i Dem, undskylde, at De er kommen til at tillægge mig alle de underlige Meninger og stygge Ord, for hvilke jeg efter Deres Indlæg maa være ansvarlig.

Jeg skal for det første sammenstille nogle af de Udtryk, De lader mig bruge om Bygdemaalet og Bønderne! De siger, at jeg kalder Maalet «almueagtigt og raat.» Jeg maa efter Deres Fremstilling have talt om «dette simple, bondeagtige Almuesprog» og sagt, «at det lugter saa almueagtigt og simpelt og raat» og plat dette Bondesprog, eller at «det har en ækel Lugt, som vækker Modbydelighed for finere Næser», og man maa tro, at jeg har karakteriseret saadanne Ejendommeligheder ved Landsmaalet, der skattes højt i andre Sprog som «Raaheder, ækle Almueagtigheder o.s.v.» I det hele tillægger De mig jevnlig Udtrykkene «*raat* Almuesprog, og *raa* Almue:» De antyder, at jeg anser Maalmændene for «udannede Folk», og man maa tro, at jeg er med blandt dem, «der vil skraale Arbeidet for Maalets Udvikling» af Veien, og som anser dets Elskere og Dyrkere for «forfengelige Stakler.»

Af alle disse skønne Udtryk findes i min Artikel blot et, Ordet «Almuesprog.» Jeg vilde have brugt et andet Udtryk, ifald jeg havde kunnet tænke mig, at dette Ord vilde støde Dem eller andre. Det kunde jeg imidlertid ikke ane, og allermindst kunde jeg forudse, at dette ene uskyldige Ord skulde blive Moder til en hel Yngel af Grovheder mod Maalet og dets Mænd. Jeg forklarede jo nemlig i samme Aandedræt, at jeg dermed mente et i Dialekter spredt Sprog, der ikke i langsommelige Tider har været talt eller skrevet af dem inden Folket, der maa antages at have levet fyldigst med i det almene Kulturliv og haft den største

Aandsdannelse, vore Tænkere og Digtere. Det kunde da umuligt falde mig ind, at dette Ord forklaret saaledes og altsaa brugt forat betegne et uomtvistligt Faktum, skulde faa Dem, til at tro, at jeg vilde haane Maalet og dem, der bruger det, eller dem, der kjæmper for det, og jeg maa paa det bestemteste benegte, at jeg derved har givet Dem nogen gyldig Grund til at nære en saadan Mistanke.

Jeg tillod mig i mit første Stykke at protestere mod den Opfatning, at den, der siger om Maalet, at det ikke har været kulturførende, dermed har sagt, at de, der taler Maalet, ingen Tanker har. Jeg forklarede derefter, hvad ialfald jeg forstod [190] ved Ordet. De synger imidlertid med stor Ufortrødenhed videre i samme Tone, – De faar det trods min Forklaring vendt derhen, at jeg har frakjendt Bonden enhver Dannelse, og hans Sprog enhver Udvikling. De anfører Exempler paa, at et Folk kan have en vis Kultur og dets Sprog en vis Udvikling, uden at dette Sprog har været skriftdyrket. De erklærer, at De (som enhver maa antage i Modsætning til mig og andre) ikke tror, at et udviklet Skriftsprog gaar forud for et Folks Dannelse, og De hævder (fremdeles mod mig og andre), at Folk, der taler et Skriftsprog, kan være hjerteraa, medens andre, der bruger et ikke bogført Sprog, kan være baade forstandige og fintfølende. De udtaler med andre Ord en hel Del Gudsens Sandheder, som neppe noget levende Menneske har tænkt paa at bestride, og forsvarer saa disse Sandheder med et Eftertryk, som maa faa enhver, der læser Deres Artikel, til at tro, at den eller de, som De kjæmper mod, foruden at være nogle aparte grove Mennesker ogsaa ere nogle store Dumhoveder. Men hvem har tænkt paa at frakjende Bonden al Tankedygtighed og Hjertedannelse og hans Sprog al Udvikling, fordi om man siger, hvad sandt er, at de største Aander, dette Land har haft, de mest oplyste og fremskredne, vore første Statsmænd, Videnskabsmænd, Digtere og Folkelære ikke har talt og skrevet Landsmaal, men norsk-dansk og fordi om man deraf slutter, at dette samme Landsmaal som ethvert andet, der i lange Tider har fristet en stille Bygdetilværelsen, ikke med et vil være istand til paa en fuldkommen Maade at udtrykke alle de Tanker og Følelser, der tilhører et udviklet Kulturliv. Der er vist ingen, som har ment, at vore Bønder er uden alt Dannelsesliv, – jeg har ialfald ikke ment det. Men hverken De eller andre kan paastaa, at denne Dannelse har haft en saadan levende Forbindelse med det europæiske Kulturliv, og har naaet

en saadan Høide, at det aldrig literært dyrkede Sprog, som vore Bønder taler, skulde blive kulturførende i samme Forstand som de udviklede Skriftsprog, og at det likegodt som disse skulde kunne gjengive Tanker og Følelser, der aldrig har levet hos dem, der udelukkende har brugt det. Jeg forstaar ikke, hvorfor De forarger Dem saa over, at man berører denne Sandhed. Kan det da virkelig skade Maalsagen? Det er ganske vist saa, at mange Svagheder ved de foreliggende literære Frembringelser paa Maalet bunder i det her omhandlede Forhold; men jeg skjønner ikke, at der paa Grundlag af den paapegede Kjendsgjerning kan reises nogen dræbende Indvending mod Maalstrævet i det hele.

De synes nu imidlertid at have ment, at der ikke maatte gjøres nogen Indrømmelse paa dette Punkt og paastaar derfor at alle, der finder, at Maalet har en Mangel i den ovenomhandlede Henseende, maaler med dansk Alen og hører med danske Ører. Der er nu vistnok ogsaa dem, der bare stødes, fordi de ikke er vant til at se Bygdemaalet paa Skrift, eller at høre det anvendt uden til dagligdags Brug. Men dette gjælder langt fra enhver, der ikke er med i Maalstrævet.

[191] Endnu mindre gjælder det om alle, der ikke deler Maalmændenes Syn, at de «er opdragte i den Tro, at vort norske Bygdefolk» og alt, som tilhører dette, er raat og simpelt, keitet og ubehøvlet. Jeg tør ialfald sige, at det ikke gjælder om mig. Jeg er ikke bleven oplært i og har aldrig nærmet nogen saadan Tro. Som Landsbarn har jeg ferdet altfor meget blandt Bønder og kjender deres Liv og Sprog altfor vel baade til at være blind for Manglerne og til, at jeg skulde anse alt det for raat, som Bønderne har anderledes end vi. Det er fremdeles uretfærdigt, naar De taler om Deres Modstandere som den Haandsfuld fra Folket isolerede, fremmede Bybeboere, der har tyranniseret Bønderne i Sprogveien som i andre Henseender, og som nu uden Syn for at «Folkelæreren maa tage Folket der, det staar, og trolig tage paa at lede det videre ad Veien til Dannelse og Samfundsliv» i fjern Fornemhed paa sit ophøiede Stade forlanger, at Bonden i en Haandvending skal komme over i den norsk-danske Kultur. Ingen vil vistnok nægte, at der er dem, der stiller sig overfor Bonden saaledes, som De har antydnet. Slight vil De finde Exempler paa til alle Tider og i alle Lande, selv om der aldeles ikke er nogen anden Sprogforskjel end den, som findes overalt, hvor der har dannet sig et Skriftsprog. Men det er i høieste Grad misvisende, naar De taler,

som om ogsaa de Mænd, De nærmest sigter paa, indtager dette Standpunkt. Naar man ser, hvor varmt Folkeopdragelsens og Folkeoplysningens Sag omfattes af en Mængde dannede Mænd, der ikke er Maalstrævere, og hvor mange af dem, der opofrer sig for denne Virksomhed, da synes det ikke, som man med Rette kan føre saadan Tale. Jeg ved heller ikke bedre, end at der i Tinget var Enstemmighed for, at Almueskolelærerne skulde tilholdes at bruge og lade Børnene bruge Bygdemaalet.^{k81} Men blandt dem, der stemte saaledes, var der vel en god Del af den Haandfuld Fremmede, som De udtaler Dem saa skarpt imod. Jeg synes ikke, at disse ved denne Leilighed har lagt for Dagen noget paafaldende uvenligt Sindelag mod Bonden. At der endnu findes dem, der rammes af Deres Ord, vil jeg som sagt ikke benægte; men de findes neppe blandt den Flok, De bekriger. Under alle Omstændigheder synes det mig en utilladelig Forivrelse af Dem, at De stiller B. Bjørnson op blandt disse fornemme Bondeforagtere, fordi han er mod Maalstrævet og nogle Folkelæreres Syn paa Udviklingen. Der er dog meget faa i dette Land, der har talt Bondens Sag saa varmt som han, og som har bidraget saa meget til at vække Sympathi for ham og til at frembringe et Omslag i de herskende Synsmaader ligeoverfor Folkets store Mængde. Jeg indrømmer, at hans Ord i den nævnte Artikel ikke er særdeles hensynsfulde; men jeg mener rigtignok ogsaa, at Hr. Garborg heller ikke altid har talt i den hyggeligste Tone om Digteren.

Deres Artikel No. I ender med, at den, der ikke anser Bygdemaalet for kulturførende, maa finde det høist besynderligt, at dannede Folk kan omfatte det ^[192] med Kjærlighed og lægge et helt Livs Arbeide i at udgranske og udvikle det. I Slutten af Deres Artikel No. II siger De ligefrem, at Deres Modstandere vil formene kundskabsrige Byfolk at arbeide for Maalets Udvikling. Men hvem vil dette? Jeg i det mindste ikke. Den der ikke tror, at Landsmaalet nogensinde bliver vort Skriftsprog, han maatte nok finde, at de Maal-Forfattere, hvis Morsmaal er norsk-dansk, vilde gjøre bedre i at arbeide med paa Udviklingen af vort nuværende Skriftsprog i norsk Retning. Enten man tror saa eller saa om Maalets Fremtid, kan man have Øre for, at Brugen af Maalet ikke altid falder naturligt for de Forf., hvis Morsmaal er norsk-dansk, og man kan nære den Tro, at Brugen af Maalet ikke har været til Baade for Vedkommendes Udvikling som

Forf. Dette er jo blot – jeg maa gjentage det – at hylde Hr. Garborgs egen Anskuelse om Selvoversættelsens Unaturlighed. Jeg for min Del tør dog slet ikke benegte, at en norsk-dansk kan blive fuldstændig hjemme i Maalet, om jeg end kan finde, at det i manges Mund for Tiden lyder lidt affekteret. Under alle Omstændigheder kunde det aldrig falde mig ind at miskjende den Kjærlighed til Folket og Landet, som har drevet disse Mænd til at bruge Maalet og at undervurdere, hvad de har udrettet for Folkeoplysningen derved og for Bygdemaalenes Udvikling. Var jeg da end nok saa vis paa, at Vedkommende taber derved som Forfattere, vilde jeg dog ikke – om jeg kunde – lægge to Straa ikors for deres Virksomhed.

Der kunde vistnok endnu være et og andet at bemærke ved Deres Artikler, men hvad jeg her har skrevet, er vel allerede bleven langt nok. Det har været min Mening med disse flygtige Bemærkninger at forklare, hvorfor jeg tog Ordet ved denne Leilighed og at gjøre Dem opmærksom paa, at jeg ikke nærer de Anskuelser og ikke har brugt de Udtryk, De tillægger mig. Det har saaledes ikke været min Hensigt at komme med et Indlæg i Maalsagen. Dertil føler jeg mig som sagt ikke kaldet. Imidlertid maa det maaske være mig tilladt tilslut med nogle Ord at berøre, hvordan jeg ser det hele Maalstræv. Jeg hører til dem, der ikke tror paa, at Landsmaalet nogensinde bliver vort Skriftsprog. Jeg tror heller ikke, at vi forat kunne udfolde vor nationale Eiendommelighed behøver at have et Sprog, der har udviklet sig rent op af den gamle Rod. Jeg tror ikke, som Hr. Garborg, at det nationale bare ligger i Sproget, jeg tror, at et Folk ganske godt kan udvikle sig til en selvstændig Nationalitet, om det end har et blandet Sprog. Jeg tror, at det Blandingssprog, vi har, kan og bør udvikles i norsk Retning, og at alle Parter paa denne Maade kan blive tjent med det. Jeg ved nok, at Hr. Garborg og mange Sprogmand siger nei, nei, og tusinde Gange nei til alt dette, men de har ikke ført Bevis, og der staar lige gode Sprogmand imod dem. Uagtet jeg saaledes ikke deler Maalmændenes Tro, kan jeg dog ikke stille mig fiendtlig mod Bevægelsen. Selv om jeg ikke fandt, at der laa nogen Opfordring til at fare varligt deri, ^[193] at man jo vanskeligt kan benægte *Muligheden* af, at Maalet kan blive Skriftsproget, kan blive det kulturførende Sprog hertilands, saa vilde jeg dog ikke finde mig beføiet til at modarbejde Maalmændene. Jeg er nemlig overbevist

om, at deres Arbeide gjør Nytte i mange Henseender baade ved at lette Undervisningen i Almueskolerne og ved at føre vort nuværende Tale- og Skriftsprog nærmere til Bygdedialekterne. Jeg kan saaledes ikke let komme til at optræde mod Maalstræverne, uden naar de gjør sig skyldig i, hvad jeg maa anse for Overgreb. Et saadant er det, naar man tendensiøst nedsætter den norsk-danske Literatur, frakjender den alt særligt norsk Præg og alene vil indrømme den en Plads som et provincielt Anhang til den danske. Et saadant Overgreb vilde det ogsaa være, ifald Maalmændene vilde frakjende alle dem Navn af sande Fædrelands- og Folkevenner, der ligegodt som de vil en national Udvikling og lige varmt ønsker Folket ført frem «paa Veien til Dannelselse og Samfundsliv», men som tror, at alt dette kan ske uden noget Sprogskifte. Det forekom mig, at der i Deres Artikel var lidt af denne Miskjendelse, at der fandtes en Gjenklang af det Opraab til en Slags Racekamp, der fornemmes paa et enkelt Punkt i Arne Garborgs Bog. Herimod vilde jeg da advare, samtidig med at jeg søgte at paavise, at De maatte have miskjendt B. Bjørnsons Artikel ialfald i enkelte Punkter. Forsaavidt jeg forstaar Dem ret, forsikrer De, at noget saadant ikke har været Deres Mening, og jeg tror Dem selvfølgelig. En saadan Kamp, hvorved de norsk-dansk Talende vilde sættes i Nødværgetilstand, vilde da ogsaa være noget af det sørgeligste, som kunde hænde vort Land. Lad os paa begge Sider hævde vore Anskuelser varmt og skarpt, det gavner jo blot. Vi maa ogsaa have Lov til at spøge med hinandens komiske Sider. Men lad os nu ikke glemme, at begge Parter arbeider for en selvstændig national Udvikling, der omfatter det hele Folk.

[JOHN PAULSEN: MARGARITHA.]

(Dagsposten 2. juni. 1880)

Har John Paulsens sidste Fortælling ingen anden Fortjeneste, saa har den dog denne, at den har bragt for Dagen, hvilken fintfølende Dydsvogter vi har i vor Presse. Et stort Hovedstadsblad^{k82} rykkede strax mod Fienden 3: John Paulsen med en Anmeldelse, som Fremtidens Granskere, der skal skrive vor Dannelses Historie, vil betragte som et overmaade værdifuldt Fund. Bladets literære

Politimand anholdt John Paulsen og sagde ham uden Omsvøb, at hans literære Levnet var afskyeligt. Deres Moral er slet min Herre, og Deres Kunst er ikke meget bedre. Derefter fulgte en mindre Avis og anbefalede, at de literære ^[194] Frembringelser skulde behandles som Tøier og Tapeter. De burde undersøges af Redaktører af utvilsom Dyd og solide politiske og literære Grundsætninger og skal efter Undersøgelsens Udfald stemples som «giftige» eller «giftfrie». Redaktionen stemplede John Paulsens Bog som giftig. En Indsender i et tredie Blad raabte endelig til den unge Forfatter: Du har skuffet os; det vilde havet været bedre for dig, om «Margaritha» havde været uskrevet.

Se alt dette er nu baade smugt og meget godt. Der er nogen særdeles beroligende ved at være Medlem af et Samfund, der værnes af en saadan Presse. Vi skulde blot ønske, at denne samme Presse blandt de Dyder, den for Fremtiden agter at dyrke, nu ogsaa vil optage denne: at øve Retfærdighed. Thi hvilke Dyder man end har udfoldet ved Bedømmelsen af John Paulsens Bog – retfærdig har man ikke været.

John Paulsens sidste Fortælling har vel sine Svagheder. Emnet synes nu for det første valgt mere under Paavirkning af franske Mønstre, end fordi Forf. har været grebet af noget, Virkeligheden har ført ham imøde. Dernæst har det neppe lyktes ham at motivere Margarithas Fald. Han har givet hende letfærdige Forældre, han har ladet hende opvoxe i en uren Atmosfære, og han har ogsaa sørget for, at der opstaar Misforstaaelse mellem hende og den, hun i virkeligheden elsker. Men trods alt dette finder man det ikke naturligt, at hun lader sig forføre af den snu Improvisator, Danser og Veiviser. Forf. maatte enten fra først af havet skildret hende grovere og sanseligere, eller havet forstaaet at kaste et blændende Skjønhedsskjær over Forføreren. Ganske vist er der i Skildringen af denne og af hans og Margarithas Samvær paa Capri udmærkede Træk, men hva der er givet, forekommer os ikke at være nok til at gjøre os Sagen sandsynlig; vi tror ikke paa, at dette maatte hænde; vi kan til syvende og sidst ikke frigjøre os for den Følelse, at Forf. øver Vold mod Margaritha ved at lade hende hengive sig til denne lidet forføreriske Don Juan.

Fortællingen synes saaledes her at have et i digterisk Henseende svagt Punkt. Men nogen moralsk Plet har den ikke. Ingen, der har Dannelsesforudsætninger

til at bedømme digteriske Frembringelser, vil et eneste Øjeblik være i Tvivl om, at Forf.s Fantasi er ren, og at hans Bog har en moraliserende Tendens. Alt, hvad der vederfares Margaritha efter hendes Feiltrin, rammer hende jo som en Følge af hendes Brøde, vekker hende til Erkjendelse af hendes Skyld og fører hende med brudt Livshaab og bittert angrende til Klostret. Tydeligere kan dog en Digtnings Moral ikke fremhæves, ifald det hele ikke skal forvandles til en Præken.

Naar man nu ikke desto mindre har taget Forargelse af Fortællingen og har udskreget den som umoralsk, da kommer vel dette nærmest af, at det nu er bleven Mode heroppe at finde de Forfattere, der viser sig, om ogsaa blot en lille ^[195]Smule paavirket af Naturalismen, tvetydige. Der kan jo virkelig ogsaa være adskilligt at indvende mod en Digtning som Zolas, da man end ikke kan betvivle, at Forf. forfølger en moralsk Øiemed. Men rent ud samvittighedsløst er det at stemple en ung Forfatter som umoralsk, gifting o.s.v., fordi han har valgt at behandle et Emne, der maaske gør hans Bog uskikket til af læses af Børn og Ungdom. Hundreder af ældre Forfattere, der ansees for meget moralske, og hvis Bøger findes i de allerdydigste Boghylder, har behandlet det samme Emne og ingenlunde med større Varsomhed end Paulsen. «Margaritha» vilde, før det blev Mode blandt vore Dagblads-Kritikere at gaa paa Jagt efter Synder mod Moralen, maaske endog være bleven anseet for meget opbyggelig.

I Danmark har man ikke fundet Bogen umoralsk, men man har fundet den talentløst skrevet. Det lader til, at man dernede fremdeles er misstemt over at vi ejer Digtere som Bjørnson og Ibsen, og derfor med en vis Tilfredsstillelse kaster sig over vore mindre navnkundige Forfattere forat godtgjøre, at de intet duer. Men ingen virkelig Sagkyndig vil istemme denne Fordømmelsesdom. Det er atter skrigende uredfærdigt at sige om «Margaritha», at den er talentløst skrevet. Den uomtvistlige Sandhed er – hvad «Aftenpostens» Anmelder har været uhildet nok til at udtale –, at Bogen røber et stort Fremskridt hos Forf., den vidner – især dens sidste Del – om et meget betydeligt Fortællertalent, og giver løfte om, at John Paulsen med sin varme poetiske Følelse og sin letvinte Fantasi engang vil frembringe en Digtning, som vil blive nævnt med Ære i vor Literaturhistorie. Vi vil derfor haabe, at vort Publikum ikke vil lade sig skræmme fra at følge ham, hverken af Morgenbladets brutale literære Klopffægter, eller af hans naive

ALEXANDER KJELLAND: NOVELLETTER. GARMAN & WORSE. FOR SCENEN

(Dagsposten, 21. okt. 1880.)

Der er blot *en* Forfatter i vor Literatur, der har vundet en saa hurtig og almindelig Anerkjendelse som Alexander Kjelland,^{k83} nemlig Jonas Lie. Denne vandt ved «Den Fremsynte» og de derpaa følgende Skildringer strax en stor Læsekreds; Kritikken havde intet andet end gode Ord for den nye Forfatter, den regjerende Myndighed skjænkede ham alle de Stipendier, den raadede over, den bevilgende gav ham Digtergage. Det er først i den senere Tid, at Kritikken har vendt sig mod Jonas Lie, i det den ganske ikke har villet godkjænde hans Forsøg paa Samfundsromanens Omraade.

Det kan ikke forundre, at Jonas Lie modtoges med almindelig Velvilje. Han var i Besittelse af et smukt Talent og en elskværlig Forfatterpersonlighed, og hele ^[196] hans Digtning var gennemgaaende neutral. Hvad han i sin første Forfatterperiode gav, var fornemmelig Skildringer af Naturen og Folkelivet, og hvor han som i «Lodsen og hans Hustru» lot det rent novellistiske Element faa større Raaderum var der dog intet, der kunde sætte nogen Læsers Sind i Oprør, intet der sigtede mod en almindelig Skavank, eller sætte omtvistelige Spørgsmaal under Debat. Det var en gennemgaaende fredelig Digtning; Forfatterens eneste Maal var at meddele et Skjønhedsindtryk.

Ganske anderledes forholder det sig med Alexander Kjelland. Han er en fuldkommen moderne Forfatter. Han har gaaet i Skole hos de franske Realister, og om han end i sine Skildringer ingenlunde gaar Virkeligheden saa hensynsløst paa Livet som disse, bruger han dog deres Methode, og allerede dette skulde man tro vilde have vakt Opposition heroppe, hvor Smagen endnu ikke har undergaaet et saadant Omslag at den realistiske Digtning overalt skulde kunne vinde Sympathi; hvad der dog skulde formodes i endnu høiere Grad at have forhindret Alexander Kjellands Digtning i strax at vinde Indgang og Anerkjendelse er dens

Tendens, de udpræget moderne sociale og religiøse Synsmaader, den hævder. Man erindre, hvorledes det er gaaet alle andre nordiske Forfattere, der i sin Digtning har berørt Problemer, der sætter Tiden i Bevægelse. Den Modtagelse, Henr. Ibsens første Bøger fandt heroppe, maa man vel nærmest tilskrive vort Publikums mangel paa literære Interesser og vore Kritikers Bornethed – man kan maaske ved H. Ibsen ligesom ved Alexander Kielland snarere undre sig over, at hans Digtning, trods dens revolutionære Retning, dog har formaaet at vinde en saa almindelig Tilslutning. Men hvorledes er det ikke gaaet B. Bjørnson, og hvorledes behandles ikke de nyere danske Forfattere som F. Ex. Schandorf, Gjellerup m. fl.? «Magnhild». «En Fallit», «Redaktøren», og «Leonarda» har jo paa langt nær ikke en saa fremtrædende Tendens som flere af Alex. Kjellands, Arbeider, og dog ved man, hvilken Storm, de har voldt, hvorledes de har givet Anledning til at overøse Forfatteren med Beskyldning for at hylde yderliggaaende Synsmaader på alle Omraader. Hvad har ikke B. Bjørnson maattet døie, fordi han har reist en Beskyldning mod vort Samfund for Mangel paa «Sandhed». Men hvem er bleven fornærmet over, at Alex. Kielland giver dette selvsamme Samfund en lignende Attest i «Garmann & Worse» og naar han i «Det hele er ingenting» endog udtrykker dette i følgende skarpe, haanende Ord: «Halvhed og Løihed, skikkelig Nederdrægtighed; smaa, fredelige Lidenskaber, Agerdyrkning og Børneavl. Udenfor bølger et Hav – man lader som ingenting. Der er Storm i luften – man tætter Vinduerne. Mens det bryder i Sindene, mens Trangen til Lys, til Liv vil sprænge sig Vei – gaa vi her saa pene og artige og spørge til hinandes Befindende.» Ingen forarges eller finder det latterligt, naar *han* kræver, at der skal leves «sandt og stærkt.» ^[197] Der er i nogle af Novellerne som ogsaa i «Garmann & Worse» Skildringer, der ganske anderledes radikalt blotter det dybe Slug mellem de rige og de eiendomsløse, og som har en ganske anden Braad end f. Ex. noget af, hvad Schandorf har skrevet i lignende Retning. Men medens den danske Forfatter er bleven behandlet, som om han var en udpræget Socialist for ikke at sige noget endnu værre, har Kritikken ikke havt andet end et anerkjendende Smil for Kjelland. Hvorledes er der ikke gjort Allarm over Bjørnsons «Frafald», hvilke Kræfter har man ikke sat i Bevægelse forat advare mod denne farlige Kristendomsfornegeter? Men hvem har troet at burde

signalisere Brand, naar Kjelland i «Garmann & Worse» hævder den frie Tænkningens Ret saa utvetydigt som muligt og lader Satirens Svøbe ramme Orthodoxiens Repræsentanter med det ønskeligste Eftertryk? Naar andre Forfattere forsvare Kvindens Emancipation, kan de være sikre paa at faa høre ilde, men i «Garmann & Worse» faar disse anskuelser Lov til uklandret at gjøre sig gjældende. Ja, Alexander Kjelland nyder ikke alene den Begunstigelse i Fred at faa hævde disse Synsmaader, der hos andre Forfattere betegnes som radikale, «samfundsfarlige» osv. – et dansk Blad har endog fremhævet som en særlig rosværdig Egenskab ved hans Digtning, at den er saa fri for al Tendens.

Hvad er det nu ved Kjellands Digtning, der virker saa beroligende paa det hele literære Politi, som dog ellers saa aarvaagent speider efter «moderne Ideer» hos vore Forfattere? Er det dette, at Tendensen hos Kjelland træder mindre nøgent og paatageligt frem? Neppe. Man ser nemlig af Dommen over andre Forfattere, at det ikke er denne Omstændighed, som er afgjørende for Kritikken. Hvor træder saaledes Tendensen mere nøgent frem end i Slutten af «Et Dukkehjem», og dog har det ikke afstedkommet en saadan Forargelse som flere af B. Bjørnsons Bøger, hvor Tanken langt mere stiger op af, hvad der sker, som Røgen af sin Ild. Et dansk Blad fandt jo i sin Visdom – og vi tør vel tilføje i sit Had til Bjørnson – ud, at hvad Ibsen med utvetydige Ord siger i «Dukkehjemmet» skulde blot passe paa det enkelte, foreliggende Tilfælde, medens Feilen hos Bjørnson var, at Tanken fik en almindelig Anvendelse. Men denne Dom, der nedsætter Ibsens mægtige og vidtrammende Digtning til en Kuriositet som enhver digterisk Behandling af et ganske abnormt Tilfælde, har ligesaa lidet at betyde som en norsk Kritikers Forsøg paa at faa det samme Drama til at handle om noget ganske andet end det, hvorom der hele Tiden tales.^{k84} Man kan derfor med vore to største Digtere for Øie slaa fast, at det ikke er den mer eller mindre kunstnerisk beherskede Maade, hvorpaa Digteren lader Tendensen træde frem, der er det afgjørende for, hvorledes vor Kritik og vort læsende Publikum forholder sig til forkyndelsen af «moderne Tanker». Man maa søge en anden Forklaringsgrund.

[198] Man maa da for det første lægge Mærke til, at Hr. Kjelland er politisk ren. – Vistnok er det klart nok, at han ikke kan nære nogen Tro paa det mytiske

Kongedømme, og Formodningen er i høi Grad for, at han nærer Sympathi for Demokratiet. Men han har dog ikke blottet sig ved nogensteds at røbe Interesse for Demokratiets Forkjæmpere hos os, og man tror aabenbart at turde slutte, at disse heller ikke for Fremtiden vil finde nogen Støtte hos Forf. Dette er allerede meget, overmaade meget. Men man frygter heller ikke for, at Hr. Kjelland vil udfolde nogen farlig Kampiver paa andre Omraader. Hovedgrunden til at man skjænker Hr. Kjelland Absolution, eller rettere ganske ignorerer, at han er alt andet end orthodox, er denne: Man tror ikke paa, at det er Alvor med det hele. Man gaar ud fra, at Hr. Kjellands Forhold til de «moderne Tanker» er udtrykt ved dette Ord: «det hele er ingenting». Det kan nok mere ham aandrigt at forfægte radikale Anskuelser, at blotte det bestaaendes Svagheder og at gjøre sig lystig derover; men man holder sig forvissat om, at han aldrig vil aabne nogen *saadan* Kamp mod det forældede eller forkynde de nye Synsmaader paa en saadan Maade, at han vilde kunne bidrage til at forandre Partistillingen og dermed Magtfordelingen hverken paa det politiske, sociale eller rent aandelige Omraade. Hr. Kjelland er saaledes trods sin Radikalisme ikke farlig – det er Ræsonnementet.

*

Hvad man i denne Slutning støtter sig paa, er det fornemtblaserede, der undertiden kommer frem i hans Digtning. Man faar ganske vist undertiden det Indtryk, at det er med Forf.s Kjærlighed til de moderne Tanker som med Konrads til Kamilla i «Det hele er ingenting». Han elsker nok sin Kusine, men dog ikke saaledes, at han tør udsætte sin Kjærlighed for en offentlig Forlovelses Skjærsild. Idet forholdet fra en Mulighed truer med at blive Virkelighed, viger han tilbage. Forf. elsker de nye Ideer, men han vil neppe gaa ud paa Gaden blandt dem, der kæmper for disse Ideer *her* og *idag* – der følger saa uendeligt meget uskjønt, ubehageligt og latterligt med en saadan Kamp; man kommer ofte i et overmaade tvilsomt Selskab og indvikles i allehaande Videreværdigheder. «Jakob Worse» i «Garman & Worse» er en Skikkelse, der ligeledes kan tages til Indtægt for den Opfatning af Kjelland, at han ikke egentlig vil blive en kjæmpende Digter. Jakob Worse har forsøgt at vove en Dyst for sin Overbevisning; men da Modstanden kom og Krigen af Modstanderne førtes paa

den smaalige Maade, som især er eiendommelig for Samfund som vore, da lukkede han sig inde paa sit Kontor med sine Tanker og søgte at dulme sin Smerte ved at lade sig sluge af det daglige Arbeide. Det er her som om Forfatteren vilde sige: Det er bedst at vende sig bort fra Daarligheden eller at smile af den, og saa forøvrigt at søge at bedøve sig paa den ene eller den anden Maade.

[199] Det literære Politi mener nu som sagt, at en Digtning som denne, om den end skjærper blikket for Livets mange Misforhold og skaber en Del stille, fortvilede, dog samtidig virker som det bekjendte «Patent-Filt» – den vil aldrig vække til Handling. Vi tør nu for vor Part heller intet spaa om, hvorvidt Hr. Kjelland har Stof i sig til at blive en «Kjæmpende Digter». Denne faar som bekjendt «Fossekallens Kaar», og det er ikke alle givet at udholde disse.

« – Skal en Digter trives
i Fossekallens Kaar,
han maa for alting drives
af Iver, som forslaar.
Dertil af Himlen skjænkes
en dygtig Fjederpelts,
som taaler at overstænkes
af bistert brusende Vand tilfjelds – »

siger Welhaven, og vi ved ikke, om Hr. Kjelland har «Iveren» og «Fjederpeltsen». Men vi tror rigtignok, at det Literære Politi lægger altfor sterk Vegt paa *det* i hans Digtning, som dog maaske nærmest stammer fra hans Forelskelse i Heine. Vi er bange for, at man dog forregner sig, naar man stoler paa, at Hr. Kjellands Digtning kan opføres under «larmfri Varer», der vil kunne losses i vort Samfund uden at at sætte varige Virkninger. Der er ved Siden af det aristokratisk-fornemme dog ogsaa saa megen oprigtig Smerte over Saamfundslivets Brist, et saadant brændende Had til alt uklart og uærligt og en saadan varm Sympathi med de oprigtige, de modige og handledygtige Naturer, at hans Digtning sikkert nok vil naa videre end til at udbrede den Slags Weltschmerz, der bringer Manden til at se paa det hele med et ironisk Smil, fordi det jo er ingenting. Forf. har følt, at han stod i Fare for at blive, hvad den unge Mand i «Det hele er ingenting» er; men vi tror ikke, at han vil blive staaende her. En Skikkelse, som den unge Pige, der er stillet ligeoverfor Ætlingen af Heine, et saa sundt og skarpt Arbeide som

«Paa Hjemveien», og hele det friske Lune, der præger «Garmann & Worse» og mange af Novellerne, synes os at indestaa for, at vi ikke her staar lige overfor en Forfatter, der blot vil forøge «de Syges» Antal. Hr. Kjelland har ganske vist været grebet af den Fortvivlelse over Tilværelsens Misforhold, som enhver, der vover at tænke, og som har et varmt Hjerte for de Lidende, vil trues af. Vi regner Hr. Kjelland det tilgode, at han hverken overdækker Spliden eller skjuler Mismodet – dette er efter vort Skjøn langt bedre end det Livsmod, som det for nogen Tid tilbage var paa Mode blandt vore Forfattere at bære til Skue, hvor dybt fortvivlet Digteren end følte sig. Hr. Kjelland koketterer – naar vi ser bort fra disse Reminisenser fra Heine – ikke med sin Smerte; han er i Regelen ærlig og mandig, og vi tror derfor ogsaa, at hans Digtning [200] vil øve en vækkende og styrkende Indflydelse paa vort Aandsliv – altsaa blive lange «farligere», end det literære Politi aner.

Af hvad Hr. Kjelland hidtil har frembragt, har Kritikken hos os især fremhævet «En Balstemning» som det ypperste – ja, som noget, der stod i Høide med det bedste, vor Literatur eier. Vi har ogsaa al Respekt for denne lille Skitse, den er stemningsfuld og gribende. Men er det dog ikke en uhyre Ensidighed, der gjør sig gjældende, naar dette lille Digt i Prosa sættes i Spidsen for alle hans Skildringer og endog gives en saa fremragende Stilling i hele vor Literatur? Ganske vist – det er et af Tilværelsens dybeste Misforhold, som her med et Par Linier er afsløret i hele sin Rædsel, og det er gjort med stor kunstnerisk Styrke. Men alligevel: de franske Mønstre behersker dog her endnu Forfatteren saaledes, at man kunde fristes til at sværge paa, at man skulde finde Originalstedet hos en eller anden fransk Skribent. Da synes allerede «Visne Blade» os at forraade mere af Forf. s Eiendommelighed, og vi er for vor Del ikke i Tvil om, at de bedste Skildringer i «Garmann & Worse» og maaske frem for alt «En god Samvittighed» ganske anderledes viser Forf.s eiendommelige Evne end «Balstemning», der uagtet man føler, at den er digtet ud af et dybt førstehaands Indtryk, dog ikke er uden Præg af ogsaa at være en literær Studie. I «En god Samvittighed» er man ikke alene forvissat om, at alt beror paa Selvsyn, men her rører ogsaa Forf. sig i hele sin Originalitet indenfor den valgte Kunstform; hvad der her endnu mindre om Mønstrene, er ganske uvæsentlig.

At dømme efter hvad Forf. hidtil har udgivet, ligger hans Evner særlig for Genrebilledet. Det er saaledes betegnende, at «Garmann & Worse» opløser sig i en Række saadanne Billeder med et udmærket Figurgalleri. Nogen dybere gennemført Karakterskildring har Forf. derimod enten ikke indladt sig paa, eller den er mislykket. De fleste af Bogens Personer staar stille, og hvor der som hos Kand. Johnsen er en Udvikling, er denne egentlig ikke skildret – blot Resultatet er noteret.

De tre dramatiske Arbejder, der er sammenfattet under titelen «*For Scenen*», røber alle Talent for dramatisk Komposition. Af de tre Stykker er det sidste «*Det hel er ingenting*» det mest stemningsfulde, aandrigste og pikanteste. Efter vor Mening er dog «*Paa Hjemveien*» det fuldvægtigste. Ganske fortrinlig er den overfladiske Maade, hvorpaa Mængden dømmer, fremstillet, og i den mesterlige Skildring af den unge Præst har Statskirkevæsenet faaet en skjærende skarp Kritik. Hvad er det ikke for et skrigende Misforhold! Her staar en ung Theolog, der intet har erfaret og intet tænkt, og skal i Kraft af sin Examen optræde som Sjælelæge for en Kvinde, der i uendelig høiere Grad besidder Betingelserne for at være den raadende og ledende. Præsten staar da ogsaa ganske i Niveau med Dusinet i sin Opfatning af det foreliggende ^[201] Tilfælde; han kan om det hele Forhold blot aflæse nogle kurante Fraser, med ens hendes Replik er ægte Guld fra først til sidst.

«*Hans Majestæts Foged*» indeholder meget fornøieligt, men falder dog noget tørrere end de to andre Arbejder. Bedst er Skildringen af Fogden. Scenerne mellem ham og Uhrmageren og især mellem Fogden og hans Datter er i høi Grad dramatiske. Sørenskriveren er en god Repræsentant for det Standshovmod, hvorefter der endnu findes maaske ikke saa lidet inden vor Embedsstand; Stykkets svageste Punkt er det forbrugte Motiv med en Skurk af en Kontorist, der elsker Datteren og truer Faderen.

[SØREN KIERKEGAARD: EFTERLADTE PAPIRER]

(Dagsposten 27. og 28. okt. 1880.)

Søren Kierkegaards efterladte Papirer er vistnok uden Sidestykke i nogen Literatur. Vi mindes ialfald ikke nogen Forfatter, der har efterladt sig et Værk, i hvilket de mindste Svingninger i hans Sjæleliv i en Række af Aar er afmærket med en saadan minutiøs Troskab som her. En mærkelig Personlighed og et mærkeligt Forfatterskab! Hvilken Guldgrube for Sykologer er ikke denne lange Monolog. Hvilke Oplysninger om Forf.s indre Liv giver ikke bare disse paa langs i Journalerne skrevne Stykker der meddeler hans Forstaaelse af sig selv og sin Opgave til de forskellige Tider. Hvilken forfærdelig Reflexion! Hvilken Tvil, hvilken Svingen frem og tilbage! Skal denne eller hin Bog udgives, skal den udkomme med eller uden dette Tillæg, skal dette eller hint Ord stryges eller blive staaende, skal Skrifterne udgives under et fingeret Navn eller under hans eget, – skal han derpaa slutte eller fortsætte, skal han søge et Præstekald eller reise – er det ene eller andet Guds Vilje? Forstaaelsen skifter med hvert andet Blad. Nu er det afgjort; han vil søge et Præstekald. I næste Øieblik opdager han, at dette har været en forfærdelig Misforstaaelse. Han skal blive, forfatte, fremdeles udsætte sig for «Nederdrægtighedens Angreb». Men ogsaa dette er en Vildfarelse, han er dog væsentlig Digter, tør ikke vove sig for langt ud; Guds Vilje er en ganske anden, nu ser han det, og bæver af Rædsel over, hvor nær han havde været ved at tage et Ansvar paa sig, som han dog ikke turde bære. Men atter faar han en anden Opfatning – han svinger uafbrudt mellem alle disse Muligheder: at slutte af, eller slutte halvveis af, at fortsætte med fuld eller halv Damp – det svimler ordentlig for En ved at læse disse høiere Ordre, der er saa umaadelig vanskelige at faa rede paa, og som ofte angaar Ting, som vi umuligt kan tillæge den Betydning, som disse høiere Ordre skulde tyde paa. Et er klart: G. Brandes vil i mange Stykker maatte gives Ret i sin Opfatning af, hvad der har ^[202] været af afgjørende Indflydelse paa Kierkegaards religiøse Udvikling. Kierkegaard kommer i disse Papirer idelig tilbage til, hvad der har været det bestemmende: Samlivet med Faderen og Erindringen om ham, – hans Forlovelse og endelig Korsarens Angreb.^{k85} Han havde vistnok, skriver han, altid været et religiøst Gemyt; han var tidligt bleven ført til den Tanke, at hans Liv maatte være en Pøniterendes. Men han tør dog ikke sige, at han fra først af havde et religiøst Formaal med sin Skribentvirksomhed – først lidt efter lidt bliver han klar over

sin særlige Mission. Mest afgjørende synes «Korsarens» Angreb at have været: under disse ser han sig mere og mere som en Martyr, der af Forsynet er udseet til at ofres, forat Samtidens Usselhed kunde blive aabenbar, og særlig forat det uhyre Bedrag med «Kristenheden» og «Statskirken» kunde afsløres.

Kierkegaard fremtræder just ikke altid som nogen elskværdig Personlighed i disse sine efterladte Papirer. Vi tænker nu ikke her paa den skarpe Kritik, der rammer Samtiden og særlig Samtidens Kristendomsforkyndelse, men paa den Maade hvorpaa han behandlede sine Venner f. Ex. R. Nielsen.^{k86} Han drager denne til sig, og han er, som det lader til, ret vel fornøiet med Nielsens Forstaaelse af hans Forfatterskab. Han har ialfald intet at indvende mod, at R. Nielsen udgiver en Bog om hans Skrifter; han forbeholder sig blot ikke at blive citeret. Men da Bogen kommer, kommer med de Kierkegaardske Tanker, men uden at K. ligefrem er citeret, da luer han op mod R. Nielsen paa det heftigste: han er veiet og fundet for let. Hvad Kierkegaard havde ventet af ham, var nemlig, at han mod K.s bestemt udtalte Ønske dog skulde have citeret ham. At være Kierkegaards Modstander var farligt, men det lader til, at det næsten var ligesaa resikabelt at være hans Ven.

Naar man ser K. Aar efter Aar, Dag efter Dag med den samme dybe Fortvivlelse komme tilbage til Korsarens Angreb og Samtidens Medskyld ved at tie til disse Angreb (han havde forøvrigt selv anmodet nogle af de andre Blade om at forholde sig passive, hvad der rigtignok atter var en Prøve, han satte dem paa), da fristes man ogsaa til at udbryde: Hvilken sygelig Pirrelighed! Man bør dog betænke sig to Gange, før man dømmer. Ja, *nu* synes det vel for os, for hvem han staar som den store, berømte Mand, som om han maatte have kunnet bære Korsarens og de andre Blades Angreb med Ro. Hans Stilling var imidlertid langt pinligere, end man i Almindelighed forestiller sig det. Han omdigtedes til en Karnevalsfigur for et Publikum, der aldrig lærte ham at kjende i hans Værker. De Folk, for hvem Korsaren aftegnede ham, vidste intet om, at han var en af de største Aander, der har levet – deres eneste Kilde til Kundskab om ham var jo disse selvsamme Blade, der daglig fremstillede ham som en forfængelig Nar og intet videre. Man faar et godt Indtryk af, hvordan han som Forfatter var situeret, naar man læser følgende Notits om «Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift»^[203] til

de filosofiske Smuler» – maaske hans mest betydningsfulde Værk: «Denne Bog udkom i Danmark. Den blev ikke nævnt et eneste Sted. Der blev maaske solgt 50 Exemplarer, saa altsaa Udgivelsen kostede mig 4 a 500 Rd., foruden Tid og Flid. Og imidlertid aftegnes jeg af et Pøbelblad, der i det samme lille Land havde 3000 Subskribenter, og et andet Blad (ogsaa et meget udbredt, Flyveposten) fortsætter Discussionen om mine Buxer».

Man betænke at denne Mand er en af de største Tænkere og eiendommeligste Forfattere, der nogensinde har levet! Man maa indrømme, at det for ham var en forfærdelig Skjæbne at være født i et lidet spidsborgerligt Samfund, hvor han som Forf. var afhængig af et Par Blade, der havde sin Fordel af at forhaane ham, og nogle kirkelige og literære Matadorer, der frygtede ham, og under alle Omstændigheder ikke havde Mod til at forsvare ham. Vil man saa efter at have læst disse «Efterladte Papirer», finde, at Forf. var overordentlig pirrelig og selvbeskæftiget, saa vil man heller ikke være i Tvivl om, at Goldschmidt ved sine Angreb i Korsaren og Tidens literære og kirkelige Bannerførere ved sin Taushed har kastet en Skygge over sig, som aldrig kan fjernes.

Den Kritik, han i disse Papirer underkaster Pressen og Statskirken, er bitter og vistnok i flere Henseender uretfærdig. Men ofte nok er den da ogsaa saa sand og saa træffende, at man forgjæves skal forsøge paa at imødegaa den. Kan man end ikke udlede hele Tidens Fordærvelse af Pressens Misbrug, som K. synes at ville, saa maa man dog indrømme ham, at det er en forfærdelig Ting, at «En, der er ingen, uden Tanke om Ansvar, kan sætte enhver Vildfarelse i Cirkulation ved Hjælp af det rædsomt uproportionerede Meddelelses-Middel, og at derpaa denne uansvarlige Vildfarelse overtages af Publikum, som igjen er Ingen». Og nu Statskirken! Ja, vidste man ikke, hvor seiglivet deslige gamle Institutioner er, maatte man forundre sig over, at den har overlevet den Kritik den her bliver underkastet. Det kunde være fristende at citere; men vi henviser til Kilden; enhver vil kunne lære af, hvad der siges om dette Emne, om end ikke alle vil føle sig opbyggede.

Naar det gjælder den *gejstlige* Stat, er Kierkegaard revolutionær: den er baseret paa Usandhed og maa sprænges. Er derimod Talen om det verdslige Samfund, da er han alt det bestaaendes aller ivrigste Forsvarer. Han kan maaske

ikke tages til Indtægt for Læren om, at det bestaaende har guddommelig Sanktion; men han er dog en uforsonlig Modstander af alle Reformbestræbelser. Er disse for mange af vore Gejstlige ugudelige, saa er de for Kierkegaard Vrøvl, ret og slet, Vrøvl af Mennesker, der intet alvorligt har at tænke paa. Han er heller ikke nogen Ven af de nationale Rørelser. Den hele Gjæring i Danmark i 1848 er for ham et højst ubehageligt «Spektakel», hvis største Betydning er, at det berøver ham hans Tjener.

[204] Man har klaget over, at disse Papirer er blevne udgivne. Vi kan ikke forstaa dette. Vistnok er det ofte forunderligt saart, at se ham være saa uendelig selvbeskjæftiget og at opdage, hvor borneret denne store Mand i mange Henseender var. Vi vilde ogsaa have fundet det højst utilbørligt at udgive disse Efterladenskaber, ifald de havde indeholdt saadanne uoverlagte Udbrud, som var undsluppet ham i svage Stunder, og som han ikke havde tænkt sig offentliggjorte. Men dette er jo ikke Tilfældet. Disse Papirer indeholder hans egen, vel overvejede Kommentar til hans hele Forfattervirksomhed; de giver i det hele saadanne Bidrag til Forstaaelsen af hans Personlighed og hans Livsførelse og indeholder en saadan Rigdom af dybe Tanker og i psykologisk Henseende mærkelige Oplysninger, at ingen Ven af Kierkegaards Forfattervirksomhed og ingen Gransker af Menneskenaturen kan ønske, at Papirerne var blevne holdt tilbage eller udgivne i et Uddrag efter Enkeltmands Skjøn.

Noter:

- [n1.](#) Gjennemsyn] *rettet fra: Gjendemsyn (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n2.](#) aldrig] *rettet fra: adrig (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n3.](#) forstaa] *rettet fra: forsta (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n4.](#) fornægter] *rettet fra: fornegeter (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n5.](#) udmærkede] *rettet fra: udmærmede (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n6.](#) altsaa] *rettet fra: altsa (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n7.](#) et] *rettet fra: at (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n8.](#) saaledes] *rettet fra: saledes (trykkfeil i papirutgaven)*

- [n9.](#) andet] *rettet fra: endet (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n10.](#) han] *rettet fra: har (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n11.](#) *Fotnote i papirutgaven: Stavangersk Naturprodukt*
- [n12.](#) *Fotnote i papirutgaven: Stavangersk Naturprodukt*
- [n13.](#) savner] *rettet fra: saavner (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n14.](#) Naar] *rettet fra: Haar (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n15.](#) livagtigt] *rettet fra: livgtigt (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n16.](#) andre] *rettet fra: ander (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n17.](#) saadan] *rettet fra: saaddan (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n18.](#) Sandhed] *rettet fra: Saandhed (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n19.](#) Indvendinger] *rettet fra: Indvendinger (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n20.](#) Menneskehedens] *rettet fra: Meneskehedens (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n21.](#) er] *rettet fra: et (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n22.](#) sende] *rettet fra: sendt (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n23.](#) Egoisme] *rettet fra: Egiosme (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n24.](#) Vindning] *rettet fra: Vindding (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n25.](#) tilbød] *rettet fra: tilbod (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n26.](#) *Fotnote i papirutgaven: I April-Heftet for indeværende Aar. Red. Benytter Leiligheden til at gjøre opmærksom paa, at Originalstedet til de meget omtalte «sterke Psalmer» findes i Frandskmandens eget Udsagn S. 400; kun Overdrivelsen og Forvanskningen mangler.*
- [n27.](#) indestaa] *rettet fra: Indestaa (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n28.](#) ny] *rettet fra: nu (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n29.](#) og] *rettet fra: om (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n30.](#) anden] *rettet fra: andens (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n31.](#) er] *rettet fra: ar (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n32.](#) Forfatterens] *rettet fra: Forfatteren (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n33.](#) af] *rettet fra: at (trykkfeil i papirutgaven)*
- [n34.](#) sindsforfriskende] *rettet fra: sindsforsfriskende (trykkfeil i papirutgaven)*

[n35](#). har] *rettet fra*: var (*trykkfeil i papirutgaven*)

[n36](#). Bygden] *rettet fra*: Gybden (*trykkfeil i papirutgaven*)

[n37](#). falde netop] *rettet fra*: falde netop falde (*trykkfeil i papirutgaven*)

[n38](#). hvori] *rettet fra*: hvoi (*trykkfeil i papirutgaven*)

[n39](#). *Fotnote i papirutgaven*: Af Tydskeren Hildebrand, i Uddrag oversat i «Nyt dansk Maanedsskrift», 2det hefte 1873. Disse Skisser ere forøvrigt værd at læse, da Forf.s Karakteristik aabenbart hviler paa en Række paalidelige Iagttagelser. Det heder bl.a. etsteds om den franske Opdragelse, «at den hviler paa en klog og fin Egoisme, som skaaner andre for selv at skaanes. Der er især to Lærdomme, som indprentes Børnene: at det ikke kommer an paa at være eller blive noget vist, naar det blot ser ud, som man er det».

[n40](#). Men] *rettet fra*: Man (*trykkfeil i papirutgaven*)

[n41](#). Reaktion] *rettet fra*: Reation (*trykkfeil i papirutgaven*)

[n42](#). *Fotnote i papirutgaven*: Jfr. Tidsskriftets April-Hefte for 1871 S. 379–89

[n43](#). Hjertelag] *rettet fra*: Hertelag (*trykkfeil i papirutgaven*)

[n44](#). Følelser-] *rettet fra*: Føelses- (*trykkfeil i papirutgaven*)

[k1](#). Kristofer Janson (1841–1917)

[k2](#). sin Afhandling om Maalsagen i «Nordisk Tidsskrift»: i Nordisk Tidsskrift, Lund 1867

[k3](#). «Breve fra Helvede»: Roman som utk. i Kbh. 1866 under pseudonymet M. Rowel, seinere avslørt som Valdemar Thisted (1815–1887)

[k4](#). «Dølen»: her Aa. O. Vinjes tidsskr. som utk. 1858–70

[k5](#). «Fraa Bygdom»: to fort. av Janson, utg. 1865

[k6](#). Jon Arason: skuesp. av Janson, 1867.

[k7](#). «Du Dyd, min Kjæledegge osv.»: sitat fra Johan von Ehrenpreis' sjelekvaler i første scene i fjerde akt av J. H. Wessels *Kierlighed uden Strømper*

[k8](#). Monods Bog om Kvinden: Quinden, hendes Hverv og Liv av Adolphe Monod, fr. ref. prest, utk. i 4. utg. i Kbh. 1857

[k9](#). «Papa Oehlensläger»: Adam Øhlenschläger (1779–1850)

[k10](#). rite: sanns. tr. feil for «riste»

- [k11](#). mirabile dictu: lat, «underlig å si»
- [k12](#). Emilie Carlén: Emilie Flygare-Carlén, sv. forf. (1807–92)
- [k13](#). Fru Thoresen: Magdalene Thoresen (1819–1903)
- [k14](#). Styx: i gr. mytologi floden som man ikke kan krysse tilbake over.
- [k15](#). Ørnulfs Kvad i Hærmendene: i Ibsens *Hærmendene på Helgeland*, 1858
- [k16](#). de tyske Tendentsromaner: tysk litt. kan i 1840- og 50-årene oppvise en del mislykte forsøk på å bruke romanen til samfunnsdebatt, f.eks. Karl Gutzkows bøker
- [k17](#). «Sidste Blade»: Camilla Colletts *Sidste Blade* (I) utk. 1868
- [k18](#). Welhaven ... Soire-Billeder: «Soirée-Billeder» i Welhavens *Nyere Digte*, 1844
- [k19](#). Kjærlighedens Komædie»: utk. 1862.
- [k20](#). de mange vege og vaggende af hendes Kjøen: allusjon til bisp Nikolas' gjenferds ord i femte akt av Ibsens *Kongs-Emnerne*, 1863, der det heter: «Gaar til sin Gjerning de norske Mænd / viljeløst vimrende, ved ei hvorhen, – / skrukker sig Hjerterne, smyger sig Sindene, / vege, som vaggende Vidjer for Vindene, –»
- [k21](#). plaidere: pledere, argumentere for
- [k22](#). Parade i Kvart med et smil: fekteruttrykk, defensivt trekk
- [k23](#). Margretas: i *Amtmandens Døttre* er navneformen Margrethe
- [k24](#). Oktoberfantasier: Colletts «Octoberphantasier» ble tr. i hennes *Fortællinger*, 1860
- [k25](#). Dæmringspartiet: Wergelands motstandere, «Intelligentsen», navngitt etter Welhavens *Norges Dæmring*, 1834
- [k26](#). Jaabæks Blad: Søren Jaabæk (1814–1894) utg. *Folketidende* 1865–79
- [k27](#). i de lange Nætter: Colletts *I de lange Nætter* utk. 1862
- [k28](#). commune naufragium: lat., «felles skipbrudd»
- [k29](#). Kristianssand med sine direkte Dampskibsforbindelser: til Danmark, der skuesp. ble trykt
- [k30](#). Scribe: Eugene S., fr. dramatiker (1791–1861)
- [k31](#). en Tragedie af ... Dølen: Vinjes *Olaf Digre*, skr. 1864, tr. 1927, kan ha vært

innlevert til bedømmelse ved teatret.

[k32.](#) Statsraadskiftet ... Broch: den fyldigste framstilling av denne saken i Jens Arup Seip: *Ole Jakob Broch og hans samtid*, 1971, s. 399 ff.

[k33.](#) «Dagbladet»: avisen begynte å komme ut 2. jan. 1869

[k34.](#) siden la belle Hélène gjæstede os: Offenbachs operette *Den skjønn Helene* ble i mai 1866 oppført på Christiania Theater, der Bjørnson da var sjef. De mest «anstøtelige» stedene i teksten var strøket, men Morgenbladet reiste en moralsk storm mot forestillingen, og ved flere av forestillingene var det pipekonsert

[k35.](#) den sædvanlige filosofiske Pen: professor M.J. Monrad

[k36.](#) det Skandinaviske Selskab ... Løvenskjolds 17de Maistale: Det skandinaviske Selskab ble stiftet i 1864. Høyesterettsassessor O. Løvenskiold holdt den 4. november 1866 (unionsdagen) en tale i selskapet, der han gikk inn for en langt fastere union med bl.a. et felles parlamentarisk organ. Talen førte til at mange radikale og liberale medlemmer gikk ut av selskapet. Elster husker feil når han legger talen til en 17. mai.

[k37.](#) naar Unionsforslaget skal afgjøres: en felles norsk-svensk komité hadde i 1867 lagt fram et omfattende forslag om reorganisering av unionen. Forslaget ble tatt opp i en kongelig proposisjon som ble avvist av Stortinget med stort flertall i 1871

[k38.](#) «retsindig, tænkende ... villig»: Brands ord om fogden i *Brand*, 3. handling

[k39.](#) Sin Særlighed ... Særvej vandre: prostens ord til Brand i *Brand*, 5. handling, litt forandret for å passe i sammenhengen

[k40.](#) I Stavanger er tændt et kritisk Lys: I Stavanger Amtstidende 1869, nr. 132 flg. ble *De unges Forbund* anmeldt av Chr. Dons (1805–1885), sekretær i Det Norske Missjonsselskab, seinere prost i Tromsø og redaktør av Adresseavisen i Trondhjem. Anmeldelsen ble opptrykt i Morgenbladet

[k41.](#) Den danske Kritiker Gg: Georg Brandes

[k42.](#) «Difficile est satyram non scribere»: lat., «det er vanskelig å ikke skrive satire»

[k43.](#) Koturnetrav: i antikkens greske teater gikk skuespillerne på koturner, styler

[k44.](#) petrefakte: forsteinete

- [k45.](#) «Solen i Siljedalen»: i fortelling av Magdalene Thoresen, 1868
- [k46.](#) «Diapsalmata»: gr., pause, mellomspill
- [k47.](#) Vessel og de norske Gutter: Peter Wessel Tordenskiold
- [k48.](#) Uttalelsene om kritikken her sikter særlig til M. J. Monrads kritikker av Bjørnson i Morgenbladet
- [k49.](#) den Heibergske Skole: Johan Ludvig Heiberg (1791–1860) skapte skole både som dramatisk teoretiker og med sine egne skuespill
- [k50.](#) Forfatteren af «Den Fremsynte»: Jonas Lie
- [k51.](#) den bekjendte franske Forfatter Renan: Ernest Renan (1823–1892)
- [k52.](#) Hr. Klavenæss: Thorvald Klaveness (1844–1915), cand. theol., en av lederne for den pietistiske fløy i kirkelivet, seinere atskillig mer kulturliberal
- [k53.](#) Hr. Schrøder: Hans P. S. Schreuder (1817–1882), norsk misjonsbiskop
- [k54.](#) «En Nordmand»: Bjørnstjerne Bjørnson, som under dette pseudonymet tok til orde for en omvurdering av forholdet mellom Frankrike og Tyskland («Signalfeiden»)
- [k55.](#) en kundskabsrig og talentfuld Historiker: Ernst Sars
- [k56.](#) en «poetisk Professor»: Andreas Munch (1811–1884) fikk i 1860 dosent- og i 1866 professortittel og lønn. Det dreide seg i virkeligheten om en diktergasje; han holdt aldri forelesninger
- [k57.](#) «Skildringer og Fortællinger»: Den korrekte tittelen på Jonas Lies bok er Fortællinger og Skildringer fra Norge. Feilen er Elsters.
- [k58.](#) «Svend Føyn»: Svend Foyn
- [k59.](#) «Hr. Sogneprest Krohg i Vestnes»: Otto Theodor Krohg (1811–1889) anmeldte Tremasteren «Fremtiden» i Morgenbladet. Han hadde vært Lies lærer på middelskolen i Tromsø.
- [k60.](#) indførtes disse Forfattere første Gang for en nordisk Læsekreds gjennom dette Blads Føljetong: Elster hadde selv oversatt dem for Aftenbladet
- [k61.](#) «... et eller andet socialt Problem under Debat»: hentydning til Brandes ord fra 1871: «Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat.» Elster hørte selv Brandes i 1873 og var da ikke videre imponert.

[k62.](#) sic transit gloria amoris: lat., «således forgår kjærlighetens herlighet»

[k63.](#) mention honorable: fr., «berømmende omtale»

[k64.](#) Morgenbladsforfatter «L.T»: L.T. («Lille Theodor») var O.T. Krohgs pseudonym i Morgenbladet. Se komm. over.

[k65.](#) en Virksomhed som Prof. Nielsens i Kjøbenhavn: filosofiprofessoren Rasmus Nielsen (1809–1884) hevdet at tro og viten (= kristendom og naturvitenskap) var atskilte livsområder

[k66.](#) føre Krigen mod noget andet end mod Lønninger og Pensjoner: dette er et av Elsters mange angrep på Søren Jaabæk og hans sparepolitikk

[k67.](#) Den ene Række af disse Forelæsninger holdtes af Dr. G. Brandes: I det attende og siste brevet fra Danmark (se bibliografien) viste Elster til Fred. Jungersens forelesningsrekke «over Protestantismens Udvikling i Danmark gennem Kierkegaard, Grundtvig og R. Nielsen.»

[k68.](#) Kroningshøjtiden: Oscar II var i sept. 1872 blitt konge av Norge og Sverige

[k69.](#) en Vankundighedens Storm mod en ny Lærebog for Almueskolen: P. A. Jensens *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet* (1863) ble sterkt angrepet fra konservativt og kristelig hold

[k70.](#) Sundts statistiske Værker: Eilert Sundts sosiologiske undersøkelser

[k71.](#) en af Partiets Høvdinger: Th. Klaveness

[k72.](#) den nye Tidende vil blive en liden morgenbladisk Aflægger: Kristian Winterhjelm (1843–1915) var fast teater- og litteraturanmelder i Morgenbladet 1865–74. Han redigerte Ny illustreret Tidende 1874–79

[k73.](#) Hr. Yngvar Nilsen: Yngvar Nilsen (1843–1916), seinere professor i historie, i 1874 assistent i Riksarkivet. Det «sidste Bidrag til vor Historie» Elster hentyder til, er boken *Af Norges nyere Historie. Grev Sandels Statholderskab 1818–1827*. (1873)

[k74.](#) M. Bruns troeste Drabant ... i Trompet for Hr. Josefson: dansken Michael Brun ble i 1868 engasjert som «artistisk direktør» for Christiania Theater efter at styrets forhandlinger med Bjørnstjerne Bjørnson ikke hadde ført fram. Han ble i 1873 avløst av svensken Ludvig Josephson. Begge to ble skarpt kritisert fra radikal-liberalt hold.

[k75.](#) et bekjendt dansk Tidsskrift: For Ide og Virkelighed

[k76.](#) Hr. Pastor Dahl: Konrad Dahl (1843–1931), i 1875 fengselsprest i Bergen. Artikkelen Elster omtaler, har sannsynligvis stått på trykk i Bergensposten, der D. var litteraturanmelder

[k77.](#) en Aftenbladsartikel undertegnet G: art. var av Arne Garborg

[k78.](#) en Kritik over «Magnhild» i «Bergensposten»: anm. i Bergensposten er usignert

[k79.](#) Arne Garborgs udmærkede Bog om Maalstrævet: G.s. *Den nynorske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* (1877), som er ikke tatt med i dette utvalget fordi artiklene mot Høyem mer fyldig gjør greie for Elsters målsyn

[k80.](#) lotne paa: lystne på

[k81.](#) at der i Tinget var Enstemmighed for, at Almueskolelærerne skulde tilholdes at bruge og lade Børnene bruge Bygdemaal: Etter forslag fra Johan Sverdrup vedtok Stortinget i 1878 å ta inn i skoleloven bestemmelsen «Undervisningen i Almueskolen bør saavidt mulig meddeles paa Børnenes eget Talemaal.»

[k82.](#) Et stort Hovedstadsblad: Morgenbladet

[k83.](#) Kjelland: Namnet er skrevet slik konsekvent

[k84.](#) en norsk Kritikers Forsøg paa at faa det samme Drama til at handle om noget ganske andet end det, hvorom der hele Tiden tales: sannsynligvis tenker Elster her på Frederik Petersen, som i Aftenbladet 9. jan. 1880 malte *Et Dukkehjem* med den antikke greske tragedies mal og savnet en «Forsoning» som kunne vise «Menneskene Idealitetens endelige Sejr.»

[k85.](#) Korsarens Angreb: I det danske ukebladet Corsaren, redigert av Meir Aron Goldschmidt, ble Søren Kierkegaard i 1846 sterkt angrepet og karikert. Bladet hadde tidligere vært velvillig innstilt mot Kierkegaard, men en enkelt kritisk artikkel fikk K. til å be om å bli utskjelt i Corsaren på samme måte som andre «respektable Skribenter». Redaktøren tok ham da på ordet.

[k86.](#) R. Nielsen: Rasmus Nielsen

Kristian Elsters *Fra det moderne gjennombrudds tid* er lastet ned gratis fra bokselskap.no

